F. TIMMERMANS

PETAR BRUEGEL

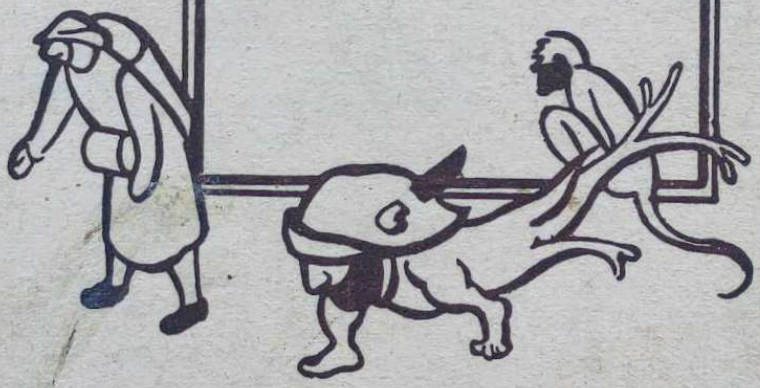

F. TIMMERMANS: PETAR BRUEGEL

SUVREMENA BIBLIOTEKA

Nakladni zavod
JOS. ČAKLOVIĆ K. D.

IZVANREDNO IZDANJE
IX. KNJIGA

FELIX TIMMERMANS

PETAR BRUEGEL

ROMAN

Ilustrirano sa 26 reprodukcija Bruegelovih djela

ZAGREB 1943
SUVREMENA BIBLIOTEKA
GUNDULIĆEVA ULICA 14

Na temelju Zakonske odredbe o izdavanju prievoda iz tuđih književnosti broj CCCXL-1556-Z.-1941. od 13. listopada 1941. dopustilo je Ministarstvo narodne prosvjete, Glavno ravnateljstvo za promičbu, tiskanje ovog djela odlukom od 7. VI. 1943. broj 6538/43. — Matica Hrvatska odobrila je ovaj prievod pod br. 74. od 11. lipnja 1943., a Glavno ravnateljstvo za obće narodno prosvjetljivanje odlukom od 19. lipnja 1943. br. 2111-II-1943.

PREVEO I PREDGOVOR NAPISAO SLAVKO BATUŠIĆ

TISKARA DRAGUTIN BEKER, ZAGREB, GUNDULIĆEVA UL. 18
KLIŠEJI CINKOGRAFIJE JERELE, ZAGREB, GUNDULIĆEVA 24

PREDGOVOR

Ono značenje što ga za poviest talijanske umjetnosti imaju Vasarijeve »Vite«, ima za poviest umjetnosti u Nizozemskoj i Flandriji djelo nizozemskog slikara Carela van Mandera »Schilder Boek« (I. izdanje: Haarlem, 1604.). Van Mander (1548.—1606.) posvetio je u toj svojoj knjizi Petru Bruegelu sliedeće stranice, što ih kao najvažniji izvor o njegovu životu i radu donosimo prevedene u cielosti:

Priroda je bila sretne ruke davši čovjeka, koji će kasnije tako divno davati nju, kad je među seljacima nekog neznatnog sela u Brabantu odabrala i na slikarsku umjetnost pobudila čovjeka, koji će kistom ovjekovječiti seljake na trajnu slavu Nizozemske, — veoma duhovitog i humorističnog Petra Breughela, koji je rođen nedaleko Brede u selu imenom Breughel, koje je ime on uzeo sebi i namro ga svom potomstvu. On je umjetnost izučio kod Pietera Koecka van Aelsta, čiju je kćerku kasnije uzeo za ženu, a koju je, dok je ona još bila malena, često nosio na rukama, kad je stanovao kod Pietera. Od njega je prešao u posao k Jeroonu Kocku, zatim je putovao Francuzkom a onda i Italijom. Mnogo je naučio od svog uzora Jeroona van den Boscha, te je također načinio mnogo takvih slika sa sablastima i smiešnim prikazima, zbog čega su ga mnogi nazivali Petar Šaljivdžija. Ima u ostalom malo njegovih slika, što ih gledalac može promatrati ozbiljno i bez smieha; ma kako bio krut, mrzovoljan i nepristupačan, on mora barem razvući lice ili se nasmiešiti. Na svojim je putovanjima narisao toliko mnogo krajolika po naravi, da se o njemu govorilo, da je u Alpama progutao sve one bregove i pećine i vrativši se kući izpljuvao ih na platno i daske, — tako se je odlučno umio na tom i na drugim područjima povoditi za prirodom. Smjestio se i nastanio u Antwerpenu i ondje stupio u slikarski ceh ili komoru god. 1551. Mnogo je radio za nekog trgovca imenom

Hans Frankert, plemenita i čestita čovjeka, koji je rado s Breughelom drugovao i bio s njim dan na dan zajedno. S ovim je Frankertom Breughel često zalazio među seljake, na proštenja i svatbe, preodjeven u seljaka; donosili su darove kao drugi i držali se tako kao da pripadaju svojti ili rodbini nevjeste ili mladoženje. Breughel je kod toga uživao u zadovoljstvu, što može promatrati kako seljaci jedu, piju, plešu, skaču, ljube se i zbijaju kojekakve šale, a on je sve to onda umio vrlo vješto i dopadljivo naslikati bojama, vodenim kao i uljenim, jer je u obim postupcima bio izvanredno okretan. Ove seljake i seljakinje na svojoj Kampini, ravnici iztočno do Antwerpena, i drugdje, umio je također veoma prirodno zaodjeti i vrlo značajno izraziti njihovo seljački grubo biće kod plesa, hodanja, stajanja ili drugih pokreta. Bio je začudno siguran u razpoređivanju likova i risao vrlo čisto i liepo perom, izradivši mnogo malih krajobraza po prirodi. Dok je još živio u Antwerpenu, stanovao je s nekom služavkom, koju bi bio uzeo za ženu, da mu nije bilo zazorno, što se ona navikla lagati i izvrtati svaku istinu. On se s njom dogovorio ili načinio ugovor, da će sve njezine laži urezivati u jedan rovaš; uzet će prilično dugačak, ali kad s vremenom bude pun, onda o ženitbi ne će biti više ni govora. Tako se onda i dogodilo prije no što je prošlo mnogo vremena. Naposljedku, kad je udovica Pietera Koecka na kraju živjela u Bruxellesu, zaljubio se u njezinu kćerku, koju je — kako je rečeno — često nosio na rukama, i s njom se vjenčao. No majka je zahtievala, da Breughel napusti Antwerpen i nastani se u Bruxellesu, da bi se uklonio s očiju i iz pameti prijašnje ljubovce, a tako je i bilo. On je bio veoma tih i sretan čovjek, koji se nije mnogo razbacivao riečima, ali je u družtvu bio veoma zabavan i volio plašiti ljude, pa i svoje drugove, kojekakvim prikazama i bukom što ju je pravio. Neka od njegovih najznačajnijih djela sada su kod Cara, naime jedan veliki komad što prikazuje babilonski toranj s mnogim zgodnim pojedinostima. U nj se također može zaviriti odozgo. Nadalje jedna manja slika s istim sadržajem. Zatim dvie Kalvarije, koje izgledaju veoma prirodno, ali ne bez nekih smiešnih pojedinosti. Zatim jedan Pokolj betlehemske dječice, na kojem se vide mnoge istinite stvari, o kojima sam pripoviedao na drugome mjestu, kako tu čitava jedna obitelj moli za seljačko diete, koje je ščepao jedan ubojica ratnik da ga ubije; vidi se tuga majke koja pada u nesviest i druge stvari, što izgledaju jako prirodno. Bilo bi težko nabrojiti što je on sve naslikao na području slika s prikazama, predočivanjem pakla, seljačkim prizorima i ostalim stvarima. Napokon Obraćenje Pavla s vrlo liepim pećinama. Naslikao je jedno Izkušenje Krista gdje se odozgo, kao u Alpama, gleda dolje na gradove i zemlje, a nad njima na oblake, kroz kojih se pukotine vidi naskroz. Zatim jednu Biesnu Gretu, koja vrši razbojstvo pred paklom; ona izgleda vrlo divlje i pustolovno je ukrašena. Mislim da se ova i druge slike također nalaze u Carevom posjedu. Kod ljubitelja umjetnosti gospodina Hermana Pilgrima u Amsterdamu nalazi se jedna seljačka svatba u uljenoj boji, koja je veoma liepa, gdje se lica i druga gola uda seljaka vide žuti i smeđi kao suncem opaljeni, s ružnom kožom, sasvim drugčije no kod gradskih ljudi. Naslikao je također jednu sliku, gdje se post bori s pokladama, zatim jednu gdje se pokazuju svi uztuci protiv smrti, jednu s kojekakvim dječjim igrama i mnoge male duhovite stvari. Dva platna, naslikana vodenim bojama, mogu se vidjeti kod ljubitelja umjetnosti gospodina Wilhelma Jacobsza kraj Nove crkve u Amsterdamu, jedno seosko proštenje i jedna seljačka svatba, na kojima ima mnogo smiešnih likova i pravo biće seljaka, među ostalim kako daruju nevjestu; tu se vidi jedan stari seljak, koji ima kesicu oko vrata i zaposlen je time, da u svoju ruku broji novac. To su izvanredne slike. Gospoda u Bruxellesu su mu kratko prije njegove smrti povjerila naručbu, da u nekoliko slika prikaže izkapanje prokopa između Antwerpena i Bruxellesa. Ali uslied smrti nije izradio te slike. Mnoga od njegovih neobičnih iznašašća i domišljaja vide se u bakrorezima, ali on je narisao još mnogo liepih i točnih crteža s rečenicama izpod njih, koje su djelomice bile odviše ujedljive i oštre, pa je na svojoj samrtnoj postelji dao da ih njegova žena spali, zbog kajanja ili iz straha, da zbog njih ne bi ona imala neugodnosti. Svojoj je ženi u oporuci ostavio sliku sa svrakom na vješalima. Pod svrakom je mislio na brbljavke, kojima je namienio vješala. Nadalje je naslikao sliku, na kojoj se slavi istina. To je po njegovoj izjavi bilo najbolje, što je ostvario. Ostavio je dva sina, koji su obojica dobri slikari. Jedan, imenom Petar, učio je kod Gillisa van Coninxlooa, i slika slike po prirodi. Jan, nakon što je kod svoje

bake, udovice Pietera Koecka van Aelsta, naučio slikanje vodenim bojama, pošao je s namjerom da nauči slikati uljenim bojama nekom Pieteru Goetkindtu, u čijoj je kući bilo mnogo liepih stvari. On je odanle odputovao u Köln a zatim u Italiju, te je stekao velik ugled svojim krajobrazima u vrlo malom obsegu, koje je izrađivao vanredno nježno. Lampsonius govori o Breughelu u tom smislu, kad pita: Da li je na sviet došao novi Jeronim Bosch u ovom slikaru, koji ostvaruje živahne snove svog majstora, koji spretnim kistom obnavlja i čak nadilazi Boschovu umjetnost? Ti se uzdižeš, Petre, kad plodnim odkrićem na način svog starog majstora prikazuješ dopadljive stvari, koje pobuđuju smieh. Ti zaslužuješ zajedno s njim, da si slavljen u nizu najvećih majstora.

Kako se vidi, ovaj Manderov prikaz Bruegelova života može se reći da je romantičan, — to je više niz anekdota i glasina negoli točan životopis. Kad je Bruegel umro, Mander je imao 21 godinu. On je mogao dobiti podatke o Bruegelovu životu od njegove udovice i njegovih sinova, svojih mlađih vršnjaka, a i od mnogih suvremenika koji su »Boerenbruegela« — seljačkog Bruegela — mogli dobro poznavati.

Ali ni noviji povjestnici umjetnosti nisu u tom pogledu došli mnogo dalje, niti su o Bruegelovu životu mogli odkriti mnogo više podataka od važnosti, no što ih je prikupio Mander. Ali novija nauka o poviesti umjetnosti uspjela je postići nešto drugo: odredila je golemo značenje Bruegela kao umjetnika, koji je u svom djelu uspio izraziti duh svog vremena i svoje sredine, a svestranom analizom pružila točno određenu vriednost njegove slikarske umjetnosti.

*

I dan danas se moramo pomiriti s činjenicom, da Bruegelovo mjesto kao ni godina rođenja nisu utvrđeni. Na nizozemsko-belgijskoj granici, kod mjesta Eindhoven, postoje dva sela: Kleen- i Groot-Breughel, pa se predpostavlja, da je tu negdje rođen.

Kao godina rođenja uzima se vremensko razdoblje između god. 1525. i god. 1530. Prvi siguran datum iz njegova života je god. 1551., kad je izučivši slikarstvo bio upisan kao član slikarskog ceha sv. Luke u Antwerpenu. Tu mu je bio učitelj slikanja Pieter Koeck van Aelst, kojega Timmermans piše: Coecke. Taj je bio đak Bernaerta van Orleya, koji je slikanje učio u Italiji kod Rafaela. Koeck je proputovao Italiju i oduševio se renesansom, pa je razumljivo, da u svom slikarskom djelovanju zastupa talijansko-renesansni smjer u opreci s dotadašnjim »gotičarima«. Koeck je umro u Bruxellesu god. 1550.

Bruegel se vjerojatno god. 1563. oženio Koeckovom kćerkom Marijom. Ona je bila Koeckova kći iz njegovog drugog braka sa slikaricom miniatura Marijom Verhulst, zvanom Bessemers. Bruegelov stariji sin Petar rođen je god. 1564. a mlađi Jan god. 1568.

Nije također točno utvrđeno, kada je Bruegel putovao Francuzkom i Italijom, ali se može predpostaviti, da je to bilo odprilike 1552.-53., s obzirom na godine označene na pojedinim njegovim crtežima, što su sačuvani s tog putovanja.

Bruegelove slike iz mlađeg životnog razdoblja su nestale. Po povratku iz Italije bavio se ponajviše crtanjem, a te je njegove crteže dao rezati u bakar i radirati bakropisac Hieronymus Cock, također oduševljeni pristaša talijansko-renesansnog duha. Taj je Cock otvorio god. 1546. u Antwerpenu svoju čuvenu trgovinu slika i reprodukcija »Boutique aux quatre vents«, u kojoj je između ostaloga izdavao bakroreze po djelima Rafaela, Bronzina, Sarta, Giulia Romana, Tiziana i drugih talijanskih slikara. S njim je u trgovini surađivao njegov brat Matthys Cock, također nakladnik i trgovac bakropisa. Osim Cocka vjerojatno je razpačavao Bruegelova djela i trgovac Hans Franckert, s kojim je Bruegel bio dobro sprijateljen. On je u popisu članova antwerpenskog ceha naveden kao »Noremberger«, pa je prema tome bio porieklom iz Nürnberga.

Sam Bruegel nije — uz jednu jedinu iznimku iz god. 1566. — izrađivao ni bakroreze ni bakropise. Izvorni njegovi crteži, koji su služili kao podloga za izradbu grafičkih listova, velikim su dielom izgubljeni, ali se o njima može steći predočba po Cockovim grafikama, koje su se tiskale u velikim nakladama i mnogo razpačavale.

Bruegel je umro u Bruxellesu god. 1569., dakle u dobi između 39 i 44 godina. Sahranjen je u tamošnjoj crkvi Notre-Dame de la Chapelle, gdje još i danas stoji njegova nadgrobna ploča s kićenim latinskim epitafom.

Nije također odlučno riešeno ni to, kako valja pisati njegovo ime. Prema mjestu rođenja pišu ga mnogi povjestnici umjetnosti Breughel pa i Breugel. Majstor je sam do god. 1559. pisao svoje ime malim početnim slovom: brüeghel, — a od te godine dalje obično velikim slovima: BRVEGEL. Tek njegovi sinovi pišu roditeljsko prezime u uobičajenom obliku kao rodno mjesto. Timmermans ga piše Bruegel, a njegovo rodno selo Breughel.

*

Cjelokupni se Bruegelov slikarski rad može zbog jednostavnosti i preglednosti razdieliti u dvie skupine. Jedno su crteži i po njima izrađeni grafički listovi, a drugo slike u bojama, izvedene u temperi ili ulju, većinom na drvu, a nešto i na platnu.

Među crtežima ima sačuvan izvjestan broj skica po naravi, hitro nabačenih, koje najbolje svjedoče o izpravnosti one polazne točke, s koje proizlazi čitava Bruegelova umjetnost: vjerno realističko promatranje pojava oko sebe u svima njihovim oblicima. Uviek i svagdje on crta »naer het leven« — po životu. Ove sitne i u brzini nabačene skice — likovi seljaka, prosjaka i malih ljudi — u toliko su zanimljivije i dokumentarnije, što on uz pojedine dielove odjeće dopisuje boju, kao na pr.: »bruin ockker« (smeđi oker), »swardt« (crno), »rot« (crveno), »witt gris (bielo-sivo). Ovo označivanje lokalne boje svakako upućuje na to, da su mu te skice i studije kasnije imale poslužiti kod izvedbe većih slika i kompozicija u bojama.

Gotovi i izrađeni Bruegelovi crteži preraznih sadržaja u svom su konačnom značenju uviek uspomene. Uspomene sa sela i iz djetinjstva. Oni su crpljeni iz onih dubokih regiona sviesti i podsviesti, u kojima se u dugom razdoblju intenzivno proživljavane mladosti taložio doživljaj na doživljaj u bogatim naslagama doživljene stvarnosti. A ta se stvarnost unakrštava i izpreplićе s jednako intenzivnim doživljajima mašte: pričama, legendama, vjerskim i moralnim predočbama, parabolama i personifikacijama. Pa kad Bruegelovo pero postavlja to na papir, onda on ilustrira: ilustrira svu tu mnogovrstnu i mnogoobraznu ali nikada kaotičnu mješavinu stvarnosti viđene i stvarnosti maštane. Kod toga se križa i spaja realno s irealnim, dramatsko s komičnim, lirsko s groteskním, nagonsko s duševnim, opačine s krepostima. A sve to u takvom obilju i množini i simultano, da na prvi mah izleda prenatrpano i zbrkano: jedna se radnja izpreplićе s drugom u stotinu varianata, epizoda i detalja, ali na svakom su crtežu ipak sve te pojedinosti uviek usklađene i podređene glavnoj osnovnoj temi. Ta glavna tema nije potisnuta ni u jednom taktu, pa ma kako instrumentacija bila bujna i zapletena. A sam crtež, samo vođenje i povlačenje linije, pri tom je uviek oštar, precizan, stvaran. U koliko dakle sadržaj i razpored kompozicije zanosi i u fantastično i nestvarno, svaki je detalj oživotvoren u duhu mirnog realističkog promatranja. Te se značajke nisu mogle izgubiti ni na onim grafičkim listovima, što su izrađeni po Bruegelovim crtežima, a na kojima su bakrorezci nastojali ugladiti njegovu neobuzdanost i svesti je na konvencionalno i dopadljivo, pa se zbog toga štošta prvotno i izkonsko u njima izopačilo. Ali i iz ovih ovako »adaptiranih« i slobodno tretiranih grafičkih listova, što ih je razpačavala trgovina umjetnina Cock, izbija neukrotivi realističko-fantastičan duh Bruegelovih izvornika.

*

Prva Bruegelova slika u bojama označena je godinom 1558. Od toga vremena pa do smrti izradio je nekih četrdesetak slika, t. j. toliko ih se sačuvalo. U prvim mlađim slikama nazire se ista faktura kao i na crtežima: ista je to vreva od stotine likova, ali bogatija i razkošnija: jednostavna bielo-sivo-crna skala crteža planula je u šarolikom koloritu. Bruegelove su boje ponajvećma čiste i primarne. On upotrebljava većinom osnovne boje i sklada ih u tople i harmonične nizove, u kojima se ističe žuto, narančasto, crveno, smeđe. Primjenjuje vrlo dosljedno lokalne boje, ali oplemenjeno i produhovljeno, uviek u vedrom zvuku iskonske životne radosti. Riedke su u njega hladne skale, a isto tako i nema tonova mutnih, prigušenih, suzdržljivih. U njega boja klikće jarko i jasno i vedro, pa i danas, kad ju je gdjegdje prevukla patina stoljećâ.

Od slika, koje su stvorene još u duhu njegovih crteža, valja spomenuti »Ddječje igre« pa onda »Poslovice«; tu je bezprimjerno iskrenom naivnošću ilustrirano oko 70 nizozemskih narodnih poslovica, dielom smiešnih, dielom didaktičnih, a i drastičnih i prostonarodnih, koje vjerno zrcale jedar i krepak

duh ove zemlje, prožete smislom za papreni humor. Obje su ove slike pravi kaleidoskopi: tu se radnja ne može obuhvatiti pogledom odjednom, već ih valja tako reći »čitati« kao slikovnice, prelazeći postepeno od jedne skupine i pojedinosti na drugu. Bruegel tu nije monumentalan niti koncentriran na određeno jedinstvo radnje, već slaže bujan mozaik sitnih skupina, dragocjenih u svom realizmu, koji diše i izbija iz svakog lica, svake halje, svakog predmeta, svake kretnje.

Pa kad se Bruegel kasnije laća i kojeg biblijskog motiva, kao što je »Poklonstvo kraljeva« ili »Pokolj betlehemske dječice«, on je i tu u prvom redu realista: realista u pejzažu, a pogotovo realista u prikazivanju likova. Kod slikanja Babilonskog tornja zanosi ga dakako fantazija, ali okolni je krajobraz vjerno donesena krajina njegovog zavičaja.

U »Sliepcima«, »Bogaljima« i »Šlarafiji« nema više nagomilavanja likova i radnje. Motiv je pojednostavljen i usredotočen. Likovi su zahvaćeni realistički, ali graniče s groteskношću, koja podsjeća na Bruegelovo oduševljenje za Jeronima Boscha. Njegov se upliv pogotovo osjeća u »Triumfu smrti«, u kojemu je jezovita simbolika — kosturi u svim oblicima, kosturi u svim zvanjima — interpretirana nesuzdržljivim i gotovo grubim realizmom.

Posebnu skupinu Bruegelovih slika zauzimaju t. zv. mjeseci. To su zapravo najljepši njegovi krajobrazi s likovima ljudi u svojim običajnim poslovima. U »Studenom« tjeraju pastiri stoku izpod ogoljelog drveća. »Prosinac« predstavlja zimsku krajinu pod sniegom s lovcima i sklizačima, »Ožujak« je nabujalo sočno proljeće, »Lipanj« je košnja siena, »Srpanj« obilna i razkošna žetva pod vrućim suncem.

Ali vrhunac Bruegelove majstorske zrelosti sadržan je u dvjema slikama bečke Državne galerije. To su »Seljačka svatba« i »Seoski ples«. I ove su slike pune likova, ali ne prenatrpane, već logično komponirane u prostoru i perspektivi, s određenim težištem i usredotočenom radnjom. To su i slike i dokumenti dragocjene vriednosti. Dokumenti onog obilnog, nagonskog i nepatvoreno seljačkog, što iz njih izbija nesavladivom snagom kao živa činjenica flamanskog bitka. U dalekoj likovnoj prošlosti, u razdoblju sasvim oprečnih slikarskih nazora na sviet, u razdoblju prevlasti manirizma i krasnorječivog povođenja za talijanskim uzorima, u doba kad istina životna još nije mogla biti suština istine likovne, ove dvie Bruegelove slike znače odlučno i nepokolebivo jedno: nazrievanje genija o istini i pravoj bitnosti slikarskog stvaralačtva. One su kruna i vrhunac jedne epohe.

*

U vrieme Bruegelova života u Nizozemskoj i Flandriji težko se osjeća pritisak sile osvajača Španjolca. Iz susjednih njemačkih krajeva naglo se širi protestantizam. Puk sela i gradića priklanja se nauci Luthera i Kalvina, jer u protestantizmu instinktivno osjeća reakciju na nasilja i strahovladu Španjolaca. Političke prilike rađaju i posljedicama u vjerskim orientacijama.

Taj vrtlog sukoba, gdje se u krajevima oko Šelde i Maase manje radilo o dogmama, a više o posljedcima vladavine tuđinaca, gdje se na jednu zdjelicu tezulje bacalo nasilje i potlačivanje, a na drugu sloboda i pravo na život, — čitav taj vrtlog, prodrievši u sve pore zemlje i njenih ljudi, morao je dati svoj pečat i kod oblikovanja Bruegelove duševnosti i kod izgradnje njegove slike o svietu. Bruegel dolazi u ranoj mladosti iz izgladnjelog sela u veliki grad Antwerpen, u kojem tuđinska vojska čuva nepopustljiva načela vjerske predaje i vlast cara Karla. Razumljivo je da Bruegel, koliko god nastojao u svom slikarskom djelu obuhvatiti sve motive i porive života oko sebe, ne može pod takvim okolnostima izraziti svoj nazor i svoje mišljenje o pitanjima, što tada vriju u žarištu čitavog kompleksa obstanka njegova naroda. Ali Bruegelovo shvaćanje sela i njegova interpretacija duha tog sela govore jasno i nedvoumno, da je on u ovom poviestnom sukobu sasvim i naskroz na strani svog patničkog puka. Jedanput je to rekao i neprikriveno na svojoj slici »Pokolj betlehemske dječice«. Rekao je to onom naivnošću i udivljenja vriednom jasnoćom, kakva izbija iz djela van Eycka, Geertgena Tot Sint Jansa i van der Goesa, koji su zbivanja biblijska i poviestna zaodievali u ruho svoga doba. Tako je i Bruegel na pronicavo jednostavan način lokalizirao svoj Pokolj: mjesto Betlehema stavio je na platno poetično flamansko selo u zimi, a mjesto Herodovih krvnika španjolsku soldatesku, koja je provalila u selo i kolje djecu hladnom okrutnošću, ne mareći za jauk i očaj izpaćenog puka. Time je Bruegel rekao zorno i jasno ono, što je osjećao,

pa o njegovom duboko unutarnjem stavu i nazoru ne može biti nikakve dvojbe.

*

Mišljenja o Bruegelovoj vriednosti i o značenju njegova djela jako su se mienjala tokom stoljeća. On je djelovao u doba, kad je bio prodro ukus slikanja na »talijanski« način, — slikanja skladnog, s težnjom uljepšavanja, oživljavanja antikne mitologije, a što se sve postepeno pretvaralo u sladunjavu maniru. U toj se sredini nije mogao pristašama manirizma svidati njegov grubi i seljački realizam. Bio je tek trpljen i priznavan u toliko kao neka vrsta zabavnog ilustratora i crtača svagdašnjice. Smatrali su ga nasljeđivačem Boscha, od kojega je preuzeo izvjestne satirične i didaktičke tendencije u motivima, kao i ono nešto diabolično, demonsko i fantastično. Ali Bruegel je od Boscha mnogo stvarniji i sređeniji, te njegovo djelo predstavlja prema djelu Boschovom golem napredak i u idejnom i u slikarsko-tehničkom pogledu.

Dok ga tako suvremenici smatraju više manje zabavnim šaljivdžijom (Pieter de Drol) i osobenjakom, koji u doba, kad se slikaju alegorije s Venerama i Kupidima, crta pijane seljake i izcerene flamanske bogalje, to ga njegovo vrieme ne uzima ozbiljno. Ali naskoro se pojavljuje zanimljiva činjenica, da čudak Habsburgovac car Rudolf II. kupuje njegove slike do kojih samo može doći i plaća zlatom njihovu težinu; danas je Beč zahvaljujući tome riznica Bruegelove umjetnosti. Oko god. 1600. Bruegelova je umjetnička ciena tako porasla, te se on slavi kao jedan od ravnih Janu van Eycku, Lucasu van Leydenu i Albrecthu Düreru.

U XVII. i XVIII. stoljeću postepeno se izgubilo povoljno mišljenje o njemu; odviše je odudarao od kićene profinjenosti rokokoa, i kasnije, od skladne uravnoteženosti klasicizma; u to se vrieme njegovo djelo opet većinom smatra kuriozitetom pa i nastranošću dobrog ukusa. Pa i u XIX. stoljeću, kad nastaju velike evropske galerijske i privatne zbirke, sakupljači umjetnina se ne otimaju za Bruegela. Englezima je bio sablažnjiv i vulgaran, a Francuzima neliep i neukusan. Još je najbolje prošao kod Niemaca, koji su u njemu gledali suplemenika i jednu od emanacija germanskog duha. Tek u novije i najnovije vrieme konačno se ustalila spoznaja o tome, kolika se snaga, veličina i neposredna istinitost, pa dokumentarnost izvanjska i duhovna, očituju u Bruegelovu djelu. Sada se dakako mienja iz temelja i klasifikacija, kojom ga prosuđuje oficielna poviest umjetnosti, koja ga je konačno stavila na ono mjesto što mu pripada.

Pronicavi bečki historik umjetnosti dr. Max Dvořák, jedan od najvećih modernih autoriteta u svojoj struci, stavlja Bruegela u red najznačajnijih stvaralaca na svima područjima ljudskog duha ovom preciznom, sjajnom i sadržajnom karakterizacijom:

> *Između pučkih prizora u Bruegela i Shakespearea već je ukazano na izvjestnu analogiju. Kod toga se jedva predpostavlja neposredna sveza, već ta srodnost počiva na novoj velikoj liniji razvoja, kojoj su u drugoj polovici XVI. i u početku XVII. stoljeća pripadali ovaj veliki pjesnik kao i slikar-krčitelj novih putova. Od Rabelaisa i Bruegela s jedne strane do Cervantesa, Shakespearea i Callota s druge strane izvršilo se veliko oblikovanje jednog novog likovnog i pjesničkog realizma, kojega se odkrivanje i umjetničko predočivanje temeljilo na promatranju životne istine stvarnog fizičkog i psihičkog života puka. Ta je životna istina u »Garagntui«, parodistički pretjeranoj, još izmiešana starim elementima stila. Bruegel joj je dao njezino podpuno samostalno značenje, pri čemu je genialnom smionošću usredotočio svoje prikazivanje u prvom redu na ono stanje, u kojem je ono izraženo u najčišćem i najočitijem obliku. Cervantes ju nadmoćnom ironijom suprostavlja negdašnjim idealima, Shakespeare ju oblikuje kao podlogu velikih karakternih likova, a Callot preobrazuje tu životnu istinu u objektivnu građu kritičkog promatranja ljudskog bitka, koje promatranje proizlazi iz altruističkih osjećaja, kakvo je kasnije postalo izhodištna točka socialnih doktrina prosvjetiteljskog doba. Sve je to jedna razvojna linija, koja u doba manirizma znači vrhunsku točku umjetničkog stvaranja sjeverno od Alpa, i u kojoj su najveći umjetnici i pjesnici toga razdoblja pružili izraz novog nazora na sviet. Njihovim je djelima utemeljena nova umjetnost, koja je doduše bila često i opetovano potisnuta patetički heroizirajućim stilom XVII. i XVIII. stolj., ali koja ipak dalje živi kao jedna od najvažnijih kompone-*

nata čitave buduće umjetnosti novog doba u pojedinim područjima i vrstama umjetnosti, ali latentno posvuda, tako da je morala ovladati čitavom umjetnošću, te se mora ubrajati među najvažnije činbenike u razvoju umjetnosti idućeg doba, što ga temeljito razlikuje od predašnjih umjetničkih razdoblja.

* * *

Timmermans je svoju knjigu o Bruegelu nazvao »romanom«. To je sasvim izpravno: njegovo je djelo više roman negoli romansirana biografija, kakve su se u posljednjem razdoblju pojavile na književnom tržištu u gomilama, a dakako i različitih vriednosti. U pogledu Bruegelovih doživljaja pisao je Timmermans svoje djelo sasvim slobodno, držeći se većinom Manderovih anekdota, ali je pritom primienio vanredno zanimljiv i originalan postupak: on svoje pisanje temelji dosljedno na onom, što je Bruegel nacrtao i naslikao: Bruegelove slikarske realizacije prenio je u prozu romanopisca. Za to je dovoljno navesti kao ilustraciju samo jedan primjer.

U poglavlju »Debeljakovići« opisuje Timmermans gostbu kod bogatog gazde Slaninića; opisuje te lakome bogatune što sjede za pretovarenim stolom, jedu i piju, — žena doji napršće, djeca jedu, psi i mačke glođu kosti, na ražnjevima cvrče pečenke, sa stropa vise butine i kobasice, a na vrata izbacuju mršavog i poderanog dječaka s gajdama (Petra), koji kao svinjar služi kod bogatog Slaninića. Taj Timmermansov opis nije nikakva slobodna fantazija romanopisca. To je zapravo točan i produhovljen opis Bruegelova bakroreza »Mastna kuhinja«, reproduciranog u ovoj knjizi. Dovoljno je uzporediti taj bakrorez s prizorom u romanu, da bi se vidjelo, kako Timmermans nije tako reći napisao ni jednu jedinu svoju rieč, već je Bruegelovo slikarsko ostvarenje transponirao u rieči i rečenice.

Ovo je samo jedan primjer, možda najjasniji i najočitiji. A tako Timmermans postupa tiekom čitave svoje knjige. Kad opisuje selo, pijanku, proštenje, procesiju, bogatune, prosjake, bogalje, proljetne i zimske krajolike, to nisu domišljaji njegove mašte, već ingeniozni opisi Bruegelovih slika i crteža. Uz to valja dakako imati na umu, da je Timmermans kao rođeni Flamanac lako i podpuno mogao shvatiti i vjerno intrepretirati pejzaž svog zavičaja, a isto je tako mogao najbliže prići djelu svog davnog sunarodnjaka.

I evo u ovom Timmermansovom romanu baš taj njegov osebujan i zanimljiv književni postupak je ono, što može čitaoca tako neposredno privući i zaokupiti. A upravo zato, što Bruegel pruža tako vjernu i oštro ocrtanu sliku svog doba i svoje sredine, to isto uspieva i Timmermansu, koji se na Bruegelovim djelima ne inspirira samo bogatstvom boja neba, livada, drveća i rieka, već i svim onim jezovitim, strašnim i muklo prietećim, što uokviruje flamanski XVI. viek. Zemljom divljaju Španjolci, krstare sektarski propovjednici, dižu se bune, haraju pošasti, jedni se tove a drugi gladuju, a kmet živi kao blažče u kolibama od ilovače, bos i u krpama, gladan i od glada pohlepan i sklon da zadavi ili zakolje za komadić kruha. Plodna se flandrijska zemlja sva trza u okrutnom animalnom grčenju, nagoni vrište, ćudoredne se vrjednote ruše stubokom. Tako je vidio tu svoju zemlju Bruegel, a Timmermans mu ostaje vjeran od slova do slova, od redka do redka, i zato — u koliko i nije mogao rekonstruirati baš sve ono, što je Petar Bruegel u svom životu govorio i činio, — on je najvjernije i najsavjestnije rekonstruirao ono, što je Petar Bruegel vidio i što je kao viđeno prenio u slikarski material. U tom je vriednost i zanimljivost ove knjige, koja u cielosti odiše aromom i dahom flamanskog života XVI. vieka.

*

Felix Timmermans, flamanski pjesnik i slikar, rođen je god. 1886. u gradiću Lier nedaleko Antwerpena. Napisao je čitav niz romantično-realističkih pripoviedaka, što odišu jedrim pučkim duhom flamanskog kraja: »Sjene smrti« (1910.), »Diete Isus u Flandriji« (1917.), »Veoma liepi sati djevice Symforose« (1918.), satirički životinjski ep »Boudewijn« (1919.), roman »Ana Marija« (1921.), »Triptihon Svetih Triju Kraljeva« (1923.), koji je sam preradio kao božićnu kazališnu glumu, nadalje još romane »Svjetlost u svjetiljci« (1924.), »Petar Bruegel (1928.), i »Seljački psalam«

(1935.). Osim toga je napisao jedan putopis po Italiji, nekoliko drama i svoju autobiografiju. Djela su mu prevedena na sve veće svjetske jezike kao djela reprezentativnog suvremenog flamanskog pisca. Roman »P e t a r B r u e g e l« je u najnovije vrieme dramatiziran i izveden na pozornici.

Od god. 1925. član je Kr. flamanske Akademije.

S. B.

Najvažnija novija literatura o Bruegelu:

Wilhelm Hausenstein: »Der Bauern-Bruegel« (München, 1920.)

Max J. Friedländer: »Pieter Bruegel« (Berlin, 1921.)

Max Dvořák: »Kunstgeschichte als Geistesgeschichte« — (München, 1924.)

Gustav Glück: »Bruegels Gemälde« (Beč, 1932.)

Gotthard Jedlicka: »Pieter Bruegel« (Leipzig, 1938.)

Leo Bruhns: »Das Bruegel Buch« (Beč, 1941.)

PIETER BRUEGEL

SELO

S malene ružičaste breskve, izpod koje je buduća majka tukla maslac, kapalo je sunce i kiša. Blještavi pietao kukurikao je dugo otegnutim glasom. Tada se Petru prohtjelo izaći iz krila svoje majke, i on je bio rođen i povijen u pelene u krčmi »Obećana zemlja«.

Na krovu je stajalo gniezdo roda, a visoko povrh njega izpela se šarena duga...

Dok je majka sjedila uzpravno u krevetu i pružala svom dječaku dobro mlieko iz svojih velikih prsiju, u očima su joj sjale suze. Jer prieko na groblju vidjela je crni križ i mali humak zemlje, pod kojim je bio prije mjesec dana pokopan njezin muž.

Ona je bila udovica nekog mršavog seljaka, koji je mnogo radio i malo govorio; — ali prije no što je umro, rekao je uzdišući: »Šteta, što tako kasno dobivamo naše jedino diete... i što ga više ne ću vidjeti... Ako bude dječak, daj da postane mornar... to bih i ja bio tako rado postao.«

I sada odgovori ona tužno svom mrtvom mužu, kao da on sjedi do njezinog kreveta taruci dlakavi podbradak: »Ah, Teodor, meni je blizu petdeset godina. Dok diete odraste do prve pričesti, ja ću već davno ležati pod zemljom.«

U pokrajnjoj sobi sprieda mirno se odvijao život krčme, što ju je sada vodila primalja i pralja mrtvaca Jo Kratzer, koja je imala pravo na prvi gutljaj iz svake boce. Taj je uviek potrajao duže, i onda je ona naveče teturala kući s vrućim nosom. Poslije prvog pohoda crkvi, koji je bio proslavljen kru-

hom s grožđicama i medovinom, majka je s djetetom na ruci ponovno sama natakala boce.

Ona je živjela samo za svoje diete i kadšto ga podizala visoko kao kakav kalež i govorila: »Nisam mislila, da ima toliko sreće na svietu!«

Povrh sela i rieke Dommel ležalo je svietlo proljeće; bilo je bezkrajno mnogo mirisa i boja cvieća, đubra, maslaca i crvene rotkvice, a jata ptica lietala su amo tamo iz šutljivih šuma bjelogorice i crnogorice. Diete je bilo prožeto tim zdravim zrakom, bojama i svietlom, mirisima zemlje i piva, zviezdama i tišinom, vjetrom i polakim sutonima.

Majka je jela povrće, kruh, sušeno svinjsko meso, jaja, voće i sve darove zemlje, i tako je kroz svoje grudi ulievala u diete dušu divne zemlje Brabanta. Ono je imalo velike smeđe oči, požudno je i začuđeno gledalo oko sebe i žurno posizalo za bojama.

Krajem rujna, u vrieme kad cvieće izpoljuje svoju posljednju snagu i kad se jakost njegovih mirisa pojačava u bezkraj, diete je već posizalo za njim, pružalo prema njemu svoje crvene prstiće, a kad je dohvatilo kakav cviet, promatralo ga je dugo i revno, a onda ga odjednom progutalo.

Selo je ulazilo malom dječaku kroz oči u srdce. Ugledao ga je prvi put kad su mu bile dvie i pol godine, oči su mu se otvorile, i on ga je primio u sebe.

To je bilo u doba večernjeg sutona, žutog poput kruške.

Dim se dizao ravan poput svieće povrh slamnatih krovova, a golo drveće u kristalno bistar zimski zrak. Osamljena mala crkva sa svojim težkim zvonikom i pokrajnjim tornjićem, kao majka što nosi svoje djetešce, postepeno se gubila u zamagljenom predvečerju kao plavi grozd. Gladka površina rieke Dommel nosila je čistu zrcalnu sliku sela. Tišina livada, polja i šuma crnogorice okruživala je tišinu vjetrenjače, kuća i staja.

I u ovom nježnom svetom času prodro je taj jednostavan profil, tako pun bruegelovskih boja, zajedno s ljudima i pričama u njegovo srdce; prodro je tako snažno, da on to nije mogao više nikada zaboraviti.

On je bio kao kakvo polje, u koje je palo sjeme.

I započeo je crtati.

Ponajprije je nacrtao čovječuljka: dvie kružnice, četiri crte i mnogo puceta.

S pet godina risao je ljude, koji su u krčmi pili pivo. Kočijaš se mogao prepoznati po biču, pastir po svom kudravom janjetu, a pčelar po pčelama, koje su letile oko njega.

Gledanje mu je bilo užitak. Gledao je uviek kao da sve vidi prvi put: zadivljeno, sretno, i požudno. Svaki je pogled značio po jedno odkriće.

Očima je gutao crte i boje kao netko tko pije vino.

Njegovo je srdce bilo kao jasno ogledalo. Vjetrenjače su se okretale, a one su se okretale isto tako i u njegovu srdcu; oblaci su putovali, a putovali su i u njegovu srdcu; godišnje su dobi sliedile jedna za drugom, a nijedan od tih pokreta i nijedna od tih boja nisu se u njemu gubile.

Tulio je, jer se duga tako brzo izgubila. Kad je pao snieg, bio je tih od sreće. Mjeseca se bojao, ali ne onda, kad bi ga promatrao jednim okom. Naskoro je po prirodi crtao drveće, debeloglave vrbe, jaglace, konja što stoji pred krčmom, pietlove i smiešne svinje.

Kad mu je bilo sedam godina, to je bilo njegovo najdraže zanimanje: crtao je neprestano. Bio je gotovo kao kakav navinuti sat. Ali sada nije više crtao samo ono, što je gledao ili vidio, nego i predočbe svoje mašte i pripoviedke o anđelima i svetcima, liepe lađe, Genovevu od Brabanta i muku Našega Gospoda.

Rišući tako neprestano je rasao, izgubio mliečne zube, a njegova se majka tužila zbog mnogih čovječuljaka i Madona, kojima su posvuda bili zašarani zidovi i vrata.

Ali ona je imala samo ovog jednog dječaka i ludo ga je voljela. Doniela mu je iz grada krede i papira; ona bi bila sebi strgnula kožu s tiela, samo da bi on mogao na njoj crtati.

Kad ga je zgrabilo crtanje, nije se mogao zadržati; to je bilo jače od njegove volje, a krv mu je kucala kao u groznici.

Bilo je tako kao da crta netko drugi u njemu.

Bio je strahovito radoznao, a kad mu je bilo devet godina, već se jasno vidjelo, da će dobiti šiljast nos. On je gurao taj nos posvuda, a kad ga je izvlačio natrag, na njemu je visio crtež.

Majka je neprestano odgađala da sina dade u mornare: bojala se jako oluja i kitova.

Međutim je postao ministrant u crkvi. Majci bi bilo najdraže, da je pošao u samostan. Seoski župnik Jeronim, franjevac orijaškog stasa, veoma ga je volio i učio ga čitati i pisati. Dječak mu je zato pomagao kod ciepanja drva, sađenja graha, vrcanja meda, prešanja grožđa i klanja svinja, pa čak i kod pečenja kruha i varenja piva, jer je župnik sve radio sam. Petar je kod kuće sve to crtao, a i sve ono, što se nalazilo u crkvi, pa i procesiju, u kojoj je on sam išao. I jedno crkveno proštenje! Za to ne bi dostajao čitav papir što ga je bilo u Brabantu! Pučke zabave, igra zmaja, svirači gajda, dućani s igračkama, kolačima i krunicama, plesači, pijanice, kuglači, razbijači: čitav bi se kalendar mogao napuniti.

Igrao se sa svojim prijateljima u mirisnim šumama i pokušavao u njima zalutati, da bi na taj način prispio u strane zemlje, o kojima je sanjario. Pripoviedao im je dugačke priče i sam je bio zadivljen a i ponosan na to, kako su se spretno i šaljivo uplitale laži u njegove pripoviedke. »Izgovaram ih prije no što na to pomislim«, uzdisao je on malo predbacujući sebi samome.

Kupao se sa svojim prijateljima u rieci Dommel i znao pobjeći s njihovom odjećom, da bi im se onda selo smijalo. On je u malom čoporu bio najveseliji, sastavljao je i pjevao vesele pjesmice; poznavao je sve dječje igre i rieči što su se govorile uz njih. Ako su se krala jaja i jabuke, on je bio prisutan, a bio je najbrži kod trčanja sklizaljkama na ledu.

Sve se to urezivalo u njegovo srdce, u kojem je on to nježno čuvao. A kasnije, naveče, kad je uz turobnu svjetlost uljanice imao pred sobom papir, i kad se vani nije vidio prst pred nosom, onda je trebao samo uroniti u sebe sama, pa da te uspomene izvuče čiste i neokrnjene.

Mučili su ga strahoviti sni o paklu i čistilištu tako, da mu je na svakoj vlasi visjela kap znoja.

Mogao je usred biela dana probliediti poput krede, ako je sebi zamislio duše u čistilištu, ili ako je župnik o tome propoviedao. Mogao je uzdrhtalo srdce smiriti samo tako, da je ruku položio na svoj škapular.

Poklonio je jedan crtež kćerkici »dugog Ludviga«, mlinara. Emil, njegov riđokosi prijatelj, stajao je uz njega i žvakao neku veliku crvenu mrkvu. Na crtežu se vidjelo ovo: neki čovjek stoji na pragu krčme »Obećana zemlja« i namiguje nešto jednom drugom čovjeku. Petar je izpod toga nešto napisao i to pročitao djevojčici: »Hoćeš li doći, da popijemo jednu?« — »Ne.« — »Zašto ne?« — »Jer ja obično izpijam dvie!« — Jedva što je to pročitao, kadno Emil baci na papir šaku izžvakane mrkve.

Petrove su žile postale preuzke, da bi mogle zadržati njegovu krv. Čitavo mu je lice planulo, on navali na Emila i strovali ga na pod. Kad ga je već držao za grlo, odjednom se prestrašio i probliedio i rekao: »Ti podli nitkove! Možeš biti sretan, što ja nešto malo vjerujem u čistilište, jer bih te inače zdrobio kao slamku!«

Često je pokušavao narisati strašne slike svoje mašte; ali uviek je to naskoro morao ostavljati, jer su mu se u mi-

slima pojavljivale tako strahovite stvari, da mu se od toga bolno stezao želudac. Ipak je s radošću crtao lavove i zmajeve, što ih je vjetar miesio iz oblaka, dok je on ležao osamljen u travi i promatrao nebo.

U župnikovim je knjigama čitao putopise i životopise svetaca. Izprva je iz tih knjiga prerisavao sve drvoreze i bakroreze, a onda ih je počeo pjesnički prerađivati sve slobodnije, i odjednom su se na najnevjerojatnijim klisurama stali pojavljivati najnevjerojatniji gradovi.

Nije mogao ostaviti ništa nedodirnuto. Svega se laćao svojom olovkom: osušenog lista, obilnih karmina, ledenih svieća što vise s krovova, gostiju »Obećane zemlje«, pa čak svega onoga, što su oni pripoviedali o gradovima i dalekim zemljama, o ratu i pošastima, o krivovjercima i protestantima, o caru Karlu, Lutheru i rimskom papi.

Crtao je sve: grofov dvorac, grofovu obitelj s njenim mršavim hrtom, sijače, orače, kolibe, žene, i sve što je puk pripoviedao.

Čitavo mu je selo teklo iz prstiju.

Sve je to bilo još bezpomoćno, ali uviek brižno izvedeno; vrlo izrazito u oblicima i napetih linija; sve je bilo brzo gotovo, ali on nije učinio ni jedan potez, a da od napora nije zadržavao dah.

Crtanje je bilo dio njegove naravi kao disanje i znojenje.

U selu je za nj postojalo blještavo svetište, u kojemu bi se on mogao razplinuti kao tamjan od obožavanja: to je bio misal, u kojem je neki redovnik prije stotinu godina ukrasio svaku stranicu cviećem, svetcima i đavlima u zlatu i najopojnijim i najsvježijim bojama. Kad mu je župnik dopuštao, da lista po njemu, prolazili su ga žmarci od sreće. »Takvim je stranicama pokriven u nebu pod«, reče otac Jeronim. »Onda ću ja ondje svakako više promatrati pod, nego Našega Gospoda!« uzdahne Petar.

Onda je došlo vrieme, kad se radije igrao s djevojčicama nego s dječacima. Kod kuće ih je risao, i to tako da su se jasno razpoznavale haljine i tjelesne osebine, ali kod crtanja lica bio je tako plašljiv, da se od uzbuđenja samo znojio.

Tako je rasao, njuškajući nosom za novim stvarima, sa široko otvorenim velikim smeđim očima i izrazom traženja u svom rumenom licu. Doskora je crtao tako dobro, da je u njegovim slikama svatko prepoznavao sebe sama i druge. Župnik, koji nije imao nikada ni najmanjeg zanimanja za to risanje, reče mu jednom, kad su bili upravo u sakristiji: »Tako si dobro nacrtao dugog Ludviga, pa nacrtaj sada i mene.« I krupan čovjek sa crvenim licem i prosiedom kosom, širok i golem u franjevačkoj halji smeđoj poput cimta, stavi se pred njega. »Držite se uzpravnije«, reče Petar, i fratar uvuče svoj dvostruki podvoljak i ukruti se kao drvo. Petar je marljivo crtao, a pritom mu je jezik visio kao uviek. Kad je pokazao crtež, na njemu je stajao otac Jeronim s kosim očima, tubastim nosom i podvoljkom poput žabljeg trbuha. Fratar se gotovo razprsnuo od biesa. Htio je Petra izpljuskati, ali on je šmugnuo u svojoj crvenoj ministrantskoj halji u crkvu, gdje je još bilo ljudi, te se stao nešto živo baviti oko nekog svićnjaka. Kad je krišom podigao pogled, fratar je stajao sa crtežem u ruci i smijao se od srdca.

Takav je bio taj čovjek: izvana gruba ljuska, a iznutra biel i nježan kao mliečni kruh.

Kad mu je bilo deset godina, odkrio je Petar s prozora svoje tavanske sobice obzorje: daljinu, širinu, bezkraj! Sate i sate sjedio je tamo gore sanjareći i crtajući. Ovaj prozor tavanske sobice dobio je za nj novi čar. On je nesviestno osjećao, da je život čovjeka i životinje povezan sa zemljom i podložan zemlji, da sve ovo maleno i bezpomoćno puže po širokoj kori zemaljske kugle u čijoj se unutrašnjosti nalazi pakao. On je stvari i ljude poznavao samo kao dielove jedne cjeline, krajo-

lika i daljine, kao listove na jednom drvetu. I sve, što je on odsad crtao, kao da je bilo gledano iz kakvog prozora tavanske sobice. Zgrabila ga je silna čežnja za visinama, za drvećem. vjetrenjačama i crkvama. Kad je čitao o bregovima u Švicarskoj, u njegovoj je krvi nastala divlja bura.

Kako je liepo bilo promatrati daljine s vjetrenjače dugog Ludviga, dvostruko liepo usred mirisa žita.

Penjao se na najviše jablane i sjedio sate i sate zamišljeno na zvoniku, pritisnuvši glavu na pukotine. Što više, to bolje; bilo mu je kao da više ne spada među ljude, osjećao se oslobođen neke težine.

Oh, da može letiti nad svietom kao anđeli! »Samo zato, da bih dobio krila, ne ću nikad više počiniti nikakav grieh«, uzvikne on kad je prigodom crkvenog proštenja izvješavao zastavu kroz prozor zvonika i ugledao pred sobom širok, divan, otvoren sviet.

1. Selo

U slavu sutrašnje svetkovine Svetih Triju Kraljeva spustio se na zemlju nov snieg. Sve je sada bilo svježe i svietlo, umotano u debelu bielu vunu: krovovi, putovi, led zelen poput boce, granje drveća, gomile đubra, doprozornici, dugačke đerme na bunarima. Samo ono, što je na zemlji stajalo okomito, zadržalo je svoje boje, ali je uslied premnoge bjeline postalo malo tamnije. Povrh svega je visjelo smeđe nebo kao zadimljen strop i čvrsta ukočena tišina; ali tu su se iskrile boje pietla na smetištu, a tamo u daljini razpirena vatra u kovačnici.

A Petar, koji je stajao u svojoj tavanskoj sobici, započeo je crtati sve to stisnuvši jezik među zubima. Bilo mu je, kao da vidi snieg po prvi put. Užario se od sreće. Njegove su oči tražile zadivljeno i žustro. Na papiru je od ugljena i bojadisane krede nastajala krajina. Čitava tavanska sobica, koje je prozor dosad služio samo za to, da se prigodom proštenja kroza nj objesi zastava, bila je sada puna obješenih komadića papira, na kojima su bili narisani čovječuljci i kojekakve stvari. Na drveni tram bila je čak urezana čitava procesija i oslikana s nešto boje. Nacrtao je veliki crni orah s modrom kapelicom Madone na njegovu krupnom deblu, žutu osamljenu crkvicu a iza nje poput šljive modre zamagljene šume i seljačke kolibe od ilovače, koje su se okolo naokolo dimile iz svojih dimnjaka. Nacrtao je k tome sve vrbe debelih čvoruga i visoka drveta usred seoskog trga. A nacrtao je i »Obećanu zemlju«; to se jasno prepoznavalo po cimeru s grozdovima, svojoj prvoj uljenoj slici; na pragu je stajala njegova majka, a do nje on sam.

Kroz bielu tišinu, što je mirisala po studeni i tresetu, koracao je čovječuljak sa svežnjem pruča na leđima. Hitro, nekoliko poteza, i čovječuljak je jasno stajao na papiru, a onda tik-tik-tik s drvenim ugljenom, i to su bile točkice tragova njegovih nogu. Na jednu od čvorastih vrba spustila se vrana, i jedan-dva-tri, crna je ptica već narisana!

Petar je čekao ne će li se još nešto pokazati, ciljajući svojim ugljenom kao lovac, koji je spreman odapeti. Tada se iza zida što okružuje crkvu pojavi neki debeo čovjek, umotan u prljavi ovčji kožuh. Nazivali su ga »Crvena krastača«. Petar se nerazpoloženo okrene. Ne, ovoga on ne će narisati. »Ovog gadnog klipana imao bih skoro nazivati otcem«, reče on prezirno. »On sad zna, da naša majka ima za sutra svježeg piva. I ta ga lienčina dobiva badava. Njemu je jedva trideset a njoj šestdeset, ona je luda, ona je sasvim luda.«

Čuo ga je kako je ušao u kuću sa svojim mastnim smieškom, čuo je svoju majku kako mu se smije, i kako kuca vrč o vrč.

Petar pljune prema onom mjestu, gdje je čuo krastaču kako se smije. Neveseo i pun prezira nacrta on tog klipana: naduveno, dlakavo, grimizno-modro lice s uzkim očima. Ali on ga je odmah zgađen prekrižio i kao da je izpljunuo piće lošeg okusa. Ali tada ugleda kako ide prema crkvi bosonogi redovnik Cornelis, koji je stigao jučer da održi propovied o blagdanu Svetih Triju Kraljeva, i kojemu je on danas ministrirao kod rane mise. Gledao ga je odostrag: okrugla, crvenkasto-svjetlucava ćelava glava povrh smeđe franjevačke halje. I on ga hitro nacrta kao kakvu grudu maslaca. »Čekaj«, reče Petar poskočivši i već je uhvatio šaku sniega sa slamnatog krova, zgnječio ga u grudu i naciljao u crvenu svjetlucavu glavu. Pljesk! pogodio je! Gruda se na glavi razprsla kao jaje. Petar se hitro sagne i smieh mu se prospe kao vodopad. — Šutnja.

Ponovno je podizao glavu malo po malo i oprezno u vis: vidio je ponajprije crkvu, zatim malu kapelicu na orahu, ali — pljesk! i gruda sniega se razprsnula na njegovu nosu, a dolje je stajao fratar i smijao se. »Hej, mali derane!« hihotao je on, »to ja umijem isto tako dobro kao ti. Drugi put se moraš bolje sakriti!« Petar je zabezeknuto brisao snieg s lica. »No vidim li ja dobro«, uzvikne fratar, »nisi li ti meni jutros ministrirao kod mise?«

»Da, otče Cornelis.«

»Gle! Gle! Ujutro ministriraš, a popodne vrebaš na fratra, da se na nj nabacuješ sniežnim grudama . . .«

»Ne, otče Cornelis, ja nisam pri tome mislio ništa, upravo sam slikao . . . pogledajte samo« i zacrvenivši se od zbunjenosti pokaže papir, koji je bio pričvršćen s dva čavlića na dasku. Fratar pristupi bliže i uzdigne pogled prema nizkom prozoru. »No, liepo«, reče on, »izdaleka to ni ne izgleda sasvim loše!« On priđe još bliže. »Da, to doista nije loše, ako se točnije promotri! Ja doduše nisam nikakav stručnjak, ali mogu reći, da znaš risati. Pa da! To je dobro narisano! Oh! Oh! Pa i ja sam tu, koliko mogu vidjeti! Zar si to sâm načinio? No, to je vrlo dobro! . . . Ali, dječače moj, ti ne smiješ slikati snieg, ne, ne! To još nije nitko radio, to se ne radi!«

»Ali meni on izgleda liep, otče, pogledajte samo, kako je liep!«

»Ne, snieg nema nikakve boje. Moraš slikati zelenu zemlju sa svojim cviećem i svježim bojama i prielazima kao Memling i braća Van Eyck, kao Rogier van der Weyden i Geertgen tot Sint-Jans i kako je to slikao Quinten Metsys. Oni umiju slikati! To se može promatrati povećalom. Upravo se osjeća miris sa cvieća!«

Petar ga pogleda široko otvorenim očima kao pobožan čovjek, koji je prvi put osjetio u sebi iskru milosti.

»Da«, nastavi fratar, »ti moraš jednom doći u Antwerpen, gdje stanuju veliki slikari. Ondje ćeš moći promatrati mnoga njihova djela u crkvama i samostanima. Oh, dječače, ona su neopisivo liepa! Čitav sviet dolazi onamo da ih vidi, dolaze ljudi čak iz Italije. Car Karlo neprestano kupuje. Trebao bi ti vidjeti Polaganje u grob od Quintena Metsysa! Ta je slika velika kao kakva kuća! A tako je fino naslikana, da se mogu izbrojiti vlasi na glavama svetaca. A ako ti tako dalje nastaviš, moći ćeš postati jedan od njih, — ali ne, ako budeš slikao snieg!«

»Zar doista, otče Cornelis?« zapita Petar tako sretan, da su mu noge drhtale kao trstika.

Tada se na vratima pojavi majka, a iza nje Crvena krastača. Oboje su sve to slušali iza prozora. »Ti ne ćeš biti ništa drugo nego mornar«, dovikne mu majka. »Ali sad ćeš pasti dolje i izubijati se, ako budeš tako visio kroz prozor; nosi se odavle!« A onda reče otcu Cornelisu: »Da, otče, kad je moj prvi muž umirao, rekao je, da naše diete ima postati mornar.«

»Čovjek snuje, a Bog određuje«, primieti fratar, »pa ako je On odlučio, da vaš sin ima postati slikar, onda se mogu svi mornari postaviti na glavu, ali on će ipak postati slikar!«

»Otče«, progovori sada Crvena krastača sipljivim glasom, »ja ću doskora postati njegov otac, a onda je tomu črčkanju kraj, on će onda u nauk: mornar ili lončar; jer onda ću ja biti gazda i ja ću odlučivati.«

»Zar je to vaš budući muž?« zapita fratar. »Tako? Oh, gospice«, nasmije se on, »doista sam pomislio, da je to vaš najstariji sin, jer mi vaš novi zaručnik izgleda tako mlad. Čestitam! Ali ja se nadam da nije istina ono, što se kaže, da se mladi mužkarci žene sa starim ženama samo zbog novaca. Doviđenja!«

Fratar se udaljivao sitnim koracima kao da ide kakvo zvono. Vrata se zatvoriše snažnim treskom, a Petar je čuo kroz daske na podu kletve svog budućeg očuha. Ali on se od zadovoljstva udarao po stegnima zbog tvrdog zalogaja, što ga je fratar dobacio onima dolje.

Ali tada ga obuzme neko svečano razpoloženje. Zagledao se u zasnieženu krajinu i neprestano šaputao rieči otca Cornelisa: »Ako tako nastaviš, moći ćeš i ti postati velik slikar.« — U njemu je sve gorjelo. Kao da se podigao zastor s njegovog budućeg života. Vidio je pred sobom blještavo priviđenje Antwerpena i tisuće slika. »Ako tako nastaviš, moći ćeš i ti postati velik slikar«, šaputao je on.

Majka ga pozove na ručak, ali on vikne, da nije gladan.

Dan je prolazio tih i studen, mjesec je rano izišao crvenosmeđ povrh modrog sniega. »U Antwerpen«, uzdisao je on. Dolje je čuo kako pjevaju pjesmu o Svetim Trima Kraljevima, a dalje u selu isto tako. Vidio je, kako njegovi prijatelji gaze kroz snieg veselo preodjeveni, noseći razsvietljenu zviezdu, ali on nije pomišljao na to, da im se pridruži. On je sav izgarao od nekog novog života. Naveče je triput čuo, kako su se dolje potukli, ali on nije na to uobće obraćao pažnju. Doživljavao je novo rođenje. Stara je koža spala s njega. I odjednom je skočio kao kakav plamen, stao udarati šakama o zid i vikati tvrdoglavo i uztrajno kao da se bori protiv nečega: »Ja hoću! Ja hoću! Ja hoću postati slikar! S ovim je težkim riečima oslobodio svoje srdce. Bio je kao majka, koja je svoje diete spasila iz požara.

A u proljeće, kad su jaglaci uz potoke i u vlažnim šumama bliedožuto cvali, i kad su lude svrake ponovno plesale po putovima, njegova je majka proslavila svatbu sa Crvenom krastačom.

Petar je tužno mislio na svog niemog otca, kojega nije nikada poznavao. Ali on je ipak poslušno hodao u dugoj veseloj svatbenoj povorci i duhao s dvojicom drugova u gajde, što ih je za mnogo čaša piva uzajmio od nekog Niemca, kojega je kasnije vani na ravnici ubio grom. Naveče je Petar bio bolestan i jadan: želudac mu se naduo samo da ne pukne, jer je pojeo odviše tople šunke s bobom. Samome mu je bilo žao, što to tako rado jede. »A zašto ide onda tako u tek?« pitao je on sebe.

Crvena krastača se tako veselila svojoj svatbi, da je gotovo četrnaest dana bio pijan kao čep. Upustio se u tučnjavu s različitim ljudima, koji su mu se izsmjehivali što se oženio tako starom ženom, pa je bio pun modrica.

Prava Crvena krastača, koji se za čitavo vrieme zaruka ulagivao i smješkao, pokazao se sada lakom i proždrljiv kao

kakva štuka. Ponajprije je napustio svoj lončarski zanat. Htio je dobiti u ruke kesu s novcem i gospodariti u krčmi. Ali žena nije popuštala. Pa kad mu kesu nije htjela dati, on ju je naprosto oteo. Kad žena nije prestajala jadikovanjem i zanovietanjem, naprosto ju je u jedan mah izbacio kao što se izlije vedro vode, a Petar, koji se spremao da mu baci u glavu vrč, ali to nije uradio, dobio je udarac nogom da je izletio kao kakva krpa i našao se na tlima do svoje majke.

Najgore je bilo, da su to gledali ljudi i smijali se. To je bila najveća bol.

Jadna se žena vratila u kuću slomljena srdca radi svog sina, a sin ju je sliedio radi svoje majke.

Crvena krastača je sada bio gazda u kući i započeo je lokati kao sedam najljućih pijanica, kockao se, zalazio lošim ženama, upuštao se u svađu s gostima i potukao se s njima ni za što. Mastan je puž izgrizavao rupe u blagostanju »Obećane zemlje«.

Majka se pritužila seoskom župniku. »Čekaj, ja ću sâm malo prigledati«, reče župnik i dohvati svoj štap od ljeskovine iz zakutka za kaminom, koji je bio pun šunka što su ondje visjele. Majka je znala, što to ima značiti, pa je lomeći rukama od straha trčala za otcem Jeronimom: »Samo da vas ne ubije, gospodine župniče!«

»Ne, ali ja ću njega!« okomi se on.

Crvena krastača upravo je dolazio iz podruma s vrčem punim zapjenjena piva. Pljesk! i dobije preko svog rumenog lica udarac, da su mu uzke oči odjednom zinule kao rupice za puceta. »A ako je sada samo još prstom dirneš, onda ću načiniti kašu iz tebe, ti lupežu«

Crvena krastača se udalji bez rieči ali s vrčem u ruci. No kad je naveče došao kući čestito pijan, izlemao je majku i sina, iztjerao ih iz kreveta i izbacio u košuljama van na mjesečinu. »Daj sad opet pozovi popa, pa neka vidi, kako si liepa u košulji!«

Majka i Petar nisu se usuđivali nigdje zakucati iz straha, da im se još ne bi izsmjehivali. Popeli su se na sjenik, gdje su dočekali jutro, kad se Crvenoj krastači svidjelo, da ih uz psovke pusti u kuću.

Sada je on bio podpuni gospodar u kući. Za majku je započeo pravi pakao. On je propio liep novac, a lice mu je postalo tako crveno kao da je izpljuskano.

»Obećana zemlja« je prestala poslovati. Nije bilo više novaca, da se kupi pivo, a pivar je odbijao, da dade na vjeresiju.

Majka je iz početka neprestano pokušavala, da krčmu kako tako održi. A kad bi koji put došla u kuću mala bačva piva, kupljena za novac prišteđen u tajnosti ili dobiven za jaja, za mlieko mršave krave ili za slaninu utovljenog svinjčeta, onda je već krastača ležala s naduvenim trbuhom izpod otvorene pipe, prije no što je majka još imala vremena da nad dovratak objesi vienac od žutilovke kao znak, da se toči svježe pivo. Postajali su sve siromašniji i siromašniji. Jadna je žena sve više gubila odvažnost. Dala se tući kao pseto, strpljivo i pokorno. Sve se više gubila i postajala oronuta. A Petar, koji je dobivao više batina nego jela, pomagao je tu i tamo za malo novaca dugačkom Ludvigu u vjetrenjači ili gdje drugdje; pomagao je kod mlaćenja i oranja, sudjelovao kao gonič u grofovskim lovovima, pomagao župniku i zvonaru, a o tome, da bi postao mornar, nije naravno više bilo ni govora.

Ali risanje! Oh! Od toga mu je samo zujalo u prstima unatoč svoj biedi, svoj zapuštenosti, batina i straha pred Crvenom krastačom.

Risao je neprestano. Kad nije imao papira, naprosto je risao po stajama, na stienama i kolima, na svemu, što je bilo ravno i kadro da bude oslikano; a boje je tieštio iz zgnječena cvieća. Nosio je crtanje kao kakvu svjetlost pred sobom i čeznuo dušom i tielom za Antwerpenom. Pa sad bi mogao poći onamo. »Ali tada će majka dobivati sama batine«, reče on, »a sada ih ja dielim s njom.«

Jutro se širilo iznad zemlje s mliečno bielim oblacima i mirisom maslaca. Posvuda su kukuriekali pietlovi, a vjetrenjače su se stale okretati: to je bio pozdrav dalekih obzorja.

Petar je stajao visoko na nekoj vrbi i promatrao sviet naopačke, držeći glavu između nogu. Proljeće je šušteći kao dah dolazilo iz daljine meko i nježno, kao da ga s juga donose ovamo potoci i rieke. Drveće je još bilo crno i golo, a čitava je zemlja ležala ovdje gola i otvorena, ležala je jasna i svježa sve do najdaljih plavih daljina. A posvuda su po zemlji bile razsijane zelene mrlje kao salata. To je bilo sunce, što je tu i tamo bacalo na nju svoj sjaj.

Daljine su ga privlačile kao brežuljci. Zaboravio je na malu kravu, što ju je imao čuvati, i koja se za sliedećeg uštapa imala oteliti; zaboravio je svoj glad i svog crvenog očuha; zaboravio je čak svoju majku, koja je već nekoliko dana umirala stenjući i žuta poput repe, i koja je već možda umrla. Jučer je primila sakramente umirućih, a danas ujutro bile su joj noge već studene. Ali on je gutao očima sviet. Puštao je, da mu ljepota kaplje u srdce. Seljaci u crvenim košuljama su sijali, a plugovi su rezali smeđu zemlju u blistave brazde, u koje bi čovjek najradije zagrizao. Biela oblačna tišina sa svojim modrim pukotinama osluškivala je malog pastira, koji je ondje izpod križa na polju svirao u gajde, a čopori ptica vijali se poput zastava povrh starih smeđih šuma. U daljini su sunčane zrake tapkale za vjetrenjačama i srebrom voda.

»Crkveni prozori! Ogrtači Madona! Zastave procesija!« uzdisao je Petar. To su bili prvi tihi udarci novog proljeća.

Neko se trzanje od same sreće budilo u propupalim živicama i u svima životinjama, velikim i malim; mlade su ribe izskakivale visoko iz blještave rieke Dommel; u zraku se naprosto osjećao miris ljubavi i radost, što će ptice naskoro nesti jaja. I on je također osjetio ovakvo škakljanje proljeća od nožnog palca pa do kose, nešto što nije znao nazvati ni izreći, pa je stisnuo šake od radosti nad životom, što je zujala

u njemu, i uzviknuo: »Samo napried! Samo jače!« Ah, gledaj samo! Proljeće nam dočarava svojim vezivom novi kraj! Sve je tako novo kao prvog dana. A kad se gleda ovako, s glavom između nogu i očima uz nožne palce, tako da ono doljnje stoji gore, onda je sve to još jednom tako liepo i široko, tako bogato bojama, još jednom tako, ne znam kako, i Petar uzvikne: »Oh, da sad još imam boje, pa da mogu sve to naslikati!«

Kroz okruglu rupu na drvenoj vjetrenjači zurilo je na dugačkom vratu lice crveno poput rotkvice, razrezano smiješkom. To je bio dugi Ludvig.

»Hej, Petre, nemoj zaboraviti, da je večeras u krčmi »Preodjeveni majmun« svečana gostba hrabrih kuglača sv. Stjepana, onih ljudi s mahnitim kuglama i vječno žednih! Ti ćeš biti tome prvi put prisutan kao postavljač čunjeva! Nemoj zaboraviti na svoje gajde, to će biti prekrasna svečanost!«

»Moj je želudac već dobio nabore od glada«, dovikne mu Petar.

»Znaš li što? Da još oštrije ogladnimo, mogli bismo se malo kartati! Doniet ću vrč piva iz krčme »Izgubljeni raj!«

Petar je smjesta svezao kravu i lakom za gutljajem dobrog piva potrčao gore u vjetrenjaču, koja je izgledala tako prijazno sva razpucana i okrpljena.

»Kako je tvojoj majci?« zapita dugi Ludvig.

»Slabo«, reče Petar.

»Čuo sam noćas zavijati psa«, reče Ludvig zamišljena lica i uzme sivi vrč, na kojem je bila naslikana modra ptica. »Ah, Ludvig«, reče Petar odjednom, radostan što jednom može iztresti svoje puno srdce, »molim se Bogu, da bi ona naskoro umrla, jer će se onda osloboditi ovog pakla! Što je ona svinja načinila iz nje! Kad ne bih držao do sebe, ja bih Crvenoj krastači zatjerao u trbuh drveni kolac, tako da bi mu se moglo vidjeti kroz pupak kao kroz ključanicu.«

»Ali za te će biti najgore, ako ona umre«, reče Ludvig. »Što ćeš onda započeti?«

Petar je htio reći: »Poći ću u Antwerpen.« Ali s tom je namjerom bio oprezan kao s kakvim liepim mjehurom od sapunice, pa je samo rekao: »To će odlučiti Bog i mlinar!«

Mlinar je otišao sa svojim izkrivljenim koljenima, prašan od brašna, da donese svježe pivo. Petar turi u usta šaku pšenice i proviri glavom kroz okrugli prozorčić.

»Kako je to liepo!« prošapće on, kad je ugledao daljinu. Tihi lahor širio je pred njegovim nosom vonj piva i đubra. Tamo dolje ležalo je selo s kućicama od ilovače između tamne šume i malene biele rieke.

Na seoskom trgu igrala se djeca u košuljama, a dvie ružičaste svinje njuškale su jedna drugoj rep. Gomila prosjaka i bogalja čekala je na milostinju pred visećim mostom kule dvorca, u čijim su crnim vrtovima radile lopate i kose. Iz šest seoskih krčma dopirala je pjesma i svađa pijanica, dok je crkvica, zaboravljena i zapuštena iza niza vrba kraj Dommele, izgledala kao da svojim otvorenim vratima čeka vjernike. Selo se zabunom ili hotimice proširilo prema krčmama mjesto prema crkvi. Stasiti seoski župnik Jeronim hodao je gore dolje po svom voćnjaku između starih jabuka i čitao svoj breviar. To je bio čovjek, koji je imao upraviti prema nebesima duše ovih ljudi, zagrezle u grieh. Jedna je zraka sunca pokazala Petru oskudnu kolibu, u kojoj je umirala njegova majka. »Ako ona umre još danas, onda ne mogu poći na tu gostbu«, uzdahne on osjetivši glad. Zavonjao mu je oganj čistilišta, i on je zažmirio na jedno oko, da ne bi više vidio onu kolibu, dok je drugo uživalo nad krajinom, kroz koju je rieka Dommel, tako bistra i svježa, vijugala između trstike i perunika prema daljini modroj poput oblaka tamjana. A tamo, u onoj daljini, morao je ležati Antwerpen sav pun slikara i zlatnih brodova, nakrcan voćem iz obećanih zemalja Iztoka.

»Doći ću!« povikne Petar. »Kad majka umre«, doda tiho. Šuma se triput odazvala: »Doći ću.«

»A ja sam tu«, reče dugi Ludvig. Pili su naizmjence pivo. »Ovo je doista božansko pivo!« mljaskao je Ludvig. »A tvoj je očuh pravi pravcati lupež«, nasmije se on. »On leži ondje na razpukloj vrbi tamo kraj gnojišta i hrče. Prodao je sve haljine tvoje majke za litru rakije rekavši: Pa ona više ne će ustati.«

Petar je zadrhtao od biesa kao list na topoli, ali Ludvig je klicao: »Trista mu gromova! Upravo sam bio kod »Preodjevenog majmuna« i malo zavirio u lonce. To je da se pobljuješ! Ovolike kobasice!« Mlinar izpruži ruku i pokaže sve do ramena, a Petar je tražio jezikom na nebcu taj okus. »A i šunke se kuhaju ondje! Moja žena ide s nama, ona je luda za šunkom, osobito za mašću, a ja za mršavim i za mastnim!... Ali ti ne ćeš moći večeras s nama, jer će ti majka umrieti, kako je rekla Jo Kratzer.«

»Ali ona je jaka«, reče Petar hitro, »ona može mnogo podnieti.« I nakon što je mračno pogledao preda se, promrmlja: »Hajde, da se malo kartamo!«

»Da, samo hrabro«, reče mlinar. »Što ćeš, svatko od nas mora umrieti, ali mi rado živimo dugo. Živat je izprazan dim, samo korak do groba; što danas cvate, sutra uvene, a na kraju svega je križ!« Oni su se kartali, a krila vjetrenjače su se okretala i pozdravljala daljinu. Bila je tišina, prekidana samo kratkim riečima i po kojim uzvikom; povrh njih su bili tramovi prekriveni bielom prašinom, a pomalo se uvlačio mliečni suton. Tko je u igri dobio, smio je potegnuti toliko koliko je imao daha. Dobivali su i pili sve dok nije zazvonilo podne. Dugi Ludvig je obliznuo okus piva s usana i rekao: »Ja se nikada ne zaboravljam pomoliti.«

»Ni ja«, reče Petar.

Nebo je popodne bilo puno sitnih oblačića kao ovčica na sajmu. Bilo je da se upravo nasmiješ. Nad zemljom je težko ležala tišina. Krava je pasla svježu travu i krasuljak. Petar je ležao na trbuhu između četiri zida vjetrenjače, što je sada mirovala, i promatrao neku kolibu pokrivenu slamom s onu stranu rieke. U toj je maloj kolibi stanovala Rozalija, diete liepo poput slike. Možda će je on kasnije uzeti za ženu, nju ili crkvenjakovu Maricu, koja je uviek imala ljepljive ruke od pravljenja svieća. Ona je bila da je pojedeš, ali nešto malo glupa. Kad se jednom popeo s njom na zvonik, sve do gore gdje vise zvona, da potraže sovino gniezdo, on ju je čestito izljubio, a ona, mjesto da šuti, izpripovjedila je to svome otcu, pa je onda još dobila batina. Poslije toga nije više nikada pripoviedala. Bila je tu onda još i kći dugog Ludviga, koju je također jako volio, pa onda Filipina iz krčme »Hrabri bubnjar«, pa Sofija i Eulalija i mnoge druge drage životinjice. Jedan pogled njihovih očiju, jedan mig malim prstom, i on je bio u oblacima. Onda nije jače ljubio nijednu drugu! Ali koju da uzme za ženu?

Jo Kratzer se uzpinjala prema vjetrenjači šepajući i mašući svojim štapom. »Ona dolazi reći, da je majka umrla«, uzdahne Petar kao da se oslobodio težkog tereta. Poskočio je olakšan. »Dođi brzo! Tvoja majka ne će više dugo živjeti! Već su joj zapalili blagoslovenu svieću!« povikne ona glasom što joj je izlazio na nos. »Evo me odmah«, vikne joj on, a onda prošapće: »Ne idem. Zašto još nije mrtva, kad već mora umrieti!«

Ostao je sjediti i zurio ukočeno u daljinu. Ali on nije vidio daljinu, vidio je oganj čistilišta. To je bila tama puna očiju, mirnih, lutajućih, tražećih očiju. Oči su vrebale iz razbijenih lonaca, oči su bile u bocama, na vršcima prstiju, na krajevima križa, u krletkama, u tamnim rupama, oči su se pojavljivale kao grozdovi na vinovoj lozi ...

A onda je ugledao tamo dolje na svietlom križanju ceste, kako je neki visok seljak izišao iz kolica što ih je vukao pas

i stao se zabavljati s nekom debeljuškastom mljekaricom. Odjednom se seljak sagnuo, obujmio rukama njezino tielo i čvrsto je poljubio. Ona je uradila to isto, i Petar skoči hitro poput munje, da to nariše. S komadićem drvenog ugljena, kojih je imao uviek pune džepove, narisao je ovaj par na jednom od četiri biela zida vjetrenjače, na kojem je već bilo našarano mnogo čovuljaka i malih seoskih prizora. Sad je tu bila zastupana i ljubav! A u tome je bilo vatre! On se nasmije. Ali odjednom se na zidu pojavi neka široka tamna sjena, a on brzo i neočekivano osjeti na obim stranama svog lica po jednu zvučnu pljusku. Kriknuo je i okrenuo se. Pred njim je stajao u svojoj smeđoj halji župnik kao kakav gorski div i zaviknuo: »Zašto to činiš?«

»Zato, jer to čine i oni ondje!«

Fratar udari od srčbe nogom po podu, tako da je u njemu izbio rupu. »Hajde! Smjesta k svojoj majci! Ona umire! Inače je ne ćeš više nikada vidjeti živu!« Držeći jednu ruku na škapularu a drugom vodeći malu kravu, Petar je vapio u sebi: »Oh, da je već mrtva! Kad bi već bila mrtva!« Župnik je išao iza njega i psovao, sav crven i zapjenjen od uzbuđenja, na taj pokvareni sviet i selo. Šibao je njihovu lakomost za pivom i rakijom, njihovu proždrljivost, njihove želudce poput đubrišta, njihovo obožavanje trbuha, njihove kršćanske osjećaje što dosižu samo do pupka, i kao kaznu prorokovao: smrt, pakao i čistilište.

Petru je škripalo oko glave kao da se ruši krov, i uhvatio ga je strah, kao da je on sam počinio sve te griehe.

Zažmirio je očima samo da ništa više ne čuje, ali je unatoč tome čuo, pa ih je onda opet naprosto otvorio. Tada odjednom provali iz njega nesuzdržljivi smieh i on se udari o stegna od veselja. »Gle! Gle!« pokažu on savijajući se od smieha.

Pasja su kolica jurila svietlim putem, a nije se vidjelo ništa drugi osim tih kolica i psa kako skače i laje, ali straga su iz njih virile četiri noge što su lomatale.

U kući je bilo biedno i zapušteno, i mirisalo je na gnjilu repu. Na zidu od ilovače žutjelo se nekoliko risarija i nekoliko slika, a s nizkih tramova visjele su prošupljene košare i osušene biljke. Crvena krastača sjedio je naduven i pijan kao batina pred sobicom bolestnice i jadikovao otvorenih usta i uzeta jezika, a uzke su mu oči bile pune vode. Kad je ugledao župnika, bubnuo je na koljena: »Oh, dragi gospodine, pomozite, da ona ostane još malo na životu! Dat ću čitati mnogo misa s mnogo svieća. Što bih ja započeo bez nje? Objesit ću se! Objesit ću se!«

»Ti ćeš se objesiti?« reče fratar prezirno i približi svoje lice krastačinoj glavi što se izparivala. »Šteta je samo, što to nisi uradio prije četiri godine, onda bi mogao prištediti novac za mise. Ali ti ćeš gorjeti kao smolasta baklja! Kao deset smolastih baklja! Makni se, svinjo!« Htio ga je odgurnuti nogom u stranu, ali ga je Petar pretekao i zvučno udario krastaču nogom u tikvu, tako da se ovaj stropoštao napried mekan kao kakav puž. Petra su ugurali u sobu. Tu je bilo studeno i vlažno kao naveče na svježe izoranom polju, s ustajalim mirisom pliesni. Gorjela je blagoslovena svieća. Soba je bila puna žena, koje su pod svojim plaštevima s kukuljicama mrmljale krunice, da zaustave smrt. Na nekom malom stolu bio je čitav metež boca, zdjela, lonaca i ljuštura od školjka s ljekarijama, glistama i rovčevim uljem. Malo prije bilo je tu još i rakije za okrepu srdca, ali ju je očuh izpio i onda bocu napunio vodom. »To i onako više ne koristi, a ona je osim toga već izgubila okus«, rekao je on.

Na krevetu bolestnice i na jednoj stolici ležale su pomiešane kojekakve svete stvari, medaljice iz bakra i voska, škapulari, posvećena voda, kosti sa crvenim pečatima i krv jedne stigmatizirane, sve sama sredstva protiv smrti.

Sliepi čarobnjak iz šume Osam blaženstva obišao je sedam puta kuću, neki čudotvorni ljekar stavio joj je još jednom pijavice, a sada je još stajao u sobi do podnožja kreteva »Šareni

Jakov«, sveti prosjak s jednom nogom i tvrdim četinjama na ušima. On je imao plašt, koji je iznutra i izvana bio podpuno obšiven slikama svetaca na pergamentu; bili su tu zastupani svi svetci, po jedan za svaki dan, da bi sigurno sa svakim od njih bio u dobrim odnosima. Kad je prošlo pola godine, on bi okrenuo plašt. Šareni Jakov je za jedan groš izgovorio svoje molitve protiv smrti, što ih je sam sastavio u stihovima. Ali Petar je vidio bliedu prikazu kako leži cereći se na tielu njegove majke, koje je hroptalo: smrt ju je gušila i pritiskala joj grlo.

Kako je ležala ovdje vriedna smilovanja sa svojom bielom kapom: žuta poput voska, oči kao crni plameni, usta otvorena s razpucalim usnama; mršava kao kostur, izdubljena, ali trbuh joj je još uviek nabrekao, a na tankim žilavim podlakticama vise tamne izmučene žuljave ruke.

Petar je više nije mogao gledati od samilosti, straha i groze, pa se molio: »O Gospode, ne daj da se ona takva pojavi na Posljednjem sudu, to nije njezino lice, to je iz nje uradila Crvena krastača!« Na prozor se spustila jedna svraka; svi su je vidjeli i prestali se moliti. Bilo je to čudnovato. Bilo je tako kao da će sada ući netko tko nema tiela. Tišina je rasla kao voda što se diže u podrumu. Svraka je turila glavu kroz rupu u oknu, ali je namirisala smrt i srdito psujući odletjela kao netko tko se smatra prevaren.

Ali tišina je ostala. Ona je progutala molitve. A majka je čekala na to. Započela je žmigati očima. Svećenik joj utakne blagoslovenu svieću u ukočenu ruku. »Na koljena!« zapovjedi on. To je odjeknulo kao udarac šake po stolu, i on započne izgovarati molitve za umiruće. Sve su kleknuli osim Šarenog Jakova, koji je zbog svoje drvene noge mogao samo čučati. Svi svetci zastava na procesijama, sa crkvenih prozora, slika, poljskih i šumskih kapelica prolazili su mimo u hitrom sliedu, brzo pozdravljani zajedničkim »Moli za nas!« Majka je hroptala kao da vuče nešto težko. Odjednom joj dah prestane. Povrh

nje se napne željezna tišina. »Svršeno je«, pomisli Petar. Ali tada se majka odjednom kao pero izpružila s krikom u vis. Noge su joj se micale izpod pokrivala, relikvije su padale oko nje, neki se mali kipić polupao, iz prevrnute je boce stalo curiti. Žene su skočile kao da ih je ubola osa. Jadikovke i vika. Ali orijaški je fratar ponovno položio majku na krevet, sjeo do njezinih nogu i molio dalje.

Ona je jecala i vikala. Petar je drhtao od straha. »Ah, dragi Bože, daj da umre, uzmi je u svoje krilo, uzmi je!« Žene su se sakrivale jedna iza druge, prosjak je držao pred očima šešir s pietlovim perjem, ali ne odjednom izpred oba oka. »Molite se!« zapovjedio je fratar. Ali Crvena krastača, koji je virio kroz pukotinu na vratima, dovikne odanle: »Ona ima đavla u tielu! Ona ima đavla u tielu!« I on iztrči napolje s podignutim rukama, rokćući kao svinja.

Žene je prešla jeza od straha. Navalile su i gurale se da izađu, ali nisu mogle sve najedanput kroz uzka vrata. Fratar je psovao i zadržavao ih, ali to nije ništa koristilo, one su plamsale od straha. Nastala je velika krika i zapomaganje, buka i guranje. Neke su pale, druge su se stropoštale preko njih, gola su koljena posrtala jedna preko drugih.

Za to je vrieme zurio Petar kao prikovan u svoju majku, koja ga je uhvatila svojom tvrdom rukom i bojažljivo ga molila posljednjim plamičcima svoje sviesti: »Dječače, moli se svake večeri za mene, strašno je tamno ondje kuda ja idem.« To je bilo odviše. Spopao ga je strah, i on se sruši onesviešten. Fratar ga je upravo još mogao uhvatiti za vrat, dok je drugom rukom htio zadržati ženske. Ali s uzvikom »Ona ima đavla u tielu« izlazile su žene trčeći, tjerane stravom. Šareni Jakov je šepao za njima i kukao: »Moj šešir! Moj nedjeljni šešir! A ja imam samo taj jedan!«

Kad je Petar ponovno došao k sviesti, ležala je preko njegove majke mrtvačka ponjava. Kad je umočivši zelenu

grančicu u posvećenu vodu učinio znak križa, primietio je tri izbočine, glavu, trbuh i uzpravljene noge.

Mrtvačka su zvona zvonila tvrdo i zvučno u sumraku žutom poput piva. Vrane su dolietale na zvonik u velikim jatima iz šume Osam blaženstva, — one su čule zvonjavu. Zajedno sa sumrakom spuštala se na polja magla, a iza niza čvorastih vrba izlazili su srebrni rogovi velikog mjeseca.

Veseli drugari družtva »Luda kugla« vukli su se u skupinama držeći se izpod ruku i sa žlicama zataknutim za šešire i pjevajući od krčme do krčme, da se konačno smjeste u »Preodjevenom majmunu«, gdje su se kanili do grla najesti šunke, kobasica i kaše od riže, a na to popiti silno mnogo piva, da se izpune šupljine. Crvena krastača im se pridružila, da utopi svoju žalost.

»Da bi se time zadavio!«, prošapće Petar. On se naslonio vani na dovratak i čuo ih u daljini. Glad ga je prošao, i on je prezirno trgnuo ramenima. Natrpati trbuh samo da ne pukne, to je bila njihova najveća zabava. Kako je to žalostno! I veliki se mir spusti na nj. Osjetio je, da se iza sviju stvari krije nešto čisto i svietlo, što se odaje jednostavnim znakom srebrnog mjesečevog srpa i neba modrog poput mjehura od sapunice, — a to je bila sreća, za kojom svatko čezne. Iz sobe je čuo tu i tamo pljusak vode i štropot zdjela ili struganje stola, što su ga gurali u stranu. To je bila Jo Kratzer, koja je kod svietla svieće umivala mrtvu majku.

Kad je ponovno izašla, obučena u kaput, reče: »Hitro ću pomuzti svoje koze i onda se vratiti sa Zietom i crvenom Keene, pa ćemo je čuvati u noći.«

Ostavila je svieću gorjeti. Petar je stajao na vratima. Veliki je mir ležao iznad svega. Nije se čulo ni čovjeka. Samo je zemlja živjela, mirisala je i rasla, a iz nje se izparivalo njezino proljeće i njezin tamjan. Vrata su bila otvorena. Iza njih je u svietlu svieće u spavaćoj sobi ležala njegova mrtva majka.

On se nije usuđivao obazrieti. Znao je, da ona leži ondje s posvećenom zelenom grančicom u sklopljenim rukama, sa smieškom na usnama kao svi mrtvaci, koji su mnogo trpjeli. Osjećao je, kako njezine hladne ruke, koje su bile uviek studene, pokušavaju da se maknu, pokušavaju da domahnu, da bi im on dao malo toplog daha iz svojih usta.

Kako bi on rado utješio te jadne ruke! Ali on je gorio od straha. Stidio se naprosto zbog toga pa reče da izpriča sam sebe: »Idem samo pogledati, da li se žabe već glase.« Ni ne obazrievši se i ni ne zatvorivši vrata on krene zviždukajući, ali na zavoju ceste započne trčati, a onda se spusti na koljena pred kapelicom Gospe radostan i odkupljen, moleći se žarko za pokoj majčine duše kao što je to ona tražila. Srebrni se mjesečev srp izgubi iza oblaka nalik na jezik i tanak poput papira.

*

Odjednom je Tist Mastel, kolarov sluga, koji se upravo postavio malo napolju iza nekog drva, utrčao na vrat na nos u krčmu »Preodjeveni majmun«: — »Ljudi! Držte me! Sablast!« urlao je on. »Sablast, koja je izašla iz bunara!«

Nastade metež kao da se bomba razprsnula. Nekoliko odvažnih klipana izišlo je napolje prigledati s golim noževima. Tamo u magli je nešto nestajalo, ljuljajući se iznad zemlje i lepršajući amo tamo. Oni se prekrižiše, zadrhtaše. »To je duh Treesin iz Obećane zemlje«, reče jedan drhtavi glas. Želudci su se skvrčili, tek ih je prošao. Žene su htjele poći kući, odjednom su se sjetile da kod kuće imaju bolestnu djecu. Mužkarci su odilazili s njima, jer su se žene bojale, — tako su bar govorili. Odlazili su u malim skupinama, tiesno stisnuti. Ali oni, koji su osamljeni stanovali u polju, rekli su da se ne boje; čekali su jutro, koje će sve razjasniti, započeli su utapati svoj strah u pivu i rakiji.

Povodili su se za Crvenom krastačom, koji je već dugo hrkao izpod klupe nabijen kao vreća brašna. Kobasice su ostale visjeti, šunka je ostala ležati, a kaša od riže dobila je od stajanja kožicu. Krčmar kod »Preodjevenog majmuna« i njegova mršava žena bili bi najvoljeli od radosti potrčati na rukama, što im je tako mnogo ostalo! Te se noći sablast vidjela još češće. Šepava Mie Salamander, koja je noću za polumjeseca brala trave, iz kojih je pravila masti, vidjela ju je kako lepršа preko groblja, a maslar Andries je vidio, kako koraca ljuljajući se oko mlina...

*

Kad se na obzorju pojavilo ružičasto-zlatno jutro, svježe i puno modrih maglica, Petar se izvukao iz drvarnice mlina što je šumio na vodi i ponovno navukao svoju košulju, s kojom je htio natjerati u strah Crvenu krastaču na taj način, da ju je nataknuo na kolac od graha i mahao njome. Čuo je u selu pripoviedati, kakvu je uzbunu ondje prouzročila ta sablast.

»Dakle je jasno, da sablasti ne postoje, već ih činimo mi sami«, nasmije se on zadovoljan tim odkrićem. Ali je bio sav zelen od srčbe, kad je saznao, da je Crvena krastača dalje hrkao kao kakav medvjed. »Pa onda je sve bilo uzalud«, mrmljao je on. Njegova je majka morala biti još istog dana zatvorena u lies, jer su se ljudi bojali, da bi se mogla proširiti njezina bolest, koju nije nitko poznavao. Pošao je kolaru, koji ima načiniti bieli lies sa crnim križem na njemu. Tist Mastel ležao je još u krevetu bolestan od sablasti i od piva. »Sablast tvoje majke bila je također i na mojim vratima«, hvalisao se kolar. »Tresla je kvakom, ali ja sam učinio znak križa, pa se onda izgubila zavijajući! Upravo je bilo tako!«

»Lažljivče, ja uobće nisam bio ovdje!« htjede reći Petar, ali je problied io i pomislio, da je to možda mogla biti prava sablast, koje se on toliko bojao.

»Daj mi sada malo pomozi«, reče kolar, »pa ću ti za to dati nekoliko komadića kruha s maslacem«, i Petar mu je poslušno pružao crne čavle...

Dok su posljednji udarci čekićem odjekivali kroz selo zavijeno u sumrak, a nebo podišla volja da kiši, pljunuo je tamo na groblju grobar u šake, i zviždeći pjesmicu »Moja je draga plavojka« započeo kopati grob u svietlu svoje velike svjetiljke.

Nakon što su majku spustili u četverouglasti grob uz sitnu kišicu, Petar je pobjegao. Morao je biti sam sa svojim tihim bolom. Lutao je čitav dan po sklizkim poljima, koja su se činila kao da se u tankoj kišici znoje sivo i zamagljeno.

Kad je naveče došao kući, našao je stan prazan. Na karminama, priređenim za novac od prodane krave i uz posuđe uzajmljeno od susjeda, Crvena se krastača posvađao s unukom nekog bratića svoje pokojne žene te mu je mlatilom razbio tri rebra. Moćni gospodar dvorca, koji je bio glavar strielaca, dao je očuha uhititi po svojim slugama, te su ga drhtavog svezali na kola i odvezli u grad u tamnicu.

Petar je sada ostao sam na svietu! Slobodan i sam! Drhtao je od radosti! Sam s jednim gajdama, jednim škapularom na prsima, kredom za crtanje u džepovima, s dvanaest zvanja i trinaest nevolja, i sa čežnjom za daljinom što je kao vatra u kovačnici gorjela u njegovom srdcu!

Idućeg je jutra umio lice i ne rekavši nikome ni rieči dao se na put. Prešao je preko kamenog mosta van iz sela, ali čitavo ga je selo pratilo kao zrcalna slika u staklenoj kugli: sve godišnje dobi, svi ljudi, zvonik, mračne izbe, dječje igre, pjesme, ptičja gniezda, djevojke i poslovice, svi mirisi i sve boje, sve ga je pratilo bistro i jasno kao rep kakve zviezde repatice. Zar on nije bio dražestan u svojim bielim čarapama, s pietlovim perjem i žlicom za zelenim šeširićem, u hlačama skrletnim kao šljiva, sa crvenim prslukom i sivim kaputom sa širokim ruka-

2. Ladanjsko imanje

vima, koji mu je uzko prianjao sve do bokova, a onda u okruglim naborima visio preko bedara?

Pogledajte samo, kako koraca! Njegove velike smeđe oči svjetlucaju, njegov se šiljasti nosić svietli i njuška, sve njegove sunčane pježice bliešte.

Po nebu putuju mliečni oblaci, jedna se ševa uzvija u vis na niti svoje pjesmice »pit, pit, pirevit«, a Petar je pjevao:

Na Iztok krećemo sada,
Na Iztok nas vodi put!

A on je išao na zapad prema Antwerpenu. Upravo je htio domahnuti šeširom oproštajni pozdrav crkvenom zvoniku, kad ga je netko zgrabio za vrat.

»Kamo si pošao?« zapita ga fratar, koji ga je ščepao segnuvši rukom preko živice.

»Na malu šetnju«, zacvili Petar.

»Ali najprije ćeš kod mene naciepati drva!« i fratar ga podigne preko živice u vrt. »Dat ću kasnije staviti jedan tanjur

više; a popodne ćemo saditi grah.« I na ovaj nedogovoreni način ostao je Petar stanovati kod fratra.

Spavao je u maloj komorici, koja je imala liep izgled na polja i sve nebeske strane. Ona je naskoro bila sva puna kojekakvih obješenih crteža. I nakon što je fratru dugo dosađivao, ovaj mu je donio iz grada boje što se miešaju bjelanjkom, i on je smio preslikavati slike iz svetog misala. On je podpuno zaronio u tu knjigu. Pa kad je nakon tri sata crtanja i slikanja kistom došao ponovno k sebi, bio je tako sretan, da je govorio: »Bože, kad umrem, stavi moju dušu kao posušeni cviet među ove stranice...« Ali on nije nikako mogao podnositi služavku, koja je imala plosnate grudi i tanke usnice i uviek hodala naokolo izgladčana i napirlitana. On je opetovano risao njezinu malu glavu s pospanim očima, izsmjehivao joj se, ljutio je i natjerao gotovo u smrtni strah, kad je ona htjela naveče leći u krevet i u njemu našla načinjenog čovjeka.

Jednog je dana došla k fratru podbočivši izazovno ruke o bokove. A iz njezinih tankih usta je siktalo: »Birajte između mene i ovog ludog vjetrogonje!«

To se kosnulo srdca dobrog fratra. Ali nakon dugog razmišljanja pao mu je na pamet neki daljnji bratić imenom Čankoliz, koji je bio načelnik u nekom malom selu na Šeldi i koji se pokazivao samo onda, kad se negdje u rodbini čestito jelo i pilo. Zbog toga je rado hodao i čitave dane pješke.

»Bratiću«, rekao je on, »ako se ovuda skiće kakav mlad momak, koji nema kuće ni posla, pošalji ga mirne duše k meni. Ja ga mogu uviek smjestiti kod svog prijatelja Slaninića, nadzornika nasipa u Svinjarevcu. Tamo će se on udebljati kao puž, tako da će mu pucati odielo na tielu, a puceta letjeti naokolo po susjedstvu.«

I jednog liepog proljetnog dana, kad su se bukve kočoperile u odjeći crvenoj poput vina, a par roda gradilo svóje gniezdo na »Obećanoj zemlji«, popeo se Petar sa svojim gajdama i mnogim malim svitcima papira na nadkrivena kola nekog

trgovca tkaninom i sagovima, koji se vozio u smjeru Berg-op-Zooma. Pod zaštitom svetog Kristofora uputio se u sviet za mastnom juhom.

Ljubio je promjenu! Ondje će započeti slikati, a sliedeće će godine otići u Antwerpen! Njegovo se srdce žarilo kao kakav tulipan. Pjevao je i svirao u gajde! Promatrao je sagove iz iztočnih zemalja, a trgovac mu je pripoviedao o Mletcima i o gradovima na bregovima. Nanjušio je sviet, daljinu! Njegovo se srdce otvorilo kao kakav prozor.

DEBELJAKOVIĆI

Prispjeli su onamo nakon dva dana. Petar je potražio Čankoliza, koji je upravo kopao u svom vrtu. On je izprva načinio kiselo lice i rekao: »Ne dajem ništa!« ali kad je saznao o čem se radi, bio je smjesta spreman, da pođe s njim k Slaniniću. Čankoliz je bio blied mužkarac širokih ramena s ovješenom kožom kao kakva prevelika čarapa. Šuteći je hodao pred njim.

Dva puškometa izvan sela podizao se visok slamnati krov zaselka Svinjarevac, okruženog voćnjakom u bieloj krasoti cvieća i vodenim jarkom s patkama na vodi. Kad je Petar koracao preko malog okruglog mosta, dunuo mu je u susret oblak mirisa maslaca, staje, mlieka, snanine i meda, a iza plodnih nizkih polja, na kojima su bili razasuti radnici za poslom, blještao je iskričav zavoj šelde, kojom su se vukle galije s napetim jedrima u suncu!

»Obećana zemlja«, reče Petar. Ali tamo iza nekog malenog prozora, odakle se mogla vidjeti zazelenjela nizka polja, sjala je neka naduvena grimizna glava s bielom spavaćom kapicom. Povrh podvoljka na tri sprata i ustiju poput bunara svjetlucao se okrugao crven tubast nos, a žablje oči virile su iz nabora sala. Glava je lakomo zagrizala u debelu kobasicu. To je bila glava gazde Slaninića.

»Trista jada!« uzdahne Petar, »pa to je mjesec u ptičjoj krletki.« Čankoliz je prišapnuo nešto onoj glavi, i onda smio potegnuti iz vrča. Za to je vrieme uzviknuo Slaninić piskutavim glasom, koji se davio u masti: »Za hranu i konačište, i tri

dukata na godinu! Inače ništa! Imam odviše ljudi! Svaki bi htio biti kod mene. Ali ja te uzimam samo zbog župnika, i jer si sirotče. Hoćeš li uzeti ovaj Božji novčić kao kaparu? Da? Onda dođi ovamo!« Petar je uzeo Božji novčić i prekrižio se s njim. U taj je čas njegova sreća napukla. »Najprije se možeš malo ogledati za svinjama. To će ti sluge pokazati!« Uzeo je Čankolizu, koji je neprekidno pio, vrč iz ruke i rekao prezirno: »Takav mršavi sled... Ali ti ćeš unatoč tome dobiti svoju butinu.«

»Kad kihnem, spuznu hlače s mene«, uzdisao je Petar od glada i razočaranja. Slaninić je bio čovjek kao drvo. Kad se uzpravio, bilo je kao da se kreće obzorje. Drzka glava s bielom noćnom kapicom bila je uviek zaposlena jelom i pilom. On je hodao za svojim trbuhom — noge su mu tutnjile kao kotači kola. Ako je htio vidjeti svoje noge, morao je sjesti. Ruke su mu visjele na obje strane kao dva napola razkriljena krila od samih gruda masti što ih je imao pod pazuhima, a na njegovim debelo pojastučenim rukama svietlili su mu se kratki prsti kao ružičaste kobasice.

Izpod otvorenog crvenog prsluka virile su kroz bielu košulju crveno-smeđe kudrave dlake na prsima. Bio je kao kakav vol, ali prema svojim ljudima prava hobotnica, uviek zagrižljiv i grub, a on bi ih bio sebi zaželio da imaju željezna leđa i drvena usta, jer za druge je umjerenost u jelu veoma zdrava. Za njih je već bila dosta dobra mršava modrikasta kaša sa stepkama, riedka juha od graha, repa u vodenoj juhi i crni kruh sa sasvim tankim slojem masti. U nedjelju su dobivali nešto malo ostataka i pokvarene slanine. »Moram ih držati na umjerenoj hrani, jer inače ništa ne rade.« Za stajske momke je tražio sirotčad (k njemu ih je mamio Čankoliz, dobivajući po jednu butinu za svakoga), za sluge je uzimao skitnice i talog, koji inače nije mogao dobiti nigdje drugdje službu, a za služavke: mlade liepe djevojčure.

On je uviek sjedio vrebajući iza malenog prozora, jeo je i držao vrč s pivom stisnut među koljenima. Pa ako je na polju netko od umora podbočio ruke o bokove, on je onda oštro zazviždao na dva prsta, i posao se u strahu nastavi dalje. Vladao je kao kakav kralj, držao je svoje sluge kao ukroćene pse i često im dao da osjete batinu. »Svi su radnici lupeži«, običavao je govoriti. Uhodio ih je iza živica i grmlja, zavodio liepe služavke, pa ako su zaniele, onda bi ih odtjerao, a pratili su ga psi i tulenje čitave njegove naduvene obitelji. Jer i majka i djeca bijahu isto kao debeli, skrletni, lieni i proždrljivi. »Sve za nas, a ništa za druge.« S nizkog stropa u sobi visjele su kobasice kao lanci sve do njihovih usta, tako da su mogli zagrizti u njih ni ne ustajući. Djeca su se već u kolievci igrala s kobasicama i grizkala ih. Majka se, s kosom, trepavicama i obrvama žutima kao žito — kćeri su imale majčinu kosu, a sinovi žablje oči svog otca — gubila u smiehu iza svojih prietećih grudi i odgajala svake godine novu hrpicu slaninastog ljudskog mesa, koje je imalo na rukama i nogama nabore poput američkih butina. U okrugu od sedam sati hoda bili su svi bogati gazde u srodstvu sa Slaninićem, u okrugu od daljnjih sedam sati bili su to rođaci rođaka, i tako je to išlo dalje. Svi su bili bogati, moćni i nasilni. Gradonačelnici i častnici, baruni i pisari, bili su njihovi prijatelji. Oni bi za jednu butinu i nekoliko metara kobasice zažmirili na jedno oko. A međutim su izsisavali male seljake i razumjeli se u to, da ih učine siromasima i pletačima metala. Onda bi im slali kakve ostatke jela, tako da su debeljakovići još bili slavljeni i hvaljeni zbog svog dobročinstva i svojih dobrih srdaca. Tako su oni vladali i ženili se i umnažali međusobno: debeljakovići s debeljakovićima. A tko se tome opirao, bio je izmlaćen na smrt, ili su mu davali tako dugo piti ocat, dok od njega nije preostao samo goli kostur. Debeljakovići su bili posvuda kao tvrđave, koje su krutom silom vladale zemljom. Ali povrh svih njih izdizao se Slaninić kao kakav prieteći olujni oblak.

»Od debeljakovića oslobodi nas, Gospodine«, molio se Petar ujutro i naveče.

Poslije dva mjeseca on je još uviek čuvao svinje, stanovao u kotcu, a ona tri dukata, za koje se nadao da će kupiti boje, nije ni vidio ni čuo. Ali on je tješio svoj glad, što mu je bolno razdirao želudac, i svoju nestrpljivost, da ode odavle, tjerajući svinje u svježu šeldu, kojom su plovile mnoge galije. A tješio ih je i risanjem. Risao je kao obsjednut. Naskoro su bili svi svitci papira izpunjeni, i onda je započinjao risati na stražnjim stranama sasvim sitne sličice da bi uštedio mjesta. Kao boje je upotrebljavao sok svježeg cvieća. Jednom, dok je iz drva rezuckao glavu patra Jeronima, porezao je prst. Kad je ugledao krv, uzviknuo je: »To se mora izkoristiti!« I hitro je nacrtao crkvenjaka, koji je u procesiji nosio veliku zastavu. Krvlju je crveno obojadisao zastavu i crkvenjakovu košulju. »O Bože, daj mojoj krvi sve boje, pa ću razrezati čitavo svoje tielo!«

Također i poslije jela, kad je petnaest slugu i služkinja ostajalo još sjediti četvrt sata za stolom, dok Slaninić ne bi dao znak zvonom, on je crtao njihove obrazine raztočene radom i siromaštvom, koji put kose i razvučene. Ali oni su ostajali slični. To ih je stalo po malo zabavljati. Bilo je koji put takvih, koji bi se naljutili, ali to bi se onda sleglo. Ali jedan je ostajao srdit: pastir Žabar s ribljom glavom, malen čovjek dugačkih ruku.

Ali jedne nedjelje, nakon što su posrkali vodenu juhu i upravo kad je služavka doniela pokvarenu slaninu, utrčao je Slaninić s mlatom u ruci i stao psovati i vikati, da opet manjka jedan kunić.

»Toga je opet ukrao jedan od vas!« vikao je on. »Tko je to uradio? Neka kaže! Ja ću ga ubiti i izčupat ću mu oko!«

I kako nitko nije htio izgubiti oko, on je zapovjedio služavci, da odnese slaninu.

»Nitko ne priznaje? Onda nema slanine za vaše tatske kljunove!«

Morali su se zadovoljiti s riedkom juhom i sjeckanom mrkvom bez slanine. Šutjeli su ogorčeni, ponizni i prestrašeni. Ali kad je gazda otišao uz preziran i porugljiv smieh, oni su počeli kleti i škripati zubima. »On je to samo izmislio, da bi nam uzkratio slaninu!« I čulo se: »Udavio se, crkao, udarila te kap« i druge kletve. Zanesen sveobćim biesom Petar je izvadio iz džepa jedan od svojih posljednjih papirića i narisao gazdu. Načinio ga je još jedanput tako debelim no što je bio — a to je bilo težko —, s tako grozovitim trbuhom da ga je morao voziti na tačkama pred sobom. Oh! to je bilo veselje! to je bila prava osveta! Čitav snop glava izobličenih od mržnje zurilo je preko Petrovih ramena zadivljeno na papir.

»Čuvaj se gazde«, bojažljivo ga je opominjala jedna mršava kravarica, koja je Petru bila veoma sklona, a da on to nije znao.

Petar je upravo htio razderati papir, kad mu ga odjednom iztrgne iz ruke pastir Žabar, koji se još uviek ljutio, i s njim pobjednički odtrčao k Slaniniću, koji je sa svojom naduvenom porodicom sjedio u nekoj drugoj sobi i gostio se golemim komadima mesa, umacima od jaja i mastnim juhama.

Sluge su kukavno i u strahu izmicali, a kravarica s očima kunića započela je već unapried plakati. Petar se nije mogao maknuti od straha, i već se pojavio Slaninić, izpunivši čitava vrata svojim tielom. Mračan i sav zažaren od biesa stajao je ondje. Bacio se na Petra nezgrapno kao kakav vol i ne govoreći ni rieči ni kletve, ali to strašnije ga je častio udarcima ruku i nogu, i kad je on ležao već na tri četvrt mrtav, udario ga je još jedanput težkom cipelom, tako da je u mršavom tielu nešto zacvililo i puklo. I tek je tada zameketao rieči, zgrčivši šake kao tiesto za kolač: »O! ti se meni uviek izsmjehuješ svojim risarijama! Tome je sada kraj! Ti zacielo ne ćeš više nikada risati! Mogu te zadržati kod sebe Božjim novčićem sve do

Uzkrsa. Ali to ti ne će biti jako zabavno! K ovom stolu više ne ćeš dolaziti! A ako se usudiš pobjeći odavle, onda ću te dati zbog krivovjerja zatvoriti u antwerpensku kulu i spaliti. To ja mogu! Sad ću ti malo pokazati, što to znači naljutiti dobrog čovjeka.«

Petrovo se jelo sastojalo sada od suhog kruha bez masti, nekoliko ostataka od ovog ili onog, a k tome i od repe. Uviek je bila repa, kuhana repa, sirova repa, ali uviek repa i opet repa. Nedjeljama je na sreću dobivao k tome i zalogajčić slanine; s tim se igrao pola dana kao mačka s mišem. Nije gà se usuđivao pojesti, da bi ga imao što duže. Mala kravarica s bojažljivim očima kunića donosila mu je tu i tamo krišom nešto od svog jela, ali drugi bi najradije bili progutali i svoje tanjure.

»Sutra ću pobjeći.« I on je uviek znao, kamo: u Antwerpen, u svoje selo, na jug, u bregove. I dolazilo je sutra, a on je ostajao zbog potajnog straha pred Slaninićem. I onda je posvuda njuškao opasnost; seoski će ga župnik poslati natrag; u Antwerpenu će ga držati za krivovjerca ili zločinca; prije no što dođe u Italiju, skapat će negdje od glada ili će ga razbojnici objesiti; a posvuda su stanovali debeljakovići, koji će ga uhvatiti i dopremiti natrag. Uviek strah pred Slaninićem i u želudcu bol od glada. Oh! nikad pravog osjećaja sitosti. Kajao se sada, što onda, kad mu je umrla majka, nije unatoč tome pošao na gostbu. Trgao je žitno klasje, a kad je prilika bila povoljna — jer onaj je debeli mjesec na nogama vidio sve — legao bi pod kakvu kravu i vukao za vimena, tako da mu je topli bieli trak mlieka štrcao u grlo kao jedna od sedam kreposti. Čak mu se u snovima srdce stezalo od straha pred Slaninićem. Bježao je pred njim, sakrivao se i okretao glavu u stranu, samo da više ne vidi te oči, te nasmijane životinjske oči, koje su ga progonile. Ah! biti tako bezpomoćan u vlasti straha: strah pred Crvenom krastačom, strah pred čistilištem, a sada opet strah pred Slaninićem! Ne moći se nikada osjećati sasvim slobodan i

pun životne radosti, da bi mu kosti zujile kao strune. U njemu je bilo dosta radosti, spremne da izbije, ali ona se nije usuđivala izpoljiti. Po neki put mu se njegovo selo sleglo na srdce kao mirisni oblak; i kako je onda čeznuo za vjetrenjačom dugog Ludviga, za mirisom hrastovih šuma, za svima onim ljudima, za pivom, za riekom Dommel i za misalom. Jednom je sebi preduzeo, da će napisati pismo seoskom župniku i izjadati mu svoju nevolju; ali kad je htio započeti, nije imao papira.

Njegov je život postao žalostan i beznadan. Do Uzkrsa nije više mogao izdržati; ta ni ljeto još nije bilo prošlo; zatim je najprije moralo spasti lišće s drveća; zatim je tek morao pasti snieg, a onda su tek morali probiti novi pupoljci na drveću; ne, tako dugo ne će moći izdržati. I glad, strah, uviek iznova razočarana nada i neodlučnost razmrvili su njegovo oduševljenje; njegova je mladost venula. Pred nekom malom kapelicom u polju često se molio Gospi, da ga odkine sa zemlje, ali je uviek prestajao iz straha, da bi se to moglo dogoditi.

Nije više svirao u gajde osim da započne pogrebnu pjesmu »In paradisum«, a onda mu je godilo, da u očima osjeti suze. Čak mu je i risanje malo po malo zastajalo u prstima. Nije više bilo zamaha ni glasbe ni vatre u tome. No ipak, kad bi njegovo oko kojig put odkrilo zadivivši se odjednom kakvu liepu liniju, kakav obris ili divnu boju stvari, u njemu se nešto trgnulo, i on je onda započimao neobuzdano crtati drvenim ugljenom ili kredom bilo gdje, na kakvoj drvenoj suši, na zidu od ilovače, u piesku ili na kori drveća. Ali nakon toga ponovno je zapadao u dubinu svoje tuge, udarao od bezpomoćnog biesa nogom po tlu, bacao ruke u vis kao da se hoće obraniti od neke zle sile, a onda padao na koljena i jecao: »Ah, majko! majko! Zašto si me ostavila tako samog?«

I takav kakav je bio, ogorčen, s razderanim haljinama i razderanim srdcem, sjedio je uz široku svietlu šeldu s dvadeset svinja pored sebe koje su roktale. Vidio je sebe sama kako sjedi

ovdje prljav, blied i mršav; šiljasta i blatom pokrivena koljena virila su mu kroz hlače, a crveni prsluk, izpod kojega su se izticali svi njegovi kralježci, bio je sasvim u krpama. Glad i duševna bol nekako su ga razvukli u duljinu. Čuo je, kako mu se kosti miču. »Ako se spustim u šeldu, ne ću znati više ništa o tome«, reče on uzdišući, »onda više ne ću imati svog anđela čuvara. Pa tko bi još mogao čuvati takav život, koji se jedva još drži zajedno!«

Ali unatoč njegove muke i tuge prodirala mu je jasna ljepota jutra kroz sve pore. Oživio je i gledao oko sebe. Nebeski je svod bio visok i jarko modar; zemlja je bila sočno zelena. Bieli jajoliki oblaci lutali su u čitavim gomilama jedni za drugima u sunčanom vjetru, vjetrenjače na zemlji neprestano su se okretale kao da se hoće uzdići u nebo, a mali su valovi na rieci pružali jedan za drugim svoje srebrne jezike. Na konju bi se moglo jašiti po oblacima, skakati s jednoga na drugi i dati se odnieti daleko, daleko u daljinu. Ali on je ležao kod svinja, prikovan Božjim novčićem i strahom. Listao je po svom jadu.

Tada se odjednom pojavila u smjeru iz Antwerpena jedna galija u brzoj vožnji s bujno napetim jedrima, sa šarenim barjacima i zastavicama, s užetima što su zujala i mornarima što su pjevali na jarbolu. Sunce je klicalo u zlatnoj rezbariji na pramcu: vodene nimfe i rozi obilja oko bojadisanog grba zemlje. Lađa je plovila u neku drugu zemlju. O, sloboda! Kad bi se moglo poći s ovom galijom prema modrim zemljama sa sladkim jutarnjim satima, s njihovim voćem, njihovim bregovima i sagovima! Oh! Plesati na valovima! I on poskoči i stane zazivati držeći ruke na ustima: »Hej! Hej! Smijem li poći s vama? Hoćete li me povezti sa sobom?«

Lađa je prošla mimo dražestno se nagnuvši na vjetu u stranu.

»Moram crknuti ovdje«, uzdahne on razočarano. Ali gle, liepo poput čuda ležalo je sunce na ovom svietu. Sjene su kao

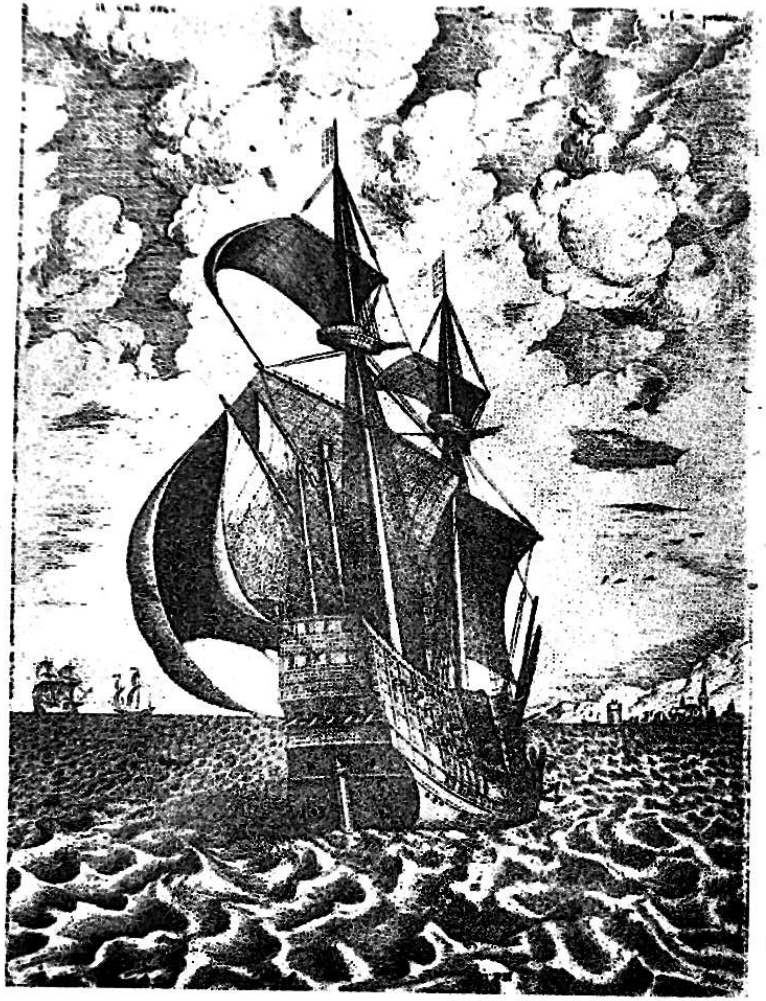

3. Jedrenjača

tamni smaragdi, što se kovitlaju po svietlim poljima, a uz to ta vitka galija gledana straga! Kako se ona tamno ističe na onom bielom oblaku, a kako je onda opet prelije blještavo zlato sunca! Hej! Hej! I risanje mu je prošlo kroz prste poput munje, ali, o Bože, on nije imao papira, nije imao ondje ništa no jednu svinju!

I s komadićem modre krede narisao je hitro, strastveno i jasno na ružičastim leđima svinje, što je lieno ležala, ovu zlatnu

galiju, koja je veličanstveno plovila prema iztočnim zemljama.

»To mi bar ne mogu zabraniti one bačve masti!« psovao je on brenčeći od sreće, kad je vidio, kako je galija bila dobro narisana.

Žetva je bila pod krovom. Sada se u zemlji slavila proštenja, te su se u kućama debeljakovića održavale gostbe s rižinom kašom. Mršavci su hodali u procesiji i darivali svieće, da bi i oni smjeli postati debeli. Ponajprije je bila svečanost u Svinjarevcu kod Slanića. Kroz tavanski prozor je visjela biela zastava s naslikanim svetim Martinom, kako daruje. Svi debeljakovići iz čitavog kraja bili su pozvani k debelom gazdi u Svinjarevcu na žderanje i lokanje. I oni su došli u svojim nadkrivenim kolima, kojih su osovine pucale pod teretom obitelji. Iz velike sobe, koje su prozori i vrata bili otvoreni, prodirala je buka ljudi što se smiju i goste, a slastne su pečenke tjerale svoje mirise u Petrov nos. On je sjedio u suši uz liene svinje, što ih je obasjavalo bakreno rujansko sunce. Dok su oni unutra gutali obilna jela s riekama piva i vina i njima toliko trpali svoje salovite trbuhe, da im je znoj kapao s tiela, Petar je sjedio ovdje sa zgrčenim želudcem i crievima šupljima kao makaroni, u kojima vjetar zviždi i zavija kao u praznoj kući s razklimanim vratima.

A iz prieka se čuje seosko proštenje. U mirnom krilu borovih šuma i strništa ležalo je selo izkićeno zastavama i barjačićima. On je čuo čak ovamo kliktavu galamu kod igre svetog Jurja, veselu kriku djece, tutnjavu na kuglanama, pjevanje i buku i bjesnilo pijanica, a između svega toga zavodljivu glasbu gajda.

Tamo se čestito plesalo. Na najviše krilo vjetrenjače, koja je sada mirovala, pričvrstili su motku, a na male poprečne prečage stavili su šarene načinjene ptice. Strieljali su u njih iz luka, i vidjelo se kako strjelice neprekidno uzlieću; ako je koja

ptica bila oborena, nastalo je veselo vrištanje, a onda se pilo svježe pivo. A onda mastan ugodan miris kolača i pečenih kobasica. Oh! kad bi se smio toga do sita nadisati pred kakvom prodavaonicom! Ali on je morao i danas u nedjelju preuzeti službu kod svinja. To je bilo upravo đavolski udešeno. Nije čak mogao prije podne pogledati procesiju, već je bio samo na ranoj misi. S čežnjom je očekivao večer, jer mu je djevojka s očima kunića obećala, da će mu donieti komad kolača.

Iz straha, da mu možda ne bi pojeli bilo šta, Slaninić je danas poslao iz kuće sve ljude koji nisu bili neobhodno potrebni. Imanje je ležalo napušteno u suncu; jedan modrosivi paun šetao je amo tamo kao da je baš za to namješten, a pilići su kljucali pod prozorima ono što im se bacalo napolje. U sjenovitom hodniku, što vodi iz kuhinje u sobu, već su čitave sate jurili i soptali sluge i služkinje, koji su na izvađenim vratima neprekidno unosili svježe vrčeve i pečenke i torte. Unutra je bilo veoma živo; na dvima štednjacima, na jednom u sobi i jednom u kuhinji, pripremala se jela. Vrtili se ražnjevi, umaci su cvrčali u tavama, a sve je slalo svoje mirise u sunčani zrak, koji je već bio ugodno prožet voćem, što je mirno blještalo na drveću.

Petar je započeo sanjariti o Adamu i Evi. Oni nisu smjeli zagrizti u jedan plod zemlje, a on ni u jedan. Sluge i služavke su činili što su samo mogli, da ne bi ništa preostalo. Njihove ruke i njihova lica sjala su od masti. Bacali su se na jelo kao tigrovi. Jedan je progutao pileći batak, koji mu je zastao u grlu.

»On umire, on se guši!« vikali su u zboru; čovjek je plesao, poskakivao, valjao se: htjeli su pozvati Slanića, ali onaj je onda od straha progutao batak.

Petar se ušuljao u kuhinju u nadi, da će se domoći kakvog mastnog zalogaja. Ali sluge su ga odtjerali, sasvim izvan sebe u svojoj lakomosti. Jedva su se započeli debljati, i više nisu poznavali svog brata. Potišten se odvukao natrag k svojim

svinjama i pobožno sklopio ruke: »O Majko Božja, daj da umrem, daj da dođem k tebi, ali s želudcem punim dobrih jela!«

Umrieti s punim želdcem, to je bilo sve, što je još preostalo od žarkog plamena njegovih sanja i njegovih čežnja za plavim daljinama. Ali neka netko kaže što hoće, kad čovjek nije pet mjeseci utažio glad i trči naokolo s želudcem, koji samo zavija od same repe! Oh, zagrizti sada u kakvu jetrenu paštetu, tako da ponestane daha; puštati teletinu da se kliže niz grlo, glodati kopunove batke u blistavom soku i srkati jabučno vino, kojega se miris uzdiže u nos! I on je sada osjećao snažno i duboko: on je bio suvišan na svietu, on je bio nesporazumak; ima takvih ljudi, koji onda ne žele radije ništa drugo, no da se oslobode toga svieta. Zaželio je umrieti. Ali tada je začuo, kako je Slaninić zapjevao svojim pijanim glasom pjesmu:

U Kieldrechtu, u Kieldrechtu,
Djevojke su zgodne,
Do ponoći na plesu,
A spavaju do podne.

Nisu imali glasbe. Gajdaš, kojega su očekivali, zacielo se putem opio, ili mu se dogodilo što drugo; ukratko, nisu imali glasbe.

»Kad bih ja sada malo zasvirao, Bog zna, kakva bi liepa zdjela s mastnim zalogajem...« I brzinom vrabca, ne razmišljajući od glada, on je uzeo gajde i prišao svirajući do kuće, stao izpod prozora i svirao, a pjesma je zahvatila sve kao kakva čarolija. Oni su pjevali s njom i k tome udarali takt žlicama, rukama i nogama; radost se slegla oko stola kao kakav vienac. Petar je zadivljeno promatrao nagomilane poslastice i debele ljude naokolo i Čankoliza među njima. Evo sjede ovdje debeljakovići, svi u svojim najboljim šarenim odielima, mužkarci s veselim šeširićima a žene s bielim lepršavim

kapama: obitelji Slaninić, Mastić, Trbuhović, Žderonja, Hvališa i t. d. To je fantastična slika dvostrukih podbradaka, salovitih zatiljaka, prstiju poput kobasica, trbuha poput bačava i prsiju poput kugala, na kojima tu i tamo siše kakvo okruglo djetešce. I za vrieme dok pjevaju, oni jedu; sasvim su crveni od toga i svietle se kao da su ulašteni; izgledaju kao odjevene šljive bez maška. Tamo sjede Slaninićeve kćeri sa svojom poput žemičke plavom kosom i iztiskuju svom snagom pjesmu iz svojih mastnih vratova; od samog napora stišću oči; majka se smije kao uviek; sinovi su izazovno izkrivili lica, naduli se kao žabe i pjevaju ljuljajući kažiprstom; drugi jedu, piju i pjevaju, sve pomiešano, samo da im ništa ne izmakne. Stol je prenatrpan glinenim i kositrenim vrčevima i peharima, oslikanim zdjelama s guskama, komadima telećeg bubrežnjaka, pečenim odojcima, svinjskim nožicama, telećim glavama, kobasicama, slaninom, šunkama, janjećim stegnima, šaranima, jarebicama, svežnjevima šljuka, zečevima u prljavo crnom umaku, — čitavom pečenom Nojevom arkom, a sve je to u metežu, ovo se jede, od onoga se kuša, a onda opet sve iz početka. Čankoliz je sebi za kasnije zataknuo pileći batak za šešir, a mnogi su objesili kobasice oko pojasa — tome ne treba glada, to ide uviek u tek. Na podu stoji još zdjela s mesom, poslužavnik s kolačima i tortama. Uz ognjište stoje uznojene služkinje i okreću nad žarom komade mesa, s kojega kaplje sok; psi s mladima i mačke žderu lieno i polako pečene butove. Pivo iz bačava teče šumeći u pehare, vino curi u vrčeve, a pod stolom gnječe djeca grožđe i stavljaju si kolače na glave. S nizkih tramova stropa vise čitavi lanci kobasica, lebde nizovi šunka i ploča slanine i sušenih lopatica. Strop se savija pod teretom, a mračno zjalo ognjišta također je sasvim natrpano šunkama i slaninom. Sve je ovdje debelo: meso, voće, kobasice, ljudi, psi, mačke, dva kanarinca i muhe, što zuje oko pravednika. Zrak se izparuje mastan prema prozorskim staklima uokvirenim olovom i pokriva korom Madonu, jedinu koja je

1. PORTRET PETRA BRUEGELA
Bakrorez

2. MASTNA KUHINJA
Bakrorez

mršava i zaboravljena na jednoj polici ognjišta, i koja se moli za njih. Ali tamo u sredini stola, prvi ugledan ali posljednji spomenut jer nadilazi sve, stoji Slaninić kao kakav brieg što se ljulja, podigavši vrč, za pojas mu je zataknuta kesa s novcem, nož i kobasica. On pjeva. I on pjeva zatvorenih očiju, zaćelo što zna napamet tu pjesmu. On je kao kakvo sunce što zalazi, napet kao mjehur, s tamnim mrljama vina i jela. Uslied napora kod pjevanja diže mu se krv u glavu, a pjevanje zvuči smiešno kao meketanje mlade koze.

Zujeća glasba gajda ga zabavlja, to se vidi: on ljulja glavom amo tamo, smije se, a onda se njegove žablje oči otvore zahvalne za glasbu. Ali kad sada ugleda Petra kako stoji tamo, započne se smijati strahovito kao kakav vulkan. Kod tog je smieha Petru pri duši kao da mu se mrve kosti u tielu. Spopadne ga grozan strah. On se ne usuđuje ni pobjeći ni ostati ondje i duše koliko gajde mogu izdržati i kao da ga to spasava: »U Kieldrechtu, u Kieldrechtu . . .«

»Stani, ti glupane«, zavikne Slaninić, a njegovi se sinovi odjednom dosjetiše, da se moraju ljutiti, te stanu dobacivati srdite poglede Petru, koji zbog Slaninićeve zapoviedi stoji na mjestu kao prikovan. A družtvu na gostbi, koje sada isto tako šuti i virka začuđeno, dovikne Slaninić: »Vidite, to je nekakav crtač, on pravi neprestano nekakve crteže o meni, da bi me osramotio. Sada je opet došao malo uhoditi. Ali jednom ću i ja njega narisati! Stoj na miru! Ili ću te dati uhititi! — Dragi moji, činite sada ovako kao ja: Ovako!«

Slaninić baci Petru u glavu oglodanu kost, i smjesta zapljušti čitava kiša kostiju dolje na njega uz divlje urlikanje gostiju. Pridružio im se i Čankoliz. Petar se branio podignuvši lakat na čelo, ali jedna kost šunke zamrači odjednom nebo. Bum! Udarac u oko, da je vidio zviezde, i s divljim krikom on pobjegne praćen glasnim klicanjem prodžrljivaca.

Sav prestrašen zavukao se u kotac. Posljednji ostatak životne bodrosti je razoren, on plače jecajući u obje ruke: »O majko, odvedi me, molim te, odvedi me odavle, nigdje ne može biti tako tamno kao ovdje.«

Sunce je upravo zalazilo, kad je Petar odlučno poskočio kao navijeno pero. Zavirio je kroz mali prozor. Nebo je sjalo četrunasto žuto, a na njem se izticala široka glavna zgrada kao tamnomodra mrlja. Bila je kao kakav želudac, koji guta čitavu zemlju i duše ljudi. U kući se još uviek jelo i pilo iz čiste težnje za razaranjem; »nije pojedeno sve, a sve se mora dokrajčiti«, i oni su bacali jedni drugima kopune u lica. Tanjuri su se razbijali. Neki su zaspali s glavama na stolu. Jedan se poput vreće brašna izvalio napolje u hladovinu pod vedrim nebom, drugi je bljuvao kroz prozor, a treći vukao pijanu služavku u tamni voćnjak.

U selu je sada odjekivalo zujanje gajda i treperenje frula kao da se oglasuju kakvi veliki kukci. Galama proštenja visjela je u drveću, ali povrh toga, u čistom zlatu neba, vladala je kristalna tišina sa cvrkutom lastavica. Petar je s prezirom pljunuo na ovaj sviet, na ove ljude, koji izjedaju dobrotu drugih i ostavljaju samo kosti mržnje. Pogledao je čeznutljivo prema čistom nebu, gdje ga je očekivao Bog. Skinuo je škapular, objesio ga o jedan čavao i svezao sebi oko vrata omašteno uže. Sada se samo treba još uzpeti na škaf, odgurnuti ga udarcem noge, i već će visjeti!...

»Slušaj samo to pijano i glupo hohotanje tamo unutra! Kukavice!... Čekaj, Slaninić se mora razpuknuti, mora se ugušiti kad me ugleda kako ovdje visim, neka ga kap udari!« I hitro, biesno i izazovno, ali jasno i oštro nacrta on drvenim ugljenom na stienu od dasaka: Slaninića, kako okreće tiesak za vino, pod kojim biva tiešten neki mršav čovjek, a onda dopiše k tomu: »Od znoja i krvi mršavih sirota, Slaninić se

tovi poput skota.« I u svom ogorčenju pripiše još k tome, pun neobuzdane mržnje i mračne osvete: »Slaninić me je umorio.«

Osmiehne se. »Volio bih ostati na životu, da vidim kako će to djelovati«, mislio je on. Htio se uzpeti na škaf. »Danas se još nisam pomolio za svoju majku«, padne mu odjednom na pamet. Ali kad su tri zdravomarije bile dovršene, on je ostao čučati na koljenima. Vrata su bila samo prislonjena, i trag sunčeva zlata pogodi škapular. Bilo mu je opet kao da s vjetrenjače gleda dolje u daljinu. Iz daleka izgleda sve tako srdačno, mirisno i plavo. On je sada stajao u jednoj od tih daljina. »O draga Majko Božja, daj mi snage, daj da dođem k tebi!«

Jedno svinjče ugurne vlažno rilo u pukotinu među vratima, odgurne ih i ušeta se kao na vršcima prstiju. Kroz otvorena vrata upadne širok snop sunca. Petar baci komad drva u ovo rilo što ga je smetalo. »O Majko Božja, oprosti mi, što se to događa među svinjama!« Na što je čekao? Ostao je klečeći. Ruke su mu visjele pune sunca i neodlučnosti, srdce mu je prestrašeno kucalo sve do grkljana. Branio se od nečega u svojim mislima, držao to zatvoreno u svom mozgu, ali to je sipilo kao suh piesak iz zatvorene šake: pakao! Strah pred paklom! Stropoštao se u sebe kao tiesto, što ga je netko udario. Njegova se mašta usijala. Samoubojice čeka pakao. I strah je smjesta opržio jednim udarcem njegovu svietlu namjeru, tako da je postala crna i šuplja kao ogorjeli komad papira. Jecajući je plakao u svoje ruke... ali neka ga hladna jeza potakne, da neočekivano i odlučno poskoči. Nešto se je promienilo. I ono, što je čitavih pet mjeseci izgledalo nemoguće, sada je postalo lako kao kretnja ruke. Sav prazan, klonuo i umoran i odjednom kao da je postao mnogo godina stariji, objesio je ponovno svoj škapular, uzeo svoje gajde i nataknuo poderani šeširić, iz kojega je kosa stršala kao četka. Mirno, bezvoljno i bez veselja, ali odlučno, napustio je Svinjarevac, gdje su svi ležali naokolo pijani, no gdje je netko ipak zapalio

svieću pred slikom Madone nad ognjištem. Kad je bio na mostu, htio se vratiti.

»Djevojka će mi donieti kolač; ipak je ružno, ako je ne pričekam!« Ostao je stajati i razmišljao. »Ona će ipak na to zaboraviti«, poželi on. I zakoračio je savijenih koljena preko strništa prema nikuda. Pun se mjesec crven uzdizao nad šumama. Zašao je u šumu. I što se više udaljivao, to se više činila čitava prošlost kao san, kao bajka. Šepao je, jer je imao čavao u cipeli iz koje je sprieda i straga virila noga, a na leđima se još ljuljalo uže, što ga je zaboravio ukloniti.

Već je tri dana neprekidno padala kiša; to je bila tužna sitna kišica, siva i studena. I u toj se kiši pojavi u Svinjarevcu seoski župnik iz Breughela, da odvede Petra i pošalje ga kao slikara u Antwerpen.

Slaninić je upravo rezao komad s jedne obješene butine, kad je ušao seoski župnik širok i sretan. On baci pogled na strop, na kojem su visjele butine kao šišmiši u snu, i ugleda u otvorenim spavaćim sobama ženu i djecu kako još pijani leže u krevetima, lieni i umorni, s kiselim želudcima što su se podrigivali od trodnevne gostbe.

»Mogu li s vama prozboriti jednu rieč?« zapita fratar.

»Pa i dvie«, zapišti Slaninić grizući komad šunke, »sjednite na časak.«

Sjednuvši fratar reče: »Došao sam po malog Petra iz Breughela!«

»Što? Dakle ste vi onaj pop, koji mi ga je poslao; a zar vi ne znate, da, da... da...«, krieštao je Slaninić, ali su mu rieči zapinjale u salu i srčbi.

»Šutite«, reče fratar pobjednički. »Znam, da on zbog Božjeg novčića mora ostati kod vas do Uzkrsa, ali ja ću vam štetu nadoknaditi, i to dvostruko.«

»Ali zar vi ne znate, zar ne znate, da... da je prekasno, prekasno, da je taj deran, taj Juda...!«

»Šutite! Nije prekasno. Novac imam uza se! Mnogo novaca! Čujte!«

Slaninić je šutio čudeći se, što se netko usuđuje njemu zapoviedati, a nadao se, da će mu fratar pripoviedati štogod nova o Petru.

»Slušajte!« reče fratar. »Od prilike prije mjesec dana razpitao se kod mene gospodin Pastein, da li imam štogod na prodaju; on kupuje umjetnine i dragulje za cara Karla. On je dobar prijatelj Pietera Coeckea. Niste li još nikad čuli za Pietera Coeckea? To je najveći umjetnik u Antwerpenu; bio je kod sultana u Turskoj, također je pisac i glasbenik. Dakle taj je prijatelj Pastein vidio risarije, što ih je kod mene ostavio mali Petar, a koje potječu iz doba, dok je on još kod mene stanovao. Prijatelj Pastein je zbacio ruke u vis i uzkliknuo: »Taj je dječak velik-umjetnik! Gdje je on? On mora poći k mom prijatelju Coeckeu. Coecke će ga primiti razširenih ruku. Pisat ću mu još danas, kakvo sam odkriće učinio. Potražite ga, gospodine župniče! Odkrio sam velikog umjetnika! — Da, gospodine nadgledniče nasipa, tako je uzviknuo moj prijatelj Pastein, koji je još istog dana napisao pismo u Antwerpen i sliedećeg dana odputovao dalje u Köln. Ja sam vam htio pisati, ali kako sam morao poći u Bergen-op-Zoom, gdje se moja sestra udala za nekog brodara, pomislio sam, da bih mogao poći još korak dalje. I evo me ovdje! Koliko tražite, da bih mogao dječaka odmah povesti sa sobom?« I pritom se pojavila mala kesica s novcem.

Slaniniću je izbio znoj iz svih pora. Strašno se ljutio, što je Petar pobjegao. Kakav bi papreni račun mogao sada nabiti! A s druge ga je strane nešto škakljalo od zlobne radosti, što je Petar promašio tako veliku sreću. I oba ta osjećaja, što su se međusobno pobijali, tjerali su mu krv u divlje kolanje.

»On je mrtav!« uzklikne Slaninić sa zavidnom radošću.

»Mrtav? Mrtav? Zar ste vi poludili« uzklikne fratar poskočivši kao da je sjedio na bodežu. »Pa vi mi niste poslali o tome nikakvu obaviest? A isto tako ni moj bratić Čankoliz!«

»Da, mrtav je od prošle nedjelje«, uzvikne Slaninić prezirno. »Mrtav, ali bez lešine! Jer ako ga ja nađem mrtva ili živa, tako ću tresnuti njime o zemlju, da će ostati plosnat kao mušmula!«

Podignuvši visoko obrve zapita fratar: »Ne razumijem vas! Mrtav, a nema lešine? Mrtva ili živa, kažete vi? Pa kako onda znate, da je mrtav? I kakva posla ima tu mušmula? Govorite, ili ću vas stjerati u oganj čistilišta!« Odjednom se u njemu pojavio grub ali poput zlata dobar seoski župnik s rieke Dommel.

»Pođite sa mnom i pogledajte sami!« uzvikne Slaninić sav izvan sebe i biesan zbog ove smionosti, opsuje kao kakav kočijaš i zabode nož u ploču stola. »Dođite sa mnom!« i on pođe izpred fratra prema svinjcu i pokaže mu crtež i ono, što je uz to bilo napisano.

Fratar sklopi oči. »Siromašni je dječak sebi oduzeo život«, reče on i pogleda Slaninića polako i gorko. »Vi ste s njim loše postupali, gospodine!«

Slaninić je plesao kao na užarenoj žeravici. »Što?« stane on psovati. »Vidite li ovo! Tako je to; a sada neka još ja budem kriv! To je upravo njegova najveća zloća; i to je hvala za svu moju dobrotu.« Pokušao je izmamiti sebi suze na taj način što se okrenuo i prstom natro pljuvačku na oči, ali nije išlo.

»Zapitajte sluge! Zapitajte Čankoliza! Postupao sam s njim oprezno kao s jajetom, jer ste ga vi bili poslali ovamo. Ali on me je uviek dražio i ljutio. Nije me mogao podnositi i uviek me je risao, da bi mi se izsmjehivao. A sada mi je uradio još i to, da me spremi na vješala!« Krvlju podlivene žablje oči vrtile su se u njegovom divlje crvenom licu. »Ta vi vidite, da sam ja nekriv«, urlikao je on. »Kad su mi javili, da ga ne

mogu nigdje naći, već da su našli samo ovaj crtež, onda sam bio tako lukav da ne izbrišem ovu rečenicu, što me je okrivljavala«, i on pokaže na rieči: Slaninić me je ubio. »Pa to dokazuje, da sam nekriv! Oh! Oh! Oh!« Slaninić se smijao kao da konj hrže. »Prije no što je bio mrtav, on nije mogao napisati, da sam ga ja ubio, budući da je još živio; a poslije svoje smrti nije također mogao to napisati, budući da više nije bio živ! Ah! Ah!« Ali zatim stane opet prietiti zgrčivši jednu šaku uz drugu: »Mene okriviti zbog umorstva! Ja ću ga utući! On mora u tamnicu, na lomaču, taj krivovjerac!«

»A da li ste ga posvuda tražili?« upita fratar tužno, ne obazirući se na njegov bies.

»Traže ga još uviek«, psovao je Slaninić, »a ako ga ja nađem...«

»A mogao je postati tako velik umjetnik!« jadikovao je župnik. »Možda je čak umro bez svetih sakramenata!«

Odjednom zgrabi on Slaninića koji je prietio, čvrsto ga strese i izdere se na nj: »Lopove, ja ću poduzeti potragu! A vi možete biti još jedanput tako debeli i bogati od zemlje pa do sunca: ali ako se je dječaku štogod dogodilo vašom krivnjom, onda ću vas razkinuti na dva komada, koji će se onda moći objesiti na uže na sušenje! Da li me razumijete, vi nesretni tuljane?«

Fratar je grmeći otišao praćen biesnim Slaninićevim psovkama. A putem se molio za pokoj duše mrtvaca, bacajući tu i tamo izpitljiv pogled u potoke i šuplja debla, da bi vidio, da li možda Petar Bruegel negdje ne visi ili ga ne nosi voda.

VERONIKA

Petar je putovao prema iztoku, privlačen od svog sela kao golub od svog golubinjaka. Fratar je krenuo istim putem. Hodali su jedan za drugim istim putem, pola sata daleko jedan od drugoga. Da je Petar bio nešto malo pričekao ili se fratar nešto malo požurio, bili bi se sreli. Fratar se molio za pokoj Petrove duše, a Petar je zviždukao:

Oj, djevojče nježno i drago,
Život je uz tebe raj!

Petar je lutao tri dana u neprekidnoj kiši od jedne šume do druge i samo je tu i tamo izprosjačio za se kakav komad kruha s maslacem. Sada, četvrtog dana kako je fratar išao za njim, vidio je da se vrieme mienja. Toga se jutra razpale krpe, kojima je bilo nebo prekriveno, i kroz njih je zasjalo sunce mlado i žuto kao razkoljeni orah. U drveću je opazio jesen smeđu i zlatnu i upijao mirise mnogog zrelog voća. Hodao je hitrije, a i fratra je brže napried tjeralo sunce, što ga je obasjavalo sa strane. Put je bio dugačak, s mnogim zavojima, obrubljen požutjelim jablanima; da su pazili na to, mogli su jedan drugoga vidjeti u daljini. Ali fratar se molio, a Petar je zviždukao: »Život je uz tebe raj!«

Tako je Petar prispio do nekog tihog siromašnog sela, kojega je mali crkveni zvonik stršio između crvenih bukva. Čitavo je središte sela bilo pod vodom, što je blještila na suncu. Kojih deset koliba od ilovače i smeđa crkvica iz grubog kamena zrcalila se u toj vodi bez valova, a na površini je plo-

vilo odpalo lišće. Voda se popela sve do u crkvu, koje su vrata bila otvorena; onih desetak koliba bilo je zatvoreno. Bilo je ovdje tako tiho i zapušteno, da bi se čovjek mogao ovuda šetati u košulji, ali kad bi to pokušao, onda bi se otvorila sva vrata sa zvučnim smiehom. Bila je posvemašnja tišina; ništa drugo no blago sunce, što je kapalo kroz crveno drveće; ništa se nije micalo, ništa nije bučilo, samo smieh neke ptice i jedan list, koji je vrteći se padao s drveta.

Petra je proželo pobožno čuvstvo, kad je ugledao mirnu crkvicu. A kako su njegove cipele imale više rupa nego cjedilo, nije ih trebao tek izuti; zagazio je kroz vodu i zašao u praznu crkvu...

Nakon pola sata došao je u selo fratar i prohtjelo mu se pomoliti u tihoj crkvici. No gle, ta on bi onda morao izuti cipele zbog vode. Već je sjeo na neko oboreno deblo da ih odrieši; ali izgledao je samom sebi smiešan i sitničav, zadržao je cipele i prošao pored crkve s pobožnim pozdravom; ali u sebi je mislio: »Naš serafinski brat sveti Franjo ipak bi izuo svoje cipele... Ah da, pa istina je«, doda on vedro, »ta on nije imao nikakvih cipela... Ali da je ipak imao cipele...« I tako je to išlo dalje s izgovorima i predbacivanjima samome sebi. Ukratko, fratar je neveselo išao dalje i izgubio se. Bilo je tako, kao da je to htjela providnost.

Za tamnocrvenog sumraka Petar je još bio u crkvi. Bio je sasvim zadubljen kao da je prikovan, prožet i potresen od čuđenja i divljenja pred nekom malom slikom Jeronima Boscha, što je prikazivala izkušenje svetog Antuna. Sveti Antun ističe se blied, s modrom krvi u žilama, iz zlatne pozadine, a oko njega se lupežki diže sedam glavnih grieha, koji su poprimili ljudske spodobe. Opasni kao pauci sjede oni u našim srdcima i žive od naše krvi.

Ali sveti Antun je ustao i protjerao ih iz svog srdca, gdje treba da je mjesto samo za Boga. I gle, oni sada škripaju zubima i rokću, proklinju i sikću od otrovna biesa; i što

više bjesne, toliko su ružniji sa svojim zapjenjenim gubicama, svojim kosim sluzavim očima, svojim životinjskim rilima i razpucanim usnicama, sa svojim zelenim zubima, svojim nadutim obrazima i životinjskim prsima. To je kuga, kuga, zloća što hoće natrag osvojiti srdce; ali sveti Antun stoji ovdje sjajući se od oduševljenja i u zanosu, sa crnim očima u bliedom licu, prisluškujući božjem prosvjetljenju, što ga sada čuje čisto i pobjednički pjevati u svom srdcu...

I dok je seoski župnik zadržao na sebi svoje cipele i dok on koraca dalje, pred Petrom se otvorilo novo obzorje. Noge mu drščću od uzbuđenja. Upravo je tako, kao da je on naslikao tu sliku. Čitavo njegovo srdce leži u njoj; tako mu je, kao da lista u svojoj duši. Oh! te su obrazine sasvim iste, kakve su se pojavljivale u njegovim snima i u njegovom životu, Crvena krastača, Čankoliz, Slaninić, prave grješne otekline. A u vlastitoj svojoj duši ugleda on mračne sile, zle pojave protiv kojih se mora boriti, iz kojih se uzdižu svetci, a u kojima drugi propadaju.

I u taj je čas odkrio također i pravi cilj svog života: slikanje! Tako slikati! Umjeti tako slikati! Znati tako slikati kao Bosch. Slikati svoje griehe, ali i svjetlost svoje duše, slikati svoje selo, svoj strah, svoju radost, slikati čitav sviet, pakao, nebo, slikati do mrtvila, raztopiti se u bojama! I u noći, u bezglasnoj šumi, on je vapio sklopljenim rukama: Bože, dragi sladki Gospode Bože i svi svetci i anđeli, dajte mi da postanem takav slikar!«

U uztrajnoj sitnoj kišici prolazio je kroz čitav niz malih šuma crnogorice, i sve što mu je na kraju preostalo od divljeg sna u minuloj noći i od sreće pred Boschovom slikom, bilo je kao žilje kakvog osušenog lista, nježna čežnja za domom i za nečim, čega nema. Pažljivo je išao uzkim puteljkom, što je u hirovitim zavojima vodio preko bezkrajne ravnice. Ta sitna sluzava kiša, ta sivomodra daljina, ta tišina i podpuna samoća

pružali su mu bolnu sreću lutaoca i skitnice. Sjeo je na hrpu zemlje, što ju je izrovao divlji kunić; sjedio je tako tu kao da je sada svemu kraj i kao da nema više ni za što početka... Kad je povrh njega polako preletilo jato ptica selica, vidio je, da se u nizini diže magla. Onda je uzeo svoje gajde, zaklopio oči i svirao. Osjećao je tanku kišicu kao da ga studeno škaklja po njegovom vrućem licu. A povrh livade, na kojoj se gubio grimiz cvieća, odjekivala je otegnuta pjesma, tako uzko povezana sa sivom bojom i neodređenim obrisom svih stvari, te se činilo kao da livada sama pjeva.

Kad je ponovno otvorio oči, ugledao je neku djevojčicu kako mu se približava. Svirao je dalje, ali oči više nije zatvorio... Kad je ona došla sasvim blizu do njega, i kad je on vidio kako je siromašna i nježna, pjesma se polako i jecajući završila. Mieh je splasnuo, on je uzdahnuo, čekao i šutio. Bio bi rado skinuo šešir, ali to nije učinio, jer je šešir bio tako pun rupa.

Ona je hodala bosa, noge su joj bile sive od mokrog pieska, a palac na desnoj nozi bio je zamotan krpom, kroz koju je prodirala krv. Njezino se nježno tielo gubilo u dugačkim i preširokim haljinama i zelenom poderanom ogrtaču. Na crnoj kosi nosila je bieli rubac, a na grudima veliki škapular; na ruci joj je visjela košarica iz vrbova pruća, u kojoj je Petar primietio uglavnom komade kruha. Zastala je u udaljenosti od pet koraka do njega. Pogledali su jedno drugo i on je vidio, da je ona jako blieda i mršava i da ima smeđe oči poput meda. Nasmiešila mu se povjerljivo i onda zapitala zatvorivši oči: »Zar više ne ćeš svirati?«

»Moja je pjesma gotova«, reče on malo u neprilici zbog tog poznanstva.

Ona mu priđe bliže. »Čula sam te svirati već tamo straga«, reče ona ponovno zatvorivši oči, »i jer to tako rado slušam, pošla sam malo brže.«

»Ej, to je liepo«, primieti on još više zbunjen.

»Gdje ti stanuješ?« zapita ona i ponovno se nasmieši i zatvori oči.

»Nigdje«, reče Petar.

»A kamo ideš?«

On je bio veoma ponosan i radostan zbog tog prijaznog zanimanja. »To još ne znam. A ti?«

Ona pokaže mršavom rukom. »Onamo, jako daleko iza šuma, u Štakorovac, k Beznogom. Ali on nije moj otac. Ja sam nahodče, i dali su mi ime Veronika. On je izgubio obje noge, kad je pao pijan s kola što su vozila pivo; ali kad prosjači, onda kaže, da mu je noge odgrizao jedan zmaj u Egiptu; i onda pokazuje nekakvu magareću čeljust i tvrdi, da ona potječe od zmaja sa sedam glava.

»Ti si nahodče?« zapita Petar ganuto. »Mora biti veselo živjeti u dvojbi, da li možda nisi princesa.«

»Te dvojbe nema«, osmjehne se ona turobno. »Našli su me u sniegu kraj crkve, zavijenu u krpe.«

»Ali inače bi ti sasvim dobro pristajalo, da nosiš haljine kao princesa«, reče Petar uvjereno, diveći joj se svojim velikim očima.

Ona se osmjehne prisiljeno; njegov ju je pogled dirnuo u srdce; hitro i zbunjeno upita ga ona: »A odakle ti dolaziš?«

Htio je već reći: »Od debeljakovića.« Bio je spreman, da joj izpripovjedi sve svoje doživljaje, ali je odjednom postao malo nepovjerljiv i ujedno mu je bilo jako stalo do toga, da izazove njezino zanimanje za sebe, pa reče: »Dolazim s onu stranu mora ... iz grada, koji leži na briegu.«

Ona ga pogleda upitno. On je to baš htio i nastavi: »Ondje je uviek liepo vrieme, ondje rastu trešnje debele kao šaka; za sedam novčića dobije se čitava košara meda. Ondje ima uviek zastava i procesija ...«

»Zar?« zapita ona radoznalo, i odjednom se baci pred njega na koljena sva sretna i slušajući pozorno, te ga zapita zatvorivši oči: »Da li ondje ljudi govore ovako kao i mi?«

»Mi učimo ondje sve jezike, ali onaj je njihov jezik sasvim drugčiji.« — Sjetio se svoje ministrantske latinštine — »Matinos tempo melioris — znači: sutra će biti ljepše vrieme. A ako se ondje nekoga voli, onda se kaže: Amos tua.«

Ova mu je rieč izbjegla nepažnjom; zacrvenio se sve do ušiju od ugodnog iznenađenja.

To ju je malo zbunilo, i ona zapita žurno: »A zašto si otišao odanle?«

Obuhvativši rukama koljena jedno prebačeno preko drugoga on je žustro pripoviedao, dok mu je jedna noga klimala amo tamo, a ona ga slušala otvorenih ustiju i puna počitanja u smeđim očima.

»Upravo sam bio na jednoj zlatnoj galiji na putu ovamo, da upoznam ovu zemlju, kad se podigla bura i bacila brod na neku klisuru, gdje se on razbio u tisuću komada. Mislim, da se kod toga utopilo mnogo ljudi. Jedan komad brodske podrtine, izrezbarena vodena nimfa s pramca, doniela me je sve do u šeldu. Voda mi je odniela moju odjeću s tiela, a ona je bila tako liepa! Nisam mogao otići gol u Antwerpen. Sjedio sam sa svojom zlatnom vodenom nimfom u trstici na obali i čekao na kakvog čovjeka. Neki seljak, koji se mimo vozio u kolima, dao mi je u zamjenu za moju vodenu nimfu ovo odielo i gajde. A sada razgledavam slike što vise u crkvama. Hoću postati slikar, ali moje boje, moj novac, sve je potonulo osim mene samoga.«

On je požudno pogledao kruh u njezinoj košarici. Ona je to vidjela. Ne pitajući ga ništa izvadila je iz nje komad kruha, prelomila ga u sredini i dala mu polovicu. Sjela je do njega, i oboje je započelo požudno jesti, šuteći i smješkajući se jedno drugome. Odjednom on pruži koru kruha u kišu. »Umak«, reče on svečano. Ona se gotovo zagrcnula od smieha.

»Reci, nisam li te okrao ... Veronika?« zapita on, dok je držao u ruci još komadić kruha tako malen kao vršak prsta i koji je njoj ponudio.

»Ja prosjačim, pa ću opet dobiti drugi«, nasmije se ona i doda povjerljivo: »Ja zapravo idem samo na proštenja. Sada dolazim iz opatije u Postelu, gdje sam zapalila svieću za neko diete, koje je učarano, a idućeg tjedna moram poći k Svetoj krvi u Hoogstraeten«.

»Pa zar možeš to izdržati? Tako dugačka putovanja?« zapita on zabrinuto.

»Pa moram, kad tako hoće Beznogi. On traži od ljudi, da plate unapried. To donosi mnogo novaca, a ako ljudima, za koje se ja molim, to ne pomaže, onda me on izmlati s magarećom čeljusti. Ali često sam uslišana. Kad molim, zaboravljam sve, onda uviek vidim Našu Dragu Gospu.«

»Mislim, da sam to pročitao u tvojim očima«, reče on s uvjerenjem i uhvati je sućutno i pun poštovanja za ruku. »Ti ne smiješ ostati ondje.«

Ona se nasmije pogledavši zadivljeno na njegovu i svoju ruku, a onda pogleda naizmjence njega, pa opet ruke. Zatim zatvori oči. Nakon nekog vremena pogleda ga opet i zapita: »A kada ćeš se opet vratiti onamo?«

On se odjednom pokaje, što je tako jako lagao; jer vidio je, kako je siroto diete sve to čvrsto vjerovalo. A čemu tako liepoj, sladkoj djevojčici pripoviedati nešto što nije istina! Ali dok je tako razmišljao, opet se vratio na ono prvašnje: »Vratit ću se u proljeće. Onda opet plove lađe u onom smjeru. U proljeće je ondje tako krasno. Posvuda ruže. A zlatne kupole stotina crkva su tako osjetljive, da zasvietle, da sve započnu brujati, kad ih sunce obasja...«

I on je pripoviedao, pripoviedao je pola sata, a ona ga je slušala pobožno i puna oduševljenja. Odjednom ga ona primi za drugu ruku i reče s vatrom u svojim riečima i vatrom u svojim očima, koje ovaj put nije zatvorila: »Ja bih htjela uviek ostati uza te.«

»I ja...« uzdahne on.

»Ah, to bi bilo liepo!« reče ona blaženo.

»Mi ćemo to liepo udesiti, Veronika...« Oni se jedno drugome sretno nasmieše. On nije sam za sebe znao, kuda će: pogodila ga je sunčeva zraka. Uslied svoje laži sjedio je ovdje evo s rukom o ruku s ovom djevojčicom, koja je viđala Našu Dragu Gospu i mirisala po molitvama, koja je imala medeno smeđe oči, što ih je u razgovoru zatvarala, i koju su tukli magarećom čeljusti, kad nije činila čudesa. On ju je promatrao kao nadzemaljsko biće, vidio je kako je drhtala i kako su joj se tanke ruke naježile poput guščje kože.

»Zar ti je zima?« zapita on. »Hoćeš li, da ti huknem u ruke?«

Njezine se oči ovlažiše, i jedna joj suza sklizne preko lica. On se nije usuđivao zapitati, zašto ona plače, ali je kažiprstom uklonio tu suzu.

»Ja više ne ću dugo živjeti«, reče ona sa smieškom i tužnim ali određenim glasom.

On se uzpravi. »Ti si jako blieda«, primieti on pogledavši je velikim očima.

»To je u porodici Beznogog u krvi«, govorila je ona ravnodušno. »Kad dosegnu šestnaestu godinu, onda se posuše. To im je od majke. Na tome je već umrlo četvero djece. Ja doduše nisam njihova, ali sam tu bolest usisala od majke. Sada sam ja na redu. Od prošle zime je to započelo. Ali u tvojoj bih zemlji već ozdravila.«

Sada je mjera bila puna! Kako ga je čeznutljivo, puno nade i vjere gledalo to diete! On sada više nije mogao lagati. Bilo mu je, kao da nekoga ubija. Ali kako bi on mogao reći istinu, a da ne uništi njezinu svježu, nježnu sreću? Smeo se tako, da mu je postalo vruće. — A kako žudno čini se da ona očekuje koju dobru rieč, — pomisli on, — moram joj sada lagati zbog njezina zdravlja. — Malodušno reče: »Da, ti bi možda mogla ondje ozdraviti.«

»Ali do onda?« — zapita ona zabrinuto i moleći.

»Do onda? Do onda?... No... ja mnogo hodam naokolo,

posvuda naokolo... Ja ću te tu i tamo posjećivati... i...« Bilo mu je, kao da mora sa sebe odmaknuti težak kamen. Odjednom se nasmije prisiljeno. »A da ti sada kažem, da se više ne ću vratiti!...«

Ona ga pogleda začuđeno, ali on joj se nije usuđivao zaviriti u oči. — Još jedan udarac, — mislio je on, — još jedan; anđele čuvaru, pomozi mi izvući rieč iz usta. A ako ti sada kažem, da takve zemlje uobće nema, da sam čitavo vrieme lagao, da...«

»Onda ti ne bih vjerovala«, upadne ona, »onda bi ti to rekao samo zato, da me ne moraš povesti sa sobom.«

Težak je trenutak sada prošao, i on je pogleda mirno, sućutno i tužno. »Ne, diete, toga nema, toga nema. Nije istina, što sam ti rekao. Ja sam samo dječak iz Breughela na rieci Dommel... Nisam se usuđivao pripoviedati nešto drugo... Nisam znao, da ćeš to tako čvrsto vjerovati; ali ja sam iz Breughela. Prošle mi je zime umrla majka...« i iz srdca mu poteče sva njegova prošlost.

Tužna zbog razočaranja, koje je smrvilo njezinu kratku sreću, a postavši zrelija od sućuti i dobrote zbog njegove biede i njegove zapuštenosti, ona ga pogleda kroz suze što su joj tekle i strese glavom, a kad je on dovršio riečima: »...a kad sam te vidio gdje dolaziš, nisam znao, zašto sam malo po malo postajao tako sretan«, ona je naslonila svoju glavu na njegovo rame. »Kako je to dobro!« uzdahne on.

»Ali ti moraš kod nas stanovati!« reče ona uzpravivši se odjednom i majčinski zapovjedno. »Ako umiješ svirati u gajde, obitelj Beznogog će se radovati... A ako oni ne budu htjeli... onda...« Ostalo joj je pročitao u očima.

»Da, mora biti tako, da mi možemo uviek ostati zajedno«, uzdahne on. Ona mu pomiluje ruke i lice i sjedne još bliže do njega. Njemu se sasvim iz daleka pojavilo u sjećanju: da on mora jednoć postati velik slikar. Ali djevojka je bila odviše

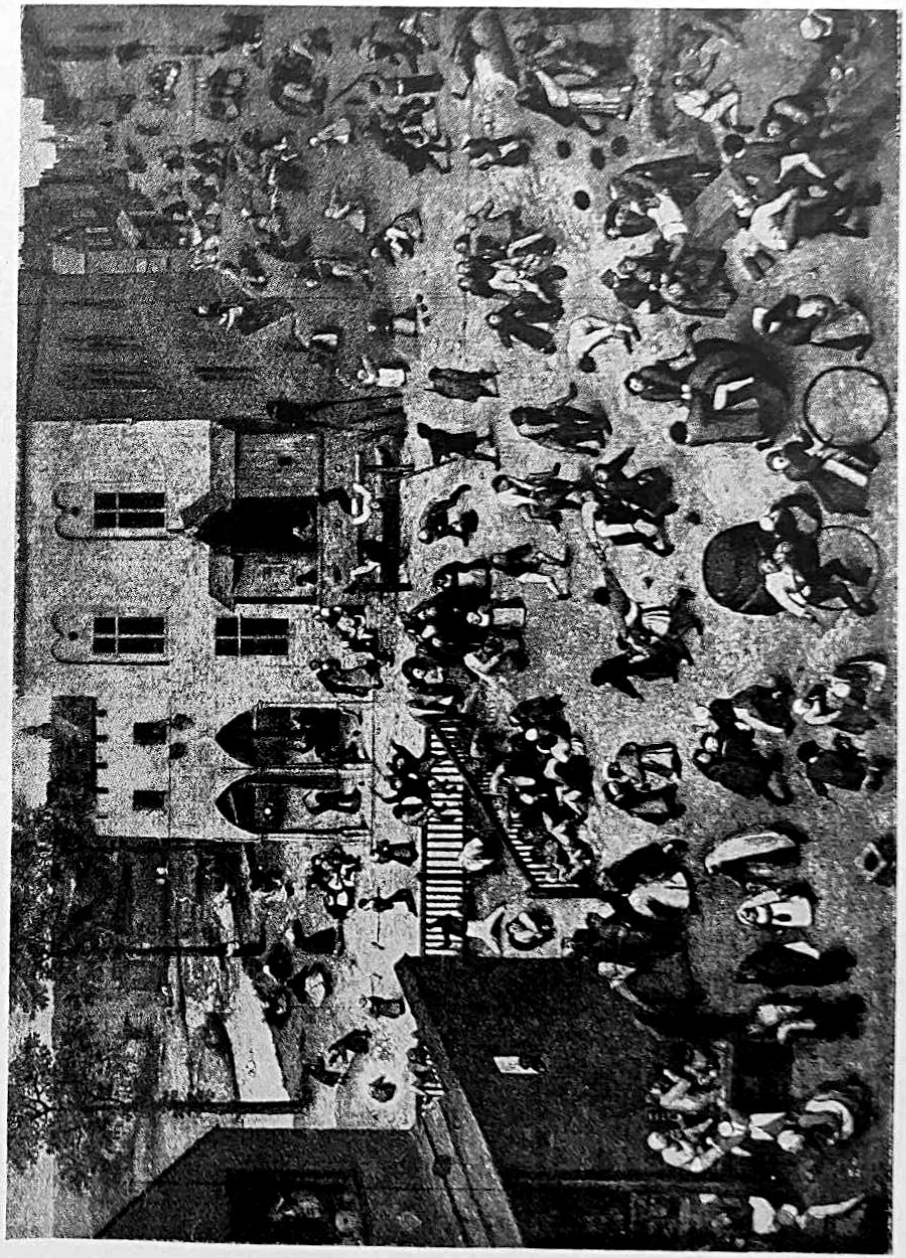

1560. Beč, Državna galerija

3. DJEČJE IGRE

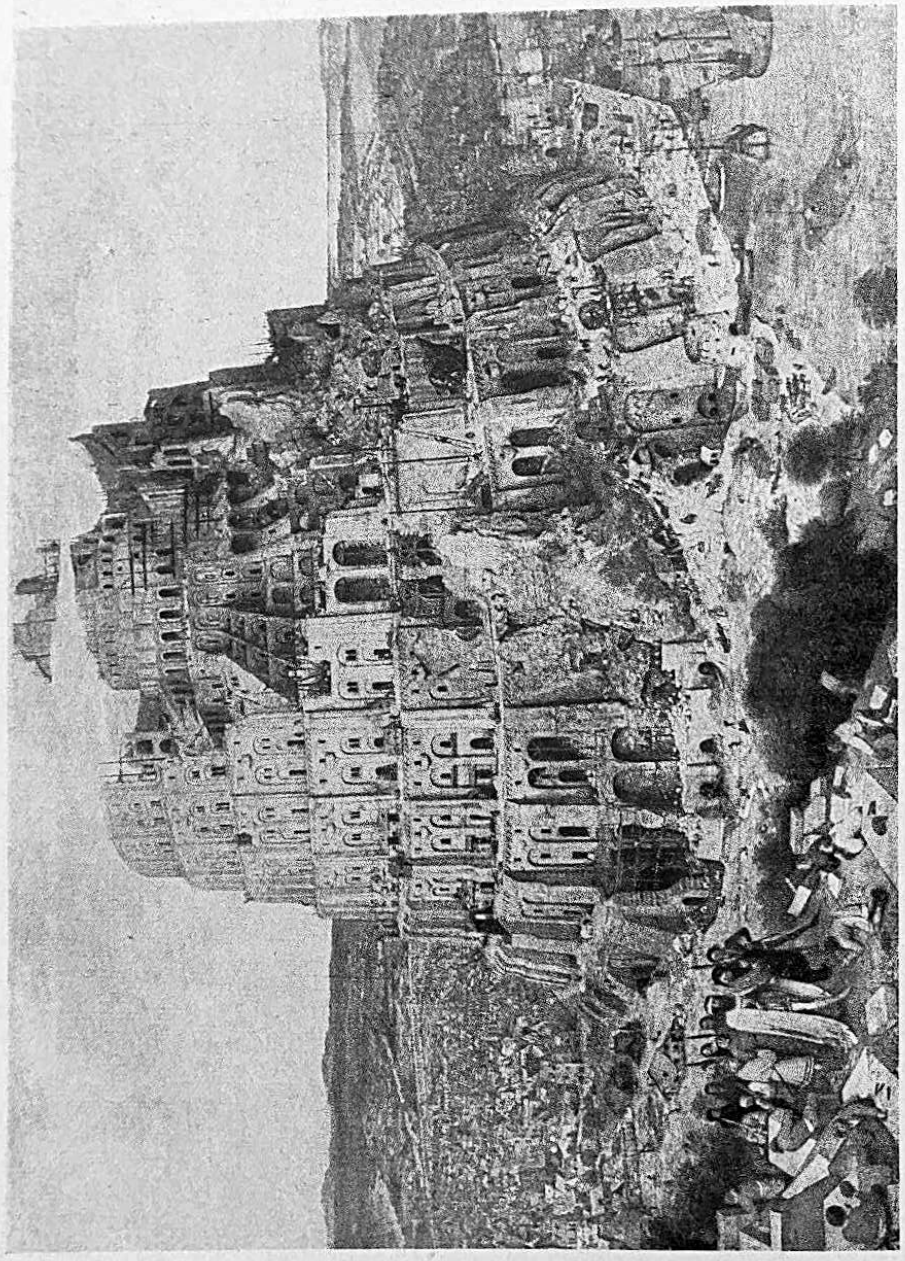

4. GRADNJA BABILONSKOG TORNJA 1563. Beč, Državna galerija

liepa, ljubav je bila odviše ugodna za njegov oskudan život, a da bi se on mogao opirati.

Kasnije, kad sirotica bude mrtva, onda ću još uviek imati dosta vremena, — mislio je on. Odbacio je u stranu kao uvelo cvieće svoje snove o tome da postane umjetnik, i obuhvati djevojku rukama. »Ta svaki čovjek mora imati nekoga, koga više ljubi nego sebe samoga«, promrmlja on gledajući u njezine medeno smeđe oči. Njihove se glave prikloniše, privučene očima, i oni se poljubiše kao što se cjelivaju siromašni ljudi, kratko i stidljivo. I onda odjednom nisu više imali ništa reći jedno drugome. Rieči su bile pretežke. Samo su se smješkali jedno drugome. On joj je hukao u studene ruke i pomišljao na hladne ruke svoje majke. Sjedili su ovdje u sivoj sitnoj kišici i u sumraku što je sve više padao, stisnuti kao dva prokisla kunića, mali i bezpomoćni, iznutra obasjani srećom.

Iz nizina se dizala gusta magla, a iz daljine se tužno dovlačila večer. »Ne bismo li sada pošli dalje?« zapita ona ljubazno. »Već ćemo naći nekakvu kolibu.«

On poslušno ustane i dao se voditi od njezine ruke kao janje. I rukom o ruku, on s gajdama i pun neslućene dobrote, a ona s malom košaricom, s molitvama i s mirisom smrti u svojim haljinama, — njih su dvoje naveče šuteći koracali u sitnoj kiši blagom, bezkrajnom, tihom livadom.

MRŠAVCI

Šest ruševnih zasnježenih koliba, tiesno stisnutih, povrh njih crne grane nekoliko drveta, a inače posvuda pusta jednolična snježna ravnica izpod sivog neba. Duboko dolje na obzorju žuta pukotina u oblacima, kroz koju se žarilo jutro. Niz vrba vodi do sela, gdje se na nekom brežuljku okreću dvie vjetrenjače. Mršavci su se budili s želudcem praznim kao crkva, ogorčeni i psujući. Njihovi kažiprsti, ovlaženi pljuvačkom, tražili su u pukotinama stola stare mrvice kruha, njihovi su nokti grebli u praznim loncima za kakvom zaboravljenom mrljom masti. Ali kao uviek, sve je bilo pojedeno. Bilo je krike i proklinjanja. Liepi su dani prosjačenja minuli: Božić, blagdan nevine dječice, Nova godina, Tri kralja. Trbusi su bili šuplji i mlohavi. Zima je bila kruta, snieg je ostao ležati i čekao na novi snieg. Posvuda se govorilo o ratu, gladu, kugi, razbojničkim čoporima, o krivovjercima što pljačkaju i o lomačama, o zlim rukama, o čarobnjacima i sablastima. Ljudi su bojažljivo, nepovjerljivo i škrto zatvarali svoja vrata, svoja srdca i svoje kese. Sedam dobrih djela ljubavi prema bližnjemu se izhlapilo. Mračna se tišina spustila na prestrašen kraj.

Ali kod debeljakovića je bilo slanine u tavi i piva koliko ti srdce zaželi.

Mršavci su se kvrčili pred prikazom mrtvačkog kostura kao kunići. I molili su se: »O Gospode, daj da opet umre jedan bogati«, jer se poslije pogreba dielio kruh.

Ali danas je bila svetkovina svetog Antuna, zaštitnika prasadi. Tada su seljaci iz poštovanja prinosili pred sliku

svetca svinjske glave, noge i uši, a to se poslije mise prodavalo u korist crkve. I mršavci pođoše onamo. Otvarala su se vrata jedna za drugim i izlazile su obitelji: Trlica sa svojom sliepom ženom Paulinom i svojim riđim psom; Komarac sa svojim čoporom djece, od kojih je svako nosilo sliku svetca; neoženjeni Rak, koji je svoje štake nosio na ramenima, da ih stavi pod pazuha tik prije dolazka u selo; nadalje obitelji Beznogog i Svrabeža. Beznogi, mrzovoljni mužkarac bez nogu sa crvenkastom bradom nakostrušenom poput četke, sjedio u nekakvim kolicima, što ih je gurao pomoću dviju malih daščica u obliku gladčala. Na prsima mu je visjela smeđa svjetlucava magareća čeljust, s kojom je on vladao nad stanovnicima Štakorovca kao da je gradonačelnik. Kleo je, što nisu odmicali dosta brzo, i psovao sa svojom žutoputom ženom, koja je nosila dojenče, psovao je djecu u prnjama, djeda kojemu je manjkala desna ruka, neku glupavu ženu s debelim usnama i Petra iz Breughela s njegovim gajdama i izbliedjelim skrletnim ogrtačem, što mu se vijao na ramenima. Veronika je već ležala u gradu u bolnici.

I ta poderana gomila lošeg vonja udarila je visoko podignuvši ramena od studeni uzkim putem kao psi u potrazi za jelom. Zvono je iz dalekog tornja dozivalo na svima zasnježenim putovima ljude, hodočastnike i prosjake. A vjetrenjače su udobno mljele žito, kao da nije nitko gladan i kao da su svi želudci natrpani kao vrabčji želudci ...

U bieloj crkvi uzdizao se sveti Antun sa svinjčetom između čitavog brda svinjskih glava. Bliede, tu i tamo s malo krvi i zatvorenim očima, ležale su one nagomilane jedna na drugoj. Crkva je bila dubkom puna, prosjaci su stajali straga. Neki je dominikanac dovikivao s propovjedaonice, da će doći novi rat i nevolja glada; da smo sve te nedaće izazvali svojim griesima i moramo vršiti pokoru, da se oslobodimo zla.

A kad su težki zvuci orgulja naviestili svršetak mise, iztrčali su prosjaci pred crkvu i postrojili se u dva reda. Na-

rodu što je izlazio pokazivali su svoje gole iznakažene ruke i noge, svoje sliepe oči i zavijali mu o svojoj nevolji.

Beznogi je jadikovao dugo otegnutim glasom: »Smilujte se! Meni je obje noge odgrizao zmaj sa sedam glava u zemlji Egiptu, kad sam se vraćao iz Svete zemlje.«

Djed je jadikovao: »Meni su Turci odsjekli ruku, jer nisam htio priseći Muhamedu.«

Komarac je pokazivao ruku pokrivenu čirovima: »Čuvajte se i darujte! Jer mene je ova nevolja spopala, kad nisam htio dati milostinju nekom siromahu, koji je imao ovu bolest!«

Sliepa je Paulina vrištala: »Grom me je osliepio, kad sam išla u procesiji.« Djeca su drečala, sva su mala djeca drečala kao da su navijena poput sata.

Petar je zabrujao svojim gajdama, druge su gajde zabrujale s njim, glasovi su jadikovali. Molile se krunice, kričalo se i jadikovalo; pokazivali su svoja bolestna uda, škapulare, svete slike. Bio je to dvored strašne biede.

Ali ljudi nisu davali ništa. Srdito su se žurili kući. Neki malen debeo seljak u ovčjem krznu bacio je smijući se tri novčića među narod, i prosjaci su se smjesta bacili na to. Nastao je pravi čvor tjelesa što su se hrvala, dugih ruku i prstiju poput pandža, tukli su se štakama i čupali se za kose.

Kad je Petar sve to vidio i čuo, reče: »Jadni, jadni ljudi! Ali kako je to liepo! Kako liepo! To bi trebalo naslikati!« Jer odkako su častne sestre njegovale Veroniku u bolnici, on je ponovno postao mirniji i nije mogao gledati ništa, a da ga nije nešto svrbjelo da to nariše, pa makar samo prstom u zraku.

Kod prodaje svinjskih glava na crkvenim vratima nije siromahe zapalo gotovo ništa, nijedna noga, nijedno uho. Prosjaci, a pogotovo Beznogi, grdili su dominikanca: »Kako bi ljudi nešto darivali, kad im se predočuje sablast glada! On je barem dobio novac od svinjskih glava! A mi možemo gledati. Ali njegov će samostan planuti! Napravit ćemo iz njegova mesa lojane svieće!«

Prosjaci su se razišli cestama, da prosjače po kućama, a Petar se je zaputio u krčmu »Vječna svjetiljka«, svirao vesele pjesme, cerio se tako da su se svi morali smijati, i on je ponešto dobivao. Pridržao je toliko novčića, da može zadovoljiti Beznogoga, a onda potajno kupio u nekom dućanu suhih smokava, krvavice i mali kolač, i noseći to zazvonio na vratima samostana častnih sestara, gdje su se njegovali samo neizlječivi bolestnici. Stajalo je truda, dok su primili Veroniku. Bilo je tu mjesta samo za dvanaest osoba, pa je najprije morala jedna umrieti. Na sreću se to jednoj dogodilo.

Petar je sam dovukao ovamo Veroniku na saonicama. Beznogi je rekao: »Samo da ozdravi do proljeća, do proštenja, da je do onda bar ne trebam hraniti!« Obitelj Beznogog nije se uostalom ništa brinula za nju. Petar je ostao stanovati kod njih samo da bude blizu Veronike. Smio ju je posjećivati svaki tjedan i sjedio čitava pola sata do njezinog kreveta. Tada su u njegovoj duši blistale tisuće zviezda. Ona je ležala u svom malenom krevetu u bieloj košulji, sva modra od mršavosti. Svaki tjedan malo mršavija, dok su joj se kosti na glavi i na rukama sjale sve više. Predao joj je omotić sa smokvama; izmienili su nekoliko rieči, držali se za ruke, a onda sjedili šuteći i gledali jedno drugo ne znajući, što bi još rekli, dok Veronika nije ponovno zapitala: »Pripoviedaj još jednom o gradu na briegu, ja to tako rado slušam.«

I onda je on započeo pripoviedati izpočetka ponešto zbunjen, ali onda odmah pun žara, — pripoviedao je o zemlji, gdje na obali leže šarolike školjke, što pjevaju kao kristalne čaše, gdje se misiri cvieća vide kako lebde kao oblaci tamjana; i kako će je on posjesti izpod zlatnih vrata, sa cviećem i voćem i sagovima podno njezinih nogu, ili će naveče ploviti s njom u čunu po vodi, koja je svietla kao mjesečina od blistavih zlatnih ribica i sedefnih školjka.

Ove su sanje bile ljepše i stvarnije od njezina života, i ona ga je slušala predanom pobožnošću.

»Pa kada proljeće stane otapati snieg, onda... onda... ćemo poći na topao otok Siciliju, — ta nas inače nigdje ništa ne veže«, reče Petar tužno, uvjeren da će ona do tada već biti mrtva.

»Da, to ćemo uraditi, mi možemo živjeti gdje hoćemo«, reče ona stisnuvši ga za ruku. Ali kad je on ponovno otišao, reče ona častnoj sestri: »On još uviek vjeruje, da ću ja u proljeće biti još ovdje, ali ja više ne ću doživjeti Uzkrs.«

Prosjaci su se opet sakupili do zida, što okružuje crkvu; svaka je skupina izabrala svoje mjesto, gdje se imalo predati sve što se sakupilo u jelu i u novcu. Od jela je svatko dobio po nešto, što je odmah mogao pojesti. Novac je Beznogi zadržao za se, a kako je tvrdio da se je prehladio, uputio se u »Vječnu svjetiljku«, da pluća ugrije rakijom. Zatim se zaputio sa čitavom obitelji iza brežuljka u polja, da prosjači po seljačkim majurima. Svaka je skupina udarila drugim smjerom.

Osamljena i bezkrajna šire se polja pod debelim smrznutim sniegom. Studen se upravo osjeća u ustima kao kakva kovina. Kuće i majuri su bili zatvoreni kao orasi, duboko zasnježeni; ništa se nije micalo. Kad bi se zaustavili pred kakvom seljačkom kućom, ponajprije su većinom čuli lavež psa, a onda su započinjali pred vratima pjevati pjesmu svetog Antuna, što ju je Petar pratio na gajdama. Ali seljaci nisu otvarali, puštali su ih mirno da promatraju ledene sige na krovu i izdirali se na njih prezirno: »Mi ne dajemo ništa.« Ako su pak napokon nakon dugog molenja nešto pružili kroz odškrinuta vrata, onda su to činili iz straha uz hinben smiešak. A kad bi se vrata otvorila, duhnuo je prosjacima u smrznuta lica vrući miris masti i pečenja, a unutra se gostili i pjevali u čast svetog Antuna. Beznogi je redao psovku za psovkom, dao je da ga dva velika dječaka vuku kroz snieg i grmio je protiv seljaka, debeljakovića, popova, kraljeva i papa. Najmanje je diete neprestano vrištalo, a dvoje najmlađih uhvatili se umorni i premrznuti za majčinu suknju i puštali da ih ona vuče za sobom, što je njoj bilo sasvim ravnodušno. Djed se naslonio na ruku glupave žene, a Petar je koracao iza njih i mislio na sliedeći tjedan: onda će on biti kod Veronike. Tako je ova skupina klipsala preko zasnježenih polja; iz svakih se usta uzdizala mala zastavica pare, a u svakom je srdcu bila oslabljena životna hrabrost.

Kad se stao spuštati suton i kad su izašli iz šume, ponovno je padao lien, gust snieg.

U krčmici »K četiri posljednja« na križanju ponovno su se sada sakupili svi prosjaci i bogalji iz Štakorovca. Tamo je svako kućanstvo kupovalo svieće, mast, ocat i druge stvari s onim što su dobili ili sebi na bilo koji način prisvojili (ta događalo se često, da se nekome pod noge zatrčalo pile ili što drugo, što se moglo upotriebiti). A kad su bili svi na okupu, čitava je skupina ponovno pošla k svojim kolibama. Ako su dani prosjačenja bili izdašni, oni su u ovoj gostionici »K četiri posljednja« priredili veliku gostbu i vraćali se u svoje rupe pijani, pjevajući i plešući. Ali sada je već dugo bilo u tom pogledu oskudno, a danas pogotovo. Nisu govorili ni jedne rieči, osim kakvu psovku ili kletvu, a snieg im se gomilao na glavama i ramenima. Beznogi, koji se dao vući, imao je sada bocu rakije u ruci. On ju je izmamio uz mnoga obećanja i jadikovke od vrlo nepovjerljive, brkate krčmarice.

»Dođite zatim popiti čašicu rakije zbog našeg rđavog uspjeha«, dovikne on drugima, »danas se kod mene toči!« Beznogi se tu i tamo držao kao krčmar i prodavao rakiju; onda se u njegovoj kolibi plesalo i pjevalo, svađalo i tuklo. Ali on je vladao magarećom čeljusti i udarao ih po cjevanicama. Komarac je također jednom pokušao prodavati rakiju, ali Beznogi je još iste večeri onom svojom čeljusti izpremlatio tamo koga je stigao. On nije trpio konkurencije. »Samo da imam noge«, govorio je on često, »poubijao bih sve bogataše jednoga za

drugim, a prije svih cara Karla, tu pijavicu s licem poput škropionice!«

Probijali su se tegobno i mrmljajući kroz snieg što je padao. Uzput ih je sreo neki visok mužkarac u medvjeđem krznu. Imao je slame u čizmama, a kapu i kabanicu tako uzko navučene, da je iz njih svietlio samo još njegov crveni okrugli nos. Zaustavio se i razširio ruke zatvarajući im put. Okrenuo je oprezno glavu na sve strane, a onda se iz otrcanog medvjeđeg krzna, izjedenog od moljaca, pokazalo mršavo kosmato lice s zagnojenim očima. Uz kratke uglaste kretnje započeo je govoriti i oštrim piskutljivim glasom dozivati k sebi ljude, što su stajali naokolo zavijeni u krpe. A međutim je padao snieg.

»Braćo u Isusu Kristu! Pozdravljam vas! I molim se za vas! Zaklinjem vas, da sada slušate moje rieči: Izaslan sam od bratstva Gologa bodeža, da siromašnim ljudima objavim radostan glas. Govore, da smo mi krivovjerci. Lažci su, koji to govore, jer mi štujemo Majku Božju i služimo papi u Rimu i caru Karlu. Ali mi se borimo protiv bogatih i protiv svih onih, koji drže s bogatima, pa bio to papa u Rimu i car Karlo. Vi ste siromašni. Ja to vidim. Morao bih lagati, kad bih htio drugčije govoriti. Ali zašto ste vi siromašni? Ja ću vam reći! Zato što se novac, koji vama nedostaje, nalazi u džepovima bogataša. To je to! Drže vas tako, da ste siromašni. A bogataši govore: Blaženstvo je, biti siromašan. Ali oni sami žderu toliko, da im trbuh odeblja i zaobli se. Što ste vi siromašniji, to su oni bogatiji. A to ne će biti drugčije, osim ako ih ne spalimo kao trnje. Oni se guše i stenju u svojoj masti, a vaša je hrana njihovi odpadci, ono čime su se oni prije do sita naslađili. Vi morate prosjačiti, oh, to je prekrasno! Onda vam oni mogu nešto dati! Vidite! Oni vam onda mogu nešto dati, a na taj način mogu onda doći u nebo. Vi smijete biti ljestve, kojima oni dolaze u nebo. A vi morate prosjačiti i morate se radovati, ako je vaše tielo pokriveno čirevima: to pobuđuje samilost; morate biti veseli ako ste sliepi: to otvara ruke; vi majke

morate štipati svoju djecu za kožu, da bi ona vriskala: to otvara ruke! Gospode! (i on podigne ovdje svoje plave očice prema nebu) ti, koji si svietu žrtvovao svog sina i dao da ga razpnu, da bi dao primjer bogatašima, pogledaj kako su biedna ova braća, jer bogataši preziru svoju rieč! Uništi ih! Iztriebi ih! Posvuda sve vrvi od siromaha, bogalja i prosjaka; nikada nije bilo takvog doba kakvo je ovo. To je sedmo zlo Egipta. Ali to nam zlo ne šalješ ti, o Gospode; šalju ga na nas bogataši na taj način, što se ustručavaju pomagati svojoj braći! Bog je stvorio sviet za sve ljude, ali oni vam otimaju vašu zemlju, vašu kuću, i vi možete propasti. Što ima ovdje za vas? Ništa. Što ima ovdje za njih? Sve! To vi ne smijete duže trpjeti. Ne smijete, dovraga, samo jadikovati! Zagrizite! Ustajte! Maknite se! Odkravite se i recite svoje! Vi ste ljudi, niste psi! A tajno bratstvo Golog bodeža će vam pomoći! Ali vi morate poći na djelo! Budite spremni! Priključite se nama, kad naša tamna jata preplave zemlju! Prije no što bude žito izmlaćeno, noći će postati crvene od vatre i krvi, a vaše će noge morati uklanjati u stranu njihove lešine, da biste mogli dalje! U gradovima se već bruse noževi; noću vrcaju iskre iz brusova. Mi smo svi braća! Imajte ulje spremno u svjetiljci, jer to će se dogoditi noću, sasvim iznenada. Ja znam, da mogu svakog časa biti uhvaćen i da ću onda doći na lomaču. Ali krv svoju dajem za vas! (on položi ruku na srdce). Od jutros nisam još ništa jeo, ali ljubav nadvladava sve!« Smjesta mu različite ruke pružiše ova komad kruha, ona mrkvu, ona komadić slanine. »Nije potrebno! Nije potrebno!« branio se on, ali je uzimao. »Bog će vam platiti. Budite spremni! Ako biste me zatrebali, zapitajte samo za mene: zovem se Baskwadder.«

Sada se njegovo lice ponovno zavuče u otrcano medvjeđe krzno, i napola sagnut prema napried Baskwadder se izgubi u snježnoj vijavici.

U prosjacima se sada žarila vatra, koja je prodirala u divljim krikovima i psovkama što su zavijale. Beznogi je gotovo

razbio svoja mala kolica. To je sve zarazilo i Petra. Zašto on to nije prije uvidio! I on zgrči šake i stane vikati s drugima: »Oni će morati to vjerovati! Oni će morati to vjerovati!«

Ali kad su odmaknuli komad puta, njegovo se oduševljenje splasnulo kao pepeo. »Da Veronika nije bila tako siromašna, ja je ne bih našao... Ovako je sve dobro«, uzdahne on zahvalno.

Sada su sjedili i jeli ono, što im je bilo dodieljeno, jedni za stolom a drugi uz vatru, što se dimila iz vlažnog drva.

Djed se nepovjerljivo uzpeo sa svojim dielom jela ljestvama, gdje je htio jesti u sienu i suhom lišću, što mu je služilo kao krevet. Diete je vrištalo još uviek, majka ga je hranila izžvakanim kruhom, a Beznogi je umakao svoju koru u rakiju. Jedna je svieća osvjetljivala koso naherenu kolibu, u kojoj je sa stropa i sa stiena od ilovače visio čitav metež starih odiela, lonaca i košara. Nije se čulo ništa no mljaskanje i glodanje kostiju.

Vrata se otvoriše. Vani je još uviek padao gust snieg, kao biele točkice na crnoj pozadini. U izbu uđe Komarac režeći: »Čašicu rakije u sreću Golog bodeža«, uzvikne on dodavši k tome sočnu kletvu.

Iznova je započelo proklinjanje bogataša. Tada netko zakuca na vrata. Svi podignuše začuđene poglede. Kod siromašnih se ljudi tako ne ulazi. Glupava žena otvori. Veliko klubko mesa, debelo omotano u snieg i krzna, uđe sa smiehom šireći oko sebe miris sušenih butina. A iz njegova debela crvena lica čulo se hrzanje: »Hej, ljudi, dobar večer! Namjeravao sam u susjedni zaselak k našem bratiću Masloviću. Tamo je svečanost svetog Antuna sa svinjskim nožicama i ušima. Ja sam sin Žderonje, zacielo ste već čuli o njemu, zar ne? A kod ovog sniega ne mogu nikako pronaći Maslovićev zaselak. Ako hoće netko poći sa mnom, dobit će groš.«

Petar skoči u vis, u njegovom se srdcu podigla biesna mržnja: Možda mi je baš ovaj bacio kost u glavu! pomisli on. Htio se baciti na nj kao pas, ali ga je Beznogi pretekao. »Tako! Tako! Vidiš, vidiš! Ti dakle hoćeš jesti svinjske nožice? I ovu svoju mješinu punu đubra natočiti pivom? Ti nas dolaziš ljutiti! Ali pogledaj ovamo, što mi jedemo, vaše odpadke, hrskavicu i pokvareno meso!« Beznogi mu pokaže jednu kost. »Daj ti liži čitavo veče to, pa onda reci, da li si se nasitio?«

»Mama! Mama! Oni će me ubiti!« stane se derati mlad momak i htjede pobjeći. Ali Komarac, tanak kao kakva daska i s nožem za šeširom, stavi se prezirno pred vrata razširenih ruku. »Daj mu malo da okuša«, uzvikne Petar, »a onda može kod kuće pripoviedati, kako to ide divno u tek!« I on natisne šešir dublje na oči, da ga onaj ne prepozna.

»Da«, uzvikne Beznogi uhvativši se od radosti za svoju riđu kosu, »to je misao! On mora znati, kako ide u tek košta siromašnih ljudi, što nam je daju debeljakovići, da bi došli u nebo!«

»To moraju vidjeti i drugi!« reče Komarac i stane dozivati ljude. Momak je zavijao i htio opet pobjeći.

»Ostani na miru ili ću ti prebiti kosti na pola«, uzvikne Beznogi skačući divlje naokolo svojim sakatim tielom i vitlajući magarećom čeljusti. »Sjedni, ako te stolica može nositi!«

Ljudi su dolazili radoznali i željni osvete i smijali se debelom mladiću, koji je sjedio pred gomilom krpa i plakao.

»Jedi!« izdere se Beznogi. Odjednom padne momak na koljena i sklopi ruke, koje su izgledale kao deset novorođenih ružičastih miševa, koji su se pleli međusobno.

»Ja ću dati donieti svakoj obitelji po jednu šunku i vienac kobasica. Obećajem vam, kunem se, još ovaj tjedan!«

»Onda možeš ići«, vikne Beznogi, a drugi dometnuše: »Ali ono, što si obećao, donesi! Inače ćemo vam pustiti crvenog pietla na krov!« Vrata se otvoriše, ljudi načiniše mjesta.

»Hvala liepa, hvala liepa«, reče mladić i onda odtrči cvileći kao psić van u snježnu noć.

Beznogi zaplješče rukama kličući: »Ovog će tjedna biti u Štakorovcu gostba sa šunkama!«

»Amo rakije! Amo rakije!« vikali su sa svih strana. »Naše je vrieme došlo! Živio Baskwadder!« — Glasbe!« kričala je sliepa Paulina. I Petar je morao svirati.

Djecu su odtjerali na ljestve; zatim su ih uklonili i odmaknuli stolove u stranu. Petar je svirao kola, a ljudi su plesali, pili i pjevali. Koji je još jutros skakutao na štakama, sada se nije mogao umoriti. Svima je zavladala divlja radost, u drhtavom svietlu svieće izgledali su kao đavli. A dok je svirao, Petar je mislio: »Da nemamo želudca, kako bi život bio liep!«

U obližnjem gradu bile su poklade. Stanovnici Štakorovca pošli su onamo. Došli su onamo o podne, i Petar je kao obično morao preuzeti krčmu. Svirao je, pjevao, cerio se i ubrao mnogo novaca, a za to mu je vrieme zaokupljala misli čudna i drhtava slika Veronike. Tu i tamo još se na krovovima liepilo nešto malo sniega, što ga je očuvala oštra studen. Gradić je klicao i brujao od pjesme i vesele vreve. Da bi se naužili žlice radosti, pojeli kakav dobar zalogaj ili nešto zaradili, ljudi su došli ovamo sa svih strana, pješke, u saonicama ili na sklizaljkama preko crnog leda. Posvuda se jelo i pilo, jer sutra je imala započeti korizma s križem na čelu, a onda je post bio četrdeset dana gazda u kuhinji. Vrvjelo je tada od prosjaka i bogalja kao od muha oko lonca meda. Ali koje li razlike prema prošloj godini! Ljudi su bili tako škrti; po nekoliko su puta okretali svaki novčić, ako je bio namienjen za druge, ali sami su jeli tako da su bili okrugli kao kugle, da se pripreme na nevolju glada, koja je bila prorečena. Prosjaci su puzali i hodali sa svojim pravim i lažnim bolestima od kuće do kuće, pjevali i jadikovali, čučali u velikim gomilama pred mirisnom

pečenjarnicom »K Zlatnoj guski«, pred gostionicama i konačištima i pred crkvenim pročeljem. Započele su korizmene propoviedi: jedan je fratar imao propoviedati, kada će sviet propasti. Petar bi to bio rado čuo: osjećao se malo u strahu, ali se nije mogao odtrgnuti od šarene vreve a prije svega od krabulja, koje su u ludim odielima i s luđačkim krinkama mahnitale i plesale ulicama, idući od krčme do krčme i posvuda se rugale ljudima. Nada sve je bio kao prikovan borbom, što se prikazivala na velikom trgu, gdje su se borili mastan mesopust i mršava korizma: mužkarci, težki više od dva centa, natovareni kobasicama i drugim dobrim jestvinama, morali su se tući sa sasvim mršavima, koji su bili naoružani ribama i mršavom korizmenom hranom kao što je luk, sleđ i zobena kaša. Navaljivali su jedni na druge, nabacivali se ribama, mesom i drugim jelima. Puk se savijao od smieha. Pa kad je korizma, nekakva mršava žena, bila kao uviek pobieđena, i kad joj je debeo mesopust dozvolio da vlada četrdeset dana u godini i jedanput na tjedan, onda je na čitavom trgu ponovno započelo plesanje i skakanje, dok su prosjaci pohlepno njuškali po zemlji za jelom, što je bilo porazbacano i zgaženo.

Plešući su se zaputili debeli i mršavi glumci u krčmu »Crveni slavuj«, gdje im je bila priređena gostba.

Petar se oporavio od smieha i razmišljao, ne bi li negdje kupio papira i sve to sutradan kod kuće potajno narisao, a još i mnoge druge stvari, što ih je držao sakrivene u svom srdcu odkako je upoznao Veroniku.

Nije znao zašto, ali danas se tako bojao za nju. Nije htio misliti na Veroniku i pokušavao je iztjerati iz svojih misli njezin bliedi lik. Veoma se radovao, što se malo prije mogao tako nesputano zabavljati s drugima, i što je mogao sasvim zaboraviti na nju; ali sada je bio opet s njom sam, a ova ga je misao privlačila, privlačila ga ne govoreći ni jedne rieči prema bolnici tamo na kraju gradića.

»Koja korist, ako odem još danas onamo, ta ne će me pustiti unutra«, uzdisao je on. »Vidjet ću je prekosutra, onda je dan za posjete.« Odtresao ju je od sebe i odlučio kupiti papira.

Pošao je. Večernjica je bila završena, puk je strujio iz crkve, a prodavači pogača i sladkiša protiv kašlja, prosjaci i trgovci započeli su izvikivati svoje bezprekidne pozive. Častne sestre u plaštevima s kukuljicama stidljivo su odmicale odanle. Ali mnoge su krabulje vrebale na njih i započele ih pogrđivati piskutavim glasovima i dobacivati im dvosmislene rieči.

Petar je pjevao, samo da ne bi morao misliti na Veroniku. Kad je došao u neku tihu ulicu, pogled mu je pao u neku malu kapelicu, gdje je bilo zapaljeno mnogo svieća pred slikom Majke Božje od sedam žalosti. I smjesta ga je zaokupila misao, da se pomoli i za nju.

Sjedio je pred starom začađenom slikom Gospe: »Naskoro ćeš joj izvući iz srdca mač bolesti, kad ona umre«, mrmljao je on, ali se odjednom uzpravi u bojažljivoj brizi, »ali još ne sada, draga Majko Božja, još ne sada, još ne . . .«

Razmislio je, kako će potrošiti sakupljen novac: jedan dio za Beznogog, jedan dio da prekosutra kupi nešto dobro za Veroniku, a jedan dio za risaći papir. Ali sada, kad mu je u srdce ušao taj strah i kad je u sebi vidio biedu, ukočenu sliku Veronike, reče on odjednom: »Vidiš, ovo je novac, s kojim sam htio kupiti papir, ali nemoj je još pustiti da umre . . . ostavi mač još neko vrieme zaboden«, i on spusti novac u željeznu škrabicu za milostinju. S uzdahom je promatrao otvor plosnate željezne škrabice, kroz koji je skliznuo njegov novac.

Vani se podigla velika galama, i on iztrči iz kapelice. »Što se dogodilo? Zar su napali kakvu častnu sestru?« zapita on ljude što su se žurili mimo. »Još ljepše!« doviknuše mu, »debeli seljaci iz Ovčarevca hoće ovdje u gradu pokazati, čime će večeras natrpati svoje trbuhe!« I Petar im se pridruži.

Okruženi glasbenicima, djecom, velikom gomilom svieta, siromasima i bogaljima dolazili su debeli seljaci sa žlicama za šeširom i pjevajući, pješke i kolima, te su pokazivali, što kane večeras pojesti. Sprieda su stupali sluge i služkinje s bielim pregačama, te su na nosilima, načinjenim iz izvađenih vrata, nosili jela u kositrenim zdjelama i košarama. To je bilo od silnog dojma, pravi izazov, da se u siromašnim ljudima razpiri bies: svinjske glave, pečenke, čitave hrpe odrezaka, ovčja stegna, svinjska rebarca, odojci. Dvojica slugu nosili su na ramenima kobasicu debelu kao gnjat, druga dvojica, kao nosači grozda iz obećane zemlje, imali su na jednoj motci čitav svežanj svinjskih nožica i ušiju. Iduća dvojica vukli su na izvađenim vratima čitavo brdo netom očerupanih četverouglastih mastnih gusaka, a drugi su se opet kočoperili sa zečevima, liepim ribama i viencima šljuka.

4. Lakomost

Debele žene i mužkarci, koji su išli pješke, plesali su krivudajući amo tamo, po glasbi gajda. Oni, koji su sjedili u kolima, bacali su bakrenjake i kolače među narod, i to najradije u dućane ili u kuće, da se pozabave time, što su prosjaci i djeca provaljivali onamo, lomili sve pred sobom i tukli se sa stanovnicima. A zabavljalo ih je i to da gledaju, kako prosjaci, veliki i mali, kljasti i šepavi, trče i skakuću za njima s izpruženim rukama, kao da ih vuku njihovi prazni želudci za mesom i obiljem jela. Debeljakovići su se sjajili od hvastavosti.

Petar nije ni znao, da ima tako mnogo debeljakovića. Ponovno je prepoznao onog sina Žderonje, koji još nije poslao svoje šunke u Štakorovac, prepoznao je obitelji Rakoždera, Mastića i čitave one družbe. A tamo na jednim kolima, ohol i strahovit, stajao je Slaninić! I hop!, Petrov se šeširić smjesta natisne dublje na glavu, a njegove gajde nestanu izpod kabanice.

Sada ga nije mogao više nitko prepoznati, i on potrči za njima. Na velikom trgu debeljakovići su još jednom odplesali kolo držeći se za ruke, a onda se zaputiše u »Zlatnu gusku«, da na to popiju omašan vrč piva i da se tako hvališu svojim zalihama. Prosjaci su gurali jedni druge, jadikovali i moljakali, dozivali i psovali. Ali debeljakovići nisu davali ništa. Pred crkvom su stajala dva fratra prosjaka, koji su promatrali vrevu. Gazda Valjušak iz Ovčarevca dao ih je pozvati, pa su im napunili ruke slaninom, guskama i kobasicama, što je kod siromašnih ljudi izazvalo vihor psovka i kletva.

Tada je neki mršavi stari prosjak ščapio jednu patku i šmugnuo; sluga ga je htio udariti nogom, ali ga je jedan drugi prosjak pravodobno uhvatio za petu, i sluga je pao na pod, a zajedno s njim čitava vrata s guskama i patkama. Na vrat na nos baciše se prosjaci na to, a štake i šake stadoše se vitlati po zraku. Drugi sluga trgne svoj nož, ali je dobio udarac po glavi i srušio se kriknuvši. Nož je odletio u velikom luku kroz zrak. Dotrčali su debeljakovići, napustivši povorku i kola, te se

svom snagom bacili na mršavce. Ali oni su bili kao vuci i udarali ih po mastnim trbusima. Gužva je bila kao kakva šaka koja se grči. Ostali su sluge bili također obkoljeni i morali su braniti sebe same, svoje jestvine i svoje gospodare, ali oni su radije dali sebi odnieti jestvine, nego da budu izpremlaćeni; ali dobili su dakako svoje batine.

Momci i mali seljaci, koji su bili zapleteni u gužvu i našli zgodnu priliku da se dočepaju kakve guske ili kakvog zeca, trpali su hitro ovo ili ono pod svoj ogrtač i udaljivali se s ozbiljnim izrazom lica. U svemu su tome sudjelovale također i šarene krabulje. Narod je pritjecao sa svih strana, a da bi bolje vidjeli, ljudi su se penjali na zid što okružuje crkvu.

Debeljakovići su bili sada ugroženi sa svih strana; ali navikli na to da vladaju i braneći svoju čast, oni su biesno nasrtali i udarali grubom i životinjskom sigurnošću da moraju pobiediti. Žene su se također tukle. Bilo je na jednoj i drugoj strani žestokog grebenja, mlaćenja, udaranja, kričanja, štipanja, krvarenja, psovanja, natezanja za kosu, za guske, kobasice i kuniće. Branili su se čak jestvinama, i šunkama su vitlali kao kijačama. Blještali su noževi, tukli su se žlicama, štakama i batinama tako, da je sve pucalo. Jedni su pali na zemlju, a drugi se valjali po sniegu zagrizavši jedni u druge. Mršavci, koji su odmah šmugnuli sa svojim plienom, bili su najlukaviji; ali njih je pograbila lakomost i oni su htjeli imati uviek još više. Petar je gledao sve to i uzbuđeno trčkarao pored crkvenog zida amo tamo kao vreteno.

»Oh kad me ne bi prepoznali, kako bih i ja udario po njima!... Kako bi bilo liepo umiešati se u to! Čemu se uviek bojati!... Čemu uviek tražiti izgovor...«, gunđao je on u sebi stisnuvši šake, dok mu je krv kipjela.

Odjednom jaka krika: jedan je debeljaković bio udaren magarećom čeljusti i trčao je urličući na jednoj nozi u stranu, gdje se savijao od bola kao crv. Mršave su žene razdirale noktima debele njuške, mršavci su bili drmani za kose kao boce

ljekarija, jedna je žena ugrizla nekog debeljakovića u procvalo crveno lice, jer ju je gotovo zdrobio svojim medvjeđim tielom.

»Idem i ja!« uzvikne Petar odlučivši, da će se baciti u gomilu, kad li opazi na svoje veselje, da trkom dolaze vojnici sa svojim željeznim kacigama i blistavim kopljima.

»Vojnici, vojnici!« povikne narod kao iz jednih usta. I kao uviek znali su mršavci, da oni moraju dati petama vjetra, a ne debeljakovići. Izvijali su se hitro kao jegulje, klizali su iz mastnih šaka debeljakovića, koji su pridržali samo dvie siromašne žene i jednog mužkarca s pravim čirovima; sada su svi pobjednički udarili po njima, dok vojnici nisu sve troje odvukli u podrume gradske viećnice.

Tu su sada stajali debeljakovići u svojoj masti što se svjetlucala: čitavo je jelo bilo pokradeno, uprljano ili razgaženo. Upravo su pucali od biesa. Petar se smijao. To je trajalo jedva deset minuta, ali razaranje je bilo temeljito i liepo.

Žderonji je visjela košulja iz hlača. Jedan drugi je imao rupu u glavi; neka je debela žena jadikovala, da joj kroz lievu grud strši rebro; jedan je izgubio komad uha; drugi je imao plavo oko, nije bilo nijednog, kome nije bilo odielo poderano a lice izgrebeno.

Zgrčenim šakama oni su prietili u daljinu i u jedan mah vikali: »Poubijat ćemo ih, ako još dođu prosjačiti!... Ne ćemo dati više ništa!... Tu su bili i oni iz Štakorovca!... Spalit ćemo njihove kolibe!...« Ali ovo vikanje i prietnje samo su ih činile još smješnijima, i oni su u neprilici, kunući i prieteći, odilazili u pečenjarnicu »K punom loncu«, gdje je mirisalo po divnom pokladnom jelu.

»Gotovo«, uzdahne Petar i bilo mu je žao, što nije zadobio kakvu ranu u bitci s ovim debelim svinjama. Sada je morao opet svirati po gostionicama i u šest sati biti kod crkve, da se zajedno s ostalima vrati u Štakorovac.

Izvukao je svoje gajde; ali tada ga je ponovno uhvatio nemir zbog Veronike, on se zaustavi i promrmlja: »Imam

dosta novaca, pa me ne će izpljuskati. Samo ako donesem novac, onda je njima sasvim svejedno, kada ću doći kući...«

Malo je još oklievao, gledao je krabulje kako se kovitlaju u divljem metežu i promatrao nebo, koje je u oči blizog sumraka postalo zeleno.

»Veronika, pričekaj još malo, samo još kratak časak«, reče on moleći i pođe hitrim koracima. »Ne moram se tako žuriti, ta ona još nije umrla«, nasmije se on, »šteta što joj nisam kupio čašu meda.« I on stane trčati tjeran strahom kao jelen lovčevim rogom. Trčao je kao netko, koji hoće uhvatiti svoju sjenu. Kad je udario zvekirom o vrata samostana, ta mu je buka prodrla kroz sve žile.

Sestra vratarica s upaljenom svjetiljkom u ruci provirila je kroz mali prozorčić s rešetkom. I mirno, kao netko koji je navikao imati posla s bolestnicima, zapita on: »Sestro, prolazeći mimo htio sam se razpitati za Veroniku. Da li je ona dobro provela ovaj dan?... Hoćete li joj reći, da ću joj prekosutra donieti čašu lipova meda...« Ali on nije mogao dalje i gledao je u usta sestre crvenih obraza kao u oko, što mu je probadalo srdce.

»Uđi unutra, moj dječače!« čuo je on. Vrata se otvoriše, osjetio je kako ga je uhvatila za ruku, čuo je sestru kako pripovieda koješta, a što, to nije znao; ali on je vidio sasvim jasno bieli hodnik s nadsvođenim stropom i dugačke sjene, vidio je kako su se otvorila jedna vrata i ušao je u neku malu tihu sobu, gdje su na odru ležale tri prilike, svaka pod jednom ponjavom.

Sestra pokaže na srednju ponjavu. I sasvim isto kao kod svoje majke opazi on tri izbočine: glavu, sklopljene ruke i uzpravljene noge. Sestra je kleknula na pod i stala se moliti. I on je kleknuo ali se nije molio, već je zaprepašteno zurio u bielu ponjavu.

Dobroćudna sestra ustane, pozove ga kretnjom glave i pomakne ponjavu. Tu je ležala Veronika u gruboj mrtvačkoj

košulji, s krunicom u tankim rukama, s glavom zamotanom rubcem, da bi joj usta bila zatvorena. Ležala je tu kao kakva lutka iz zelenog voska, iz kakvog se prave likovi Madona, sa zatvorenim očima i početkom smieška na bielim usnama; kao kakva igračka, kao izbliedjeo lik. Ovdje nije mirisala smrt, nije bilo nikakve tajne i nikakva straha. Petar se čudio, što ne plače; bilo mu je žao. Nije čak ni pomislio, da bi izpod ove tanke ponjave moglo biti studeno. A kad ju je prekrižio, njegovi su prsti zastali dodirujući čelo hladno poput stakla.

»Ona ne će nikad više otvoriti oči, budući da ona sada uviek razgovara s Bogom«, mislio je on. »A upravo je tako, kao da to nije ona«, htio je reći sestri tužno razočaran. On bi bio tako rado plakao i jadikovao; ali kad je sestra vidjela, kako je taj dječak moleći promatra svojim velikim očima, pomislila je, da on traži utjehe, pa je lice pokojnice ponovno pokrila ponjavom i rekla: »Dječače moj, ona je tako liepo umrla! Čitavo jutro nije progovorila ni rieči. Poslali smo vrtlara, da kaže njezinima, da je ona na samrti, ali nikoga nije bilo kod kuće. A ona je čekala, čekala i neprestano gledala na vrata. Kad je danas zazvonilo podne, rekla je: »Naša draga Gospa diže me na svojim rukama u vis, jako visoko, i ja vidim more i na nekom visokom briegu grad, povrh kojega su same duge...«

»Zatim je tiho ugasla kao svieća, a neprestano je izgovarala pobožne rieči, a tu i tamo je prošaptala nešto latinski: Amos tua... mislim, to ili tome slično.«

Tada provale Petru suze iz očiju, od radosti i bola.

»Ona je bila sveto diete«, završi sestra. A Petar joj od ganuća poljubi ruku tvrdu od posla i započne od blaženstva tako jecati, da je od stida pokrio oči rukama i pošao prema izlazu...

»Bit će pokopana prekosutra u sedam sati ujutro«, dovikne sestra još za njim.

ANTWERPEN

Lutanje uzduž i poprieko, dane i dane, nemirno poput proljeća, koje pod snieżnim mećavama i kišama pruža iz zemlje visibabe poput ticala.

Spavao je po šumama, svirao u gajde, prosjačio.

Čuo je o velikim bitkama između prosjaka i bogatih seljaka. Kako je izgledalo, spalili su imanje gazde Bikonje kod Herenthalsa. U jednom se drvetu našla osakaćena glava jednog debeljakovića, a vidjelo se, kako rieka Netha nosi sa sobom tielo bez glave, na čijem su naduvenom trbuhu sjedile vrane i kljuvale. Kolibe prosjaka bijahu razorene, debeljakovići su vješali mršavce, i još se mnogo toga događalo. I što su priče o grozotama dalje prodirale u zemlju, to su bivale kraće, ali to strašniji bili su događaji. A kad su ljudi o tome zapitkivali Petra, on je uviek ponešto još dodavao. I nije mogao propustiti, a da na koru jednog drveta, bielu poput kruha, ne ureže sliku onog čovjeka što ga je nosila rieka, s lakomim gavranom na trbuhu. »Uviek je želudac strašilo našeg tiela«, uzdisao je on.

Putovao je dalje, uviek sve bliže prema svom selu. Gonio ga je onamo miris uspomena kao što voda nosi slamku. A što je dalje išao, to se sve više gubila mrtva Veronika iz njegova srdca.

Bilo je to neobično u najvećoj mjeri. Dokle je živio među ljudima, živio je samo po njoj; njezin značaj i njezina volja podpuno su vladali njime. Tako je bilo s njegovom ljubavlju prema majci, s njegovim strahom pred Crvenom krastačom i Slaninićem, s ljubavlju prema Veroniki i sa strahom pred Bez-

nogim. Ali kad je jednom bio daleko od ovih ljudi, izvan dohvata njihova daha, onda su se oni preobražavali u san, postajali su likovi neke priče, kojih se mogao živo sjetiti u svima pojedinostima, ali koje više nisu pripadale njegovu životu i koje su njegovo srdce ostavljale sasvim hladno. I tako je sada bio jasan bliedi lik Veronike, ali bez nastavka života, urezan kao slika u njegovo srdce. On je sliku nosio sa sobom, ali ona nije živjela.

Samo ga je glupo selo mamilo i dozivalo gdje god on bio.

I on je u punoj sviesti koracao prema njemu, ali kao triezan čovjek. Uvidio je izpraznost svojih sanja. Bio je umoran, da sebe sama nečim vara. Htio je sada postati seljak, jednostavan seljak. Njegova čežnja, da postane slikr, izgubila se, kao da ju je podpuno iztrošila Veronika, koja ju je održavala na životu svojom maštom. U njemu nije preostao ni naprŝnjak zanosa. On će sada postati seljak, a on je znao zašto. Iz slikanja ne će biti nikada ništa. Jer da bi postao slikar, on bi prije svega morao polaziti neku školu, proći kroz nauk. Tko bi njega primio? Ali onda je opet pomislio na Quintena Metsysa. »On je bio kovač, i odjednom je postao slikar«, rekao je otac Cornelis. »Najprije vidjeti, a onda vjerovati«, mrmljao je Petar. Tá on je bio samo dječak s obale Dommele, rieke bogate ribom, siromašno seljače i ni za vlas bolji od drugih.

Htio je postati seljak. Stanovat će u kakvom osamljenom selu, marljivo raditi, probiti se i doseći svoj cilj. Nedjeljom će se kartati, kuglati i izpiti čestit vrč piva, da bi se za vrieme tjedna mogao kod posla dobro znojiti; uzet će za ženu jednu od onih dvadesetak djevojaka što ih je ljubio, ili i koju drugu, čut će kako kod stola dreči čitavo čislo djece oko kotla kaše što se puši i imat će dimnjak pun butina!

»Radije deset ptica u ruci nego jednu u zraku!« uzvikne Petar i proživi kao seljak četiri godišnje dobi: vidio je četiri slike.

Zviždao je, da je sve odjekivalo kroz tihu veljaču, koja je svietom razastrla jedan od svojih sedam liepih dana. Prošao je mimo jedne male samostanske crkve, koja je osamljena na nekom malom brežuljku navieštala svojim nježnim zvonom početak večernjice. Crkvica je bila otvorena: vidio je kako gore svieće i jednog redovnika, koji je zvonio. Obuzela ga je želja, da uđe u crkvu i da se pomoli, da bi mogao postati dobar seljak. Ali prošao je mimo. »Ne, ništa od toga«, reče on, »tu bi opet mogla visjeti kakva slika, koja bi mi oduzela moj mir. Ja ću postati seljak!«

I on je zviždeći koracao dalje crnim blatnim putom, koji je ležao u suncu. Put je vijugao od jednog slamom pokrivenog majura do drugog kao iz čiste udvornosti, a u jablanima i čvoravim vrbama na rubu puta osjećao se miris novog života i proljeća. On je koracao prema svome selu.

Tamo je hodao neki star čovjek sa škrinjom na leđima i nogama omotanim u krpe. Kad je opazio, zaustavio se i čekao ga i onda nastavio put uz Petra. Razgovarali su putem o ratu, o caru Karlu i gladu.

»Dolaziš li ti iz daleka?« zapita Petar. Bradati je čovjek pripoviedao, da je bio u Švicarskoj.

»A kakvi su bregovi ondje?« zapita Petar.

»Vidio sam ondje Kalvina«, odvrati čovjek, te mu je pripoviedao o Ženevi, gdje je Kalvin stanovao, a onda i to, kako je prije vidio, kako je Luther na trgu u Wittenbergu spalio papinu bulu, kojom je bio izobćen; čuo je propoviedati Ignacija Loyolu i vidio, kako su tu i tamo spaljivali krivovjerce.

»Ovaj čovjek ima čitav sviet u sebi«, mislio je Petar i slušao ga; a kad je onaj drugi pripoviedao, kako se okrutno muče krivovjerci, Petar je proklinjao od unutarnjeg biesa.

Tada mu stari čovjek progovori: »Nemoj proklinjati, mladi prijatelju, proklinji samo one, koji vrše takva grozna djela. Opažam, da ti imaš srdce na pravom mjestu; ti možeš čuti rieč Božju. Vidiš, ovo je molitva, što je mi dielimo i izgo-

varamo, da bi se riešili gadova!« I iz dvostrukog dna svoje škrinje, koja je bila napunjena koncem, mašću za cipele i vezicama, izvadi on svitak papira, od kojega je odmotao jedan list.

Čitao je svečanim glasom, nakon što se pažljivo ogledao oko sebe: »Gdje Ti, o Gospode, nisi imao ni kamena, na koji bi mogao položiti Svoju glavu, mi vidimo one, koji bi htjeli biti Tvoji zaštitnici, kako se guše u izobilju. Bog je Gospod, i nijedan čovjek Te ne može zastupati, budući da si Ti, o Gospode, sam postao čovjekom — — —.«

Petar je slušao pobožno i sa žarom, ali je odjednom opazio, da je stražnja strana papira bila prazna, biela kao mliečni oblak u proljeće, biela, biela, biela kao papir! Papir! Kako je tome već davno! Bilo mu je kao mornaru, koji je ugledao kopno. Krv mu je šiknula u glavu kao stup vatre. Nije više slušao, jer taj je papir bio biel, a što se sve nije moglo na njem narisati!

I dok je mužkarac dalje čitao fanatičnim oduševljenjem, Petar se ponovno strastveno probudio u radosti crtanja; stari je duh oživio u njemu i podpuno ga prožeo. »Daj meni tu molitvu«, reče on živahno, »daj mi ih više, a ja ću ih razdieliti među svoje prijatelje!«

»Bogu budi hvala!« zahvali se starac, »što sam te sreo na ovom putu i što mogu posijati novu sjetvu! Vidim, da ti dršćeš od žara! Neka je Bogu hvala i slava!« I on odmota nekih deset listova sa svitka.

Petar poljubi stare smeđe ruke, a čovjeku se pokazaše suze u očima. »Ja ću sada poći ovim sporednim putem«, reče Petar pošto je neko vrieme šuteći i ne slušajući pratio čovjeka koji je propoviedao. »U ovom smjeru stanuje jedan moj prijatelj.«

Stari se čovjek zahvali i dade mu svoj blagoslov. Za nepunih deset minuta stajao je Petar na pragu neke male seljačke kuće i izmolio nekoliko komadića drvenog ugljena, da izlieči ranu nekog svog prijatelja. Stara mršava seljakinja poklonila

mu ga je pun šešir. Na gladkoj površini nekog oborenog debla razširio je papir i risao. To ga je sasvim svladalo. Risao je Boschovu sliku. Da, tako je to bilo!... s tim obrazinama i prozračnim svetim Antunom. I risao je Slaninića, Beznogoga... Ne, Veroniku nije, ali je narisao nebo s velikim anđelima. »Ona lebdi među njima«, reče on.

Dobar stari nagon bio je opet tu. U njemu je zujalo i istodobno raslo, i on je risao, dok se nije smračilo. Brižno je složio papire i krenuo zatim dalje, veseo i vedar, ne izpod zviezda, već ravno kroz njih. Išao je tako dugo dok nije kao u starim bajkama ugledao u daljini neku svjetlost. Ondje su sjedili do ognjišta djed i baka, diete je spavalo u staroj kolievci od vrbovine, pod stolom je ležala koza, a između dvaju stupova gurala je krava svoj vrat u malu izbu. Neka mlada, mršava žena tukla je u bačvi krmu za kravu. On se je smio ugrijati i spavati na sjeniku. Pripoviedao je, da je vidio Kalvina i prisustvovao spaljivanju stotine krivovjeraca.

»A da li te smijem narisati?« zapita on, kad je vidio, kako se djedova okrugla glava jasno ističe na svietlu ognjišta. Narisao je njega a također i majku i kravu. Srdce ovih siromašnih ljudi u pustoši bilo je uzbuđeno njegovim pripoviedkama, ali on je sam bio kao kakva mlada mačka, koja se želi osloboditi stupice. Radost, da postane seljak, podpuno ga je minula. A kad je ležao u sienu, nije mogao sklopiti oka. U njegovoj je nutrini gorjelo.

»Sutra polazim u Antwerpen!«

Otvarao se nov život, divan i širok, preplavljen svietlom i bojom. Već je sedam dana na putu, vucara se prema svom selu da postane seljak, glup seljak... a jedva što je ugledao bieli komad papira, već se iz seljačke kože pojavio na vidjelo umjetnik kao lice izpod poderane krabulje. Koprcao se, prebacivao i okretao. Više nije molio: »O Gospode, daj da postanem slikar«, jer je osjećao, da drugčije više ne može biti.

U njemu je bio zarobljen slikar, u svim granama njegove

krvi, kao kakvo njemu tuđe biće, kao janje u trnovitom grmu; kad bi ga se htjelo iztrgnuti iz njega, ostala bi dva mrtvaca: Petar i slikar.

Ali prije no što se zaputi u Antwerpen, htio je Petar još jednom reći zbogom svom selu. Bio je od njega daleko samo tri sata. Ono je vonjalo sve dovle. Možda bi se kajao čitav život, što je bio tako blizu njega, a okrenuo mu leđa. I on pođe onamo; listove papira nosio je uza se kao kakvu svetinju. U Antwerpenu će to biti veoma jednostavno: on treba samo potražiti slikare, pokazati im te listove, i stvar se u redu. Putem je odlučio, da će posjetiti dugog Ludviga, fratra i crkvenjaka, i u »Preodjevenom majmunu« još jednom svojski srknuti dobrog piva; a onda na slikanje tako da će sve pucati! Hodajući je zviždao nekakvu vojničku koračnicu. Ponovno je prepoznao zimsku ravnicu s njenim smeđim pjegama. I kako je svečano bilo nebo kod tog vjetra iztočnjaka s tim visokim bielim oblacima poput katedrala na modroj pozadini, koji su se dizali u vis sivi, onda postajali crni i stresali sa sebe velike gomile sniega. Posvuda je sve bielo i crno kao rode. Gle! Tamo je sve nestajalo, jelove šume i polja pod vrtlogom sniega; a s ove je strane sve sjalo od svietla, a ondje je opet zemlja bila zelena na jednom mjestu, gdje ju je obasjalo sunce. A daljine su modre poput tamjana, liepe, da bi čovjek za njima posegnuo rukama izpruživši ih od tiela. Petar je uzviknuo: »Bože sviju duga, razdrobi me na svojoj paleti! Pretvori me u boje!« On je neprestano iznova odkrivao nove ljepote. »Da sam znao, da je ovdje tako liepo, ja bih se već odavna vratio!«

Malo nakon podneva zakoračio je preko kamenog mosta i vidio pred sobom dvostruko selo — u zraku i u vodi — to je zvonik, kolibe sa slamnatim krovom, vrbe s čvoravim glavama, kosi jablani i vjetrenjača, malo ljudsko gniezdo! Jedan veliki bieli oblak kao kakav anđeo činio se kao da obavija aureolom taman profil sela. »Kako je liepo... ali kako maleno!« promrmlja on. Osjetio je vonj treseta i staja, tišine i piva. Tek mu je onda postalo posve jasno, kolika je tišina, kad je odnekale začuo zujanje brusa. I onda se odjednom zagleda u sve ljude i u sve kuće. Ah, ti ljudi, koji su uviek razgovarali o jednom te istom: u subotu o sajmu, u nedjelju o pivu, kuglanju i kartanju, a u tjednu o skupoći, stoci i porodima a navečе o svemu, što je bolno i sablastno. Odjednom je osjetio veliku samilost s tim ljudima, on, koji će sada stanovati u Antwerpenu, u tom rogu obilja, gdje se susreću svi mirisi svieta.

»Još jedan korak, i nestat ćeš s ovog komadića zemlje. Ali ipak još prije hoću stisnuti ruku svojim suseljanima«, reče on i osjeti se veoma plemenit. »Ući ću stupajući i svirajući u gajde, pa će se zagrcnuti sa svojom kašom!«

Hodao je, započeo je napuhavati gajde, ali je tada ugledao fratra, koji je dolazio pokrajnjim putem u plaštu, što ga je nadimao vjetar. »Hej!« uzvikne Petar razpojasano. On zamahne svojim šeširom. »Ja sam to, vaš ministrant Petar! Ili me više ne poznajete?«

Fratar je najprije nadnio dlan nad oči da bolje vidi, a onda je bacio ruke širom od iznenađenja i radosti kao golub koji želi uzletjeti. Ali Petar nije mogao vidjeti iz daljine tu radost, pa je pomislio nepovjerljivo: Što to ima značiti?

Vedra srdca, ali s izpruženom šakom i mašući svojom ljeskovom batinom, koja nije obećavala ništa dobra, približavao se fratar trčeći; kod njega nije moglo biti nikada bez grožnja. I Petar je čuo nešto kao: »Ušljivče! Dangubo... nekoga tako uplašiti! Dođi ovamo, da te izlupam, da te...« Ali Petar nije više ništa čuo: on je odpirio od straha sav uznojen. »Ne, ne, nikad više natrag k debeljakovićima, nikada!« uzvikne on i stane trčati kako još nikad nije trčao: kao da pred njim trči njegovo srdce slično pobjegloj ptici, koju on hoće uloviti. Čuo je soptanje Slaninića i čuo kako iza njega trče svi debeljakovići sa svojim prietećim slonovskim nogama. Trčao je

kao u kakvom oblaku soptavog mastnog disanja. Odjednom se pojavi nekakav širok potok. On se zaletio i skočio u nj sve do koljena, zatim se ogledao, a tamo je iza njega dolazio fratar, krilio rukama, trčao, dozivao i psovao.

Petar se odmah dao dalje. »Jer on je kadar samo tako skočiti preko potoka«, mislio je on. »Ne, ružni fratre, ja ću tek poslije Uzkrsa opet pomisliti na to, da te posjetim. Ti me ne ćeš poslati natrag k onim lupežima, dragi moj!« I on se izgubi u nekoj jelovoj šumi, koja ga je smjesta zaokružila svojom tišinom i svojim tajanstvenim mirom.

A da je fratar i zdvojno dozivao u tišini šume — bio je upravo također skočio u potok: — »Ta dođi samo, moj dječače, ne trebaš se ništa bojati, ja sam se grozio samo iz navike, ja te želim smjestiti u Antwerpenu kod Pietera Coeckea, ti imaš postati slikar...«, Petar ne bi čuo ništa više od toga; a šuma je šutila...

Naveče sjedi krupni seoski župnik tužno i uzbuđeno pred crvenim plamenima na ognjištu, dok vani vjetar udara o kuće i zavija u drveću. On moli svoju krunicu i mrmlja: »O Gospode, to je već drugi put, što sam promašio s tim dječakom... Ne razumijem Tvoj govor. Ta zar mu nije namienjeno, da postane slikar?«

Vjetar trese krovom, tramovi škripe. Mršava je služavka spremna iztrčati od straha napolje. Fratar moli za putnike na cestama i brodare na moru. On misli na Petra i na svog svaka. A onda se moli i za sebe samoga: da se u buduće ne bi tako brzo naljutio, jer je Petar zbog toga pobjegao.

Molitva je dovršena. On opazi, kako služkinja sjedi tu tako u strahu. I smjesta stane opet psovati. »Moli se, mjesto da škiljiš u strop!« izdere se on iznenada. Ali se smjesta pokaje. »Ta zar se ja ne ću nikada popraviti?« — uzvikne od očajno i udari nogom mačka tako, da je odletio pod kuhinjski ormar.

Jednog utorka popodne, s gajdama pod ogrtačem od iz-

bliedjelih skrletnih krpa i sa šeširom duboko natisnutim na oči, u riedkoj snježnoj vijavici, došao je Petar pred vrata Antwerpena. Neka sveta snaga privlačivosti tjerala ga je dalje. Tamo kraj četvrti svetog Vilibrordusa okretalo se petnaest vjetrenjača. I on je vidio, kako s onu stranu zasnježenih nasipa, iza zastora sniega što je padao, strše u vis veliki tornjevi i kuće sa zabatima. To je bio Antwerpen! Bilo je tako tiho, kao da grad hoda u papučama, kao da ondje nitko ne živi. Snieg je gušio svaku buku. Preko mosta iznad tvrđavnog obkopa prolazio je nekoliko pognutih ljudi, crnih u sniegu. Neki čovječuljak sa svežnjem suharaka na glavi koracao je pred Petrom a iza njega je trčao žuti pas, podvivši rep među noge, kao da hoće ugrijati svoj mršavi trbuh. Srdce mu je kucalo od ganuća, radosti, straha, čežnje i još mnogih drugih stvari. Tolike je godine čeznuo za tim! San o Antwerpenu je umiesio njegov život kao kakvo tiesto, — a sada će evo on ući u nj, odmah će biti usred njega! Bilo mu je tako blaženo pri duši, što će se morati ušuljati unutra, jer njegove noge ne mogu nositi toliku sreću. Odmah je ondje, odmah! Ali svaki je korak bio takav kao da su mu noge od olova, i činilo se da traje duže no čitav sat... i odjednom se u njemu pojavi šuma od tisuću sulica straha. Ponovno su se stali u njemu kovitlati razlozi: Španjolci će ga uhititi, smatrati ga za tata, pretražiti ga, — i ne će naći ništa osim gajda i nekoliko crteža. Veliki Bože! — njemu je tako kao da je odjednom osjetio, da nosi zmiju pod rukom, — crteži su narisani na molitvama krivovjeraca! Grlo mu se stegne! Ako ih nađu, on će doći na lomaču! On zastane, i crteži su munjevitom brzinom izpod njegova plašta poderani u tisuću krpica, što ih on gurne u snieg. »Sutra ću načiniti nove«, tješio se on.

Oslobođen ide dalje. Nije znao, što ga je tako tištilo. Ali ova je svečanost odviše liepa, a da mu je nešto ne bi pokvarilo... On će upravo u posljednjem trenutku susresti na mostu Slaninića, Crvenu krastaču, seoskog župnika ili koga drugoga,

koji će ga upropastiti i obtužiti, a Španjolci će ga onda baciti u tamnicu.

Ali on ide dalje... Do vraga! Pa kad bi mu i smrt na konju sa tisuću kosa i svim svojim rebrima htjela zakrčiti put, on će ići dalje, on mora ići u Antwerpen, pa bilo to s kuglom i mnogim mačevima u srdcu. Bilo straha ili ne bilo — unutra! I on ide! Natisnuo je sniegom pokriveni šešir dublje na oči i drži ruku na svom škapularu. Čini se kao da se s njegovog škapulara diže neka misao i prolazi kroz ruku i ramena sve do glave. On odjednom zauzme drugo držanje. Zabaci glavu unatrag, i njegovo se zaprljano lice pokaže golo i hladno u sniegu. »Ovi smrdljivi Španjolci nas izsisavaju pod izlikom, da brane vjeru. No, ja ću vidjeti, da li im je doista toliko stalo do vjere«, reče on sam sebi. On izvadi škapular te je izgledao tako kao da se moli, uzdigao oči prema nebu kao kakav pobožni molitelj. Ide preko mosta iza čovječuljka sa svežnjem suharaka i izpred psa, koji se drži kao da pripada Petru Bruegelu, i također pokušava da se prokriomčari. Sada će doći veliki trenutak. Kad već prieđe preko mosta, onda mora kroz nekakav prorov, koji prosieca tvrđavni nasip. To će biti nešto poput sna! A tko zna, što je tamo s onu stranu, i da li taj prorov uobće ima kraja...

Sada je most iza njega. On baci hitar pogled u stranu. U stražarnici sjede vojnici plaćenici s željeznim oklopima i u krznenim kabanicama i kartaju se na visokom bubnju. Oni ga čak ni ne pogledaše. »Nije dakle bilo potrebno, da hinim svetca«, pomislio je Petar ljutito. Ali on još nije ondje, — sada mora kroz mračni prorov. On ne promieni svoje držanje. Ne usuđuje se hitrije koracati, jer bi se mogao odati. Osjeti najednom, da su svi vojnici izašli napolje i da gledaju za njim. A on se mora svladavati, da ne potrči kao jelen. Svaki je korak bol. I sve, što je bilo protiv njega, sve zle sile u njemu i izvan njega kriešte oko njega s bodežima i prstima što se upiru u njega. Ali on ne mienja svoje držanje i koraca dalje. Još

jedan korak, još jedan, još jedan, on će se sad odmah razpuknuti!... Još jedan korak! Smiešak mu razciepa lice na dvoje, kad je vani opet osjetio tanak snieg. Sve su zle sile klonule.

»Ovdje sam, majko!« uzdahne on. I mora gušiti svoje rieči, da ne odjeknu van u zrak kao divlji uzklici radosti. »Bože moj, ja sam tu!« zahvaljuje se on šaptom. Ali ne mienja svoje držanje. Tapka po sniegu. Kuće promiču mimo njega; on izađe iz jedne ulice i uđe u drugu. A onda padne čitavom svojom dužinom preda se u snieg. Ali to samo zato, da bi poljubio tlo Antwerpena.

Dakle je bio u Antwerpenu! Doista! Začuđen i prestrašen kao zec promatra on visoke drvene i zidane kuće sa željeznim šibkama izpred prozora, zdence na uličnim razkršćima i ovješene cimere.

Ondje se uzdiže tupi zvonik crkve svetog Jakova; a dalje, iznad sviju tornjeva i krovova, pod koprenom sniega što pada, strši vitki lik zvonika Naše Drage Gospe u plavo nebo.

Strah je spao s njega kao kakva krpa. I sad mu je odjednom premalo stotinu očiju. Išao je kao privučen magnetom prema tom zvoniku kroz uzke mračne ulice, kojih su visoke kuće odozgo bile tako blize jedna drugoj, da bi s tavanskih prozora lako mogao jedan čovjek pljusnuti drugoga. U ovoj snježnoj tišini jedva se vidio koji čovjek, samo po koje teretne saonice s mnogo praporaca na konjima. Sve je za nj bilo novo; virio je prema gore, u stranu i iza sebe. Ali kad se je opet jednom obazreo, vidio je kako dolaze četiri vojnika, a vodio ih je mršav čovjek u medvjeđem krznu. Smjesta ga je prepoznao.

»Baskwadder! Izdajica... On me je prepoznao, oni me hoće uhvatiti...« Gotovo je umro od straha. Stavio je ruke na škapular i pokušao se učiniti nevidljiv. Ukočen i uzak išao je dalje. Iza njega je zveketalo željezo vojnika. Trebali su samo izpružiti ruku... Prolazio je kraj gostionice »K trima rado-

stima«. Hitro je šmugnuo u nju kao u čamac za spasavanje. Ali vojnici su također ušli za njim! On iztisne krik i već se htjede baciti na koljena. Ali Baskwadder pokaže na nekog čovjeka svietle brade, koji se za jednim stolom razgovarao s nekom starom ženom. Odjednom: buka razbijenih vrčeva i posuda, krik u pomoć — i četiri vojnika izvukoše čovjeka napolje. On je izgubio šešir, a Petar ga je podigao. Siromašna je žena trčala za njima lomeći rukama i vičući: »Moj sin nije nikakav anabaptist, gospodo vojnici, on je samo dvie minute slušao nekog njemačkog propovjednika, ne duže. On nije nikakav anabaptist, on nije nikakav anabaptist!«

Čovjek je vapio, gledao bezpomoćno i ujedno hrabreći staru ženu, koja se čvrsto uhvatila za nj. Ali jedan ga je debeli vojnik udario u bradu, tako da se stropoštao u snieg kao snop slome. Tu je udarao, lomatao i bacakao se od biesa, ali su ga vojnici odmah ukrotili udarajući ga svojim kopljima, a zatim ga odvukli dalje. Nijedan od ljudi, što su se okupili sa svih strana, nije podigao staru ženu: svi, pa i gostioničar, povukli su se kukavički i sa strahom natrag u svoje kuće.

»On nije platio«, reče gostioničarka.

Petar se čudio, što više nigdje ne vidi Baskwaddera. Staru je ženu stao pokrivati snieg. On nije znao, što bi uradio; odjednom je prestrašen osjetio u svojoj ruci šešir te je potrčao za uhićenikom, da mu ga vrati.

Čovjek ne zna, kako se to dogodi, ali je tako, kao da dimnjaci, škriljevac i criepovi jedni drugima pripoviedaju. Tako je, kao da kuće umiju njušiti. Vrata i prozori se otvaraju. Bojažljiva, radoznala lica zure van u studen. Petar čuje ulomke rečenica: »Krivovjerac... anabaptist... spaliti... lomača... pougljeniti...« Čovjek će biti spaljen. Svatko to zna, svatko to vidi, a Petra čudi, da vojnike nitko ne sprečava! Ti ljudi... oni su kao sluzavci, bez živaca i hrbtenjače, ništa. Oni se ne znaju ugrijati. Oni bulje kao telad u šarena vrata i kažu na-

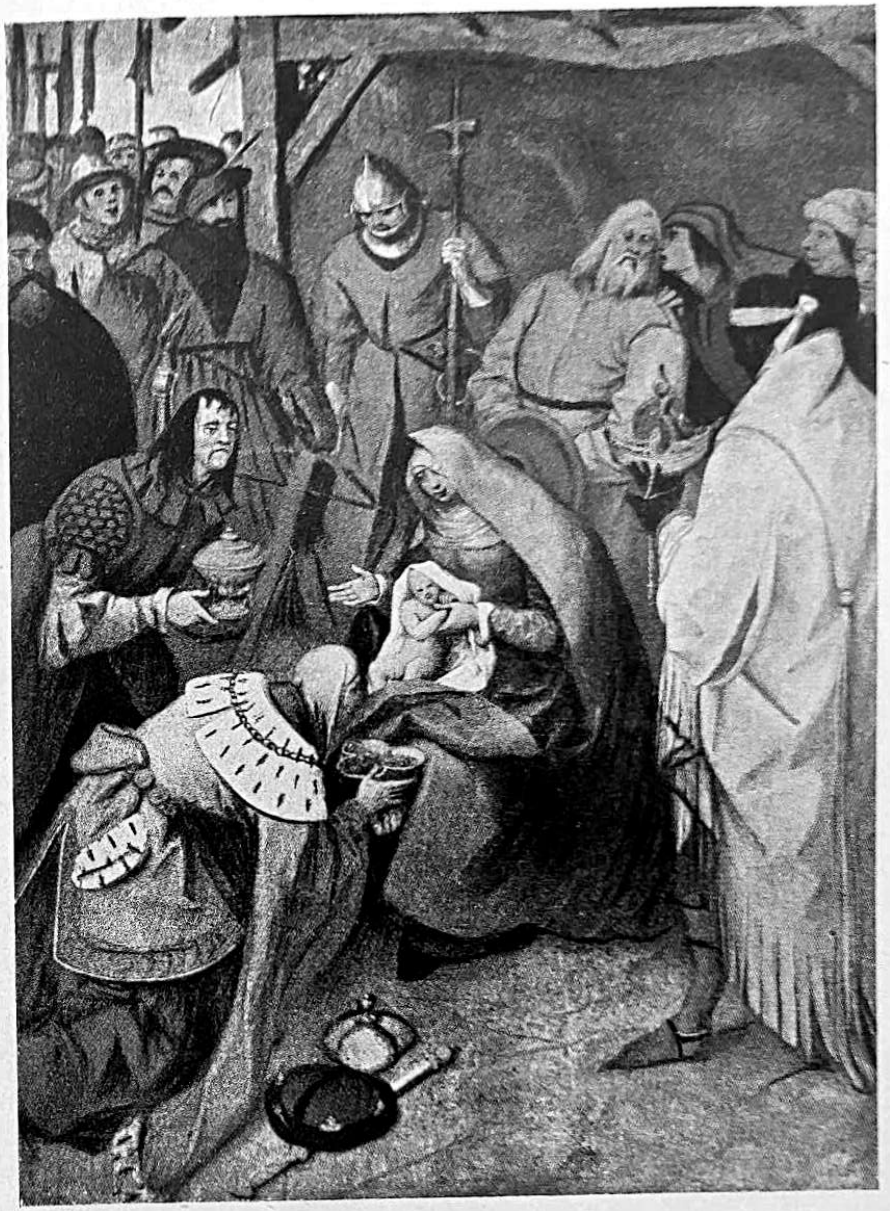

5. POKLONSTVO KRALJEVA
1564. London, Narodna galerija

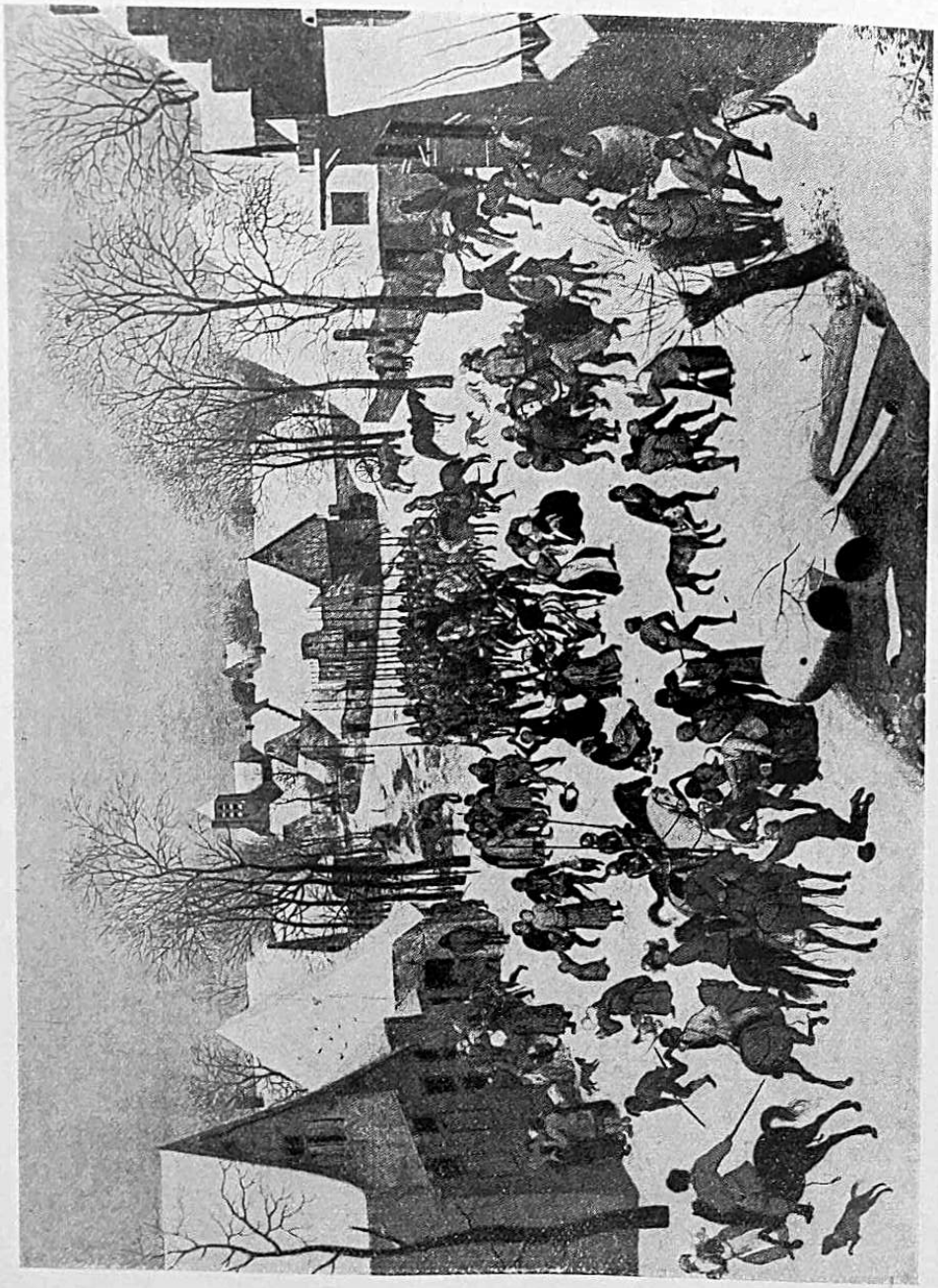

6. POKOLJ BETLEHEMSKE DJEČICE 1566. Beč, Državna galerija

prosto: »Ne bih htio biti na njegovu mjestu... Evo tako je to, kad je netko krivovjerac.«

Petar trči dalje kao da je prikovan uz onog čovjeka — tome je kriv šešir. Puk i djeca trče s njim, radoznali zbog nesreće... I što dalje dolaze, mašta ljudi postaje sve veća. Čuo je nekoga kako kaže: »Krivovjerac, koji se bavio čarobnjačtvom.«

»Svetkovao je subotu s njemačkim služavkama.«

»To je jedan od onih, koji vade maloj djeci srdce iz tiela i vare iz njega mast.«

»Izpijao je mladim djevojkama krv iz ramena.«

Na uglu Žabljeg jarka i trga sv. Jakova izstupi na svoja vrata neki dlakavi mesar s rukama poprskanima krvlju, sav izkešen, i dovikne prieko svom mršavom susjedu, koji je umotan u krzno zurio kroz svoj uzak prozor: »Trebalo bi iz tih krivovjeraca načiniti kobasice! Do vraga! Oh, kad bi mi samo dopustili, ja bi iz njih načinio hladetinu!«

Mršavi se susjed nasmije tankim glasom: »Ovoga ćemo naskoro vidjeti kako gori poput baklje smole u čast cara Karla! Ja jako volim te baklje!«

Petar se nenadano zaustavio, zadržan krvlju na rukama tog čovjeka i njegovim riečima. Začuđen i u strahu slušao ih je obojicu. Drugi se ljudi također zaustaviše.

»Ne«, zavikne mesar, »ja ostajem kod svog zanata. Meni je milije, ako se njihove glave nataknu na koplja kao što je bilo s onom šestoricom prošle godine! To je bio pravi tjedan proštenja! Još bi ih valjalo nositi naokolo u obhodu!«

»A kako su prošlog mjeseca onom njemačkom anabaptistu izčupali crieva iz trbuha, da li se još sjećaš?«

»Išlo je prebrzo, to je valjalo raditi polaganije. To su trebali meni prepustiti!...« I oni su dovikivali jedan drugome sve veće i veće okrutnosti.

»Đavli, đavli«, mislio je Petar dršćući od groze.

Ali kao da je izronio iz zemlje, odjednom se neki nizak

postariji čovjek s riđom bradom ustoboči izazovno pred mesara i zapita ga s dubokim prezirom u svojim sivim tužnim očima: »Reci ti, lajavče, zašto onda ostaješ kod kuće, kad bi tako volio raditi sve to? Postani krvnik, toga Španjolcima još uviek treba! Ali za to si ti odviše kukavica. Ti mi samo izgledaš da si hrabar na jeziku. Kladim se, kad bi netko samo prstom upro u tebe, ti bi morao obući druge hlače! Vidite, kako stoji ovdje s tom svojom telećom glavom!«

Puk se je smijao.

»Ti si svakako također krivovjerac?« Mesar je pokušao osumnjičiti ovog čovjeka. Ali ovaj mu priđe bliže i izdere se na nj: »Zar netko mora biti krivovjerac, ako ima srdce u grudima, ti strašilo?«

»Pogledaj radije sebe sama, ti odvratna riđa glavo! Da nisi tako star, tresnuo bih te ovom jednom šakom, da bi se spljoštio kao smokva!«

Ljudi, željni prepirke i svađe, gusto su se nagurali oko ova dva čovjeka, što su zurili jedan u drugoga licima izcerenim od mržnje.

»Ah!« ti misliš, da sam ja zarđao sudeći po ovoj boji moje kose!« — uzvikne stari mužkarac, »ali zato imam odviše ulja u tielu, ti vražja krastačo! Onaj, tko mene hoće spljoštiti kao smokvu, mora biti izpečen od drugog tiesta, ti škorpione! Pogledaj ovamo!« I istodobno skoči kao vjeverica na velikog mesara, zgrabi lievom rukom njegovu dugu kosu kao mornar konop jarbola, a drugom rukom, stisnutom u šaku, stane ga udarati po crvenom licu nizom kratkih, hitrih bubotaka. I gle, isto tako hitro kao što je na nj skočio, prije no što se mesar još mogao pravo dosjetiti što se događalo, šmugnuo je stari riđokosi čovjek među gomilu naroda i nestao.

Ljudi su vikali sa smiehom i udivljenjem: »Jan Nagel! Jan Nagel!«

A mesar, kojemu je iz nosa curila krv, okrene se gledaocima kao diete koje sebi ne zna pomoći: »Jeste li to vidjeli?

Ovako kukavički napasti pristojnog čovjeka? On mora u tamnicu! Vi ste svi svjedoci! Vi ste svi to vidjeli! Vi ćete biti svjedoci pred sudom . . .« Ali čim su čuli rieč »svjedok«, ljudi su se odjednom razpršili. Čak se i uzak prostor zatvorio. A i Petar, koji se također prestrašio, da bi mogao biti pozvan za svjedoka, odmah se našao nekoliko ulica dalje.

Stajao je sada ovdje kao izgubljen u vrevi kola i ljudi, držeći još uviek u ruci šešir onog uhićenika, i sa srdcem što je udaralo od uzbuđenja i pretrpljena straha. Vidio je ponovno sve pred sobom: strah i vapaje onog čovjeka, majka koja se strovalila kao kip — osjećao je taj pad u svima udovima — kukavičluk ljudi, zlobnu maštu što je poput đavla skakala od jednoga do drugoga, a onda liep izraz lica onog divnog čovjeka Jana Nagela! »Kakav čovjek!« pomisli Petar zadivljeno. »Nemilosrdno željezo, — ah, da je meni samo stoti dio od toga!«

Iz gostionice »K grudi maslaca« odjekivala je pjesma i buka. Mimo su prolazili bogati ljudi i razgovarali o novcu i brodovima. »Upravo je tako, kao da sam u Jeruzalemu«, reče Petar i mislio je na to, kako je Juda izdao Isusa i kako je također i Majka Božja morala trčati za vojnicima. A zar ondje nije bio i jedan Simon Cirenejac, koji je pomagao nositi križ? — Tada pogleda na šešir, za koji nije znao kuda bi s njim.

Prolazio je kraj neke kapelice; vrata su bila otvorena. Ogleda se i htio je šešir baciti unutra, samo da ga se rieši.

»Ali ne, to ne može biti, to je šešir jednog krivovjerca«, reče on, »nekoga, koji ne voli Našu Dragu Gospu.« I on pođe sa šeširom dalje.

Još je uviek padao tanak snieg, kao da pile sivo nebo. Došao je do dobrotvorne ustanove Petra Pota, gdje se upravo dielio kruh. Sve je vrvjelo od prosjaka i bogalja, koji su se međusobno gurali s izpruženim rukama, da bi od častnih sestara dobili kruha. Petar tada osjeti divlji glad.

On zapita nekog ušljivog, čirevima prekrivenog čovjeka: »Da li može svatko dobiti ovdje kruha?«

»Ti izgledaš dovoljno izgladnjeo, tebi ga ne će uzkratiti«, odvrati čovjek. »Odakle dolaziš?«

»Iz Bruxellesa«, slaže Petar. »A može li se ovdje i spavati?«

»Strani parcovi ne. Morat ćeš postupati tako kao i mi, spavati na kakvim kolima ili u šupi, ili ako imaš novaca, onda u »Ušljivim nebesima«. Tamo spavamo svi naslonjeni na jedno uže, što ga ujutro prerežu, pa se onda svi odjednom probudimo.«

»Gdje su ta kola?« zapita Petar... Ali tada odjednom opazi, kako mimo prolaze dva franjevca. »Otac Cornelis!« izbjegne mu.

»Zar ga poznaš?« zapita čovjek s čirevima.

»Da, to je moj stric«, reče Petar.

»Čekaj, ja ću ga hitro pozdraviti. Pridrži malo ovaj šešir!« On pruži prosjaku šešir i potrči za fratrima.

Nije im se usuđivao odmah pristupiti, ali ih je sliedio između ljudi kroz kojekakve ulice. »Ako je to doista otac Cornelis, onda sam na konju«, smijao se Petar.

U samostanu u Franjevačkoj ulici fratri su udarili zvekirom po vratima i unišli. Petar je također prišao vedro razpoložen k šiljastim samostanskim vratima. Visoko je podigao zvekir da ga snažno spusti, ali odjednom se pričinio sam sebi veoma smiešan; pa to nije bio uobće otac Cornelis! Kako bi on mogao nekoga prepoznati straga po glavi?

I oprezno spusti zvekir kao do vrha punu posudu mlieka, uzdahne i pođe dalje. Ali uz put je razmišljao: »A zašto bih pomislio, da je to on, ako to nije bio on?« Vidio je ponovno pred sobom zimu, kad je fratru bacio grudu sniega u ćelavu glavu. Približavao je sebi tu glavu kao kakvim dalekozorom. »To je on!« reče Petar, »ili je to inače njegov brat!« Uvjeren u to on se vrati i bum! bum! bum! spusti odlučno zvekir, još

jedanput, još jedanput — a unutra u hodniku činilo se kao da se zidovi mrve od buke.

Brat vratar otvori iznenađeno vrata. »Što se dogodilo? Što se dogodilo?« zapita ružićast fratar iz svoje sunčane brade.

»Odmah, odmah otca Cornelisa«, zadihano je govorio Petar.

»Zar netko želi sakramente umirućih?«

»Kad ne bi bilo ništa drugo! Ne treba ga netko, tko želi umrieti, već netko, tko tek želi započeti živjeti. Recite, molim, da ga netko traži s porukom njegova prijatelja, župnika iz Breughela; ostalo on već zna; recite samo, da je tu sâm ministrant!«

Brat vratar se udalji zvekećući glasbom svojih brojnih ključeva. Na dnu hodnika, iza jedne goruće svieće, visjela je slika Madone.

»O sveta Majko Božja«, vapio je Petar, »pomozi mi malo, onda sam spasen, i onda ti ne ću više nikada pasti na teret.« Tamo se vraćao brat vratar s otcem Cornelisom.

»S kakvom te je porukom poslao župnik iz Breughela, dragi prijatelju? Zar je bolestan? Imam li održati kakvu propovied? Kako si me našao ovdje? Ja sam došao ovako tek jučer iz mog samostana u Gandu!« On je zadovoljno trljao jednom svojom malom rukom o drugu.

»Evo, gospodin župnik mi je rekao: Ti ćeš za stalno naći otca Cornelisa u Antwerpenu ili u Gandu. — On me šalje k vama. Reći ću vam zašto. Moja je majka umrla... Pa vi znate, da sam vam ja bacio u glavu grudu sniega...«

»Da, da! Ah, ti si onaj dječak, koji je umio tako dobro risati!«

»Stvar dobro ide«, mislio je Petar. »Međutim je moja majka uslied vaših rieči sebi bila zabila u glavu, da ja imam postati velik slikar, a ako mi, otče, ne uzmete za zlo, i ja također. Moj je očuh na sreću u tamnici, a kad je moja majka umirala, njezine su zadnje rieči bile: Pođi sada k otcu Cornelisu, on će te, kako je obećao, dati u nauk kojem slikaru u

Antwerpenu. — Župnik u Breughelu je za vas napisao jedno pismo, što sam ga stavio među svoje crteže; ali dok sam spavao u nekim kolima, skitnice su mi sve pokrali, a k tome i moje odielo, tako da sam bio sretan, što su mi ostavili nekoliko svojih krpetina. A sada dolazim iz Breughela, pješačio sam pet dana. Župnik u Breughelu se sigurno nada, da ćete vi načiniti iz mene dobrog umjetnika slikara.«

Otac Cornelis ga je prijazno slušao, ali sada se je zabrinuto počesao po svojoj velikoj ćeli. »Ali dragi prijatelju«, stane on jadikovati, »zašto si tako doslovno shvatio moje rieči! Mislim da sam jedva mogao kazati tako što. Ja se ništa ne razumijem u slikarstvo. I zašto nisi najprije pisao? Ja sam iz Ganda... Ja ne poznam ovdje nikakve slikare...« I on pogleda brata vratara. Ovaj reče: »Mi imamo ovdje otca Aleksa, koji je mnogo zaposlen s gradnjama, on ima neprestano posla s tim ljudima; upravo je malo prije bio ovdje jedan od njih...«

»Hajde, idimo k otcu Aleksu«, reče otac Cornelis, kad je primietio Petrovo tužno lice. Petar nije glumio komediju, ali je znao, da njegovo lice nije kadro samo od sebe izraziti veliku tugu njegove duše, pa mu je stoga malo pomogao.

Otac Aleks je bio u svojoj ćeliji i kod svietla uljanice radio na nekoj građevnoj osnovi. To je bio vitak živahan mlad fratar s tihim smieškom oko ustiju. Nakon što je pobožno saslušao otca Cornelisa i uz to bio sve više i više ganut uslied molećih Petrovih pogleda, rekao je: »Odvest ću te sutra najvećem slikaru u Antwerpenu, svom prijatelju Pieteru Coeckeu. Šteta, što ne možeš ništa pokazati!... Ali čekaj! pala mi je na um jedna misao. Možda bi ti mogao prenoćiti ovdje, ako to dopusti gvardijan... Odmah ću ga zapitati. Onda ću ti dati olovku i papira, pa možeš neko vrieme još večeras risati, jer Coecke ne prima bilo koga. On je dvorski slikar cara.« Zatim pogleda Petrovo odielo. »Na tavanu mora da visi još jedno odielo, što je pripadalo nekom bratu, koji je umro.«

Petar se više nije mogao suzdržavati i sa suzama u očima poljubio je fratru ruke.

*

Bila je to malena biela ćelija, u kojoj je stajao samo jedan krevet i jedan stol, a na zidu visjelo razpelo i sv. Franjo. Dobio je kruha s maslacem i ribu začinjenu u octu, vrčić piva, olovku, smotak papira i debelu svieću kakve se nose na procesijama.

U tom crvenkastom svietlu sjedio je on za malim stolom i risao čitavo bogatstvo svog srdca, sadržaj svog života, prepustivši se podpuno porivu svog unutarnjeg poziva. Risao je s tolikim žarom, da su ga bolila mršava ramena. Jezik je držao između zubi. On je sav uronio u posao i risao hitro, grozničavo, strastveno. Bilo mu je krivo, što nije išlo još brže. Radio je tako dobro kako je znao, veoma brižno, s oštrim napetim crtama i velikim plohama, koje je nešto malo oblikovao s pomoću sjena. Mislio je prije svega na sliku Boscha, na njezinu snagu, oštrinu i jednostavnost. Sve što je crtao, bilo je rađeno na taj način.

Češće je pogledavao molećim očima prema sv. Franji ili prema razpelu. I crtao je na papiru: konje, svog očuha, jednu rodu, svoje selo ovako i svoje selo opet onako, Boschovu sliku, debeljakoviće, mršavce, procesije, proštenja, slike iz pakla, čitav svoj život, svoju bol, svoju srčbu, svoje vjeru, svoj strah, svoju čitavu dušu. Narisao je čovjeka, kojega su odveli vojnici, staru ženu koja se stropoštala, Baskwaddera koji je propoviedao da bi onda mogao ljude izdavati, Jana Nagela kako udara mesara po licu. Prolistao je čitavo svoje srdce. On je bio poput ružina pupoljka, u kojem se nesviestno nalazi kasniji cviet, još mlad i zatvoren, ali već u podpunom obliku.

Vani je još uviek padao snieg tanko i polako. Jedan od unutarnjih prozorskih kapaka ostao je otvoren pa se vidjelo, kako se snieg gomila iza malih zelenih okna kao jastuk. On nema vremena to promatrati, pa i kruh s maslacem ostaje

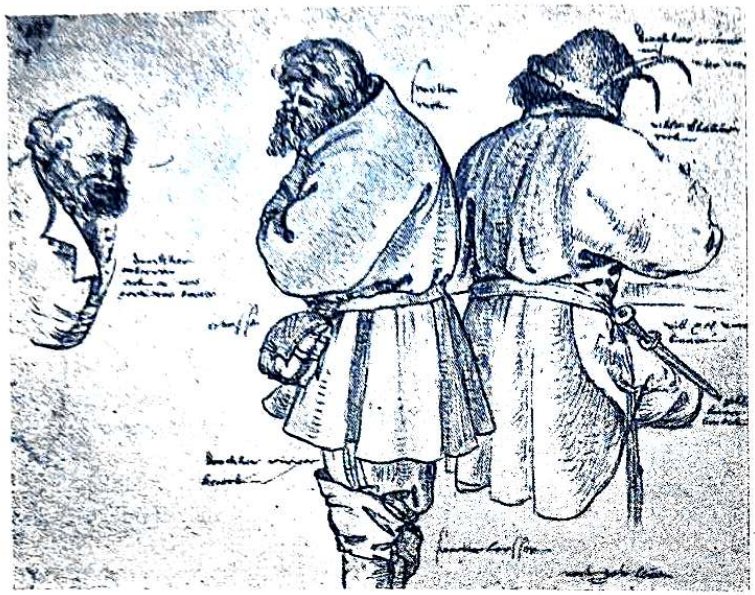

5. Tri seljaka

nedirnut, a pivo u kositrenom vrčiću se smlačilo. On misli na Veroniku i riše bregove i krajine, za kojima je ona tako jako čeznula. Crteži leže na stolu i na podu. On je risao bez prestanka i u groznici čitavu noć. To su možda bili najsvetiji sati njegova života, dozrievanja njegova srdca, žrtvovanje. Ako mu se to ne posreći, onda može mirno natrag k svinjama.

Odjednom odjeknuše jutarnja zvona u još mračnom novom danu; čitav je samostan pun zvonjave. Tada Petar poskoči i zavapi izpruživši crvene ruke: »Molim, daj da postanem slikar!«

Kroz ključanicu progovori dubok glas: »Ti ćeš postati slikar, i to čak velik slikar!«

Petar se ukočio od straha, ali otac Aleks uđe smijući se u ćeliju. »Daj da tvoje crteže malo razgledam iz blizine, jer kroz ključanicu se ne vidi sve.«

Bila je to široka kuća iz crvene cigle sa šiljastim lukovima i zabatom poput stepenica. Nakon što su čekali u pred-

dvorju, odveo ih je šepavi sluga, opasan bielom pregačom, kroz bogato namještene sobe k gospodinu Coeckeu. Petru su gotovo izskočile oči iz glave. Bile su to jedna za drugom četiri sobe sa slikama na zidovima, prevučenim pozlaćenom kožom, s bogato izrezbarenim ormarima na kojima su stajali delftski lonci, s težkim stolovima, mekim sagovima i gorućim kladama u širokim kaminima, što su ih nosile kariatide. Kroz visoke vitke prozore, oslikane šarolikim grbovima i prizorima, strujilo je jasno svietlo sa zasnieženog dvorišta. Na kraju ovih dragocjenih dvorana bilo je široko stubište, zavješeno ružičastim damastom, kroz koji je prodirala meka svjetlost. Čulo se sviranje citre i izmiešano pjevanje.

Kad su prispjeli onamo gore, Petar opazi u punom svietlu na nekoj ploči što se dala okretati jednu ženu, koja je bila obavijena koprenama i cviećem, i koja je ležala u velikoj školjki, a mladi su je slikari crtali. Čuo je, kako se ona veselo nasmijala i znao je odmah, da se smije njemu »ili možda otcu Aleksu«, tješio se on. Osmorica mlade gospode u baršunu i s tvrdim nabranim ovratnicima slikali su, čitali na glas ili svirali u citru. Tamo je vladao liep metež kojekakvih slikarskih modela, klasičnih kipova, zastava, oprema, sagova, vaza, velikih slika i crteža. Šepavac ih je doveo na neku estradu, a odanle iza zaslona od pozlaćene kože i težkih iztočnjačkih sagova, usred gomile jastuka, arapskih vrčeva i maurskog oruđa, šljemova, lukova, mačeva i štitova sjedio je gospodin Coecke odjeven kao Turčin u svili zelenoj poput mjesečine, s turbanom s perjem na glavi i krivom sabljom o boku; slikao je Posljednju večeru. Slika je bila oštro ocrtana, u boji i obliku na talijanski način, puna glumljenih pokreta, s mnogo zanosa u kretnjama i naborima; već dovršeni dielovi bili su liepo izglađeni.

»Ovdje ti nemaš što tražiti«, mislio je Petar. »Ako ne pokažeš namjeru da izađeš sâm kroz vrata, onda će te smjesta baciti kroz prozor.«

Gospodin Coecke je imao široko lice s kratkom četverouglastom kovrčastom smeđom bradom, imao je vodoravne dugačke brkove, ravan nos, izbočene crvene lične kosti i oštre oči izpod navorana čela. Sve je u njegovu licu bilo arhitektonski točno, ali u njegovim je crnim očima ležalo nešto nepovjerljivo, moleći i nesigurno.

On ponudi obim gostima male arapske stolice, a pošto je otac Aleks pozdravio, predstavio Petra i opisao njegovu strast za crtanjem, Coecke je još više stegnuo obrve.

»Iz Breughela?«

»Da, gospodine.«

»Da li si ti bio ondje ministrant?«

»Da, gospodine.«

»Da li si stanovao kod župnika?«

»Da, gospodine.«

»I da li si tamo objesio neke crteže?«

»Da, gospodine.«

»Čekaj trenutak.«

»Da, gospodine.«

Petar je postao bojažljiv. Sada će se izpostaviti, da župnik nije o čitavoj stvari znao ništa.

Gospodin Coecke je izvadio iz neke kutije jedno pismo, a iz tog pisma nekakav mali crtež. »Poznaješ li ovo?«

»To sam ja nacrtao«, reče Petar pogledavši začuđeno i prestrašeno gospodina Coeckea, koji je stavljao pitanja kao iztražni sudac i držao se kao kakav čarobnjak.

»Pisao mi je o tebi gospodin Pastein, kad je prije nekog vremena prenoćio kod tvog župnika«, reče Coecke. »Zašto nisi prije došao ovamo? Zašto nije više župnik dao ni glasa od sebe?«

Petar nije umio ništa reći, on se nije mogao nikako snaći. »Bio je odputovao, gospodine.«

»A sada te je župnik poslao ovamo?«

To je bilo sklizko pitanje, i Petar odvrati ravnodušno: »I otac Aleks me je doveo ovamo.«

»Ti imaš kod sebe svakako i drugih crteža?« Coecke ih je pažljivo promatrao. »Nije loše, nije loše, ali ti moraš još mnogo učiti, moj mladiću!«

»To bih baš rado, gospodine, koliko je god moguće i tako brzo kako je god moguće«, usudi se reći Petar.

»Učenika imam i odviše«, reče Coecke. »Ovi mi mladi ljudi plaćaju dnevno dvadeset forinti. Uzet ću te za pomoćnika, pa onda možeš naučiti tajnu boja. To mi upravo dobro dolazi, otče Aleks; trebao bih nekoliko takovih pomoćnika. I tako će se mladić postepeno upoznati s bojama i s umjetnošću. Gospođa Verhulst, moja supruga, moći će te također trebati kod svog slikanja miniatura. Dobivat ćeš dakle hranu i stan, a plaća zavisi o radu.«

Petru su tekle suze preko lica: sretno je uspjelo. Kad je Coecke upitno pogledao otca Aleksa, Petar se postiđeno nasmieši i reče: »Moram sam upravo pomisliti na svoju majku, gospodine.«

»Liepo, liepo«, reče Coecke. »Ti ćeš kod mene učiti sasvim drugčije crtati. Vidiš, ovi konji, ovi zaselci, ovi ljudi, sve je to odviše gledano seljačkim očima, odviše gotički. Gledaj«, uzvikne od držeći neki njegov crtež u izpruženoj ruci, »no, pa zar to nije Jan Nagel?«

»Vidio sam jučer, gospodine, kako se taj čovjek potukao«, reče Petar.

A Coecke se stade od srdca smijati: okrugla usta u četverouglastom licu: »Izvrstno! Izvrstno! Jan Nagel! Jan Nagel!«

»On radi ovdje«, reče otac Aleks začuđenom Petru.

»Da, on ovdje prenosi na platno skice slika«, reče Coecke i započne se iznova smijati.

Odjednom se iza sagova pojavio šepavi sluga s djetetom što je plakalo. »Meštre«, reče on pružajući diete Coeckeu, »Marija se ne da umiriti ni od mene ni od milostive gospođe.«

»A gdje je služavka?«

»Otišla je po meso.«

»A ja imam posjet. Uviek ista stvar!«

»Rekao sam to milostivoj gospođi, meštre, ali ona je bila mišljenja, da će gospodin fratar to svakako izpričati, budući da je Marija kod otca mirna i dobra, i budući da fratar dobro pozna to diete. A ona je upravo zaokupljena jednom miniaturom — nosnicama Prozerpine — a to je tako težko! rekla je ona.«

»Pa kako da čovjek radi ovdje!« nasmije se Coecke uzimajući drage volje diete, »primati čitav dan posjete, davati pouku, pisati pisma, prisustvovati sastancima, a onda povrh toga biti pjestinja zbog Prozerpininih nosnica. Ali ja bih mogao pojesti tu našu Mariju!« I on srdačno pritisne diete na obraze. »Zar to nije kao Rafaelov model za diete Isusa s modrim očima i zlatnim uvojcima?« uzvikne on. On podigne diete u vis, da je sada stalo vrištati i smijati se i pljeskati malim ručicama. »Ali sada bježi«, reče sretni otac. »Hajde, daj ruku gospodinu fratru, a također i onom gospodinu ondje! Prošlog je mjeseca prvi put prohodala, a sada se već sama penje gore! Hajde, daj fratru ručicu!«

I diete priđe obješenjački otcu Aleksu, pljesne mu po velikoj otvorenoj ruci, a onda priđe k Petru i pruži mu svoju malu ruku. On smiešno izkrivi lice, a ona prasne u smieh pokazujući pero na njegovom šeširu. Petar podigne Mariju u vis, sagne se tako da je ona mogla doseći pero, i nju je jako zabavljalo, što može pero gladiti i vući ga.

Gospodin Coecke se zadovoljno smijao, a onda reče fratru i Petru: »Rekao sam, da moraš postati moderan; to znači: moraš se klanjati ljudskoj ljepoti, kao što sam to ja prvi uveo u našoj zemlji, i to prije nego Bernaert van Orley, koji drži, da je on bio prvi u tome. Ja sam razgovarao s Michelangelom, s Rafaelom i da Vincijem, najgenijalnijim slikarima sviju vremena. To su humanisti! Humanizam, to je ono pravo! To

znači: vidjeti božansku ljepotu čovjeka, ljepotu sviju stvari. Znate li, što mi je rekao Michelangelo? Rekao je: Gotika je dobra za žene. — Naravno da su Memling i van Eyck vriedni slikari, ali oni nisu vidjeli ljepotu, gibkost i sklad ljudskog tiela. Pa kakva je ona Eva, što ju je van Eyck naslikao? To nije baš ništa. Ona bi morala biti blaga, razkošna majka ljudskog roda, prema čijim grudima pogledavaju svi narodi zemlje hvaleći je i slaveći! Tako ja shvaćam Evu! Ali, ah, pristaše gotike su zaodjeli svoje ljude u crne nabore ili su se izgubili u đavolskim maštanjima kao Bosch, taj osebujni čudak — oni su prezirali život!«

On navuče zastor, da bi prigušio glasno brbljanje i smieh svojih učenika. Marija je međutim izvukla pero sa šešira, stavljala ga u svoja ustašca i njime mazala po Petrovom licu.

Ali između dvaju Marijinih poteza usudio se Petar, koji još nije ništa znao o humanistima, ali je Boschove slike tako volio kao da su njegove vlastite, staviti pitanje: »Ali zar vi ne smatrate Boscha liepim, gospodine?«

Gospodin Coecke trgne svoju krivu sablju, a Petar uvuče glavu među ramena. »Mi ćemo već poljuljati tvoju ljubav za gotiku!« reče Coecke.

Čulo se, kako je netko čvrsto zalupio vratima, a dolje u dvorani je odjeknuo jedan srditi glas. Majstor Coecke skoči, razmakne zastore; tamo je stajao Jan Nagel i vikao na učenike i na ženu: »Hoćete li već jednom zatvoriti te svoje kljunove? Najprije sviraju na nekakvom glasbalu, kakva kod mene na tavanu leže na tucete, zatim se čuje takva buka i glup smieh, da čovjek ne može kod toga ni jednom povući kistom! Hoću imati mira! Ako ne bude mira, onda za danas napuštam posao!«

Coeckeu je bilo težko da nešto zabrani plemenitoj gospodi, i stoga reče oprezno: »Molim malo mirnije, pokušajte jednom ostati sabrani kod posla, u zimi se tako rano smrkava.«

Jan Nagel se povukao gunđajući, ali mu Coecke dovikne: »Dođi malo ovamo, Jan, htio bih ti nešto pokazati!«

Jan je pristupio mrmljajući, njišući se u ramenima, s rukama u džepovima i čekao šuteći sa srditom crtom oko usta. »Posao se ne miče s mjesta«, promrmlja on.

»Pogledaj malo ovamo!« reče Coecke.

Jan pogleda crtež svojim modrim tužnim očima. »Tko je to načinio?« zapita on kratko.

»Ovaj mladić, koji će biti naš pomoćnik.«

»Zar si bio prisutan kod onoga?«

»Da, gospodine«, reče Petar, a Marija ga je za to vrieme vukla za kosu. »Smatrao sam tako liepim ono, što ste vi ondje uradili.«

Jan Nagel upravi svoj kažiprst u Petra. »Ako me budeš slušao, onda ću iz tebe načiniti vražkog momka!« Mahao je šakom po zraku. »I velikog umjetnika! Do vraga! Do vraga! To ne bi mogli načiniti mnogi među velikima!«

Petar ga je gledao pun poštovanja i zahvalnosti. Marija se odjednom umirila. A onda ga je smočila. Coecke i fratar su se smijali iz punog grla, a Petar reče veselo i u neprilici: »To je blagoslov!«

U taj čas uđe šepavi sluga. »Meštre, ovdje je podtajnik Njegovog Veličanstva cara Karla s dva španjolska plemića.«

Coecke poskoči podpuno smeten i široko raztvori zastore, da bi ga se moglo iz daleka vidjeti kako slika. »Hitro«, zavikne on, »hitro!« — onda Petru: »Ti s djetetom u kuhinju!« — fratru: »Do viđenja, otče, dođite naskoro opet ovamo, ili još bolje, ja ću sam skoknuti k vama!« — Janu Nagelu: »Idi, idi ili ostani!«, a onda učenicima: »Model u položaj! Slikati!«

U tren oka sve je bilo u redu ili se izgubilo ono, što se moralo izgubiti — a Coecke je slikao.

Idući u kuhinju, iz koje je mirisalo na slaninu s jajima, Petar se prekriži i zahvalno poljubi Mariju u njezine obraze poput breskve.

S dopuštenjem meštra Coeckea pokazivao je Jan Nagel tri dana Petru Antwerpen. On se nije mogao dovoljno načuditi. Klicao je, kad je vidio Šeldu s prekrasnom i širolikom vrevom od tisuće lađa, galija i jedrenjaka, što su vonjale po ratu i stranim zemljama. Uzdisao je pred ljepotom mnogih umjetničkih djela u atelierima slikara, u crkvama, samostanima i građanskim domovima, ali iznad svega se Petra dojmila crkva Naše Drage Gospe sa svojim tornjem: izgledala je kao da je od čipaka, što ih je sunce izplelo. »Ljepša se svieća«, reče on, »nije mogla saliti za Našu Dragu Gospu!« I kad je koracao amo tamo u visokom prostoru sa sedam nadsvođenih lađa kao između svirala orgulja, a onda stajao u svietlu rajskih staklenih okvira pred divnim Polaganjem u grob od Quintena Metsysa kao pred najuzvišenijim izlazom sunca što ga je ikada pokazalo koje jutro, zadrhtale su mu suze u očima od udivljenja, i on reče prigušenim glasom: »Ovdje je sam Bog pomagao slikati, i zato je ova crkva tako liepa!«

Ali kad je u zbirci nekog talijanskog trgovca ugledao različita djela Jeronima Boscha, sve one đavolske prikaze, izkušavanja sv. Antuna, čistilišta i seljake, tada se Petrovo srdce široko otvorilo i prelilo od samih prikaza. »Tako ja moram slikati, a tako ja i znam!« To mu je podpuno uzbunilo čitavu unutrašnjost; bio je bolestan od toga; nije vidio više ništa drugo i govorio je još samo o toj umjetnosti.

Ali odjednom reče Jan Nagel: »Popeo si mi se već na vrat s tim svojim Boschom. I ja ga također držim za jednog od najboljih slikara, ali ti to još ne možeš spoznati. To ćeš vidjeti tek kasnije, kad budeš znao slikati; slušaj me: ti odviše zuriš u sadržaj, a to ne znači ništa. Sasvim je svejedno što slikaš: žensko meso, voće, ribe, jaja, krajobraze, Polaganja u grob, vragove, svetog Antuna ili anđele — ako je to dobro naslikano, onda je dobro. Misli, osjećaji, mistika i sve što se o tome pripovieda, to je brbljarija, to se piše u knjige. Valja

imati pravu šapu! — pravi potez kistom! — da, to valja imati!«

»Samo se po sebi razumije«, reče Petar oprezno, »da sve mora biti dobro naslikano — ali anđeo dobro naslikan iz sušte mašte, ipak je više nego dobro naslikani okrnjeni vrč.«

»Dobro naslikani vrč je također anđeo!« reče Jan i uzrujano prođe prstima kroz svoju riđu kosu.

Petar nije znao i nije se usuđivao ništa odgovoriti na to.

»Ali ja ću ti reći još nešto više«, nastavi Jan Nagel punim glasom, ne mareći što je na ulici punoj ljudi, budući da se bila završila burza, — i njegovi su prsti plesali po zraku. Vidiš li ti onu gnjilu riblju glavu tamo u jarku? No, ona mi se gadi! — ja ne trpim ribe — ali ako je dobro naslikana, onda je ta riblja glava isto tako mistična kao kakav anđeo, i još mističnija, ako je bolje naslikana. Mistika je u tome: umjeti! Mistika je u tome: Boga uhvatiti u boju! Što se mene tiču one ružičaste Coeckeove svetice i njegove porculanske Venere, kad one nisu čvršće uhvaćene u boji! Da, uhvaćene! Mi slikari hvatamo! Mi hvatamo Boga našom bojom, kao što se Gospod Bog hvata našim molitvama; a on to jako voli! I ja ti kažem, i još ti jednom kažem: dobar je slikar sin Božji!«

Kad se već mračilo, došli su u uzke mračne ulice četvrti sv. Andrije. Odjednom reče Jan Nagel: »Sada sam ti pokazao odprilike sve, što se ovdje može vidjeti. A sada idemo mom prijatelju Sveznadaru; on pravi zlato, on je alkemist, koji će kasnije gorjeti na lomači. Hajde sa mnom!«

Petar je sliedio Jana Nagela u neku uzku ulicu. Ondje je bilo vlažno i blatno, a debele su kapi padale s krovova.

»Ovo je ovdje nažalost jedna napuštena pivovara, koja je prestala raditi zbog pomanjkanja dobre vode«, reče Jan Nagel kad su ušli u neko dvorište, u kojem su naokolo ležale grede i kamenje, i gdje je stajalo nekoliko ruševnih drvenjara. Jan

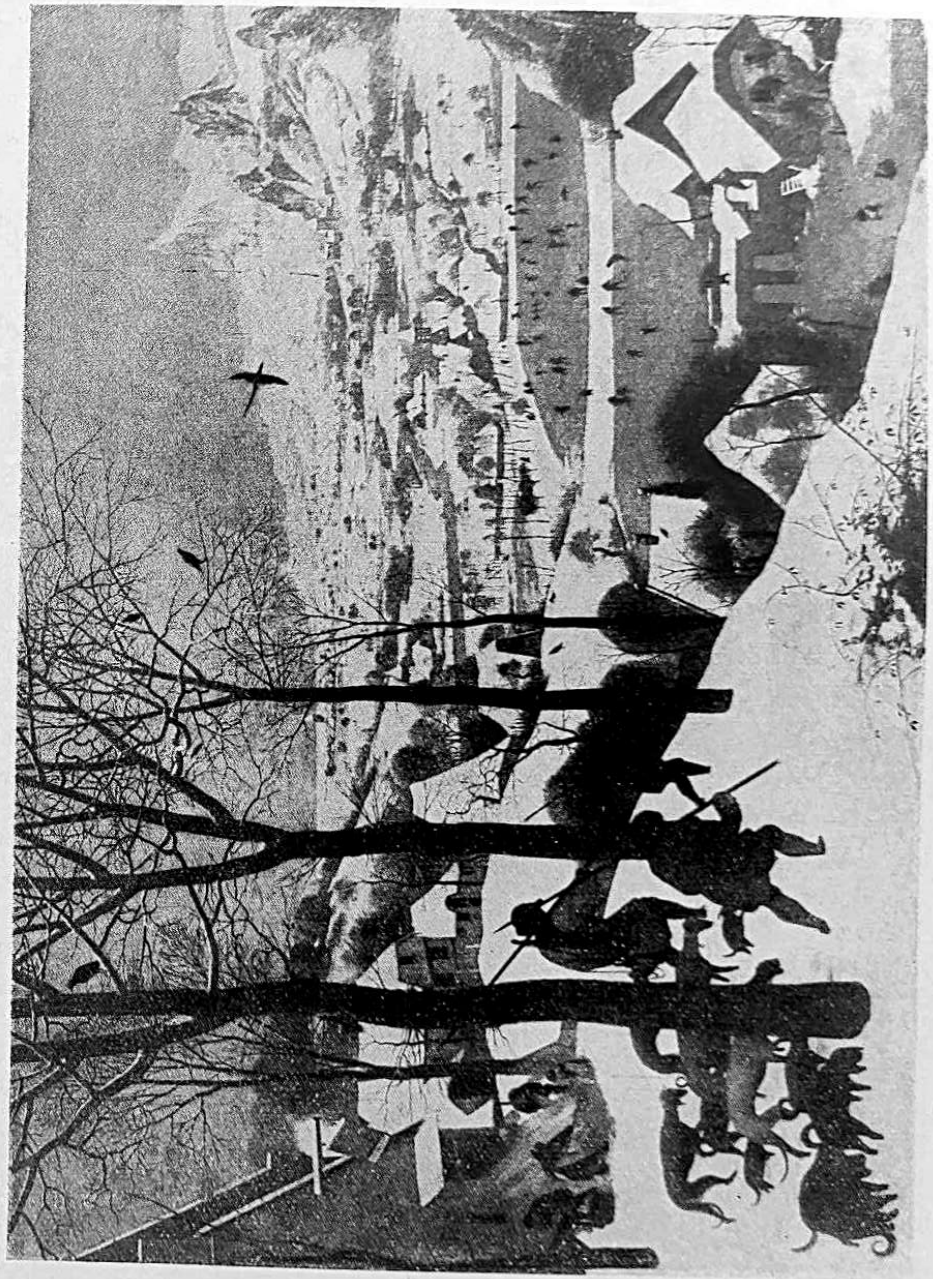

7. PROSINAC (LOVCI U SNIJEGU)

1565. Beč, Državna galerija

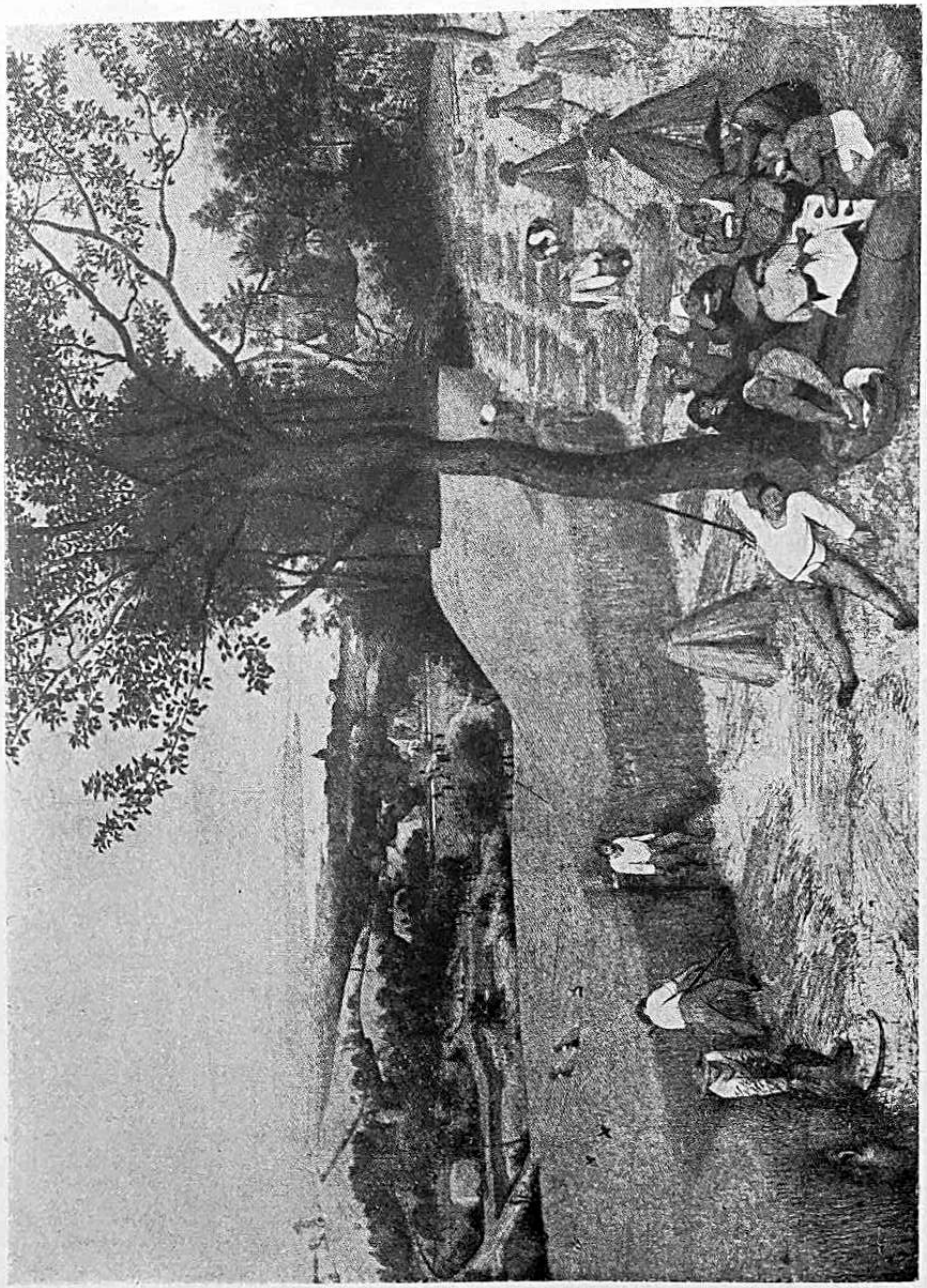

1565. New-York, Metropolitan Museum of Art

8. SRPANJ (ŽETVA)

Nagel pokuca na neka vrata nalik na stajska. »Ovdje stanuje moj prijatelj Josip Sveznadar.«

Otvorio im je neki malen grbav mlad čovjek. Vonjao je na dim, izgledao crn kao da je crnac i imao velike začuđene oči s širokim bjeločnicama. »Da li je magister Neptusurio kod kuće?« zapita Jan Nagel.

»Zviezde su tako udesile, da ćete sada naći magistra kod kuće«, reče čovječuljak udvorno svojim slabim piskutavim glasom.

»Dobro, zviezdama reci da im zahvaljujem, a magistru, da sam ovdje s jednim prijateljem, koji bi ga rado upoznao.« Sliedili su mladog čovjeka, koji ih je klecavih koljena vodio kroz dvie prazne prostorije, a onda su došli u neku nizku, slabo osvietljenu izbu, gdje je jako vonjalo na čađu. Našli su Josipa Sveznadara usred nereda boca, vrčeva, retorta, lievaka, lonaca, knjiga, pješčanih ura, drva i kojekakvih sprava za destilaciju. On je čitao nekakvu knjigu i pri tome miešao u jednom loncu, koji je stajao na malom ognjištu. Grbavac ga je morao povući za rukav. On se srdito trgnuo, ali kad je ugledao Jana Nagela, na njegovom se licu pojavio svečani izraz, i on pozdravi pobožno. »Brate«, reče on glasom kao prigušenim zbog prevelike ljubavi, i isto tako pozdravi Petra. »Smijem li i tebe nazivati bratom?«

»Zašto ne«, reče Jan Nagel. »Ljudi, što ih ja dovodim sa sobom, dobri su ljudi!«

On je skinuo lonac s vatre od drvenog ugljena što se dimila i prišao im. To je bio blied, mršav čovjek s malom bradom i modrim očima što su izmicale. »Ja ne ću danas ići s tobom Jan Nagel jer sam upravo kod toga da nađem zlato ali prema jednoj drugoj formuli no samo se po sebi razumije prema svetoj brojki sedam.«

Grbavac je smjesta naćulio uši, da ne izgubi ni jednu rieč, a njegove su se biele oči sjale u crnom licu; zaboravio je prosijati ugljen.

»Da dopustite mi da vas nazivam bratom jer svi smo mi kapljice jednog istog Boga kojega zaodievamo u istu tvar a moja je tvar i vaša tvar isti eter samo s drugim titrajima u čemu se nalazi razlika u snažnijem življenju u Bogu«, reče Josip Sveznadar prilično brzo, ali jasno i s uvjerenjem, bez zapinjanja i oklievanja, kao da voda teče iz pipe. Govorio je bez zareza i bez točaka, bez upitnika ili ikakvih prekida. Sve, što je govorio, imalo je početak i svršetak, ali između toga nije bilo ničeg drugog.

Svatko je od njih sjeo na kakvu škrinju ili malu bačvu. Josip je utaknuo ruke u široke rukave svog talara izjedenog od moljaca, koji je bio obrubljen otrcanim krznom. »Da brate« reče on Petru, »ja vidim po svietlu što iz tebe izbija da ti još nisi posvećen Bog gori u nama a vatra će se sedam puta zaokružiti mesom i krvi i sedam se puta vratiti a tko tada još živi u griesima i zlim požudama u njemu će se vatra ugasiti a to je pakao Bog je veliki graditelj i gradi od iste tvari eter koji ima u svakom druge titraje grube ili fine ili tihe ili glasne razumiješ li zlato je iz iste tvari kao olovo ali čuj dobro zlato i olovo su jedno te isto samo su titraji sedam tisuća puta različitiji sedam je sveta brojka razumiješ li sada ludi mladiću zašto ima sedam dana u tjednu ključ svake tajne je sedam daj mi brojku sedam i ja ću složiti sviet kao kakav rubac uzimam olovo i dajem da ono u vatri postigne potrebne titraje dodam k tome malo zlata i još nešto što ne ću reći pa onda imam iz funte olova funtu zlata činim zlata koliko god hoću i stvaram svjetove pomoću brojka zazivam duhove brojkama oko mene sve vrvi od duhova ogledaj se pa ćeš vidjeti Jupitra i Helenu ako izgovorim svetu brojku sedam s potrebnim titrajima onda se potrese čitava kuća i iz svakog kamena izlaze stotine tisuća duhova ti svakako misliš da je đavo tako velik kao čovjek ali na vršku mog malog prsta mogu sjediti dva ako pravo izgovorim brojku sedam onda me više ne ćeš vidjeti ni čuti već samo moje disanje ja pravim masti i ulje ali to je samo za ljude

i da zaradim nešto malo novaca i ja liečim sve o tome ću pripoviedati kasnije ali ja pravim zlato da bih pomogao svietu iz nevolje no onda radim još i nešto drugo što ne zna nitko ali ću tebi reći kamen mudraca koji je u meni a ne u bilo kakvom loncu to je plamen ognja i iskra graditelja to znači nadvladati tielo postići mir nema više radosti mržnje straha ili srčbe ili mrzosti već samo sklad zviezda pobiediti sudbinu ja ne pretjerujem ako kažem da ovdje stojim u svom sedmom životu ja nisam duh ja sam stvarno u svom petom životu ali sam voljom i usredotočenjem i posvećenjem dva preskočio mogu reći da je tvar pobieđena ja nemam za sebe više ništa tražiti na svietu ali zato imam za druge kojima treba pomoći kao što činim s ovim prijateljem koji je u svom četvrtom životu pomažem mu da još ove godine dođe u svoj peti život u meni vlada mir koji se u knjigama naziva mir velikog labuda a to je svetost.«

Tada se grbavi čovječuljak baci na koljena, poljubi otrcani talar i reče: »Majstore, ja ću učiniti sve! Zapovjedi, zapovjedi, pomozi mi, da dosegnem peti, održi me u svetom svietlu brojka; ja sam ti dao svoj novac, spasi me od mojih grieha!« Njegove su rieči odavale molbu i strah. Josip mu pogladi poput smole crnu dugačku kosu i reče istim glasom kao prije: »O sveto smirenje večernjeg ognja što gori na brežuljku.«

Kraj peći se otvore vrata i u sobu uđe neka bolestna upala žena žuta pod svojom maramom, s jednim djetetom na rukama i s drugim u krilu; ušavši stane ga moliti: »Josipe, da li mi možeš dati nekoliko bakrenjaka, u samostanu Biele braće mogu se upisati za blagoslov protiv zubobolje, a ja opet toliko trpim od nje.«

»Što« reče Josip skočivši u vis; nije uzviknuo, ali je svoje rieči izgovarao čvršćim naglaskom, »zubobolja i žgaravica nije ništa drugo no ono čime ti priečiš da tvoja duša postane zlatna i da u loncu životnog eliksira nastane zlato nosi se ja ne dam ništa jer sam nemam ništa.« I okrenuvši se Janu i Petru: »ja se ovdje upropašćujem da načinim mast da bih dobio malo

zlata pa da bih onda iz olova načinio zlato a onda hoće od mene izmamiti novac za svetu Apoloniju to naprosto ne mogu izdržati a ti se pokori osnovi Božjoj pa ćeš brže doći u svoj treći život jer sada si tek u svom drugom.« Njegove su oči bile podliyene krvlju a žile su mu izbijale iz kože kao užeta.

»Šuti, luđače«, uzvikne žena, »s tim tvojim zlatom! Naskoro ću držati u rukama mrtvo diete. Što se mene to tiče! Ti si luđak: ako nam Bog nešto pruži posredstvom kakve blagotvorne ruke, ti to onda odmah pretopiš, luđače, luđače!«

Njega sada zgrabi bies: on zamahne rukama po zraku i prevali nekakav vrč. Grbavac se prestrašeno zavukao za nekakvu bačvu, a žena pokaže prezirno šakom prema njemu: »Evo ga vidite! Ovaj ovdje govori o miru, a samo da se ne razpukne od srčbe!«

Na to je Josip tako planuo, da je razbio u komade jedan veliki lonac od gline. »Što ti koriš mir« reče on, »kad čovjeka neprestano tako ljute nosi se ili ću ti razbiti glavu ti nesretna ženo.«

»Čekaj, dragi moj«, reče Jan Nagel i uhvati ga za vrat — »hajde, da popijemo čašu piva, hitro, preobuci se!« On ga gurne u drugu sobu i turi ženi u šaku nešto malo novca. Josip se za čas vratio odjeven: on je svoj smeđi talar zamienio zelenim. »Hajde pođimo iz ove materialne ništavosti.«

Grbavi mu se čovječuljak baci pod noge: »Magistre, da li smijem čitati Ambrozijeve tajne?«

Josip je razmišljao a onda reče svečano: »Smiješ ali ne druge knjige!« i on podigne slugi podbradak i ukočeno mu se zagleda u oči, koje je ovaj sklopio. I prije no što su njih trojica izašli, on je već sjedio kod prozora i požudno listao neku debelu knjigu.

»Ovaj ti je čovjek žrtvovao čitav svoj imetak«, reče Jan Nagel s izvjestnim predbacivanjem.

»Bogu u čast«, odvrati magistar hladno. A onda reče Petru: »Brate moraš razumjeti da nisam bio rđav prema svojoj

ženi htio sam samo da ona ode ja to mogu čarobnjačkom snagom ali kod svojih se ne služim time pođimo sada k bielom konju tamo je pivo dobro.«

Sve, što je Josip pripoviedao, učinilo je na Petra dubok dojam. To je bilo tako novo, tako zagonetno, nedređeno i privlačivo. »Vjerujem već sam u to«, mislio je on. Hodali su sva trojica, ali jedan iza drugoga.

»Da li vi vjerujete, što on govori?« zapita Petar tiho.

»To me nemoj nikad više zapitati«, reče Jan Nagel hladan poput stakla.

Bila je to krčma smeđa od dima i s mladom krčmaricom, koja je imala jamice u laktovima. Došli su na stol vrčevi, u kojima se dizala pjena, a žute su svieće gorjele u crnim željeznim svićnjacima.

»Pijmo za dobri Antwerpen«, reče Jan Nagel.

»Čekaj brate« predloži Josip, »neka te ne čudi mladi brate Petre što dolazim ovamo piti to je titranje tvari koju ja cienim ne zbog piva već zbog brojke a mi živimo od brojka i ja dolazim ovamo da ljude navedem na krivo mišljenje jer na ljude što živu u samoći odmah pada sumnja plamen u meni ne gubi ništa pri tome budući da sam ja postigao mir i tišinu velikog labuda i što sam sâm sebi svoje osamljeno središte Boga valja hvaliti u svim titrajima tvari jer su to njegovi titraji ali uviek sačuvati središte ostati neovisan od zlih požuda Boga valja slaviti u cvietu u željezu u olovu i u ovoj ruci Karoline.« I on pritisne poljubac na nježno meso, ali je od njezine meke ruke dobio takvu pljusku, da je sve odjeknulo.

»Osjećaš li sada titraje?« zapita Jan Nagel.

»Poljubac je bio zlato a pljuska olovo.«

»Tješi se«, reče Jan, »pa to je ista tvar. — A sada«, reče on Petru, »pit ćemo za liepi Antwerpen. Ali prije toga hoću ti dati četiri savjeta. Sada je tvoj duh još svjež, ali naskoro će od piva započeti plesati. Zato neka bude to rečeno sada, prije

no što antwerpenska pivska bolest ne razveseli tvoju krv.« Josip je htio nešto reći. »Ne, magistre, šuti dok mi ne izpijemo; a onda možeš opet govoriti što god hoćeš!« I tada se ponovno obrati Petru: »Kažem ti to sada dok si svjež, pa onda možeš kasnije svjež o tome razmišljati. Ako hoćeš postati velik umjetnik, onda čuj: Ne bavi se nikada politikom — to troši snagu, i ništa više ne ćeš moći naravno govoriti. Ne bavi se teologijom; neka ti bude svejedno, da li je Adam imao pupak ili ne, i da li je zmija govorila ili nije — ti ne ćeš zbog toga bolje slikati. Pij upravo toliko, da još sačuvaš dobar ukus, a djevojke puštaj u miru. To je najvažnije: djevojke ostavljaj u miru. To su četiri zlatna savjeta Jana Nagela. Da li si ih razumio? Ne moraš ih se držati zbog mene. Rekao sam ti to samo zbog tvog dobra. Da li si ih razumio? Jer sutra započinje tvoj posao!«

»Da«, reče Petar.

»Pokušaj ih se držati, pa ćeš postati velik slikar, ja to osjećam! Pijmo za liepi Antwerpen i njegova novajliju: Petra Bruegela!«

Podigli su vrčeve i prinieli ih ustima. »Anđele čuvaru moj, uđi s ovim pivom u moje grlo i ukloni sve, što može slikaru škoditi!« reče na to Petar Bruegel.

I on povuče tako snažan gutljaj, da je morao hvatati dah.

KOD MEŠTRA COECKEA

Petar je sjedio u svojoj seljački čistoj sobici za rad, držao Mariju na krilu i slikao za nju krabulje. Odkako je diete prije četiri godine izvuklo iz njegova šešira pero, nije se više dalo odieliti od njega. On je postao Marijin drug, pripoviedao joj bezkrajne priče, išao s njom u šetnju i brao cviećе, uzimao je sa sobom kad su ga kamo slali, crtao za nju, izmišljao uviek nove igre i kojekakve vesele stvari i nosio je na ramenima, kad su se mogli vidjeti svečani obhodi ili procesije, kad su prolazila svečana kola ili ulazili brodovi. Oh! ona je postala tako liepo diete s gustim plavim uvojcima, kao da je rođena nakovrčana, s oblim obrazima poput breskve, s malim okruglim nosićem i mekim jamicama u rukama, i s takvim istinski modrim nasmijanim očima, koje su čovjeku sjale u susret kao proljetno jutro. Petar ju je koji put uzimao u naručaj, pritisnuo je na svoje obraze, na kojima je započela probijati smeđa brada i uzvikivao: »O ti moja sladka životinjice! Upravo bi te čovjek ugrizao! Sladka moja kruško!«

Zbog ljubavi tog djeteta blistao je od sreće i ponosa. Hvalisao se time. Silno ga je zabavljalo, kad su majka ili otac Coecke molili Mariju, da ostane kod njih, a kad je ona onda radije pošla Petru. Ona je čak jela s njim u kuhinji. Ova mu je naklonost davala u njegovim vlastitim očima izvjestnu važnost, a njemu je baš to trebalo; jer njegov nedostatak samopouzdanja bio je pogrješka, koja ga je činila plašljivim, bojažljivim i osamljenim. Kojekakvi neznalice bili su uslied svog šepirenja primljeni u ceh svetog Luke, a on je ostajao

neprimiećen unatoč svojih sposobnosti, kojih je snagu i plodnost poznavao, ali je sam sebe premalo stavljao u prve redove i nije dosta izticao svoj talenat. Gledali su u njemu plaćenog pomoćnika, seljačkog momka, koji je samo miešao boje, napinjao platno, priugotavljao drvene daščice za slikanje, brinuo se za kistove, umio dobro kopirati i izrađivao sasvim osebujne crteže na način Jeronima Boscha. Bio je često nezadovoljan sam sa sobom, budući da mu je nedostajala snaga samopouzdanja. Koji put se držao tako, kao da je ima. Ali nakon tri dana nije više mogao izdržati, i preostajalo mu je samo nešto malo čežnje za domom. A Marija, ta mala plava djevojčica, bila je ona, koja ga je svojom naklonošću činila zadovoljnijim sa samim sobom.

To su bile četiri godine nade, četiri godine izpunjene radom, strpljivošću i odvažnošću, a tu i tamo bolovima u želudcu, za koje je držao da potječu još iz doba njegova boravka kod debeljakovića. To je bilo trajno, polagano, ali sigurno rastenje, kao rastenje žita, kako se ono odvija u jeseni, zimi, proljeću i ljetu. U Petra je bilo pouzdanja, da će mu plod ojačati srdce. On je čekao na to, a pritom je radio i prinosio žrtvu svoje mladosti, koja je čeznula za dalekim zemljama i slobodom; jer on je bio vezan na srdačan, ali strogo provođen red u kući, u kojoj je stanovao, spavao, jeo i radio.

Bili su dobri s njim! On je umio uživati zavodljive radosti sniega i kiše, jeseni i sunca, u kući i na pojedinačnim pohodima po poslu, što su ga vodili izvan gradskih vrata. Čekao je i radio pun nade. Kad bude svladao zanat, bit će bolje plaćen i moći će štediti, da bi dovršio svoje vrieme nauka — a možda Coecke ne će ništa tražiti — i na taj način postat će majstor ceha. Postati majstor! Biti slobodan u svojoj umjetnosti! To je bila njegova nepokolebiva nada, njegova trajna čežnja. Vršio je za Coeckea kojekakve sitne poslove, kopirao, smio na slikama izrađivati malenkosti — bilo je jako mnogo posla — pa je bilo težko u međuvremenu risati nešto za sebe sama, kako

bi on to volio: po prirodi, iz pamćenja ili po drugim slikama. Ali gotovo svake večeri sjedio je sve do noći u svojoj spavaćoj sobi kod svieće i risao ili čitao. Nedjeljama i blagdanima risao je popodne kod kuće ili vani, ako je imao izlaz.

I tako je u njegov život ušla neka utješna samoća, ali u nj je malo prodiralo od nove umjetnosti, premda se on nalazio usred nje. Ona nije prodirala u nj samo zato, jer on nije za njom čeznuo, a nije za njom čeznuo zato, jer ona nije imala za njega čara. Pokušavao je koji put, ali nije išlo. Svi umjetnici i učenici, s kojima je zgodimice dolazio u razgovor, imali Ali on je vidio sve griehe, sve rugobe, stvarnost siromaha i bogalja, koja je ipak tako liepa. I premda im je jedan dio njegova srdca davao pravo — njega nije ova umjetnost zaniela, on nije mogao vjerovati u nju, nije mogao uzplamtjeti za nju, nije mogao uzdisati pred njom kao pred slikama Boscha, Metsysa, Geertgena Tot Sint Jansa, Blesa i drugih. »To nije naše vlastito«, govorio je on. Nije rado sudjelovao u tim razgovorima; bio ih je sit do grla. Živio je mirno i povučeno, čitao i radio, a osim Marije bili su mu jedini prijatelji Jan Nagel, Josip Sveznadar i kućni sluga Marus sa crvenim licem pomorca, čovjek koji je silno pobuđivao Petrovu maštu, kad je pripoviedao o ratovima, u kojima je sudjelovao na kopnu i na moru, i koji nije nikako mogao razumjeti, što Petar u slobodnim nedjeljnim satima ne ide s njim na kartanje i pivo, već radije črčka čovječuljke...

Na komadu papira slikao je kojekakve obrazine: sebe sama, majstora Coeckea i njegovu ženu, služavke, kućnog slugu i učenike. Svi su se oni, naslikani svietlim bojama, mogli dobro prepoznati, i jasno su dolazile do izražaja pogrješke, što su ih stalno pokušavali prikriti. Marija je vrištala svaki put, kad je u kakvoj smiešnoj obrazini prepoznala koju osobu. »Načini također obrazinu od mene i Jana Nagela!« uzvikne ona.

»Ne, sladka moja kruško, to ne mogu, jer ni ti ni Jan Nagel ne nosite obrazinu. — Samo Jan Nagel ima krivi nos, jer sam uvjeren, da on vjeruje Josipu Sveznadaru — a ja na sreću ne.« Ali Marija tako nešto nije razumjela. »Siđi mi s koljena i razgledavaj malo slike! Jer ako tvoj otac sazna, da se opet igram, onda će biti galame. Sada, kad pada lišće, još ću ih nekoliko naslikati...«

Jutarnje rujansko sunce bacalo je svjetao četverokut u prijaznu modrikastu sobu na knjige, slike, lonce, crteže, glinene likove, i kojekakav slikarski alat, a sve je bilo liepo uređeno kao kod vrtlara. Unutarnje dvorište s Neptunovim zdencem i ružama penjačicama oko podnožja rimskih i grčkih kipova mirisalo je, kako se to često događa u rujnu, kao deset bačava balzama, a sunce je bacalo u sobu čitave oblake mirisa. Dok je Marija razgledavala slike, Petar je radio na jednoj započetoj slici. Ona je predstavljala grčkog lovca Akteona, kako gleda liepu Dianu, koja se kupa u šumskom jezeru, hoće je iznenaditi, ali je zato pretvoren u jelena s velikim rogovljem, pa će ga razderati njegovih vlastitih petdeset pasa.

»Dobro je, da psi još ništa ne znaju i da ne trebaju biti naslikani!« uzdahnuo je Petar. Majstor Coecke je narisao osnovu. Petar ju je prenio na platno i sada je slikao lišće i drveće i vodu s vodenim ljiljanima. Jan Nagel će s najvećom radošću izraditi oba lika, svježa i živa, a nakon toga će Coecke, odjeven kao Turčin ili bilo kako drugčije, raditi na slici u prisutnosti bogatih i plemenitih posjetilaca, malo će je pomalo kistom smekšati i izgladiti kao porculan i uništiti njezinu liepu primitivnost, kako se to tada tražilo; i požnjet će s njom mnogo hvale i odobravanja. Tako se događalo gotovo sa svakom slikom. Jan Nagel je radio gore izpod krova — on je htio čuti vjetar i vidjeti oblake — a Petar je bio smješten pored kuhinje, u blizini dobrih mirisa i debeljuškaste služavke. Na sreću je češće dolazila nova. Petru se činilo, da mu je Jan Nagel prije

četiri godine dao tako mnogo savjeta, da se nije mogao držati svih — a pogotovo ne onoga o djevojkama. Ta zar netko ne može postati dobar slikar, ako tu i tamo iza vrata, između dva poteza kistom, ubere nekoliko poljubaca s dražestnog i primamljivog lica kakve djevojke? On ih je svakako ubirao i nije se loše osjećao kod toga.

Jan Nagel je radio na tavanu, nije smio ništa podpisivati svojim imenom, on je bio radnik, sluga — ali njemu je to bilo sasvim ravnodušno! Njemu je bilo važno samo to, da smije slikati, da može uživati svetu radost slikanja. Ali Petar, dok je slikao tamno lišće drveća, reče: »Ja hoću biti slobodan i hoću biti majstor! Kod Jana Nagela to je nešto drugo: Njemu se radi samo o slikanju. Ali ja hoću također... da, ne znam, ali hoću nešto drugčije slikati.« I odmah mu dođe na pamet sviet kao gomila od tisuću kristala, tisuću stvari što bi ih on htio naslikati.

»Meštar Coecke je dobar i on će mi pomoći, premda on drugčije misli o umjetnosti nego ja.« Petar je razmišljao o svom majstoru. »Siromah«, promrmlja on.

Coecke je bio čestit čovjek i dobar slikar, a on bi postao mnogo bolji slikar, da je za to imao vremena. Ali on nije nikada imao mira, koji je srdcu potreban za njegov rad. Kod njega se nije radilo samo o radu, već je on htio očuvati svoju veliku slavu i k tome steći još više slave. No uz to je morao izpravljati radove svojih osam do deset učenika, brinuti se za nove osnove i sadržaje i primati kupce: plemiće, biskupe, crkvene dostojanstvenike, dvorjane cara Karla i njega samoga. Držao je predavanja i izdavao spise o svima mogućim umjetnostima i o svojim putovanjima po Turskoj gdje je naučio tkanje sagova, prevodio talijanska djela o umjetnosti, crtao osnove za bojadisane prozore i uzorke za sagove, izrađivao drvoreze i bakropise, putovao, morao primati i ići u posjete, tu i tamo negdje večerati, trošio je mnogo vremena na to da se ukrasi, morao je biti bogat i živjeti bogato. A uz ime najboljeg sli-

kara među modernima htio je dodati naslov viteza ili baruna. Za to je on već mnogo žrtvovao. Kad je mislio na takav naslov, onda mu je držanje postajalo ukočenije, brada četverouglastija, a oči su mu gledale čvrsto u stranu, kao da se stavlja u položaj, u kojemu ima biti naslikan. Kao jednostavan građanski sin iz malog gradića Aalsta, on je svojom djelatnošću, udvornošću, nadarenošću, prilagodljivošću i vještinom postupanja s ljudima dopro veoma daleko, — sve do slikara cara Karla!

Bilo je ljudi, koji su se oduševljavali za nj iz čistog divljenja, a drugi zato, što je on imao na dvoru izvjestan upliv, pa su mu laskali ako se radilo o tome, da ugrabe kakvu dobru državnu službu. Ali drugi bi opet mogli puknuti od biesa, kad su mislili na njegove uspjehe, te su o njemu govorili mnoge rđave stvari. No on je imao dobro srdce: bilo mu je žao, što ima neprijatelja; on je bio svakome dobar, zaboravljao sve zlobe i rado pomagao, ako je za nešto bio zamoljen. Nitko nije slutio, koliko mu je to godilo. Pa ako ga se slavilo kao najvećeg slikara, onda se moglo od njega sve zatražiti. Jer on je s bolju u srdcu bio sviestan, da on to nije — a pohvale su bile sladka omama tog bola. On je imao prilično burnu i pomalo zloglasnu mladost; i tamo, gdje bi se drugi postiđeno povukli, on je nastupao bez stida, — to nije za nj bila nikakva zapreka na putu k slavi.

On je imao tri vrste djece, da se četvrta ni ne spominje. Kad je umrla njegova prva žena, stanovao je s nekakvom priležnicom, koja mu je poklonila dvoje djece. Poslije njezine smrti on je iz dobrote srdca pokupio ovu djecu i djecu svoje prve žene, oženio se po drugi put i opet dobio djece, od koje je Marija bila najmlađa. Okruživao se blještavilom velikih imena, visokih zaštitnika i dugačkih naslova. Izpod svega toga prikrivao je spoznaju o svojoj manjoj vriednosti. Ali ako ju je on s jedne strane potopio, ona je na drugoj strani izplivala kao pluto na vodi. Imao je neprilika. A osim toga — nije

imao vremena. On je time tumačio najveći dio svoje slabosti i radovao se, što je tome našao razlog. Zavidio je svom sluzi Janu i svom pomoćniku Petru, koji su blistavi od sreće u podpunom miru mogli slikati čitave dane.

Ali koji put ga je spopadala duboka čežnja za bojom i kistom, ona ga je mogla tako nadvladati, da je odkazivao kakav najavljeni posjet ili propuštao najdivniju gostbu kod kojega od svojih prijatelja, da bi onda radio sve do u duboku noć. »Ja nisam nikakav Rafael«, uzdisao je on umorno. Idućeg je dana sjedio ponovno — i rado! — u bielim rukavicama u krugu učenjaka, filozofa, diplomata, ljudi s naslovima i na gostbama, kao u kakvom mlinu što ga omamljuje. Pratila ga je njegova žena u šuštavoj svili i zbog toga ostavljala svoje drage miniature. On ju je veoma volio i poštovao, a ona sama, dobra supruga koja je svog muža jako voljela i oduševljavala se za nj, sve je rado činila njemu za ljubav i zbog dostojanstva, na koje je ona polagala veliku važnost.

Kod njega je upravo pljuštilo od naručba za nacrte sagova i crkvenih prozora, za slike, portrete, crteže, bakropise i drvoreze. Taj veliki slavni slikar, koji zbog pomanjkanja vremena nije gotovo ništa sam izrađivao, radio je posve sam najskromnije drvoreze. Tada se povlačio u samoću, odbacivao turban i sve krpetine sa sebe i sretan poput nedjeljenog ribiča, koji ima obilnu lovinu, sjajući od radosti, u samoj košulji, rezao je kojekakve likove u drvu. To mu je pružalo tako mnogo radosti, da to nije prepuštao drugima. Ali to je radio potajno. Nije se nipošto smjelo znati, da je on to radio, a ni to, da ga je taj posao toliko zabavljao. Jer tako se nešto nije pristojalo i učinili bi smiešnim slikara velikog cara Karla, koji je imao postati vitez.

Petar je uzdahnuo. Kako su ipak bili liepi slikari gotike u uzporedbi s ovim načinom prikazivanja ljudi: sve su noge jednako dugačke, svaki nos kao da je naručen po uzorku, svako

oko naslikano prema drugomu, sva su jednako velika, nijedno nije ljutito, nijedno nije prestrašeno! Svi ovi likovi dolaze na sviet odrasli i kao da nisu rođeni, dolaze iz nekakve kutije, bez ikakva ožiljka, nisu bili nošeni ni začeti od prirode i života. Neka živi život!

I dok je Petar slikao vodu i drveće, mislio je na Dommel; osjećao je mirise biljka, uspomene su se otvarale kao što se otvaraju ruže, i on se nalazio usred svog sela. Ono mu je stajalo pred očima. I u onoj čistini ondje naslikao je breughelski mlin uz vodu u daljini i vrbu s čvoravom glavom, na koju su vješali svoje haljine, kad su se kupali.

»Kako ti je, dobro moje selo?« zapita on mrmljajući.

»Razoreno sam«, odgovorilo je selo šapćući. Jer prošle su ga godine opljačkale i polovicu stanovništva poubijale čete Maartena van Rossuma, što su se skitale naokolo.

Od tada je Petar želio, da ponovno vidi svoje selo; ali nije smogao toliko hrabrosti; bojao se, da će ga naći odviše jadna, te je neprestano odgađao svoju namjeru. Bio bi rado otišao onamo, pa makar samo zato, da posjeti onog dobrog seoskog župnika, koji je sada na sreću znao o njemu sve iz njegovih vlastitih pisama. Sutra će mu pisati, da će doći na nekoliko dana u zimi, kad bude ležao snieg. Mora da je mislio na glas, jer je Marija rekla: »Onda ću i ja poći s tobom.« Ali tada je ušao majstor Coecke u prsluku od srebrne žice i sa širokim žutim čizmama što su škripale, gotov za lov. Upao je u sobu nervozno.

»Ne puštaju me nikako u miru!« i reče Petru: »Mladiću, mladiću, slava je krasna, ali težko ju je snositi. Nema ništa bolje no prepustiti se ovoj igri s bojama i sjenama!« A onda zapovjednički: »Slika mora još danas biti gotova! Gospodin de la Viola hoće je imati sutra u svom dvorcu na Samostanskoj livadi, inače je ne preuzima. Slika može visjeti na zidu i vlažna. A Jana Nagela nema ovdje da naslika tiela! Nije došao ovamo već dva dana, niti je dao da se što čuje o njemu! Dao sam

potražiti za nj model za boginju mora, a on naprosto ne dolazi! Pripoviedali su mi, da se potukao sa svojom ženom i kako se čini stradalo mu je jedno oko. Fin je taj tvoj prijatelj! A ja sada sjedim ovdje s ovom slikom na vratu! Nema nijednog đaka, koji bi to mogao približno izraditi. A ja ne mogu odkazati ovaj lov: on se održava na kardinalovom lovištu. Bog zna, koliko će plemića biti ondje! A kardinal je tako dobar kupac!...«

Koracao je amo tamo, promatrao crteže i male slike na način Boscha, što su visjele na stienama — s prezirom za sadržaj, ali pažljivo, izpitujući dobru izvedbu.

»Otče«, vikne Marija, »kad padne snieg, ja ću poći s Petrom daleko, daleko!«

»Slušaj«, reče Coecke Petru gotovo moleći, »daj ti to izradi! Ti to možeš; ako hoćeš, onda možeš. Ti slikaš hitro, a ja ću to ujutro još malo dotjerati, tako da do podneva bude gotovo.«

»Pokušat ću«, odvrati Petar uzpravivši se od radosti i zahvaljujući Coeckeu za čast.

»Dobro, dobit ćeš dva dukata«, reče majstor sada umiren. »Akteona naslikaj dosta smeđe, a Dianu obradi ružičastom ambrom i bjelilom, s modrim maškom u sjenama; nimfu što bježi naravno nešto manje svietlu nego Dianu...«

»Dobro, meštre«, — reče Petar šaleći se, »dat ću joj čiste krupne noge.«

»Zar si opet zaplovio ovim vodama«, nastavi Coecke podigavši srebrnu ruku u vis. »Zar opet dovlačiš ovamo svoje gotske slikare s njihovim kosturima i njihovom ružnom istinom? Ti hoćeš postati velik slikar, a čak ne razumiješ ljepotu čovjeka! Ono, što u životu nije liepo, moraš u umjetnosti izbjegavati. A ljepota života nije savršena, no mi je umjetnici usavršujemo. Ako to ne razumiješ, onda ćeš čitav život ribati boje, ostat ćeš sluga i priugotavljati platno. Ti moraš idealizirati!... No, što je?«

»Promatram ovu ružu, meštre, kako su je priroda i sunce učinili liepu... ona je uzrasla, a pogledajte ovaj krasuljak... nije li to liepo? Pa ovu pravu sunčanicu? Što još više hoćete?«

»Poći u lov!« uzvikne Coecke odlučno s visoka, »a ti da mi dovršiš ovu sliku, da potražiš model za boginju mora i obaviestiš Jana Nagela, da može doći slikati, pa makar i s jednim okom!«

Nato je još jednom poljubio Mariju, zatvorio vrata i nestao.

Petar je započeo slikati ljudsku put. Da, da, Coecke će mu pomoći da postane majstor; to je bio velik korak unapried. »A ja ipak ne ću promieniti svoj način«, reče on.

Kad je slika bila gotova i kad je put izpala na Petrovo zadovoljstvo, zapitao je milostivu gospođu, da li smije Marija poći s njim k Janu Nagelu. Jer gospođa Coecke je veoma mnogo držala do svog ugleda, á što se ticalo kućanstva, htjela je da ona bude u svemu prva zapitana. Ako se udovoljio taj zahtjev, ona je veoma rado davala svoje odobrenje, da bi se nesmetano mogla posvećivati težkom slikanju miniatura. Ona je bila u kući veoma omiljela, budući da je imala u sebi nešto blago i povjerljivo. Bila je prilično krupna, ali je posjedovala veoma mirnu ćud; izpunjavala je čitavu sliku na portretima, što ih je Coecke naslikao s njezinim likom. Marija je bila odjevena u čistu haljinu, Petar je odvezao pregaču, i onda su pošli zajedno.

Kad su Petar i Marija došli do tvrđave, upravo su dobrotvorne žene pružale kruh utamničenicima iza njihovih rešetka.

»Nemoj gledati onamo, drago diete, nemoj gledati takve neljudske stvari. Pogledaj radije ove mnoge lađe!«

Tu su ležale i ljuljale se galije, jedrenjaci i teretne lađe sa svojim zastavama; između njih je plesala voda, a ležale su gusto natisnute jedna do druge sve do Austruweela i čekale. To je bila čitava šuma jarbola sa zastavicama, čitav grad koji

je polako plovio. A rujansko sunce što je zalazilo, razbacivalo je po njima sve boje zrelog voća. Mirisala je smola, cimet, koža, papar, muškatni orašak, voće. Svi novoodkriveni dielovi svieta iztresali su ovdje svoje bogatstvo u bojama i mirisu. Čarobna snaga, čežnja za nepoznatim, neprestano je privlačila ljude iz grada ovamo k vodi: ovdje su ležale razprostrte njihove sanje i sve je tu vrvjelo od trgovaca, građana, slugu, kola, lienčina, kramara, mornara, djece i zavodljivih djevojaka.

»Tu bi se moglo risati! Ovdje ima sadržaja za risanje! Ljudi i brodovi«, prošapće Petar. Ali on je morao dalje.

»Hajde, idemo k Janu Nagelu, da vidimo oko što mu je izpalo, a on ga vjerojatno čuva u kakvoj maloj zdjelici.«

Išli su preko ribljeg tržišta. Bio je četvrtak. Prispjele su svježe ribe za sutra i ležale u velikim gomilama i u svima svojim bojama, razasute u ribarnicama. Oh! Kako je to liepo: ovi sivobieli dorci kao listopadski oblaci kraj modroprugastih skuša, kao vitezovi u japanskim oklopima; pa ove trilje, prošarane crvenom dušom korala; pa široki listovi kao od iztočnjačkog tkanja, leđa sleđeva kao pogled u mračnu dubinu, a njihovi trbusi kao da su obloženi listićima zlata; i sve te ribe u svima tim bojama i svima sjenčanjima!

»Komadići zalaza sunca«, reče Petar. »Ta pogledaj, Marija, kako su liepe ove ribe! Čovjek bi naprosto zaronio među njih!« Ali tada je primietio neku mladu liepu djevojku kod čišćenja i pranja riba. Imala je podvinute rukave, meke ružičaste gole nadlaktice, crvene ruke što su bile vlažne od rovanja po ribama, i snažne noge, a oblina njezinih grudi bila je sniežno biela. A te živahne oči i taj zdrav smieh! »Liepo diete od kakvih tisuću tjedana, duša mora!« mislio je Petar diveći se. Ona je upravo strugala prljavu kožu s bodljikave raže i od napora izplazila jezik.

»Upravo kao i ja«, reče Petar. Ona je jednim trzajem strgnula spretno zelenu kožu, i niz čistih ružičasto bielih rebara pojavi se svietlo i blistavo kao sjaj jutarnjeg rumenila.

Petar je odjednom pomislio na boginju mora. Gdje bi ikada mogao naći bolji model od ove vesele i svježe djevojke, koja kao da je zapravo u ovaj čas izronila iz šaša i vode.

»Reci, morska gospođice«, zapita Petar, »ne bi li ti htjela za dobar novac stajati kao model velikom slikaru meštru Coeckeu, i ne bi li dopustila, da on naslika tvoju liepu svietlu kožu kao boginju mora na jednoj slici?«

»Evo ti ovdje koža«, uzvikne djevojka i pljesne Petra ražinom kožom po licu. »Prekjučer mi je već to isto rekao neki starkelja. Ne znam, što to hoće ljudi od mene!«

»Ovu ću kožu uzeti sa sobom, da u nju spremim svoje boje«, nasmije se Petar. »Tako, tako, dakle je onaj riđokosi već pitao! Vidiš, da nemam krivo. Ali ja vidim tvoje tielo i tvoja usta, a moje oči imaju dobro pamćenje. No, ako se ti sakriješ čak i u kožu kakvog kita, ja ću te ipak naslikati!«

On izvuče svoju bilježnicu za crtanje, stupi nekoliko koraka natrag i hitro je nariše kao boginju mora, kako gola roni iz valova pored jednog delfina.

»Gle, ovo ti poklanjam«, reče on i pruži joj mali crtež. Ona ga pogleda začuđeno. »Tako ću te sada naslikati u velikom, u jarkim bojama, i to će moći vidjeti čitav Antwerpen! Zbogom!«

On zavitla šeširom i pođe s Marijom smijući se. Ali jedan je svjetao glas zaviknuo za njim. On se ogleda: djevojka je izašla iz svoje ribarnice. Bila je crvena kao trešnja i sva se tresla.

»Ostani malo ovdje na miru, Marija«, reče on i pođe smijući se prema djevojci.

»Gospodine moj«, reče ona pogledavši ga očajno i biesno, »ako se usudiš — izkopat ću ti oči!«

Petar joj se divio: »Kakav komadić prirode«, mislio je on. A onda reče: »Hajde da se pogodimo: obećajem ti, da te ne ću ovako naslikati, ako od ovih tvojih crvenih usana dobijem poljubac!«

Ona ga pogleda ravno u oči, izpitujući istinitost njegovih rieči. Zatim spusti pogled i zacrveni se. »Dođi ovamo!« reče ona odlučno. Uhvatila je praznu košaru za ribe i visoko je podigla, da ih nitko ne može vidjeti — iza njih je bio neki zid — i dala mu ne jedan već tri poljubca, koji su odjeknuli kao ćurlik slavulja! Ali Marija se bila približila i vidjela je to.

»Hajde!« reče Petar i hitro se udalji. Ogledao se još jednom misleći: Ona će sada crtež poderati. — Ali ona ga je strpala ravno u svòja njedra. Vidjela je, da je on to primietio, zacrvenila se od stida kao rak, a kako nije sebi znala pomoći, izplazila je za njim jezik, a onda zgrabila jednog velikog dorca da ga očisti.

»Slušaj«, reče Petar Mariji, »o tome ne ćeš nikome pripoviedati, zar ne, ni u kojem slučaju majci ili otcu, a nipošto ne Janu Nagelu ili našoj novoj služavci Tilli, a ni bilo kome drugome, čuješ!«

Tamo na uglu stanovao je Jan Nagel u nekom dućanu voća, kojega je pročelje bilo ukrašeno i koje je nosilo sliku Madone. Prozori, u kojima je sada gorjelo zalazeće sunce, pružali su liep izgled na zavoj Šelde.

Petrovo divljenje i naklonost prema Janu Nagelu bilo je kao biljka, koja uviek tjera svježe cvjetove. Koliko ga je puta već naslikao, po pamćenju ili kad je stajao pred njim! Ali on je i imao takvu glavu, koja je morala obradovati svakog slikara: žarko riđu kosu, koja mu je čupavo stršala na glavi i oko bliedog lica tanke kože; ali kratka je brada bila žuta, tvrda i ukočena; brkova nije imao, tako da su usta s prezirnom donjom usnicom ostajala slobodna; velik nos, koji se sprieda malo savijao, a izpod dugih obrva na njegovu visoku čelu vidjele su se sive tužne oči. Na glavi je uviek nosio malu crvenu kapu. Njegov tanak ptičji vrat, koji je pokazivao sve mišice i žile, kao svežanj vrpca i konca, rastao je iz širokih leđa, koja su bila umorna od sjedjenja u zgrbljenom stavu.

On nije bio malen, ali je hodajući klecao koljenima. Imao je debele noge čvrstih mišića. Ovakvog ga je Petar već češće narisao.

»Liep mužkarac! Liep mužkarac!« govorio je Petar, kad je mislio na njega. On je bio poznat svakome kao promašeni genij, ali i kao najjači, najhrabriji, najnezavisniji i najskromniji čovjek, kojega su se bojali zbog njegova oštra jezika i zbog njegovih tvrdih šaka. On se nije bojao ni smrti ni vraga, ništa se nije brinuo za to, što su mislili o njemu, a postupao je tako, kako je to on smatrao izpravnim. Izgledao je kao da se rodio s kistom, slikanje mu se krilo u svakoj kapi njegove krvi; imao je samo jednu želju: raditi, a taj je rad bio slikanje. On je slikao kod Coeckea na tavanu. Htio je biti sam i imati mira, trebao je mnogo prostora, morao je imati mjesta za hodanje amo tamo i imati zamaha. Tada su iz tog čovjeka frcale iskre. Tada se taj crveni grm užario: tko bi mu prešao rukom preko kose, tome bi frcale iskre s prstiju. On je slikao sa strašću i biesom kao netko tko se boji. Bacao je sliku na platno, razmazivao boje palcem, grebao je noktima. Kistovi su nanosili, nabacivali i gnječili svetu boju — kako ju je on nazivao — na sve strane, široko, meko, sočno i vatreno. On je radio rukama i zubima; jer kad bi ga spopao bies, događalo se da nije sebi davao toliko vremena, da dohvati kakvu krpu ili nož, kojim bi uklonio loše naslikano mjesto, već ga je naprosto polizao jezikom ili čak zubima odgrizao. Kad je radio, sve je plamtjelo: moralo je ići brzo, u jednom zamahu, meko u boji; a ako nije bio gotov u jedno popodne, onda nije mogao kod kuće spavati, ustajao je po šest puta da promatra Šeldu, polazio šetati u noć ili veslati na rieku, a kad je pietao prvi put zakukuriknuo, već je bio kod Coeckea. A ako mu koji put nije išlo od ruke, onda je naizmjence kleo i molio se; a ako je to duže potrajalo, odbacio je kistove u stranu i pošao daleko, daleko u polja i samoću, gdje je trčao dok se nije umorio tako reći do smrti, a zatim se opet vraćao kući zviždajući kao kakav đak.

Započinjao je i kod posla koji put pjevati, ali kako ga je slikanje smjesta zaokupilo, zaboravljao je nastaviti s pjevanjem, te mu je posljednja rieč kakve rečenice ostajala na ustima. Tako se jednog jutra moglo čuti, kako je zapjevao: »Sleđ je u tavi, prži se na maslu, maslu, maslu...«, i onda je neprestano dalje pjevao još tisuću puta »na maslu«. On nije mogao ništa do kraja izvršiti, to nije mogao; bio je odviše vatren, a da bi se upuštao u kojekakve sitnarije; sve je ostajalo kao u skici. Njemu je samo bilo stalo do svečanosti s bojom i kistom. »Ono drugo je za glupane i šeprtlje«, gvorio je on. A kad je onda po njegovu mišljenju slika bila gotova i gruba, snažna i plemenita, kad je jednom rieči sjala kao komad praprirode, onda se on stropoštao umoran i slomljen, obrisao nekoliko suza s očiju i rekao diveći se i drščući od sreće: »Bože, kako ti liepa djela stvaraš s pomoću naših ruku!« Zatim je dugo promatrao sliku, držeći kažiprst pred zatvorenim ustima a mali prst okrenut prema gore kao repić. To je uviek bilo njegovo držanje kad je promatrao liepe stvari.

Bilo mu je sasvim ravnodušno, ako se djelo — što je bilo tako svježe iztrgnuto iz njegove duše — nije smatralo liepim, već odviše grubim, odviše surovim, nedogotovljenim. Tada je govorio: »Moraju se vidjeti potezi kistom; oni su putovi, oni su krikovi duše!« Ali onda mu se svaki put razdiralo srdce, kad su njegovo djelo odnosili dolje, da ga majstor Coecke pokvari nježnim kistovima i smekša, da ga preslika pamukom i mlačnim mazivom, i da onda s važnim izrazom lica stavi na nj odozdo svoje ime.

»Jan Nagel ne bi bio rđav slikar, jer on se razumije u boje«, govorio je Coecke — a svi su to ponavljali za njim — »kad bi imao dara za modelaciju: tamo, gdje on prestaje, tamo tek započinje umjetnost.« Nazivali su ga packalom, koje slika kravljim repovima. Da bi se osvetio, on je jednog dana došao dolje k učenicima s jednom brižljivom izlizanom, nježnom slikom »Izgona iz raja«, na kojoj su se mogle vidjeti čak kapljice

rose na cvieću. Ali on je nabrzo učinio kraj njihovom divljenju, njihovoj radosti i njihovom začuđenju uzviknuvši: »Ako samo mislite, da ću u buduće tratiti svete boje na ovakve djetinjarije, onda ću ih radije zgaziti nogama! Da li ste razumjeli?«

Objesio je sliku na tavanu i odozdo napisao: »Ovako se ne smije slikati.«

Nitko nije cienio njegov rad, on se dakle mogao upotriebiti samo tako, da se dalje prerađuje. Ali ni novac ni ponuđena mu čast, da postane majstor ceha svetog Luke, nisu ga mogli potaknuti, da promieni svoj način. A kako on, koji je htio čitav dan slikati, nije bio u mogućnosti kupovati boje, unajmljivati modele i nabavljati tvorivo, to je slikao samo za Coeckea i ostajao plaćeni sluga, »packalo«, čiji se rad u spratu odozdo izkvarivao. On je slikao sve: krajobraze, meso (mrtvo i živo), cvieće, voće, mrtve prirode, portrete, sve; nije nikada razgovarao o sadržaju ili njegovu značenju: ako je bilo dobro naslikano — dobro, meko i plemenito u boji i izpravno u razporedu, onda je bilo dobro.

»Jedna jabuka, jedna grud, jedno oko, jedno obzorje, sve je dobro, ako je dobro naslikano — a boja je duša svega.«

Htio je biti sam. Nikoga nije trpio gore kod sebe, pa čak ni samog Coeckea; za vrieme rada nije nikada progovorio ni rieči s modelom, dosađivao se i morao prigušivati svoje kletve i svoj bies, ako je model trebao stanku za odmor. Samo ga je Petar smio promatrati, ali bez brbljave Marije. A Petar ga je promatrao kao kakvo čudo, koje se bori s nekakvim duhom: Jakob se hrva s anđelom. Od Jana Nagela naučio je gledati boje i harmonije, naučio je cieniti i primjenjivati krepak potez kistom, a naučio je — ali Jan to nije znao — i otvorenije živjeti. Jer Petrovo zbunjeno srdce i njegova malodušna volja očvrstnuli su i ojačali pod dojmom tog čovjeka, koji je nepopustljivo vodio otvoren, jednostavan i izpravan život, koji je bio sažeta mješavina volje i odvažnosti, a uza sve to i još

s nečim: sa čežnjom, koja je tu grubu snagu činila privlačivom. Jan Nagel je imao veliku, čvrstu i debelu ženu, koju su nazivali purom, a koja se zapravo zvala Roza, no koju je on uviek nazivao Mirabella.

»Ona je dobra, ja je jako volim« govorio je on Petru, »ali ona mi mora davati slobodu. To na nesreću ne razumije ni jedna jedina žena. A ako mi je ona ne daje, ja je uzimam.«

Kadšto se događalo, da po dva dana nije dolazio kući, a onda je odjednom naišao i zapitao sasvim jednostavno: »Zar juha još nije gotova?«

Oni nisu imali djece. Žena je vodila mali dućan voćem i sušenom ribom. On je to veoma cienio. »To su boje, koje me privlače«, govorio je on. »Svakoga me dana okružuju nove hrpe liepih stvari.«

Mirabela je bila nada sve ljubomorna i gotovo je pucala od biesa, kad bi on samo iz čiste radosti zbog boje rekao: »Kako ima ova djevojka liep vrat. Pogledaj tu boju slonove kosti«, ili: »oh! kad bi ona meni htjela stajati za model!« ili štogod slično. Onda su se koji put znali tako potući, da se strčalo čitavo susjedstvo. Ali iste bi večeri zajedno pošli u krčmu »K laterni« na uglu i izpili svoj vrč dvostrukog piva uz obrok sušene ribe. Ali on je nju umio također liepo i hrabro braniti.

On je ostajao siromašan i kao umjetnik nepoznat — a bio je sretan, što je mogao bezbrižno dan na dan slikati. Pokušao je i to, da slika kod kuće, ali nije išlo. Već tri godine stajala mu je na slikarskom stalku jedna mrtva priroda: nije išlo. Morao je imati prostora za trčanje amo tamo, mjesta da se razmaše, a u potrebi i da pleše: »A žena to ne razumije: ona misli, da slikanje ide upravo tako isto kao i pletenje čarapc.«

On je bio rado kod Coeckea, cienio ga veoma, a nešto malo i njegov rad. »On zna nešto«, govorio je on. Kod Coeckea, koji je i onako sve prodavao, smio je slikati što je htio, imao je

svaki model a osim toga i sve drugo, što bi zaželio. Jan Nagel nije imao mašte niti ju je htio imati. On nije mogao shvatiti kako se neko — kao na primjer Petar — može usuditi da riše ili slika nešto, što mu u stvarnosti nije stajalo pred očima. On je to smatrao glupošću. »Ova je jabuka ova jabuka, i ona je ono, što me oduševljava svojim bojama; pa onda ne trebam slikati ništa drugo, što ne vidim.«

Između njega i Petra bilo je uviek plodonosnih razpra o takvim stvarima, pri čemu bi Marija malo po malo zaspala. Još prije tri dana rekao je Jan: »Nije mi stalo do velikog duha da Vincija, ali ja bih mu rado poljubio noge, jer on zna tako dobro slikati zmije; sve ostalo neka radije napiše u kakvu knjigu — slikanje je slikanje...«

Kad su ušli, Mirabella je upravo bila kod toga da odvagne plave šljive. Ona je smjesta pripoviedala, da ga je čestito izlemala, jer je na ribljem trgu zapitao neku mladu djevojku, da li bi mu htjela stajati gola za model.

»A Petar je upravo malo prije dobio od te djevojke poljubac!« reče Marija.

»Ti sretniče!« zamrmlja neki glas, i tamo, na vratima sobe, stajao je Jan Nagel s crnim rubcem preko desnog oka, u jednoj je ruci držao sočnu žutu krušku, a u drugoj ruci knjigu »Pohvala ludosti« od Erazma Rotterdamskoga.

SVRAKA

Tanka je magla visjela u tihoj, vlažnoj, mlačnoj jesenjoj šumi. Mirisalo je po hrastovima i uvelom lišću, koje je neprekidno padalo s drveća i ležalo na zemlji kao mekan sag. Petar je koracao kroza nj i radovao se šuštanju pod svojim nogama. Zatim je opet dugo vremena osluškivao tišinu, daljinu i umirući život. Koracao je sve dublje i dublje u šumu između uzpravnih debla drveta. Već je čitave sate ovako hodao, naprosto dalje hodao, onako čisto na svoj bruegelovski način: slobodan, sam, bez cilja, s tihom vatrom u srdcu, pun sreće i čežnje za domom.

Danas ujutro je u nekom zaselku izvan grada naslikao jednu sliku. I privučen tajanstvenom dušom šume htio se malo naokolnim putem vratiti kroz šumu. Ali kad je jednom bio u šumi, ona ga je prikovala uza se. Bila je tako liepa, tako dobra, sasvim ga je zaokupila, i on je hodao vukući noge sve dublje i dublje u sumrak žutog i crvenog lišća. Osjećao je kao kakav novi užitak onu staru potisnutu ljubav prema prirodi.

Kad je vidio, kako je zagasito crveno sunce zapalo u modru maglu, vratio se.

Već je postala podpuna večer, kad je pred seoskom gostionicom »Svraka« — četvrt sata izvan gradskih obkopa — sjedio vani za stolom i pio vrč jakog piva. Postalo je sparno, a u večernjoj je svjetlosti sve izgledalo plavo. U kući je bio mrak i tišina, a u staji je jedna krava mukala kao lađarski rog. Petar je naručio još jedan vrč, jer mu je sada u vrieme berbe išlo pivo jako u tek. Služkinja, koja ga je donela, imala je

krupne crvene ruke, što su mirisale po mlieku. Prije toga on nije djevojku ni primietio; ali sada mu je palo u oči, da je ona jednostavna i liepa kako se izticala na večernjem nebu: njezine crne oči s dugačkim trepavicama promatrale su ga mirno i susretljivo a činilo se da ona ima biel, mekan vrat.

»Dobit ćemo rano zimu«, reče ona uztreptalim glasom; »noćas je već bilo jako smrznuto.«

»Varaš se, drago diete: čitavu je noć padala kiša, ja sam to čuo.«

»Ovdje je na vodi bio sloj leda debeo kao prst, ja sam ga vidjela.«

Ona tako laže, da to sama vjeruje, — pomisli Petar i zadivljeno je promatrao njezin vrat. Bio je sasvim izpunjen njezinom pojavom, pa nije znao što bi rekao, već je uzdahnuo: »Vidiš, kako crveni mjesec izlazi iznad šuma.«

»Toga sam se prije bojala.«

»I ja također, dok sam još bio sasvim malen.«

Ona se naslonila rukom na stol. Ta je ruka bila tamnocrvena kao kakva jabuka. Petar položi svoju bielu ruku na nju i zapita: »Kako se zoveš?«

»Ana!«

»Ja se zovem Petar.«

Dugo su gledali jedno drugo. Tada unutra zaškripiše noge, što su se vukle po podu, posutom pieskom.

»Pazi, dolazi stric!«

Povukla je svoju ruku. Na otvoru vrata pojavi se debeli krčmar s bielom pregačom. Djevojka pogleda još jednom oštro Petra, zatvori oči kao od užitka i uđe u kuću.

Petar uzdahne. »Tako je tiho«, reče on nakon nekog vremena krčmaru s dvostrukim podvoljkom.

»Da, u petak u ovo vrieme uviek je tako«, zabrenčao je dubok glas krčmarev, »ali drugih dana ovdje sve vrvi od gostiju.«

Petar je mislio na njegovu sinovicu. Rado bi se porazgovorio o njoj. »Vaša je sinovica rekla, da je ovdje noćas bilo smrznuto!«

»Kakva sinovica?«

»Pa Ana, koja je doniela pivo.«

»Ha! Ha!« nasmije se krčmar, »služavka! Zar je opet lagala? Ona ne može izgovoriti ni deset rieči, a da od toga devet ne slaže. Sinovica! Ha! Ha! Ona je upravo toliko moja sinovica kao i zadnjica naše krave! A da se noćas smrznulo, — ne, gospodine, lievalo je! Ali iz biesa zbog te osobe čovjek bi mogao do stropa skakati! A dobila ona batina koliko mu drago, ipak laže dalje . . .«

»Možda sam je krivo razumio«, izpričavao je Petar Anu. »Pa to je i sasvim svejedno, koji put se samo tako nešto kaže... Koliko imam platiti? . . .«

Žurilo mu se da ode. Prije no što je prešao preko mosta, da se izgubi u gradu, još se jedanput ogledao. Mjesec je tajanstveno visio poput kakvog lica iznad šuma, a tamo, iza onog dubokog potoka, u kojem se odrazivao mjesec, morala je negdje biti »Svraka«. Tamo je stanovala Ana sa svojim bielim vratom i crvenim rukama.

»Šteta, što toliko laže . . .« uzdahne Petar težko. »Kako je ipak priroda liepa«, pomisli on i zagleda se u daljinu. »Mislim, da bih uviek rado stanovao na ladanju.« I sretan uđe u Antwerpen.

Idućeg je jutra ribao žutu boju na četverouglastom kamenu, a Marija je stajala pored njega na nekom malom stolčiću. On je mislio na Anu. Upravo su njih dvoje zajedno započeli pjevati: »Naša je mama kupila sleđa, kako su slana njegova leđa . . .«, kad je ušla gospođa Coecke. Njezino krupno tielo bilo je obavijeno naborima baršuna. Nosila je mali svitak pergamenta. »A gdje su te ipak našli?« smijala se ona. »Mislili smo već, da te ne ćemo više nikad vidjeti.«

»Ah, milostiva gospođo«, izpričavao se on sav crven, »zadržao sam se u šumi. Ondje je bilo tako liepo ... nisam se mogao oprieti ... jesen ima tako razkošne boje ... i zaboravio sam na svoj posao ... ali ja ću još danas nadoknaditi ono što sam propustio, milostiva gospođo.«

Dok je on zurio u madež s trima vlasima, što joj je rasao na bradi, reče ona mirno kao uviek ali manje srdačno no inače: »Ne smiješ zaboraviti, da si u službi kod tuđih ljudi. Nigdje nije dopušteno izostati naprosto tako čitav jedan dan. Majstor te je tražio. Neka bude za jedanput, ali inače ne možeš ostati ovdje.« Ona zatim odmota pergament, na kojem je Coecke narisao svetog Pavla. »Vidiš, ovdje valja naokolo narisati vienac od hrastova lišća. Stavi na nekoliko listova također i boju, a ostalo ću ja onda sama načiniti. Svetca možeš također ti naslikati. To je za groficu Sint-Joris. Stvar je jako žurna ... a ja imam još čitav jedan molitvenik, što ga valja ukrasiti s ovakvim veselim crtežima. Ja ću ih onda već sama obojadisati.«

Tako je išlo gotovo uviek: ona je izrađivala miniature s veseljem i ljubavlju, ali za stvaranje joj je nedostajao svaki dar. Pomagao joj je Coecke, a Petar još više. Unatoč tome ona se radovala onome, što je već znala, a ako su njezine radove hvalili, ona je uviek osjećala poriv, da spomene svoje pomagače. Ali to nije ipak nikada činila.«

Petar nije sada čuo ništa više što je govorila. Vidio je sve u nekoj magli što se kovitlala. Kad je ona izašla, on je stajao i zurio ukočeno preda se.

»Što je?« zapita ga Marija.

»Ništa, ništa.« Bilo mu je tako, kao da je izpljuskan. Tužno se nasmiešio. Osjetio se odjednom kao kakav zarobljenik, kao običan sluga koji dobiva plaću, kao pas, kao limun kojega ciede. Hodao je gore dolje, zaustavljao se, zatvarao oči, usta, ruke i srdce.

»Sjedni, daj sjedni«, reče Marija prestrašeno i zabrinuto,

»past ćeš ako ostaneš stajati zatvorenih očiju.« I njezine ga male ruke pritisnu na stolicu.

»Hajde, mala moja kruško«, reče on, »pođi se sada igrati u vrt ili u kuhinju, hajde, a onda ću ti kasnije pripoviedati priču o Orsonu i Valentinu.«

Ona se popne na njegovo krilo i stane ga čupkati po njegovoj mladoj bradi. »Ne, sada mi pripoviedaj! Da, pripoviedaj mi o Orsonu i Valentinu.«

On je progutao svoju srčbu i pripoviedao otegnutim, tužnim glasom. Bilo mu je kao da šapće kakvu pjesmu, turobnu pjesmu. Vidio je šumu, Anin bieli vrat i osjetio poriv za slobodom: biti sam, ne ovisiti ni o kome i moći prepustiti srdce njegovom divljem lovu!

Marija je usnula na njegovu krilu.

»Kad bih mogao uzeti tebe sa sobom, otišao bih još danas odavle!« reče on odlučno. »Ali tu ste vas dvoje, ti i tamo gore Jan ...«

»Ostavi mene u miru i daj mi boje«, zakriešti neki glas. Na vratima je stajao Jan Nagel.

»Ah, Jan, baš tebe trebam!« uzdahne Petar. »Slušaj sada!« I izpripovjedi mu, kako ga je prekorila majstorova žena.

Jan ga je slušao.

»Ti moraš odavle«, zareži on na kraju. »Trebao si već odavno otići, ali tako nešto treba čovjek sam osjetiti. To ti ne smije nitko reći. Da sam mlađi, pošao bih i ja s tobom. Ti moraš sada stati na vlastite noge. Ovdje ne možeš postati ništa. Ti moraš ono, što ti je potrebno za život, zaslužiti vlastitim radom. Pokušaj dobiti kakav posao kopiranja od Coeckea, pa onda ne ćeš skapati od glada. Jer malo siromaštva ne škodi, to je čak dobro. Umjetnik je kao oskoruša, njih oboje moraju ležati na slami, da bi dozreli. Ja nisam došao dalje od slame! Da sam još mlad, pošao bih s tobom, da, da, ja ... želim ti mnogo sreće ...!« i on pritisne kažiprst i palac u očne šupljine, da zadrži suze.

Tjedan dana nakon toga imao se Petar preseliti k »Svraki«. Stvari su mu bile složene. Najprije još ručak. Bile su pečene kobasice sa crvenim kupusom, što je Petar tako rado jeo. — A što on nije rado jeo? — Ali on se jela nije ni dotaknuo. Kad je čovjek ovako stanovao negdje pet godina i kad su ljudi bili prema nekome od srdca dobri, pa kad je tu nekakav stari sluga Marus, koji sate i sate čeka na nekoga da bi se mogao malo kartati ili pripoviedati o ratovima u kojima je sudjelovao, kad je tu već unatrag dva mjeseca tako liepa služavka koja čovjeku rado odreže malo deblji komad slanine i s kojom se on tu i tamo čestito izljubio, — a tu je još i mala Marija, koja mu je čitave dane visjela na kaputu i isto ga tako voljela kao njezini roditelji, a napokon je tu još i stari riđokosi prijatelj Jan Nagel, kojega bi gotovo mogao zvati djedom, ali koji je najbolji i najveseliji prijatelj, čije je divno biće i žarki duh učinio njegovu dušu jačom i ljepšom, Nagel, koji ga je naučio gledati, diviti se i slikati zahvalno, — pa kad čovjek mora sve te ljude ostaviti, onda mu se grči srdce od bola. Petar nije znao, s kojeg bi kraja načeo kobasicu. Povukao je gutljaj piva, da prazninu u sebi učini podnosljivijom. Bacio je bolan pogled na služkinju Tille, na Marusa i Mariju. I onda je odjednom ustao. »Pa makar čekao još jedan sat, ipak moram otići... Idem... Dobar dan, Marus; dobar dan Tille...«

Ona ga je ukočeno pogledala. Njezina je donja usna započela drhtati, usta su joj se tužno raztegnula, oči se zatvorile, a suze vrcnule kao iz kakvog limuna što se proreže. S krikom, koji joj se kod uzdisanja slomio u grlu, sakrila se u svoju pregaču i plačući spustila glavu nad svoj tanjur.

Marus je uzeo kobasicu iz tanjura i stavio je kraj sebe. »Ona je i bez suza već dosta slana«, reče on, »a Tille je glupa guska!«

Petar se zabrinuto češao po kosi. »Nisam bio dovoljno oprezan«, pomisli on. Potapšao ju je po leđima, zadivljen i ganut zbog toliko ljubavi prema njemu. »Tille, ja ne ću ostati

ondje zauviek! Zašto samo toliko tuliš! Ja ću možda svakog tjedna dolaziti ovamo po posao ili ga donositi. Smijem kopirati za gospodina Coeckea i izrađivati male crteže za milostivu gospođu. No, diete, ne tuli sada toliko...«

Nastojao je hitro otići: tako se jako stidio, što je ona na ovaj način odkrila svoju ljubav. »A onda ću uviek pripoviedati Mariji nove pripoviedke. Dođi ovamo, da te još jedanput poljubim!«

Podigao je Mariju u vis. Diete je čitav tjedan slušalo, da će Petar otići, ali ono nije pritom ništa mislilo; ali kad je sada vidjela, da se to ima doista dogoditi, i da njezin veliki prijatelj doista odlazi, razljutila se zbog toga, osjećala se uvriedjena, prevarena, iztrgnula mu se iz ruku i plačući ostavila kuhinju.

Petar je izkoristio tu priliku, da dade petama vjetra. Vrata su se iza njega zalupila odjednom.

Trčao je oko ugla i koracao olovnim nogama kroz kišu. Pred njegovim se očima blago pojavljivao lik Ane: ona ga je čekala.

»Svraka« je bila dobra gostionica. Petar je drugog dana naslikao nov cimer sa svrakom u veselim bojama. Trećeg je dana poljubio Ani crvene ruke unatoč njezinih laži, četvrtog dana njezina usta, a petog su ga dana posjetile Marija i Tille.

»Marija se ne može primiriti, odkako si otišao«, reče Tille, a uz to šapćući uzdahne: »A ni ja, od toga sam sasvim bolestna.«

On je poljubio Mariju, a također i Tille — ali nju tako, da to nije nitko vidio — i reče, da je mnogo mislio na nju i da osjeća za nju veliku sućut, jer vidi, da ga ona tako jako voli i da pati zbog toga. Pošli su u troje šetati u šumu. Bio je svjetao, hladan dan u studenom, s gobelinskim bojama u daljini. I dok je Marija trčala napried u svom malom ogrtaču od krzna, Petar reče zabrinuto Tilli: »Ne smiješ se tako jako zaljubiti u mene, Tille, ta ti znaš, da se ja ne ću oženiti.«

»Ja te mogu ljubiti, koliko ja hoću«, prosikće ona, a njezine se čelično sive oči divlje i ljutito zariju u njegove, dok se njezina velika čeljust micala amo tamo.

»Samo ako me ne shvaćaš krivo, onda nije loše«, reče Petar, »jer ja nerado nekome nešto predbacujem.«

Njezine se prieteće oči napuniše suzama. Ona se ugrize svojim bielim zubima za donju usnicu.

»Hajde, nemoj tuliti«, tješio ju je on slabo.

»Nemoj tuliti!« izdere se ona na njega. »Ja ću tuliti, ako mi se hoće. Ili možda misliš, da me zabavlja to što znam, da ćeš se ti oženiti s nekom drugom? Ili možda misliš da nisam vidjela, kako je ona kravarica u »Svraki« izbuljila oči kao vatrene kugle, kad je vidjela da odlaziš?«

»Ja se ne ću nikada oženiti«, reče Petar odlučno.

»Nesmisao«, protuslovila je ona prezirno i psovala kod toga, »ti znaš odviše dobro cjelivati! Zar čovjek ne bi udario glavom o zid kad zna, da ti hodaš tu pored mene plašljivo kao kakvo tele, a da ćeš zatim sav u vatri stezati koju drugu u svom naručaju, i da ćeš onda opet neku treću uzeti za ženu! A ja te tako volim!«

»Slušaj ipak«, reče on, »ja se ne ću nikada oženiti. Umjetnik se ne smije nikada oženiti... ja živim samo za svoju umjetnost...«

»I za mene, zar ne, Petre?« zapita Marija, koja je upravo naišla.

»Za umjetnost i za našu Mariju!« nasmije se on prisiljeno. On je podigne i stavi je na ramena.

Tako su išli dalje. On se radovao, što Tille sada više nije mogla govoriti o ljubavi. Ali njegova je sućut prema njoj porasla, kad je vidio kako je ogorčena, puna čežnje, biesna i sasvim zdvojna. Nadao se, da će ga ona sada nabrzo zaboraviti. Već se htio obradovati tome, ali tada ga je iznova oblio znoj od straha. On je također i u Aninom srdcu probudio takvu ljubav. »Tu će se izleći isto takva očajna stvar«, mislio je on.

»Također i kod nje valja ugušiti ljubav.« Osjećao se neudobno i kao da ga nešto muči. On je ljubav u neku ruku osjećao kao nešto što provaljuje u njegov život, nešto što ga hoće uništiti, pred čim osjeća strah, a što je unatoč tome tako sladak doživljaj.

»Sad imam tri ljubavi na vratu«, mislio je on smijući se. »Dvie teže će sletjeti dolje, ali Marija može ostati sjediti: nju je lako nositi.

Jedva što je odlučio, da se drži daleko od svakog ljubavnog zapleta, kad ga je ponovno spopala ta sladka radost, i on je sasvim iznenada osjetio, kako ljubav ipak može biti dobra, kako božanska. Vidiš ipak, kako je to liepo: srdito lice biesne Tille postalo je dražestno i prirodno-divlje kao kakva mala životinjica. Oh, kad bih se mogao toj djevojci baciti na grudi i žarko je stegnuti u svoj zagrljaj! Tek je sada opazio, kako je ona liepa; sada se kajao, što ju je tako često zanemarivao; sada je znao, kako mu je ona bila draga i kako bi je on strastveno rado dalje ljubio! Ali tu je bila također i Ana: meka i dopadljiva, sasvim drugčija, ali isto tako neodoljiva. No on je zgrozivši se stresao požude sa sebe. Ali ipak, ipak... malo ćemo razmisliti!... On je bio kao kakav miš, koji doduše vidi stupicu i pozna njezine opasnosti, ali unatoč tome hoće malo primirisati sir.

Nije imao vremena da o tome duže razmišlja, budući da mu je Marija stavljala kojekakva pitanja, zahtievala da zapjeva kakvu pjesmu, da joj stavlja zagonetke i probuđuje jeku. Međutim je Tille hodala pored njega s licem kao netko, koga boli glava i koji traži, da se prema njemu ima obzira. On joj se dobroćudno smiešio, ali ona je prezirno podigla ramena: milostinju nije htjela.

Kad su se vratili iz šume, sunce je zalazilo za grad kao kakva prezrela jagoda, iz koje je strujio sok, koji je obojadisao čitavo nebo. Marija i Tille su htjele otići kući. Tada je Petru pala na um dobra misao, kako je on to mislio.

»Moram ti još nešto reći«, prošapće on Tilli.

Još jednom su prošli oko kuće. Vidio je, da ih je Ana promatrala s kuhinjskog prozora. On je upravo to htio. »Pogledaj malo, kako su ondje liepi kunići«, reče on Mariji, »bieli sa crvenim očima.« Diete se okrene prema staji, a on je u to poljubio Tillu, i ona je njega poljubila zatvorivši oči . . .

One su otišle.

Pošao je u kuhinju. Ondje je stajala Ana. »Vidjela sam te, ti nitkove«, dobaci mu ona srdito, »kako si poljubio onu zmiju!« I na njegovo začuđenje postala je ta blaga Ana vruća kao plamen žeravice u koji se duše. »A ako me sada još samo pogledaš, onda ću ti izbosti oči s ovim svojim pletaćim iglama! Ja sam svoga dragoga, dobrog mladića, tako reći napustila zbog tebe, napustila sam bogatog seljačkog sina iz doline!«

»Ja te ne ću više nikada pogledati, Ana«, reče Petar prihvaćajući njezinu zabranu i veseo, što ona ima dragoga, koji će je tješiti. »Ja sam se malo odviše požurio s poljubcima: trebao sam razmisliti, jer ja se ne ću nikada oženiti . . . oprosti mi . . . ja te ne ću nikada više poljubiti!«

»To više ni ne smiješ, kukavče!« reče ona začuđeno i ogorčeno.

»Dakle je među nama sve svršeno. Zbogom, Ana.« Petar je pošao oslobođen gore, ali noge su mu bile kao od olova. »Ti magarče«, reče on sam sebi. Ali on je sèbi skinuo ljubav s vrata, a to je ipak bila glavna stvar! Kad je otvorio vrata svoje sobe, duboko je uzdahnuo i rekao sretno: »Umjetnost! Umjetnost! A sada na posao! Svakog dana jedna bitka! Kojeg li užitka!« Prozor je bio otvoren i pokazivao obzorje s šumom i ravnicom; ondje, na malom stolu, ležao je njegov alat uredno složen: crnilo, olovke, boje i papir.

Zatvorio je prozor i zapalio svieću. Njime je ovladala radost crtanja. Smjesta je sjeo kao da nosi u sebi kakvu vatru i započeo risati »Četiri godišnje dobi« za majstora Coeckea. Zatim je postao miran, sasvim miran: obavio ga je oblak sreće. Zaklopio

je oči i vidio svoje selo; vidio je župnika, snieg, pietla na smetištu. Htio je ponajprije narisati zimu i započeo je raditi; jezik mu je stršao iz usta.

Niti kod večere a niti idućeg dana kod ručka — on je jeo s krčmarom i krčmaricom, s obim služavkama i starim slugom u kuhinji — nije se brinuo za Anu ni ona za njega, i bilo je tako dobro, da je on zadovoljno rekao sam sebi: »Tako je, kao da se nije nikada ništa dogodilo.«

Radio je zadovoljno i svom snagom. Moći stvarati! Pa makar i po želji drugih! Bilo bi mu i deset ruku premalo, da pusti svojoj mašti slobodna krila! Sviet njegovih misli i njegovih uspomena naskoro je visio u mnogim crtežima na stienama.

Ali tjedan dana kasnije, kad su svi već bili u krevetu a on još risao kod svietla dviju svieća, začuo je nekakav neobičan štropot, zbog kojega je prestao raditi. »Bit će da je to vjetar.« I on je risao dalje svoj »Posljednji sud« s mnogim đavlima, kako ih se mogao sjećati iz predočba svoje mladosti. Imao je čitav tjedan posla s đavlima, možda radi propoviedi o pokori, što ju je održao jedan fratar u katedrali. Ponovno je čuo onaj štropot, koji je odzvanjao kao kakav dah bez tiela. Mora da je nešto bilo tamo iza vrata. Pošao je onamo i položio svoje uho na njih. Tamo je netko stajao. On je probliedio. »Tko je tamo?« prošapće on. Nema odgovora. Htio se latiti svog noža. Nož je ležao na stolu. Nije se usuđivao da pođe po njega, ali je od prevelikog straha otvorio vrata. Tu je stajala Ana u donjoj suknji i crvenom haljetku za spavanje, s bosim crnim nogama, držala je crvene ruke pred licem i plakala. On joj ukloni ruke.

»Ne mogu spavati«, jecala je ona, »ako se ti ljutiš na mene.«

On je povuče unutra i zatvori vrata. Premda je osjećao, da je to od njega neoprezno, obuhvatio ju je rukama i tješio. Smješkao joj se otčinski kad je vidio, kako joj suze teku duž

okruglog nosa i kako ga njezine smeđe oči zahvalno promatraju kao oči kakvog psića kojega se miluje. »Ja se ne ljutim«, reče on, »ali ti ne ću ništa izvrtati, drago diete, — pa ti znaš, da sam ja umjetnik . . .«

»Ali ja te volim, Petre, i premda znam, da me ti ne ćeš uzeti za ženu, ipak bih tako rado, kad bi i ti mene volio. Cjeliv aj me samo, Petre, koliko god hoćeš. Oh, ja te tako jako volim!«

Gledala ga je zavodljivo i uvjerena u svoju pobjedu. On je osjećao njezine gole, meke ruke, zaboravio je sve što je sebi preduzeo, i zahvalno je poljubio njezino djetinjasto lice. Ona mu je pružila svoj bieli vrat, on ga je poljubio i bilo mu je tako, kao da je poljubio mlieko. Položila je svoju glavu na njegove grudi, podigla se na prstima u vis prema njemu tražeći svojim ustima njegova usta i ovila je svoje biele meke ruke oko njegova vrata. Njim je prostrujala neka mračna snaga.

»A tvoj dragi iz doline?« zapita on izpitujući, i sam iznenađen i prekidajući svoju strast.

»Njega nema«, uzdahne ona, »a nije ga nikad ni bilo. To sam ti ja samo slagala. Za tebe bih lagala tako, da dođem u pakao.«

»Dođi«, reče on promuklo i htjede je ponovno zagrliti, kad je odjednom ugledao kao u priviđenju od stotinu munja prozirne likove Jana Nagela svoje majke, župnika, pakla, ognja, anđela i vragova, metež grieha i krjeposti, a sve je to vidio kao kroz prozirna stakla jedno za drugim, a iza svega toga zabljesnuo je na trenutak bliedi sveti Antun Jeronima Boscha na zlatnoj pozadini. U njemu se stvorila odluka.

»Hitro! Hitro! Bježi! Netko dolazi! Bježi«, reče on lukavo.

»Da, da«, reče ona prestrašeno i požuri.

On je blago i hitro gurne iz sobe i još je jednom poljubi. Zatim zatvori vrata, ugasi svieće.

I čuo je kroz zid, kako škripaju stube izpod opreznog polaganog koraka, koji se vukao prema gore. »Ona je otišla«, uzdahnuo je on. »Ali kako bi se do vraga čovjek otresao toga . . . kad sir sam trči za mišem? . . . To mi ne će uspjeti nadvladati.« Htio je pozvati u pomoć nekoga s neba. Ali ne, on se bojao da će biti uslišan. Izkušenje je bilo tako sladko!

Osjećao je koji put u sebi prazninu, kad je radio, a nije mogao položiti ruku na liepu Marijinu glavu, kako je to običavao prije činiti. Dešavalo se, da je počeo pripoviedati kakvu priču, a onda u neprilici prestao, kad je opazio da nikoga nema uz njega. »Nisam znao, da je tako volim«, reče on začuđeno. A kad je odnosio Coeckeu kakav rad, onda je zavlačio svoj boravak, da bi vidio diete, pripoviedao priče i koji put proveo s njom čitav dan. Naravno da je Tille svaki put dobila svoju mjeru poljubaca. Ali oni mu više nisu tako prijali. U njima je nedostajalo osjećaja; ona ih više nije primala tako poželjno; ona se samo davala ljubiti.

Samo se po sebi razumije, da je svaki puta posjećivao Jana Nagela, jer taj mu je čovjek nedostajao kao sol u jelu. Odilazio je k njemu na njegov tavan, rekao »dobar dan«, Jan je kimnuo glavom, a Petar sjeo šuteći do njega. Promatrao ga je kod slikanja, gledao njegovu žarku gorljivost kod posla: komad praprirode, u kojoj se trzala i pjenila Bogom darovana snaga zemlje, da bi provalila u boje.

Kad ga je tako koji put čitave sate šuteći promatrao, odilazio je rekavši: »Dobar dan.« Jan je kimnuo glavom i radio dalje. Ali tada se Petrova duša svaki put obogatila. A bila je za Petra svaki put svečanost, kad bi ga Jan koji put posjetio u »Svraki«. Tada su šetali duboko u šumu i daleko u ravnicu, nisu progovorili ni deset rieči osim tu i tamo kakav uzvik udivljenja, a poslije toga su u »Svraki« sve do u noć izpijali vrč za vrčem starog pravog domaćeg piva.

»To je jelo i pilo«, rekao je Jan; a kad je pivo započelo djelovati, držao je duge govore o svetoj umjetnosti boje i pjevao.

Međutim se težka ljubavna stvar s Anom neočekivano završila. Petar je nastojao da bude s njom koliko je moguće što manje na samu, tu i tamo ju je u brzini poljubio ili malo pomilovao, da je umiri, ali se nije mogao nadati, da će ostati kod toga; jer ona nije bila kao Tille, koja je bila srdita, ravnodušna i odbijala ga. Ana ga je pratila kao pas, prosjačila i moljakala neprekidno za ljubav, služeći se lažima i jadikovkama. On se borio protiv svojih sve većih požuda, svojih čulnih predočba, ali je osjećao s izvjestnom radošću, da će unatoč tome podleći. Bio je kao kakav pijanica, kojemu je uspjelo, da čitav jedan dan prolazi mimo krčme, da bi onda ono što je propustio nadoknadio idućeg dana dvostruko i trostruko. Petar je započimao misliti: Tko se bori, smije također i pasti.

Ali u tim danima, kad mu je srdce postalo tako slabo da se gotovo morao svladavati, da se ne postavi pred vrata Anine sobe, začuo je odozdo veliku buku. Radoznao kao uviek potrčao je niz stube. »Možda ima štogod, što bi se moglo narisati«, mislio je on. Ali na najdonjoj stepenici vidio je i čuo, kako inače mirna krčmarica stoji psujući i sa zgrčenim šakama pred Anom koja je plakala.

»Upravo sam vidjela, kako ste se ljubili. Ti si poljubila mog muža tamo iza vrata; i ti se još usuđujem to poricati? Gdje je onaj lupež?«

»Ne, nešto mi je palo u oko, a on je to htio izvaditi.«

»Lažljivko! Lažljivko! Pokvarena osobo! Napolje! Ha, ova ovdje hoće zavesti mog muža! Napolje! Napolje!... A jedva je tek počela živjeti, takva mlada stvar od osamnaest godina!«

Petar se oprezno povukao natrag gore, više začuđen zbog toga, što je Ana tako mlada, a ipak već tako snažna, nego li zbog tobožnjeg brakolomstva.

Idućeg je dana Ana s bielom kapom na glavi i omotom izpod ruke plačući odlazila natrag svojoj kući, u svoje selo, u tihu samoću ravnice. Postajala je u daljini sve manja i manja. Petar je gledao za njom iz šume i uzdahnuo: »Trebao sam je još jedanput zagrliti, to bi joj možda dobro činilo: ona je bila tako dražestna... Ona bi možda bila postala dobra žena... Šteta, što je toliko lagala...«

I malo po malo je stekao uvjerenje, da se on samo zbog nje doselio u gostionicu »Svraka«. Na to ga je prožela vruća bol, i on stisne zube. Osjećao je, kako postaje osamljen. Koga je još imao? Nije mogao zadržati jednu suzu, ali prije no što je došla druga, reče: »Sada je srdce slobodno i prosto, sada ćemo moći dobro raditi!«

Kod »Svrake« je bilo ugodno: miran život, mnogo posla, jednostavno snažno jelo, tečno pivo, hrastova šuma u blizini, iza nje bezkrajna ravnica s jelovim šumama, i više nikakvih neprilika s djevojkama. Krčmarica je iz pametnog opreza pored stare služavke uzela još jednu, koja je imala grbu i crne dlake na gornjoj usnici; ali ona je znala raditi kao konj i peći pietlove na ražnju tako da su se blistali kao smeđa sunca s kojih se ciedilo.

»Mogao bih te poljubiti!« uzviknuo je Petar, ali to nije učinio, već je samo oblizao prste.

A kakve je Petar sve modele nalazio u »Svraki«! Puk, što je onamo zalazio jesti i piti i spavati, ili sve to troje zajedno, bio je kao stvoren za crtanje: trgovci stokom sa svojim blagom i glupim slugama, vozari, pokućarci, trgovci knjiga i slika, mjenjači, seljaci i plaćenici, skitnice i što još sve ne. U sajamske dane vladala je ondje vesela i živa vreva, buka kola, konja i stoke, dolaženje i odlaženje ljudi iz sviju smjerova nebeskih pa čak koji put i iz Danske. On je sve to risao, a i novosti, što su ih ti ljudi donosili. Čitav se sviet ondje sastajao. Pripoviedalo se o caru Karlu i njegovim pustolovinama,

veselim i žalostnim, — o ratovima, vulkanima, o patru Ignaciju Loyoli, o kugi, Lutheru i Kalvinu, o krivovjercima, mučilištima, lomačama i čudesima, o dobrim i lošim papama, o suši i gladu, zviezdama repaticama, umorstvima i novim svetcima. To je bilo vrieme anđela i svetaca. A Petar je napeto slušao. Sjedio je s tim ljudima zajedno za težkim stolovima uz pivo ili u krugu oko razplamsalog ognjišta, te je slušao, kako je sviet bio rđav, okrutan i nepodnosljiv.

Zemlja je bila zla kugla s poput prsta debelom korom, u kojoj je divljao pakao. Nebo je bilo tako visoko, a Bog tako daleko! Ljudi su živjeli u magli sedam glavnih grieha. Svaki je pojedinac slutio, da će se dogoditi velike stvari, da priete strahovite kazne; ali svi su pokušavali zatomiti svoj strah smiehom, jelom, pilom ili molitvama.

Petar se koji put ćutio odgovornim za to, što ima doći, i tada se njegovo srdce stezalo od grozovitih slika, što su ga mučile. Izbjegavao je tom strahu tako, da je risao, uviek i neprestano risao. Otimao je tom strahu bodljiku time, što ga je prikazivao u slikama, a i s pomoću molitve. Često je sjedio u obližnjoj crkvi franjevačkog samostana, u kojoj je čisto i ugodno mirisalo na mir i tamjan, te je čitao drage molitve iz svog starog molitvenika.

Jer on se morao držati grčevito čvrsto, da ne sklizne na stranputicu i na put zla. Sedam glavnih grieha sjedili su mu na srdcu, i on ih je neprestano morao goniti. Ali njihovo izpijanje naše krvi ipak je koji put isto tako ugodno kao i kratak san: sve dobro prija, a najviše ono, što je zabranjeno! Morao se često dugo moliti, da ponovno postane jak; a uviek je bila umjetnost ona, kojom je Bog ponovno djelovao na njega, i zbog koje je on zaboravljao na sve zlo u sebi i u drugima. Tada je risao i slikao tako dugo, dok je u zraku bilo još mrvice svjetlosti. A nakon dovršena posla išao mu je vrč piva u tek kao anđeo, i on je mogao ponovno pjevati u sav glas kao kakva trublja.

U gostionicu k »Svraki« dolazila su razna družtva iz okolice: ceh sv. Sebastiana, braća kuglači, vjerni kartaši i drugi, a Petar je bio član tih družtava. Sva su ta družtva održavala svoje gostbe, gdje se onda čitavo svinjče ili čitavo tele moralo izprati riekama piva. On je jeo s njima — i to hrabro jeo! — i brinuo se za veselo razpoloženje pri gostbi.

Ali on nije bio samo član koji jede, već također i djelatni član. Nedjeljama je strieljao strjelicom u metu, bacao kugle i ciljao u ptice, koje su bile pričvršćene na krilima vjetrenjače. Ali usred igre znao je odjednom nestati, privučen kakvom bojom, kakvom uspomenom, kakvim šumom ili kakvim mirisom, i onda je polazio u šetnju sâm tihim putovima uz žitna polja, preko livade ili u šumu. Rado je bio sam, koji put ga nije bilo čitavog dana — bio je razpušten kao kakvo diete. Ljudi su ga smatrali neobičnim, veselim i zadovoljnim te su ga malo po malo svi nazivali šaljivdžija Petar.

A u samoći, koju je volio, on je stekao dublje poznavanje prirode i njezinih različitih izgleda već prema godišnjim dobima. Njegove oči i njegova duša bili su na njezinom izvoru. Kako je liepo u svježini bielog proljetnog jutra zaroniti u mladu šumu, u koju sunce zabada snopove svojih zraka, dok se drveće ciedi od radosti; u ljetu promatrati rastenje olujnih oblaka nad ravnicom i osluškivati vesele zvukove proštenja, što dopiru iz obližnjeg sela; za turobnih jesenjih večeri šetati bolestnom šumom, kad mjesečev srp visi između drveća; a u zimi gaziti kroz mekan snieg ili trčati na sklizaljkama širokim vodenim jarcima oko dvoraca; a onda kiša, vjetar i svakakvo vrieme!

»Uviek je liepo vrieme, ali uviek drugčije!« klicao je on. On je postao jedan dio veličanstvene prirode, bio je njezin izdanak kao kakvo drvo, u kojem su živjele godine. Bio je kao kakav cviet, kao dio zraka, vjetra, rasta zemlje. Njegovi su plodovi bili njegovi crteži. A on je crtao sve što je vidio ili mogao sebi predstaviti: svoje dobro i svoje zlo, svoje kreposti i svoje griehe. Kad je štogod promatrao, ostajala mu je slika

za uviek u pamćenju. Za umjetnost se odmah oduševljavao, a isto tako i za ljubav, koju je bojažljivo izbjegavao — ali ni za što drugo. On se sam čudio — a to ga je i žalostilo — što on u svakoj stvari vidi dobre i zle strane. On se u razgovoru nije mogao uzbuđivati kao drugi, već samo kad se davao na posao. Zbog svoje umjetnosti sve je drugo puštao po strani.

»Taj je plamen zapalio u meni Jan Nagel«, mislio je on. I izrađivao je kopije za Coeckea i miniature za njegovu ženu.

Uz to je slikao i za sebe sama i prodavao tu i tamo kakav crtež ili malu skicu putnicima, ali se nije na slike podpisivao, jer nije bio majstor ceha sv. Luke. Sa svojim je novcem izlazio na kraj, ali je s njim brižno postupao, tako da mu je uviek još nešto preostajalo.

I tako je proveo u »Svraki« dvie godine u sretnom radu.

Kad je jednog dana risao neku seljakinju, koja je sjedila pred »Svrakom« i nekoga čekala držeći košaru s jajima oprezno na koljenima, neki težak glas progovori: »Kupujem ovaj crtež!«

Petar se okrene i ugleda nekog živahnog, bogato odjevenog gospodina s bielim nabranim ovratnikom, povrh kojega se njegovo lice, okruženo bradom, svjetlucalo ružičasto i mastno kao kakva jabuka, koju si očistio rukavom. »Ako imate još više toga, ja ću i druge kupiti!« uzvikne on. »Ja kupujem sve!«

Kad ga je Petar odveo u svoju sobu i kad je on tamo ugledao crteže, uzkliknuo je: »Divno! Prekrasno! Silno! Sutra ću dovesti sa sobom poznatog nakladnika i trgovca umjetninama Jeronima Cocka, a onda ste na konju! Cocka od tvrdke »Četiri strane svieta«. On veselo strese Petrovu ruku i reče: »Smijem li se sada predstaviti? Hans Franckert iz Nürnberga, pjesnik, trgovac žitom i mnogo toga! Hajde, da na naše poznanstvo popijemo dolje vrč piva, ili ako baš hoćete deset. Osjećam se kao Kolumbo: odkrio sam novi sviet!« I on uhvati plahog Petra pod ruku kao brata.

Četiri dana nakon toga, kako je Jeronim Cock vidio Petrove crteže, stavio je u svoju željeznu škrinju ugovor, prema kome se Petar obvezao, da će sve svoje crteže prodavati samo Cocku uz tu i tu cienu po komadu. U međuvremenu je Petar iz zahvalnosti pohodio majstora Coeckea i zapitao ga, da li mu je to pravo. Coecke ga je nagovarao na to, »jer majstor i onako ne ćeš postati, ako budeš tako nastavljao!« i on je opet zaklinjao sve bogove Olimpa, da Petra nagnaju na to, da postane moderan.

»Ah, meštre«, reče Petar, »ja sam jednostavan seljak i svakako ću kao seljak umrieti.« Poljubio mu je ruku iz zahvalnosti za prve godine. »Činit ću sve što mogu.«

Od toga se dana Jeronim Cock stao zauzimati kod svih umjetnika i učenjaka, koji su dan na dan izpunjavali njegovu kuću svojim mudrim razgovorima, da bi postigao, da Petar bude primljen kao majstor u ceh sv. Luke. Cock je bio lukavi lisac. U svojoj je mladosti bio kao i njegov brat Matija na najboljem putu da postane veliki slikar. Veselog srdca i s iskrenim oduševljenjem odputovao je u plavu Italiju; i dok su njegov brat i drugi, gledajući veličinu renesanse, gorjeli od oduševljenog obožavanja i drhtali od nestrpljivosti da se sami late posla, Jeronimova se odvažnost raztopila kao lojanica na suncu. On je veličinu, snagu i bljesak tih genialnih umjetnika osjetio tako snažno, a ujedno je postao sebi sviestan svoje bezpomoćnosti i bezznačajnosti svog talenta, tako da je slomljen pod svodom Sikstinske kapele sa zakletvom i uzdahom rekao: »Sada ne ću više nikada ni dodirnuti kist.«

Njegov se oganj ugasio. Vratio se kući u Flandriju bez nade. Ali on je bio filozof! A uzput je imao dosta vremena za promišljanje o tome, čime će zarađivati svoj kruh i uljepšavati svoj život. Kad je došao u dobri grad Antwerpen, pronašao je; sretne su okolnosti pripomogle tome, da se njegova osnova ostvari. Htio je započeti trgovinom umjetninama, ali nije imao novaca. Zato je na brzu ruku umrla neka njegova

bogata tetka, koja je živjela u samostanu u Lieru. Ona je njemu i njegovom bratu ostavila nekoliko lonaca dukata. »Dobra duša«, reče Jeronim, »čovjek mora biti za sve zahvalan.«

I on je davao slikarima posla, kupovao i prodavao uljene slike i akvarele, dao izrađivati bakroreze i bakropise po novim i starim slikama i crtežima talijanskim i drugim, i oženio se bujnom i plavokosom Nizozemkom Katarinom Volk, mladom i svježom kao tulipan.

Ona je dobro svirala harfu. Dućan u Carskoj ulici okrstio je »Četiri strane svieta«. Ondje se moglo naći sve: starinsko i biblijsko, gotičko i moderno, vesele i paklenske slike, mrtve prirode, krajobrazi i marine; sve je bilo zastupano.

Posao je dobro uspievao. Cock je imao dobar nos: Petrovi su se crteži sjajno prodavali. A Cock mu je obećao, čim postane majstor ceha sv. Luke i stekne pravo podpisivati sva djela svojim imenom, da će moći na njegov račun odputovati u Italiju.

Cock je imao velik upliv: njegova je trgovina bila slavna. Za svakog je umjetnika bila čast i tako reći slava, ako su njegova djela izašla kao bakrorezi kod tvrdke »Četiri strane svieta«, budući da su se ona doista širila odanle na sve strane svieta. Ali Petrov je slučaj bio težak. On je među mlađima bio jedini, koji je još radio na barbarski i seljački način slikara gotike. Svi umjetnici kao Frans Floris, Pieter Coecke, Willem Key i drugi veliki i mali majstori ceha sv. Luke, koji su posjećivali Cockov dom što je postao duševno središte, bili su pristaše novog smjera iz uvjerenja, zbog mode ili zbog pomanjkanja samostalnosti. A oni nisu mogli sami sebi dati pljusku ili zatajiti svoja osnovna načela time, da u svoju sredinu uzmu nekoga, čije se djelo upravlja poput izazovnog vjetra protiv njihovih učenih, liepih, ozbiljnih i svečanih slika.

Ali Cock je bio miran, on nije htio Petra silom nametati: još godinu dana, i Petrov će se talenat tako razviti, da će im

ga on moći ponuditi kao zavodljivu tortu od jabuka, u koju će morati zagrizti.

I Petar je radio mnogo i rado. Smio je risati sve što ga je poticalo: po životu ili prema slikama. A mogao je koliko mu srdce želi lutati naokolo poljskim putovima; risao je ljude, zaselke, dvorce, fantastične slike — i crteže prema slikama Boscha. Ali Petar se čudio, što se Cock nipošto ne žuri, da dade sve njegove crteže rezati u bakar, već ih zajedno s drugima čuva u kutijama.

»Oni će kasnije opet izroniti«, reče Cock, »pusti me samo da ja radim, ja ti pečem mastnog kopuna!«

Svi veliki ljudi, plemići i bogataši, učene glave i genialni umjetnici bili su ponosni što zalaze u Cockovu kuću. A i Cock je bio kod njih uviek dobro došao gost: on je bio neizcrpiv u pripoviedanju događaja, znao je duhovito časkati o svojim pogrješkama, svojim promašenim izjavama ljubavi i svojim razočaranjima; k tome je izhitrivao stihove i glasbu; pio je s njima staru malvaziju u sjenicama na njihovim ladanjskim imanjima i rado je sjedao zajedno sa svojom plavokosom ženom za njihove natrpane, sjajne stolove.

Ukrašivao je sobe bogatih ljudi, jer je bila velika čast, kad je koji bogataš mogao reći drugome: »Moje je sobe opremio Cock«; a također i iz toga razloga umjetnici su se klanjali pred njim talijanskom udvornošću. On je postao bogat. Ali nažalost njegov mu nizozemski tulipan nije poklonio djece. No on je i u tome bio filozof: pomirio se s tim kao svatko, tko stoji pred ugaslom vatrom u svom srdcu. Dao je naslikati svoj portret i od njega izraditi bakrorez: neravno lice povrh nabranog ovratnika, baršunasto odielo s blistavim brokatnim rukavima — a s kažiprstom upire u mrtvačku lubanju, što je drži u lievoj ruci.

*

Petar je sada češće dolazio Cocku, da mu preda crteže ili ih ondje izradi tintom. Upoznao se s velikim ljudima, radovao

se tome, ali ga je malo veselilo slušati njihove vječne razgovore o renesansi. Koji put ih je slušao pun žudnje za znanjem, ali naskoro, dok su se oni žarili od oduševljenja, on je pomišljao na kakvog seljaka, koji sije na svježe izoranoj njivi, i kako su u travnju obzorja zalivena svietlom bojom rajnskog vina. Tada se tiho odšuljao da posjeti Jana Nagela i da ga čuje, kako on snažnim riečima slavi svetu umjetnost slikanja. Ili se, privučen potajnom čežnjom, zaputio k Josipu Sveznadaru. Neodređenost i tajanstvenost njegove religije bila je tako privlačiva, da bi o njoj mogao sanjati, ali iz straha, da u nju ne povjeruje, nije se usuđivao čitati knjige, što mu ih je Josip posuđivao. Većinom se ipak vraćao k »Svraki«, da radi u mirisu šuma, naporno radi, kao kakav postolar, koji mora za sliedeće nedjeljno proštenje dovršiti cipele. Tu i tamo ga je posjećivao Hans Franckert, pa je bilo veselo, kad su njih četvorica sjedili zajedno kod piva i pripoviedali — Petar, Jan Nagel, Hans Franckert i Josip Sveznadar.

»I najveća kobasica na svietu ima uviek dva kraja«, govorio je Hans, »ali pivo nema kraja!«

Petar je živio u sladkoj nadi, da će Cockovom pomoću postati majstor, a onda će također vidjeti Italiju! U svojoj je osamljenosti često mislio na to, kao što žaba izpod leda misli na proljeće, ali ne samo za to, da bi gledao umjetnička djela, bazilike i katedrale, već i da okusi zadovoljstvo putovanja u daljinu, sam i malen, kroz bezkrajne tamne šume, uzbrdo i nizbrdo; uzpinjati se na pećine i u daljini odkrivati nove daljine, i onda negdje u nekom začaranom gradu na moru vidjeti djevojku s medeno smeđim očima ili susresti bilo kakvu nježnu Anu.

Zatvorio je oči i jeza ga je prošla od sreće...

*

Ali jednog dana dođe k njemu Jan Nagel žalostan.

»Što se dogodilo?« zapita Petar.

»Sa mnom je svršeno«, reče Jan i onda opet ušuti. Nakon dugog zapitkivanja i natezanja provali iz njega: »Sada hoće taj tikvan, taj car Karlo, poslati iduće godine u Flandriju svoga sina Filipa. Tada se imaju upriličiti posvuda veliki svečani dočeci, — a platiti ih naravno moramo mi. Moj je majstor odabran, da ukrasi Bruxelles i Antwerpen. On sada seli u Bruxelles zbog upravljanja poslovima. Nikada ne će sviet moći vidjeti toliko liepa — na naš trošak. Ali ja želim iz punog srdca, da bi padala kiša, blato, smrad, nečist, izmetine! Što ću ja sada započeti bez svog majstora? Reci, što bih sada započeo? Neka se car Karlo zajedno sa svojim sinom razpukne! Ta zar nije dosta, da nam oni svietle s lomačama? Sada mi oni otimaju također još i moj tavan i mog majstora. K Florisu ne idem, a u Bruxelles me ne će ni đavo odvući. Ali to me stoji života! Da, života!«

I on zaškrguće od biesa zubima.

»Mogao bih izpiti more, a svakome, koji bi se tome smijao, razbio bih glavu!«

Topotao je nogama i neprestano pio. Opio se pivom i srčbom, i Petar ga je morao odpremiti kući.

*

Coecke se preselio u Bruxelles, i Jan je izgubio tlo pod nogama: slikao je kod ovoga, kod onoga, ali nigdje mu se nije sviđalo. »Moj tavan«, jadikovao je on, »moj tavan!« Zatim je pokušavao kod kuće štogod raditi, ali mu nije polazilo za rukom. Mnogo je čitao, bio je često kod Josipa Sveznadara ili kod Petra ili je sam polazio na šetnju duž Šelde.

Ali Petar nije nikad vidio veselijeg čovjeka no starog Jana Nagela, kad je na dan Filipovog dolazka u Antwerpen kiša tako padala, kao iz kabla. Skakutao je kao kakav mali majmun.

Kiša je padala tako dugo, dok je Filip boravio u Antwerpenu, a Jan se smijao. Ali Josip Sveznadar reče bez točaka i bez zareza: »Ja sam to vidio u pokalu kiša je nevolja koja dolazi na našu zemlju koliko kapi sada pada toliko će suza naše oči izplakati pod njegovom vladavinom hajde da jadikujemo i izpijemo vrč piva i tražimo kamen mudraca.«

A Petar je radio marljivo kao pčela.

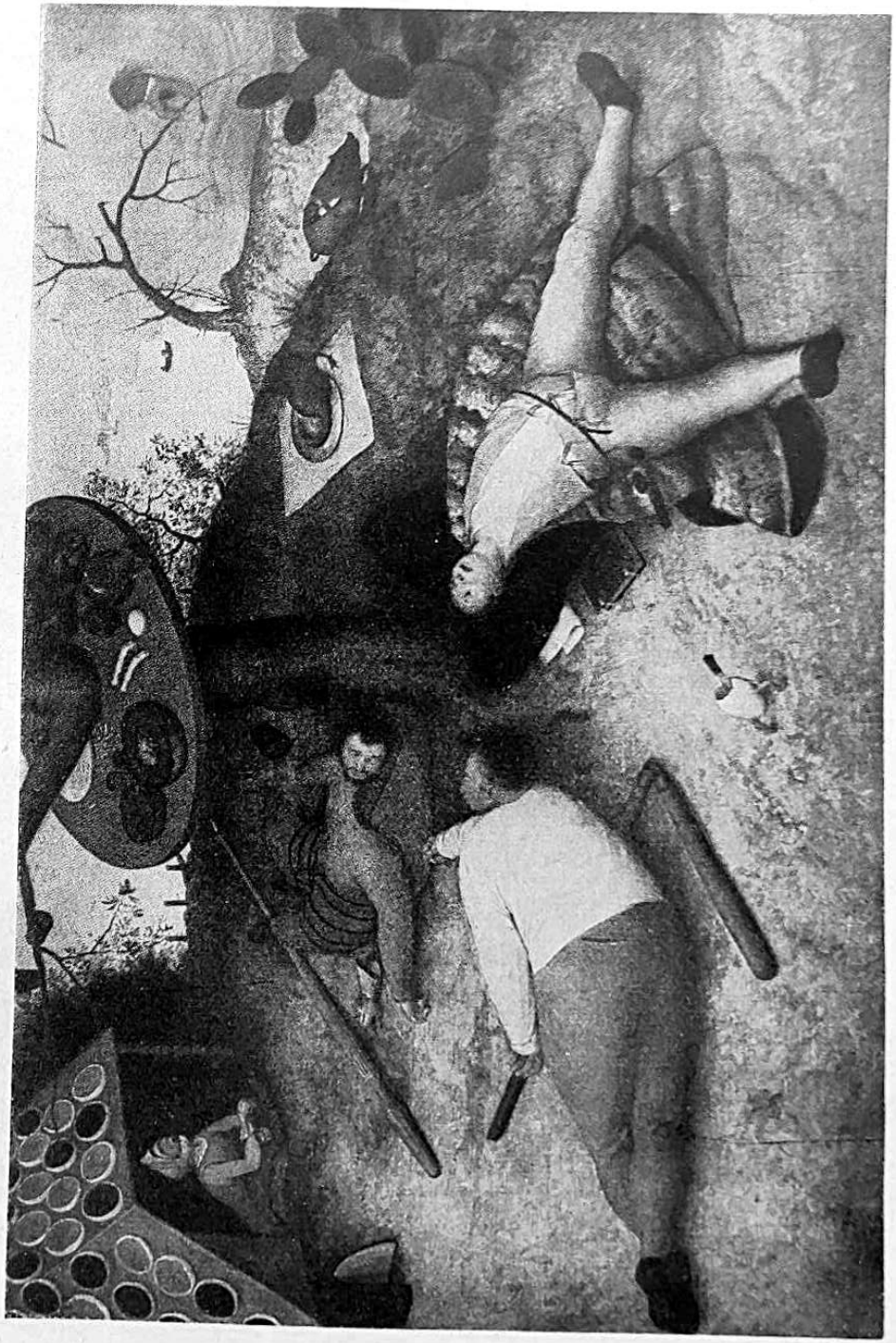

1567. München, Stara pinakoteka

9. ŠLARAFIJA

10. BOGALJI

1568. Pariz, Louvre

U ITALIJU

Jednog liepog jutra u kolovozu, kad su magle ležale na livadama kao oblaci tamjana, zaputio se Petar Bruegel, sada majstor ceha sv. Luke, na malom bielom konju sa smeđim pjegama u Italiju.

Prije no što se izgubio na jednom zavoju puta, ogledao se i domahnuo svojim malim šeširom s perom »Svraki«, gdje su njegovi prijatelji — Jan Nagel, Hans Franckert i Josip Sveznadar — podigli svoje pivske vrčeve u vis.

*

Jašio je uzbrdo i nizbrdo; kroz bezkrajne tamne šume; odkrivao je s visova, na koje se težko uzpinjao, svietle ravnice s riekama, okruglo drveće i šume, kakav grad obasjan suncem, a iza njega zavodljivu modrinu drugih bregova. Risao je sve to, istodobno začuđen i zbunjen. Čitave je sate sjedio sanjareći pred kakvim vodopadom ili u večernje doba kod vatre na vrhuncu kakvog brega uz tiho brenčanje svojih vjernih gajda. Koji put je zapeo u kojoj od prijatnih gostionica u malim gradovima. Ali svaki put, kad je odilazio dalje na put, nosio je sa sobom čitavo množtvo crteža ljudi, pogleda na gradove i krajinu.

Putovao je preko iztočne Francuzke pored dvoraca i vinograda. Risao je vinogradare koji pjevaju, kako beru grožđe, odnose ga i gnječe u velikim bačvama. Risao je i risao: to je bilo kao kakva bolest.

Jednog dana o prvom jutarnjem svitanju ugledao je sa svog ležaja pod visokim borovima tamo daleko povrh crne mo-

drine noći, kako se snijegom pokriveni vrhunci Alpa bliješte na nebu kao bogovi. Tada se bacio na koljena. Ujašio je u divlje i prieteće Alpe kao kroz triumfalni slavoluk, sa šeširom u ruci, ponosan i zadivljen. Izpod njega: dubine što su ga mamile, a iznad njega: prieteća težina strmih klisura. Često se našao kao pritiešnjen u uzkim i mračnim jarugama, ali je uviek kliktavim čuđenjem pozdravljao nove daljine, što su se otvarale njegovim pogledima. Povrh njih je vladala tišina kao kakvo sveto biće. »Ja to nisam zasluzio«, uzdisao je Petar blaženo. Bilo je to neko trajno čudo: jutarnja svitanja, u kojih su zlatnoj magli bregovi izgledali još jednom tako ogromni; zalazci sunca, što su se zadržavali ružičasto svietleći na snježnim glavicama, dok je sve drugo tonulo u modru večer; sela puna smieha u dubokim zelenim dolinama; ogledala jezera kao rupe u zemlji; i tamne jelove šume, što su u veselim mrljama strčile na silnim visinama. Oh, kako je to bilo liepo! A onda vrieme, što se neprestano mienjalo, koje bregove odieva i krasi ih svietlom i bojom; zasljepljujuće sunce, naduveni oblaci iznad i izpod njega i njihove sjene što se gone po zemlji; kiša što se puši i duge u vodopadima; i vjetar, što zanosno šumi kroz šume koje se saginju prema zasniežnim vrhuncima. I tišina! Vječna tišina! »Kako je liepa haljina, koju je Bog iztkao povrh svieta!« reče Petar. »Ovdje se osjeća prst Božji! A sada znam i to, kako smo mi maleni«, govorio je on i opet govorio' i uzvikivao od zanosa još sve moguće stvari. Bio je kao lud, satrt svom tom ljepotom. I risao je. Gutao je Alpe svojim očima. Izpunjavao je time svoje crtežc i svoj papir.

Ah! imati za vrieme prelaženja najviših visina taj bogat osjećaj, da čovjeku leži čitav svieт do nogu! Uzdigao se na prste, razširio ruke i kliknuo: »Gotovo mi je tako, kao da sam anđeo!« A predoćba, kad se nalazio u kakvoj dubini, da čitav svieт srdito nasrće na njega kao valovi Crvenog mora, — i tada je postajao plašljiv i gonilo ga je nešto kao kakvu srnu,

da bude opet gore, gdje mu usustret duše vjetar, i on se osjećao kao zastavica na jarbolu povrh uzburkanih valova.

Svaki je dan bio neka svečanost. Spavao je u kolibama, pio krepko mlieko, duhao u turobni alpski rog, a za vrieme toplih listopadskih večeri vani je pred vratima izvijao iz svojih gajda srdačne flamanske pjesme za jednostavne gorštake sa svojim debelim koljenima; šume, što su se širile bregovima, gutale su zvukove, a u tišini, što je netaknuta ležala povrh visova i dubina, bilo je tada tako liepo misliti na daleku Flandriju.

Putovao je polako dalje ne žureći se, s iztegnutim vratom i izpitljivim i zanosnim očima, jer nije trebao biti nigdje i mogao je ostajati svagdje. Osjetio je veselje, da bi ovdje ili gdje drugdje sagradio sebi malu kolibicu. Ali uviek je bio iznova privučen od daljine kao od kakvog novog svieta, koji se otvara pred njim, i o ljepoti, koja sanjari o dalekim stvarima i uviek izmiče kao kakva ptica koja leti mimo.

Taj njegov pobjednički pohod, čas ovamo a čas onamo, trajao je tako dugo, dok ga prve snieżne mećave nisu odagnale iz Alpa. Bacio je još jedan pogled natrag k golemim zamagljenim vrhuncima, iza kojih su se gomilali crni divlji zimski oblaci. Vidio je ovdje stotinu slika, na kojima bi ljudi bili maleni poput mrava pod božanskom snagom veličanstvenog krajolika što sve uništava i vlada svime: pad svetog Pavla — sveti Antun u pustinji — Magdalena pokornica — Mojsije koji promatra obećanu zemlju — i mnoge druge. »Hvala vam!« doviknuo je on Alpama. Skinuo je šešir kao pred svima kraljevima ovog svieta. Zatim je pojašio u ljubku zemlju naranča.

»Italija su grudi umjetnosti, i sada valja na njima sisati!« reče Petar držeći u svakoj ruci sočnu naranču, u koju je zagrizao.

Sa srdcem, što mu je zamiralo, ušao je u Milano. Vidio je djela Leonarda da Vincija, o čijim je zmijama čeznuo Jan

Nagel. Činilo mu se, da je ta mirna skladna ljepota sa svojim proljetnim smieškom ponešto prožeta smušenom religijom Josipa Sveznadara. »Ima u tome nešto nalik na pravljenje zlata«, reče Petar. Ta je umjetnost krila u sebi zagonetku, koja je tajanstveno privlačila a ujedno djelovala odbijajući kao led. »Na povratku ću te stvari razgledati malo točnije.« Uzdahnuo je olakšano i promatrao velikim očima mramornu katedralu, koja se širila kao biela kita cvieća sa svojim stotinama tornjeva i svetaca i tisućama ukrasa. Ali u njemu je bio neki nemir, koji ga je neprestano tjerao sve dalje i dalje. Mnogobrojne freske i slike u zbirkama moći će mirnije promatrati na povratku, i on se pridružio nekoj gomili vojnika. Ali je naskoro zaostao, prikovan ljepotom krajolika, očaran nježnim nebom i blagom daljinom sa svojim plavim brežuljcima.

Koji put je daleko zastranio s puta, da posjeti kakav daleki grad, što je blještao na kojem brdu. Ujašio je kroz gradska vrata, pošao pored zdenca na trgu, gdje su žene sa crnim očima crple vodu. Dešavalo se, da je na čitave tjedne zapeo u kojem takvom malom gradu na kakvom brdu. Čitava osnova, što ju je izradio s Cockom, bila je poremećena. On je naprosto išao prema onim daljinama, koje su ga najviše mamile na crtanje, išao je mnogim okolnim putovima, ali njemu se nije nikada žurilo. Pridruživao se hodočastnicima, trgovcima i proštenjarima, ali najradije je išao sam.

I vidio je mnogo gradova. Čudio se ljepoti, maru i različnosti umjetničkih djela svake vrste, što ih je posvuda nalazio; divio se prije svega spretnosti, uravnoteženim i uspjelim kompozicijama slika, a pogotovo njihovim pobjedničkim bojama. »Prema ovome su naši moderni slikari čisti sirup«, reče on. »Oni su doduše naslikali mnogo slika s Isusom, ali su nažalost zaboravili siromašne ljude.« Kod promatranja nebrojenih Posljednjih večera i Kalvarija imao je uviek pred očima svečanosti svojih seljaka i gomilu puka, kad je netko bio vučen na

stratište ili na lomaču. I zar on nije kod tih tužnih prizora pomišljao na Kristov križni put?

To ga je nehotice navelo na pomisao, da naslika život Isusov u vrevi ljudi iz Antwerpena i Brabanta. Kad se ponovno vrati kući, on će to učiniti! On je promatrao, promatrao — ali bilo je toga odviše: glava mu je tako jako šumjela od mnogih freska, slika, kipova i crkva, tako da je došavši na domak Firence, oklievao, da li bi ušao u nju. Napokon je ipak ušao, da trgovcima, koji su putovali u Flandriju, preda omot crteža za Cocka, a svakako i zato, da se divi najboljima od najboljih talijanskih slikara, koji su ga usrećivali u najvećoj mjeri. Ali sve ostalo on će već razgledati na povratku.

Krajina: brežuljci, bregovi i doline sa svojim vinogradima, strme pećine sa svojim tamnim gudurama i blještavi snježni vrhunci, izgledi, vidici, gle, to je bilo ono, što mu je široko otvorilo dušu! I on je sve to risao neumornom strašću. Kakve li radosti zalutati i onda nabasati na kakav samostan s fratrima franjevcima što se smješkaju i koji ga rado ugoste suhom ribom i vrčem vina. Ili kakva li iznenađenja: u kakvoj ladanjskoj gostionici na podnožju pećina zaljubiti se u krčmarevu kćerku, brati s njom cvieće i onda saznati da je ona udata — a onda još u istoj noći put pod noge! Jahati tako uzduž i poprieko naokolo, lutati bez žurbe pa ipak s ugodnim osjećajem da ideš sve dalje i dalje, jahati kroz godišnje dobi i pustolovine, uzput brati grožđe i koji put uživati krepak san pod vedrim nebom; biti komadić pokretne prirode i srkati u sebe svjetlost, zrak, sunce i boje; i onda hvatati tu silnu snagu u crteže — oh! kako je to bilo dobro, kako je to bilo liepo! Nije nikada ni vidio oblake, maglu, kišu i snieg.

»Ovome ipak nedostaje naše hirovito vrieme«, reče Petar. »Ovdje zna svatko napamet, kakvo je nebo, a kod nas svira ono svaki dan na novoj struni.«

Išao je sve dalje polako, razpjevan i crtajući, mimoišao je mnogi grad — a u bezbrižnosti i slobodi hitro su odmicali mje-

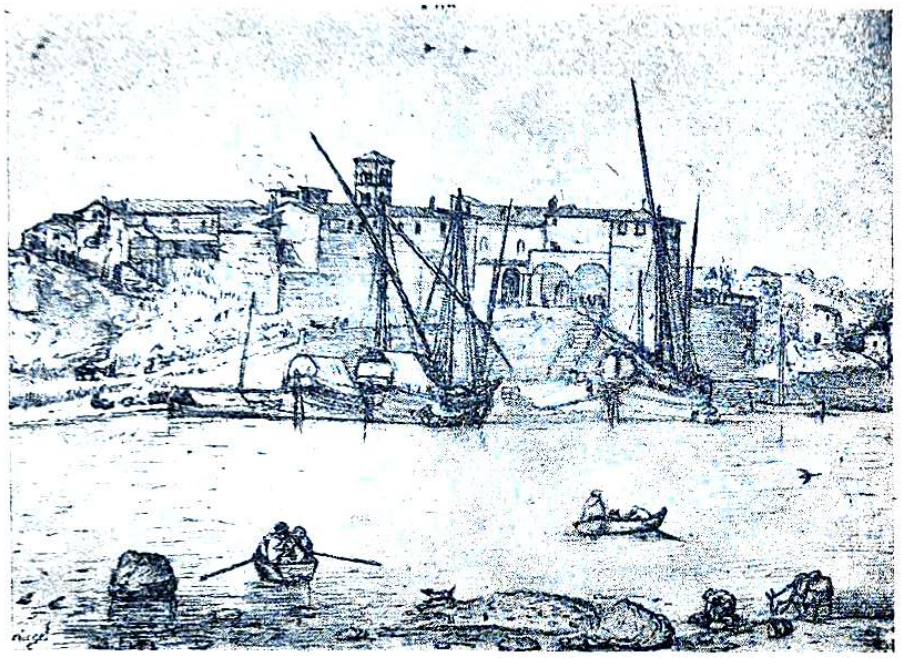

6. Ripa grande u Rimu

seci i godišnje dobi, tako da se nakon godine i po, opaljen od sunca, pojavio pred zidinama Rima, svirajući u gajde. Kleknuo je s djetinjim strahopoštovanjem pred papu i dobio njegov blagoslov.

Ostao je u Rimu, ali je više lunjao uličicama, sirotinjskim četvrtima i oko zdenaca, da bi promatrao puk kako radi i živi, nego što je razgledavao starinske ruševine i slike u crkvama. Renesanse je bio sasvim sit. Bio je sasvim satrven Michelangelovim Sudnjim danom i sklapao ruke pred Rafaelovim Stanzama. Ali idućeg dana nije više mislio na to i nije više otišao onamo. Kad je ulazio u crkve, činio je to zato da se pomoli, ali s Tizianovih krajobraza nije mogao skinuti pogleda.

Izradio je mnogo crteža, što su prikazivali stari grad i sela u okolnim brdima. Tu je trebao ostati godinu dana. Nakon četrnaest dana pomišljao je na to, da unajmi kakav stalan stan

na obali rieke, i da tamo izrađuje veće crteže. A kasnije će nastaviti putovanjem. Tih je dana ipak pošao u Ostiju i vidio prvi put u svom životu more. Njegovo je čuđenje bilo tako veliko a divljenje tako snažno, da ga je obuzela prava ljubav prema moru. A ta nenadana ljubav nije mogla naći nikakav bolji izražaj, no da se ukrca na lađu. O tome nije trebao razmišljati ni jednu jedinu noć. Nemir, koji ga je neprestano gonio sve dalje i dalje, učinio je svoje, i on je idućeg jutra sjedio pod napetim šuštavim jedrom neke galije, što je plovila u Palermo. Brod je razširio svoja krila i na njima se ljuljao preko vode. To je bila nova sreća: tražiti, nalaziti i uviek iznova bježati pred bezkrajnošću; sliediti bezkrajnost u nadi, da je ne ćeš nikada dosegnuti!

I pomišljao je na to, kako je njegov otac, pravi seljak, htio postati mornar i nadao se, da će to postati njegov sin. Ovdje je on sada bio donekle mornar! Dan prije no što su imali dosegnuti kopno, podigla se jedna od onih biesnih oluja, koja je brod čas potiskivala dolje, čas ga na brdima vode podizala u vis, bacala ga amo tamo po valovima što su plesali, derala jedra i bacala ljude s ljestava od užeta. Proklinjali su i molili se, a Petar je sve promatrao čudeći se i diveći. »To je da naslikaš«, reče on. A kad je ujutro umirujuće sunce bacalo na tamnu uzbibanu vodu smaragdno zelene mrlje svietla, odkrili su u daljini još druga jedra, što su se ljuljala na valovima. Lađa, nagnuta u stranu, uplovila je u neki malen zaljev na otoku Siciliji, da se opravi. Bili su od Messine udaljeni jedan dan.

Pošto je Petar prospavao u nekoj ribarskoj kolibi, sjedio je naveče u sjenici od vinove loze uz neku seosku gostionicu s vrčem sladkog vina pred sobom. Vani je ležalo mirno more, na kojem je treperila pruga mjesečine, a modri bregovi i pećine bili su kao preliveni mliekom.

Pred njim je hrkao neki debeli seljak otvorenih usta i zavaljen prema natrag. Petar ga je narisao, osjetio čar ove noći

i odjednom mu se činilo, da je nadošao pravi trenutak, da konačno napiše pismo svom dobrom prijatelju Janu Nagelu.

Pisao je, da se nakon nezaboravno liepe oluje sretno izkrcao na otoku Siciliji; da se Alpe naprosto ne mogu zamisliti, da se krajina ne može ljepše ni sanjati i da umjetnost ovdje miriše po raju! Na povratku će posvetiti veću pažnju gradovima i umjetničkim djelima. Sutra polazi u Messinu i putovat će Sicilijom uzduž i poprieko pola godine.

Na svoje iznenađenje Petar nije napisao više no jednu stranicu i završio je pismo s mnogim pozdravima svojim prijateljima.

Pa kad je idućeg jutra pošao u Messinu preko vrućih pećina, na jednom je zavoju puta s neke male uzvisine ugledao božanski vidik na mesinski tjesnac. Stajao je ondje osupnut. »Mislio sam, da je tako nešto dano samo svetcima i mrtvima!« prošapće on zadivljeno. Izpod njega je ležala kristalno modra voda s bielim uvojcima i liepim brodovima, kojih su se jedra napinjala od sreće. Tamo je opet stršila iz vode smeđa ruševina nekog starog tornja. Bieli je grad Messina izgledao kao da se kupa u moru, a iza njega je šumjela Etna. A s druge je strane rasao kao sedef iz divnog mora, na klisurastim pećinama, svietli Reggio sa svojim tornjevima, kupolama i lukovima. A povrh svega je vladalo moćno sunce! Taj pogled nije moglo nadmašiti ništa drugo. »To je ostvareni san. Tu je trebala stanovati Veronika!«

Narisao je to. »Nije potrebno da idem još dalje: nešto se ljepše ne može naći a ni zaželjeti.« Narisao ga je još jednom. Narisao ga je još pet puta.

»Kad bi ovo postojalo u Flandriji, onda bih ja ovdje sagradio svoju kolibu.« I u isti je čas osjetio čežnju za svojim zavičajem, što ga je dugo krio u jednom tamnom zakutku svog srdca. Kako neobično: uslied toga, što je vidio ono najljepše na čitavom svom putu i u čitavom svom životu, provalila je u njemu čežnja za domom kao kakav kliktavi izvor. I on je

upijao u sebe miris svoje zemlje, koji se pobjednički probudio u njemu, ovdje usred sunca, u ovoj simfoniji svietla, cvieća i grožđa. Brabant je živio u njegovu srdcu, on ga je ponio sa sobom — i sada se on otvorio kao kakav orah. On je bio kruh njegova srdca. On ga je vidio i osjećao, on je bio jedan dio njega, i on ga je odjednom stao natrag dozivati krikom majke, koja je izgubila diete. »Dolazim! Dolazim!« mucao je on. Preplavila ga je čežnja za domom, i on je stao plakati kao malo diete.

I mjesto da nastavi svoje putovanje kroz taj raj, on je stao u Messini tražiti brod, koji bi ga prevezao do Napulja, odakle bi se onda na konju najkraćim putem dao na povratak kroz gradove. No većina je brodova bila oštećena olujom, i možda će jedan odploviti tek idućeg tjedna. Ali tu je bila usidrena jedna galija, koja je sutra imala odjedriti u Mletke. Kako je to zavodljivo: Mletci, vratiti se morem, doći dvie godine prije kući — ali onda ne će vidjeti više ništa od Italije! Čitavu je noć razmišljao o ovom i onom. Ali idućeg je jutra sjedio na smotanom konopcu i gledao, kako Messina postaje sve manja i manja u sunčanoj daljini. »Odposlat ću pismo u Mletcima, jer ću inače doći prije njega u Antwerpen. Prvo, što ću uraditi, bit će to, da posjetim svoje selo!« mislio je on.

Nakon mnogo tjedana uzdigli se iz magle i vode Mletci, nježni kao kakva vodena boja kod zalaza sunca, kao vrt što je procvao iz mora. »Liepo, liepo, ali ništa za mene, to je odviše bogato za jednog seljačkog mladića«, reče on drugog dana. Ovdje se jako divio Tintorettu. I tada je rišući jahao kroz lombardijsku ravnicu, zašao u bregove, prešao strme Dolomite i Brennerski klanac, a onda kroz prijazni pobožni Tirol. Sada, kad ga je okruživao hladniji zrak stare klime, išao je hitrije i lakše. Nije ostajao nigdje dulje no jednu noć. Kad je napustio bregove, ujašio je u crne šume, i jednog je dana iz neke pošumljene uzvisine ugledao Rajnu. Bacio je šešir u zrak! I

pošto je putovao dane i tjedne, jednom pješke, zatim opet na konju ili lađom, došao je preko Aachena i Maastrichta u limburžku ravnicu. Pio je jako i poput kave crno pivo u liepom gradu Diestu, i pošao se pomoliti u Scherpenheuvel.

I tada je osjetio miris zavičaja.

Padao je snieg, smrzavalo se. »Dobro! To je nešto za mene!« uzvikne Petar. »To je nešto sasvim drugo nego u Italiji!« Izpružio je otvorene šake, da bi hvatao sniežne pahuljice.

A dva dana kasnije, ranog popodneva prve nedjelje u siečnju, došao je na nekim pokrivenim kolima i uzdrhtala srdca pred gradska vrata sv. Jurja u Antwerpen. Drhtao je od uzbuđenja. U smrznutom jarku uz nasip sklizali su se na splizaljkama. On se nasmije. To se mora narisati! Hitro je nabačeno na papir nekoliko poteza i likova. I sada je ujašio u dobar grad Antwerpen. Prije svega drugoga u crkvu Naše Drage Gospe, da iz zahvalnosti zapali debelu svieću! Pred crkvom, na liepo izklesanim sivim kamenima, sjedili su kao dielovi vječnosti prosjaci, bogalji, kljasti i sromasi i moljakali milostinju. »Talijani su svakako vidjeli Isusa, ali su zaboravili na prosjake iz Kafarnauma! A naši majmuni naravno isto tako! Ali ja ću vas naslikati i ja vas pozdravljam.«

Spuštao se sumrak. Da, to je još uviek bio stari dobri grad Antwerpen. Ali on nije imao vremena da se duže razgledava. Na vrat na nos k Janu Nagelu! Našao je Mirabellu, kako u kuhinji u smeđem svietlu uljanice slaže karte. »On nije kod kuće«, potužila se ona žalostno, »on se već tri dana skiće.«

»Napisao sam mu u Italiji pismo, ali ga nisam mogao poslati brže no da ga sam donesem sa sobom. Evo ga. Doći ću opet sutra, pa ću... Možda je on kod Josipa Sveznadara?«

Ona strese glavom. »Ne, on je zbog čarobnjačtva spaljen na lomači«, reče ona, »i od toga je vremena Jan klonuo, sasvim klonuo, sasvim je bez duše«, i ona započne plakati.

»Što ti to ne kažeš!« uzvikne Petar osupnuto... Nije mogao izgovoriti više ni rieči, nije smogao nikakve misli. »Doći ću

opet sutra.« Odteturao je napolje. Stajao je na studenoj ulici u predvečerje odjednom sam i ostavljen, osjećao se kao stranac, izgubljen i nemiran, kao netko, koji osjeća kao da ga sliedi i uhodi ovaj ili onaj Baskwadder. Kamo? On je ovo ovdje sebi predočivao tako veselo, a sada je osjetio grozu smrti. Odjednom je tako sasvim sam! Da ide Cocku? Ali on sigurno sjedi u svojim razkošnim odajama među učenjacima i magistrima, pred kojih se domišljatošću Petar osjećao plah i ugrožen. A što će on sada tamo s tim svojim jadom, što ga davi u grlu!

Ne znajući kamo pošao je nehotice, kao da njegove noge nisu zaboravile put, van groz gradska vrata, preko mračne velike ceste i onda ušao u »Svraku«, bučnu kao svake nedjelje... Kakvog li veselog klicanja: »Risač! Slikar! Šaljivdžija Petar!«

Poslije jednog sata sjedio je u svojoj staroj sobi pred crvenom vatrom u kaminu i plakao. »Jadni Josip, jadni Jan!«

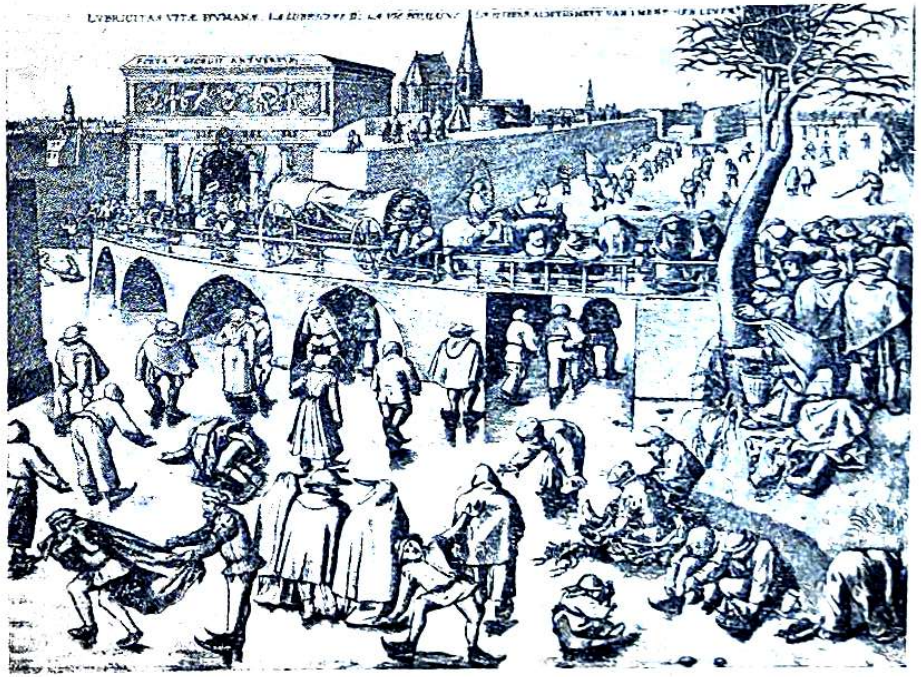

7. Sklizalište kod gradskih vrata u Antwerpenu

Dugo je tako sjedio, a kad je odmaknuo stolicu, ugledao je svoju kožnatu putnu torbu, koja je bila debela od samih crteža. »Kako je Josip mogao sretno živjeti bilo gdje, recimo ondje, izpod kakve palme!« reče Petar promatrajući jedan crtež s bregovima. Izvadio je zatim neki drugi crtež a onda još jedan, pa još jedan; oni su padali jedan za drugim na pod, i on je tako sebi ponovno dozivao u pamćenje jedan dio svog puta. Kad je držao u ruci crtež, što ga je nedugo prije načinio kod gradskih vrata sv. Jurja, osjetio je poriv, da likove što se voze na sklizaljkama jasnije nariše tintom, k tome kola na mostu, tornjeve iza nasipa i gledaoce, koji su se smijali nekoj sklizačici, koja je pala i pritom odkrila svoj stražnji dio. I turobno razmišljajući o promjenama, koje su se desile za vrieme njegove odsutnosti, on je pod sliku napisao pjesmicu, u kojoj je izrazio misao, kako su uobće sklizki svi putovi, kojima ljudi prolaze kroz sviet, i kako je led izpod njihovih nogu krhak i loman...

»Liepa zemlja«, reče on dirnut i pun oduševljenja. »Moj prvi crtež u zemlji, koja nešto vriedi. Ima još mnogo toga, što valja pokositi! Ima dosta sjemena naokolo!« On se ogleda za crtežima, što su ležali naokolo, veseo zbog mnogog posla što ga je čekao. »Pred tim se valja prekrižiti! U ime Otca i Sina i Duha Svetoga, Amen!« I tada napiše u jedan kut ovog prizora na ledu: PIETER BRUEGEL 1553.

VLAŽNO-VESELA UMJETNOST

U prenatrpanoj sobi gostionice »Svraka« sjedili su uz svietlo mnogih svieća umjetnici sa svojim prijateljima i drugim radoznalim ljudima, pijanicama i pripuzima; vikali su, smijali se i pili i očekivali šestoricu Bruseljaca, koji su se ovdje htjeli natjecati u piću sa slavnim slikarom Fransom Florisom.

Floris je sjedio tu sa zemljanim vrčem pred sobom, a oko njega Mostaert, Cock, Hans Franckert, Hans Bol, Lucas de Heere, Petar Bruegel, čitavi i polovični umjetnici i Florisovi revni učenici, koji su mu plaćali dvadeset forinti dnevno. A iza njih su stajali kojekakvi pratioci, radoznali ljudi, izpičuture, ljubitelji oklada, ljudi sa suhim jetrima ili drugi obožavaoci piva i vina. Bila je buka kao u kakvom bubnju, po kojem se udara. Odjednom ustade kratkovrati i široki Frans Floris s kratkom plavom bradom i nosom, koji se nažalost već crvenio, podigao u vis frankfurtski vrč što se pjenio te uzviknuo, dok su mu se ponosne sive oči izazovno iskrile: »Gotovo bi čovjek mislio, da se ti Bruseljci boje! Neka oni samo dođu! Ja ću čitav drvored ovakvih vrčeva iztočiti kroz svoje grlo i onda ću još uviek stajati uzpravno kao kakva svieća i naslikati jednu od svojih najljepših slika, pred kojom će sviet klečati. Nazivaju me neuzporedivim, flamanskim Rafaelom, ali i flamanskim Bakom. No, ovo posljednje ime svakako primam. Danas ću ja onim glasovitim kontrabasima iz Bruxellesa pokazati svoju titansku snagu u piću. Neka se razpuknu prije no što ja prestanem. Ali gdje su oni? Čini se, da nisu žedni! Ja ću međutim za to vrieme održavati kroz grlo slobodan prolaz!«

On zavitla vrčem i htjede ga staviti na usta, ali Cockova ga ruka uhvati za lakat. »Dosta je, Flor! Misli na to, da moraš braniti i našu čast. Jer ovo ovdje ne znači: flamanski Rafael protiv kakovog Petra ili Jana, već Antwerpen protiv Bruxellesa. Ti si sada već izpraznio dva vrča, pa čak i više, a ona su braća prazna kao kakav svučeni haljetak; a oni umiju isto tako snažno potegnuti kao i ti. U ime Antwerpena, ti sada više ne ćeš popiti ni kapi!«

»Ne bih bio takav orijaš, kad bih se htio brinuti za taj tvoj strah. Ja se ne opijam, ja samo postajem blažen. Moja koljena ne klecaju nikada. Jedanput, da, jedanput sam se stropoštao od pijanstva, ali to je bilo pijanstvo velikih duša, što ih posjećuju samo svetci i geniji. To se dogodilo onda, kad je moj prijatelj Michelangelo odkrio Posljednji sud. Tada sam drhtao, znojio se i srdce mi je tuklo, a naveče kod svečane gostbe, kod koje su sudjelovali papa, kardinali, prinčevi i grofovi, ja sam se kod treće čaše stropoštao u naručaj svog prijatelja Michelangela. Ali ja sam bio pijan od najuzvišenije ljepote, od koje iz očiju teku plemenite suze. Ja bih uostalom mogao izpiti čitavu flotu Španjolske. Pogledajte!«

Skočio je na stolicu i izpraznio vrč. Ljudi su mu klicali. Stajao je visoko iznad sviju, s bielim nabranim ovratnikom i u crnom baršunastom odielu, kojega su prorezi bili ružičasto obtočeni, i uživao je u svojoj snazi, svojoj odvažnosti i svojoj velikoj slavi.

Tada se jednim zamahom otvore vrata, a iza dva gajdaša dolazilo je šest opasnih pijanica, znamenitih kontrabasa, s perima na šeširima. Ušli su pjevajući, veselo i svježe, sa studenim nosovima; a sliedio ih je čitav tovar bruseljskih ljudi: pijanica, proždrljivaca i prijatelja poznatog bruseljskog piva imenom faro. Svi su se nagurali unutra među ljude što su se izparivali, tako da je svaki pojedinac morao uvući trbuh i laktove. Bilo je tako natrpano, da kad bi nekoga udarila kap, on ne bi mogao pasti na zemlju.

Kad su odpjevali do kraja svoju pjesmu, bili su pozdravljeni glasnim uzvicima; oni su odzdravljali i izpričavali se, što su im kola putem zapela u blatu, progovorili su nekoliko rieči s Florisom i onda sjeli za jedan stol, na koji je bilo doneseno šunke, sira, gorušice, rotkvice, sušenih sleđeva, soljene ribe i dimljenog mesa, a sve to slano i ljuto, da izazove žeđu i potakne na piće. Najdeblji Bruseljac, njihov kolovođa, kojega su nazivali Burag, malo već prosied čovjek okruglog lica punog bradavica, stavio je u usta nekoliko komada šunke i odgrizao glavu jednom sušenom sleđu.

»Glava je najbolje od svega, upravo kao kod kunića«, reče Burag. Ostala četvorica rekoše i učiniše isto što i on, ali peti, neki dugačak mršav klipan, samo je prešao jezikom preko usnica i šutio kao riba. Čini se da je on bio najokorjeliji, odlučan da pobiedi.

Ružna služkinja i dva krupna široka sluge donesu sedam trbušastih vrčeva što su se pjenili. Floris ustane i progovori: »Ja vas pozdravljam, gospodo iz Bruxellesa, koji ste došli da izgubite! Dobro došli! Gledajte, ja ću svaki put posljednji uzeti onaj vrč koji preostane, da biste se uvjerili, da on nema dvostruko dno, ili da je u nj usuta ova ili ona mirodija: Birajte!«

Kad je svaki od mužkaraca s licima kao da su iz Šlarafije držao svoj vrč u ruci, uzeo je Floris svoj, podigao ga u vis i rekao: »Mora biti izkapljen u tri gutljaja! Živio Antwerpen!«

»Živio Bruxelles!« uzviknuše ostali i izpiše; šesti nije rekao čak ni to, kao da bi govor bio jelo. Kad je sedam glava s vrčevima iznad lica visilo unatrag, a drugi zurili u njih tiho i radoznalo, Petar Bruegel, koji je došao da se od srdca nasmije, odjednom je pomislio na svetog Antuna: »Oni utapaju Boga u sebi.«

Vrčevi su u tri gutljaja bili prazni. Bruseljci, — osim onog mršavog kojega su zvali Luk, — latili su se gorušice, rotkvice i mesa. Floris je uzeo od svega po jedan obrok i jeo,

dok nisu po drugi put donieli sedam vrčeva. Nakon drugog vrča progutao je majstor Floris jednog sleđa i rekao Buragu: »Zbog ovog piva rodio se car Karlo u Flandriji: kad je još bio anđeo, smio je birati Burgundac ili ječmeno pivo, i on je odabrao zlatan plod naših brabantskih polja! Zato neka mu je posvećen ovaj vrč!« I treći se vrč izgubi u tri gutljaja u grlima što su gutala poput zmija.

»S ovim bih pivom spremio pod stol deset Florisa. Da ga pijem mjesec dana, moja žena ne bi više trebala soliti slaninu, nego je samo rezati s mog trbuha«, reče debeli Burag.

»Onaj, tko je izmislio ovo pivo, zaslužuje mjesto na vrhu nebesa«, izjavi jedan bruseljski drugar s žabljim ustima, koja su izgledala kao kesa za novac.

»Ali on bi se strovalio dolje, jer bi postao klimav od piva«, reče neki mali riđokosi s odlučnim podbradkom. »Ali mene ne će oboriti! Bio sam sedam godina pivarski pomoćnik i bio sam odtjeran zato, jer je uviek bilo više piva u meni negoli u bačvi, a gazdi se nikako nije sviđalo, što nisam nikada bio pijan!«

»Ja ću piti, dok bude piva«, hvastao se najveći od sviju, neki crnokosi orijaš s visokim uzpravnim ramenima, »a tko me hoće prevariti, tome ću usaditi taj nož u tielo!« i on zabije bodež u stol.

»Htio sam postati fratar«, pripoviedao je neki crni čvrsti klipan s upaljenim očima, »ali naravno brat podrumar. Da tada nisam slomio nogu, bio bih to postao. Tako je odviše težko šepati u podrum; ali stari otac podrumar je rekao: Ovakvog ne ćemo više nikada dobiti, na vama se ne može opaziti, da ništa ne ostavljate za druge fratre.«

Svaki se od njih hvastao obsegom svog želudca i sposobnošću koliko može popiti; ali Luk je svečano izpijao svoje vrčeve, nije govorio ni rieči, škrtario je čak i sa smiehom i samo je prelazio jezikom preko usana, da ništa ne propadne. Bio je izpijen već peti vrč, a Bruseljci su bili tako svježi, kao da tek hoće započeti. Mnogi su Antwerpenci izgubili hrabrost. Florisu

1568. Napulj, Narodni muzej

II. PARABOLA O SLIEPCIMA

12. LJETO
1568. Bakrorez

je udaralo pivo u glavu: postao je crven. Ali on je tek sada počeo sjati, uzdigao je pogled, postao je blažen, i pojavio se onaj pravi veseli Flor. »Ja«, uzvikne on, »najveći slikar Nizozemske! Neuzporedivi! To ne kažem ja, to piše u knjigama — pijem ovdje za okladu s običnim kontrabasima, uhranjenim pijanicama iz Bruxellesa: to nije mene dostojno. Ali ja to činim, da održim na visini čast Antwerpena. Jedan velik čovjek mora moći sve! Zar ja nisam kipar, graditelj, glasbenik i pjesnik? A unatoč tome, tko slika tako mnogo, tako veličanstveno i tako brzo kao ja? Za Filipa II. naslikao sam, dok je on sjedio prisutan, svoju Pobjedu s mnogo ratnika i zarobljenika u ciglih šest sati! Tko to još može ovako? Osjetio sam, kako se u meni probudila vatra i kako su iskre vrcale, duh je ovladao sa mnom! Kad radim, onda živim; kad se igram, umirem; a kad pijem, onda hoću raditi! Zato: Pijmo!«

Kad je bio izpijen deveti vrč, svi su na trenutak izašli. Zatim je došao deseti vrč. Bruseljci su neprestano jeli šunku, gorušicu i soljene sleđeve, osim onog jednog jedinog, a debeli se Burag smijao kao da zveckaju kastanjete. Prijatelji iz Antwerpena su postali bojažljivi, a i Florisa je zaokupio strah kad je vidio, kako ovih šest ljudi sjede ovdje tako veselo i piju.

»Nemoj više jesti«, šapne mu Cock u uho. Kad se deseti vrč podigao u vis, onaj s žabljom njuškom je odjednom posrnuo: pravi mu je zdenac navro iz usta, i on se stropoštao kao mokra krpa pod stol.

»Hej!« klicao je Floris, »ovaj s vrhunca nebesa se stropoštao!«

Pili su. Kad su izpili deseti vrč, promucao je crni snažan čovjek, koji je htio postati fratar: »Pričekajte časak, ja ću malo izaći.« Odljuljao se napolje i legavši zaspao u svietlu punog mjeseca.

»Još četvorica!« vikao je Flor.

»Čim nas je manje, to smo jači«, smijuckao se Burag.

Donieli su jedanaesti vrč. Riđokosi pivarski pomoćnik pogledao je Flora smješkajući se, htio je reći nešto veselo, ali se prevalio i pao s nosom u vrč. Flor se razveselio i rekao u smiehu: »Ovome je milije njušiti nego piti.« Orijaš je htio ustati i sagnuo za bodežem. »Ako izgubim, ja ću ga probosti!« glupo je govorio. Zamahnuo je bodežem, ali ga je Burag udario šakom u trbuh i orijaš se stropoštao na pod kao razbijeni kip od sadre. »Još dvojica!« uzvikne Floris, a njemu i njegovim prijateljima poraste hrabrost. »Samo hrabro, prijatelji Burag i Luk!« uzviknuše Bruseljci. »Samo hrabro, Flor!«, uzvratiše Antwerpenci. Možda bi bilo došlo do tučnjave, ali domaći su bili brojniji, a osim toga su imali mačeve.

Dvanaesti vrč! Šutljivi Luk je kod prvog gutljaja zapeo i stao se odjednom smijati, smijati; nije više mogao prestati. Ovaj i onaj se smijao s njim, a naskoro se smijala čitava krčma: staja puna kokoši, koje kane nesti jaja. »To nisam od njega očekivao«, uzvikne Flor. »Onda dakle nas dvojica!« Sada, kad se je jedan neprestano smijao, deeblog je prošao smieh.

Došao je trinaesti vrč, i Floris dovikne Buragu: »Još dvadeset takvih vrčića veselog tečnog piva! Ja te pozdravljam, dvostruki kontrabase, ali i ti ćeš odmah ležati pod stolom!« Debeli otvori usta i vidio je začuđen, kako je Floris stojeći uzpravno izpraznio vrč. I gle, iz očiju Buraga vrcnuše suze, koje su ostale visjeti na bradavicama; on uzdahne, obriše suze i pruži Florisu mokru ruku: »Ti si pobiedio«, reče on, »ja više ne mogu . . .«

Bilo je kao da su se stiene prestrašile, da li će moći podnieti to klicanje: naprosto su se tresle. »Za svakoga po jedan vrč«, uzvikne u triumfu Floris, kojemu se odjednom našla na glavi kruna od lišća vinove loze, »a za mene frankfurtski vrč starog rajnskog vina. Osedlajte mi konja! Pođi sa mnom, debeli Bruseljče, i pogledaj vani, što ja mogu!« I ravan poput svieće Floris izađe napolje kroz dvored pivskih prijatelja što

su se natisnuli, priđe žustro k svom bielom konju, što su ga njegovi učenici izveli iz staje. Obasjavali su ga mjesec i baklje. Donieli su mu pun vrč vina, i on je htio pokazati svoju veliku umjetnost izpijanja svima gledaocima, a pogotovo debeljakoviću; stojeći na jednoj nozi izpio je čitav vrč jednim jedinim gutljajem. Zatim je uzjahao konja i nataknuo kapu naopako na glavu, tako da mu je pero visjelo straga na leđa mjesto u stranu. Širokom kretnjom on izpruži ruku preda se: »Koga sada veseli, da me vidi kako ću naslikati najljepšu sliku i da me vidi raditi kao sunce, taj će poći sa mnom. Dok Aurora svojim ružičastim vršcima prstiju dodirne sviet, slika će biti gotova: Venera, iz pjene morske rođena! Živio genij!« I svi, koji su bili radoznali na taj posao, a k tome pripuzi, koji su se nadali još jednom vrču, potrčali su s njim. A također i Petar.

Zaustavili su se pred liepom kućom u Bolničkoj ulici. Mjesečina je oblila zabat. Kuća je imala vrata sa stupovima iz sivog mramora na starinski način, lođu i arkade u talijanskom stilu, između kojih su freske u boji bakra prikazivale slobodne umjetnosti. Širokom kretnjom svoje ruke obučene u rukavicu progovori Floris: »Uđite! To je Gorući grm, ondje je vatra, što ju je Prometej oteo nebu, a ja je dielim ljudima.« Ljudi su ušli: slikari, učenici i uličnjaci. On je išao pred njima i pokazivao im skupocjeno namještene sobe kod svietla svieća i baklja, što su ih učenici nosili naokolo. »Ovdje spavam u svojim satima stvaranja, a inače legnem do svoje žene«, tumačio je on vodeći ih u jednu odaju, gdje se sve sjalo od pozlaćene kože i drugih krasota, i gdje je u sredini stajao krevet s tokarenim stupovima, ružičastim zastorima i zlatnim resama kao za kakvoga kralja. Pored toga je bila velika radionica, gdje je čitavo bogatstvo slika, tkanina, sagova, ruža, vrčeva i oružja izgledalo kao da leži u polusnu u titranju svieća.

Na slikarski je stalak bilo postavljeno veliko bielo napeto platno, i dok je jedan od učenika svima prisutnima nudio po

čašu biela vina, Floris je zgrabio pripremljene kistove i paletu i htio započeti slikanjem, ali je osjetio želju, da ponajprije još kaže nekoliko rieči: »Ja već unatrag duže vremena nisam radio, odviše sam spavao, odviše pio, odviše sjedio s prijateljima, odviše primao prinčeve i grofove. Ali ništa zato. Ja ću sve to opet nadoknaditi: ja mogu u jedan sat dovršiti više no drugi u čitavom tjednu. A to čini vatra! U četrnaest dana oslikao sam Heraklovu sobu kod Claesa u Markgrafskoj ulici: deset slika, ovako velikih, u četrnaest dana! A sada će, prije no što zora svane, moja obožavana Venera pozdraviti novi dan. Započinjem! Neka netko zasvira u gitaru: glasba prožimlje umjetnost!«

I on započne slikati Veneru u naravnoj veličini. Izprva je riedkom smeđom bojom narisao mek obris, u njemu i oko njega slikao je na neobično brz i spretan način oblike i boje, izrađujući čas nebo, zatim tielo, zatim opet titravu vodu, na kojoj su Kupidi i delfini okruživali glavni lik.

»Ja sam sâm oganj i plamen!« ponavljao je on neprestano, i ljudi su to vidjeli i divili se — ali su postajali pospani. Gitara je postala liena. Tada se odjednom otvore vrata, nekakav gavranski glas zakriešti: tu je stajala malena debela žena u noćnoj haljini, s kosom namotanom u uvojke i upaljenom sviećom u ruci. Svi su slušali i šutjeli. »Lupežu, kukavče!« uzvikne ona prieteći šakom, »nosi se smjesta odavle, kupi se napolje s tom bagrom pripuza! Više te ne želim vidjeti! Bila bih radije udata za kakvog cipelara no za takvog pijanicu, koji razbacuje svoj novac s ženama i tatovima, a pušta svoju ženu i djecu da greznu u dugovima. Liepa kuća, ali bez novaca! Tko plaća stanarinu za ovu kuću? Napolje s ovom bagrom, ili ću pozvati noćnu stražu!«

Ali Floris se nasmije i reče porugljivo: »Dobar dan, draga suprugo Klara! To su moji prijatelji! Ah, najbolji prijatelji, vi svakako ne razumijete ni jedne jedine rieči, budući da moja žena sada govori grčki? Ja na sreću razumijem taj jezik, pa ću

vam to prevesti. Ona je tako razgovarala i s groficama Egmont i Horn koje su ovdje večerale sa svojim supruzima i s princom Oranskim. Upravo je rekla: Dragi, sladki Flor, napokon te opet vidim! Gdje si bio tako dugo, ljubljeni moj? U mom krevetu leži topla posuda, na kojoj možeš ugrijati svoje noge. Jer mi ne možemo bez tebe živjeti ni biti veseli! Doði hitro k meni, jer tvoja je ljubav bolja od vina!«

»Luđače, luđače«, krieštala je ona, »zar opet započinješ s tim tvojim grčkim? Ali ja ću te poniziti, pa ma bio i sam kralj prisutan.« I tuleći tresne vratima.

Floris je žustro slikao dalje, gitara je ušutila. I prije no što je prvo sunčevo svietlo prodrlo kroz zastore, Venera je doista stajala ovdje u punom svom sjaju između delfina, Tritona i malih Kupida. »Što kažete na to?« uzvikne Floris okrenuvši se ponosno. Ali svi su spavali na pojastučenim stolicama i klupama — izuzevši Petra Bruegela, koji je ostao stajati iza njega, začuđen i zadivljen.

»Ja bacam biser pred svinje«, promrmlja Floris zlovoljno. »Ti ćeš jedini postati velik umjetnik — ako se više ne budeš držao seljaka, nego velikih majstora. Kad ćemo moći vidjeti nešto tvoga? Nekoliko Venera i bogova?«

»Kad vi prestanete s njima, meštre.«

Floris se nasmije i zaspi u svojoj stolici. Petar je promatrao umjetnikovu glavu. Lako je pogladio njegovo crvenkasto lice i promrmljao sućutno: »Jadni kontrabase, jadna gljivo, koja se hrani Michelangelom; jadni Ikare, koji se na krilima od voska uzdiže u nebo, k suncu, od koga se ona raztapaju, — Petar je na jednoj slici s Rajne naslikao tog jadnog luđaka, — a svi su pristaše renesanse iz istog tiesta! Zašto ne ostaje na zemlji: sviet je tako liep!...«

I u duhu je ponovno vidio živo pred očima liepi messinski tjesnac; a dolje na vodi, usred čitave te krasote, vidio je bezpomoćne i malene dvie ružičaste noge jadnog Ikara, koji je pao

u vodu i praćakao se! Stresao je sa sebe san što mu se približavao, ustao je i zakoračio van u svježe probuđeno jutro.

Nova je slika rasla u njemu.

BOLEST

Jan Nagel sjedio je do otvorena prozora umoran i klonuo i mršav, umotan u jastuke i pokrivala. Šelda se ljeskala i bila puna brodova tog plavog proljetnog jutra. »Pohvala ludosti« ležala je otvorena na njegovim tankim koljenima. Na prozorskoj polici ležale su još druge knjige: Plutarh, Tomo Kempinski, Reineke Lisac, Eulenspiegel, Beatrica i Pantagruel od Rabelaisa.

On je letimice bacao pogled na svježi vidik, a onda opet u knjigu. Tu i tamo je zaklapao umorno desno oko, ali ga opet trzajem i zadrhtavši ponovno otvarao. Tvrdokorno se već mjesecima borio protiv tog oka što se zatvaralo.

Petar je sjedi kraj njega i šutio. Sjedili su tako šuteći već dva sata i nisu tražili rieči.

Jan je tu sjedio kao očerupani pietao, s tankim mršavim vratom i stršećom suhom kosom oko ćelave lubanje. Petar je listao po nekoj staroj knjizi. Izpod njih je odjekivala buka kola i ljudi.

Nakon što su dugo sjedili ovako, Petar ustane i reče: »Sada moram ići. Do viđenja sutra.«

»Što ima novo?« zapita Jan.

»Uviek isto. Gotovo dan na dan čine iz ljudi baklje.«

Jan zagunđa, zatvori drugo oko također i stane se slomljeno tužiti: »Ja sam vidio, kako je bio spaljen Josip Sveznadar!« I Jan iztrese svoje srdce kao već toliko puta: »A između dvaju oblaka dima vidio sam njegovo lice. Zašto sam morao i ja poći onamo!... Đavli! đavli! a oni su se ljudi tome još smijali. To mi je slomilo srdce!...«

I nakon neke šutnje reče on s predbacivanjem, srdito otvorivši svoje umorno oko: »Ne razumijem, kako ti još možeš vjerovati.«

»Ni ja to ne razumijem«, reče Petar tupo. »To mi sjedi u srdcu dublje od svega što čitam, slušam ili gledam. Čudno je to, Jan; premda me koji put spopada i razdire sumnja i premda sve i ništa pravo ne vjerujem i osuđujem inkviziciju i sve što je s njom u svezi ili po njoj vonja; premda sam sâm pun zlih požuda, — unatoč svemu tome ostajem vjeran svojoj vjeri od prije, i nakon što sam bio bacan amo i tamo, nalazim je nepromienjenu u svom srdcu. I tada sam zahvalan našem Gospodu! Vidiš, tako dugo dok je govorio Josip Sveznadar ili dok govori koji anabaptista, ja sam u njegovoj vlasti, a također još i neko vrieme poslije toga: onda sam kao razderan, onda moram biti oprezan da ne počinim kakvu nesreću. Bogu hvala, što je moje srdce po prirodi nešto malo plašljivo, jer bih inače činio neobične stvari. Ja se tada bacam na posao, unutarnja borba popušta, ja je zaboravljam; a kad onda opet postanem sasvim miran, dielovi mene se opet nađu, i ja ponovno postanem čitav. Da, Jan, ja bih koji put čak htio biti svetac. Prošlog me je tjedna to jako zgrabilo, kad sam vidio jedan crkveni prozor, ali ni to dugo ne traje. Ja uviek postajem opet Petar Bruegel. Kod mene ne traje ništa dugo, osim rada: slikanje i crtanje. Imam posla za tisuću godina! Mislim, da ni umjetnici ne bi trebali tražiti ništa drugo no mnogo i liepog posla. Ti si mi prije tako često govorio: raditi, raditi!«

Odjednom zareži Jan, razpaljen zadnjim riečima: »A sve je drugo bezsmislica!« On stane klicati; neki plamen, neka zvieza prošla je kroz njegovo izcieđeno tielo. »Da«, uzvikne on, »raditi! Slikati! Da, ja to uviek govorim, ne razgovarati o Bogu već ga uhvatiti u bojama...« Ali tada se plamen opet ugasi. Jan je zapeo, kad je jednim okom ugledao svoj mršavi trbuh; a onda rekao jadikujući kao kakav siromašan čovjek: »Ali ja, ja sam sasvim izgorio. Razpadam se u pepeo... Bože! Bože!«

Psovao je: »Nekoliko iskra, nekoliko iskra tu i tamo... ali to ne traje ni jedan sat. Ja više ne plešem pred bojom. Ja više ne zagrizam u nju!... Htio bih biti mrtav, mrtav kao kakva trula kruška!... Ah, dragi Petre, kako je to ipak bilo liepo, moći drhtati u groznici boje... Sada mi od slabosti izpada paleta s palca...«

Uhvatio je Petra za ruku, a suze su mu iz dubokih tužnih sivih očiju tekle preko upalog žutog lica u čupavu tvrdu crvenkastu bradu.

Petar je znao, što mu valja raditi u takvim trenutcima potištenosti. Uzeo je knjigu Lisac Reineke i započeo glasno čitati. Petar je čitao polako i dobro:

O Duhovima to se zbilo
Kad je šuma, polje bilo
Sve zeleno: lišće, trava...

Još neko vrieme Jan je pobožno slušao, nije se više borio s desnim okom, mirno ga je pustio da se zatvori, ali u lievom mu je bila svjetlost što se smiešila.

HANS FRANCKERT

Petar je sada ponovno stanovao u Antwerpenu, u nekoj uzkoj ulici iza prekrasne crkve sv. Jakoba, kod neke stare pobožne djevice, koja je na sreću bila napola gluha. On se vratio u grad, jer su mu trebale veće prostorije, jer je tako bilo bolje radi prodaje, jer mu je »Svraka« postala preglasna; krčmarica je umrla, a krčmar se oženio nekom pakostnom vješticom, a i iz mnogih drugih razloga, što ih čovjek uviek ima pri ruci, kad nešto jako hoće.

On je marljivo radio za Cocka, crtao fantastične predočbe iz sadašnjosti i iz doba svoje mladosti, đavolske prikaze, ćudoredne pouke, utiske s putovanja, krajobraze, brodove i seoske prizore, što ih je onda Cock dao urezivati u bakrene ploče i umnažati, te ih je dobro prodavao. Također je slikao slike, na kojima je prikazivao dječje igre, poslovice, izkušenja svetog Antuna, Križne putove, jednu šlarafiju, ali nije došao do toga, da je dovrši: to mu je predugo trajalo. Bio je tako bogat i prepun osnova, da nije mogao sve dovršiti. Bilo je to liepo vrieme za rad: osnova u izobilju, a modela na pretek. »Da mi je još dvadeset ruku!« Radio je kao kakva krtica. I ne bi bio čitave dane izlazio iz kuće, da ga ono veselo njuškalo Hans Franckert nije povlačio za rukav, da pođu nekamo popiti koji vrč starog piva, posjetiti kakvo proštenje, djevojke, glume misterija ili književne sjednice komore retora, ili pogledati kakvu procesiju, hodočašća ili stare dvorce. Hans je uviek odkrivao nove stvari. I tako je Petrova zaliha neprestano sve više rasla. K tome su pridolazile Hansove paprene priče, njegovi ljubavni

8. Dva seljaka

događaji i pijanke! Žitnica je bila puna da se htjela razprsnuti!...

Petar je stajao u košulji i gledao kroz otvoreni prozor na zvonik svetog Jakova u mjesečevu svietlu i na blještave krovove grada. Upijao je prijatne proljetne mirise nakon te lude i snažne kiše. Čuo je, kako kapi odjekuju u žliebovima i bačvama. Na nebu su stajale sve zviezde i mala ploča mjeseca. Razmišljao je. U tim kućama obasjanima mjesečinom, pod svim tim krovovima — krhkim pokrovima, što moraju kao sklopljene ruke izdržavati snagu nebesa i elemenata — bila je sada tama i mir: svi su ljudi spavali. A također i cviećе u malim vrtovima

i na doprozornicima bilo je zatvoreno. Ležala je neka moćna dobrota u toj mladoj sočnoj noći, kao da je povrh krovova smireno disanje usnulih ljudi poprimilo boju i oblik: mir, modar, mladi mir, za kojim je sve težilo, za kojim je sve dugo čeznulo. »Sve je izpunjeno.« Dok ponovno ne izađe sunce, koje će isto tako kao vlažno cvieće otvoriti i ljude na borbu. Onda opet iznova: »Ja imam pravo, a ti imaš krivo.« Onda opet sve započinje nesmiljeno: siromašni protiv bogatih, debeli protiv mršavih, tielo protiv duše, grieh protiv krjeposti, susjed protiv susjeda, zemlja protiv zemlje — i svatko misli samo na sebe, a velike ribe žderu malene. Tako to ide bez prekida, da bi čovjek najradije otišao u bregove i odielio se od svih ljudi poput pustinjaka. Pa unatoč tome moglo se u vrućoj magli te borbe naći nešto on onoga, što ljude uviek iznova uzdiže k djevičanskoj sreći, k Bogu, kao k obnovi nekog razbijenog reda. Sada, u tom snu, moglo se osjetiti nešto od onog mira, za kojim svaki čovjek osjeća čežnju. Petar je uzdahnuo. Ali odjednom ga zovne neki glas dolje s ulice: »Hej, Petre, da li si gotov?«

»Da, Hans, samo da još obučem hlače i potražim svoje udice!«

Pošli su u pecanje.

*

Sunce je virilo povrh šuma, kad su izašli kroz Heerenthalska vrata. Crveno zlato u magli i nježne boje uzpinjale su se poput neslućene sreće na obzorju i prosipale diamante po sočnom zelenilu. Nizovi biseri padali su s drveća, a u jablanima je šuštala pobožna molitva.

Hans Franckert, ružičasta lica okružena plavom bradom, promatrao je krajinu Petrovim očima i šutio zadivljeno kao Petar. Ali to mu je trajalo predugo, i on je ponovno stao pripoviedati iz svoje neizcrpive zalihe priča. On je bio pravi Nürnberžanin, koji se rado smijao, jeo i pio, a najradije u družtvu umjetnika i učenjaka. On je napisao nekoliko soneta, koje su ljudi hvalili zbog čistoće njihova oblika. I iz straha, da bi

kasnije mogao napisati lošije, naprosto je prestao pjevati, ali se i dalje sa samodopadnošću nazivao pjesnikom i bio član komore retora. Sada je bio veletržac kolonialnom robom. Na burzi je bio poznat kao dobar trgovac, a umjetnici su ga veoma cienili, jer je mnogo kupovao. Napisao je jednu knjigu o kuhanju i rado puštao da mu se laska zbog njegova znanja o stolu, ukusu, kuhinju i jelu. Sam je nabavljao meso i gljive, a kod svečanih gostba zavirivao je svakih deset časaka u kuhinju. Bio je ponosan na to, da zatvorenih očiju može po mirisu prepoznati porieklo i godište pojedinog vina. Bio je užitak promatrati ga kod kušanja vina: ponajprije je nježnim pogledom promatrao napola punu čašu, uvlačio kratkim dahovima miris, letimice zatvorio oči i onda spuštenih očnih kapaka srkao vino, puštao da polako teče kroz grlo, gledao pun poštovanja u praznu čašu, povlačio jezik po nebcu, ponovno zatvorio oči kao da hoće zaroniti u tu dobrotu što usrećuje, a onda šapćući govorio kao kakvu tajnu kojem od prisutnih: »Bog je dobar.«

Njegova se liepa žena, Talijanka iz biele Verone, mogla ovdje težko priviknuti. Ona je bila osjetljiva za oporu sjevernjačku klimu. Kad je sjalo sunce, ona je na njemu grijala svoja prekrasna gola ramena, govorila »il mio sole d' Italia«, i pjevala uz lutnju. Hans Franckert ju je smatrao liepom i bio je ludo zaljubljen u nju, premda je umio i s drugima ljubakati i izvan kuće rado pomilovao kakav mekan podbradak. Nazivao ju je mia Madonna, ali njemu bi bilo milije, da je ona bila malo blaža i sanjarskija, tiša, s manje patosa i komedije; ali on joj to nije nikada rekao. Nazivao je Italiju zemljom dimnjačara. Tako su se neprestano bockali, ali površno, ne zbog svojih pogrješaka, već zbog pogrješaka svojih zavičaja. Kad je njihovo diete bilo u Antwerpenu doneseno u krstionicu, oboje se radovalo, što se nije rodilo u domovini protivničke stranke. Diete nije dobilo ime Giovanni niti Johann, već se zvalo Jan. Hans je također veoma ljubio ovu zemlju, ravnicu i Šeldu, ali nada sve djetinji, srdačan, vjeran, topao flamanski puk.

Njemu se Petar odmah jako svidio: takav lonac, u kojem su pomiešani najrazličitiji osjećaji, a koji ih je umio izraziti u tisućama crteža, to je bilo po njegovom ukusu; on ga je srdačno nazivao bratom; a i Petar je njemu naprosto govorio također: brate.

Dva brata, Hans i Petar, išli su pecati. Petar je naravno imao sa sobom svoju bilježnicu za crtanje.

Pa kako je onda divno sjesti ovako bezbrižno uz kakav tihi nepomični kanal, koji se svjetao i bliješteći vuče u ravnom potezu kroz plosnatu zemlju; u blizini čista gostionica s lipama pred vratima i s tri vesele kćerke u kući; leći u travu, protegnuti se kako si dug i širok, kao da si sa zemljom srasao, i usmjeriti oči u mirnu daljinu; slijediti kakvog ždrala ili koji oblak — i zaboraviti na ribu, koja je zagrizla.

Ali kojeg li veselja i u tome, kad se ulovi kakva štuka, kad se na udicu natakne svježa meka i novom nadom baci u vodu, i kad čovjek stekne uvjerenje, da će se vratiti kući s punom košarom.

Ali riba nije htjela zagrizti. To nije ni bilo potrebno. Petar je risao stare vrbe s razpucalim kvrgavim glavama — na njih se je danas namjerio — a Hans je bio u kuhinji, privezao je pregaču i bio zaposlen time, da izpeče neki zamršeni kolač, palačinke: tome je trebalo šunke, malvazije i mladog boba. Tri kćerke su mu pomagale tako da su ga gledale, a on je tu i tamo ubrao kao kakvu trešnju po koji poljubac s njihovih usana. Zatim su jeli i pili; kartali su se s nekim kirjašem i jednim lađarom; Petar ih je naravno narisao a uz crtež napisao boje: svietlo smeđi kaput, crne hlače, modar prsluk, prljavo biela košulja sa crvenim prugama, žuta kosa; poslije toga su veslali s dvima djevojkama pored tihog vodenog cvieća. A najneobičnija je stvar, što je prouzrokuje svježi zrak na vodi: želudac je odmah opet prazan. Dakle još jedanput jesti: teleća glava s kiselim umakom, koji je zelen od nježnih biljka. Ali Petru — on nije mogao sebi pomoći, morao je ostaviti Hansa s djevojkama i s jelom sama — prohtjelo se leći, ležati protegnuto da bi se osjećao jedan sa zemljom, zabosti prste u tlo kao u meso — kao diete na grudima svoje majke.

Naveče su pošli kući opojeni poljem i svietlom i zrakom, ali s praznom mrežom i dobrim mislima. Hans je kod nekog trgovca ribama u blizini skladišta žita kupio dvie ribe.

I s tim dvjema velikim ribama u mreži vratili su se kući.

Bilo je proštenje u Svetom Jobu. Jedva što je procesija zamaknula u crkvu, već su zabrujale gajde, zavriskale svirale i odjeknuli bubnji. Veseo je puk plesao rukom o ruku pod suncem u razpojasanoj radosti. Tamo, na pozornici od dasaka, podignutoj na praznim pivskim bačvama, glumio se misterij o Marici iz Nymwegena na pouku naroda, a iza toga neka paprena komedija, kod koje je čovjek odmah mogao zaželiti, da uhvati kakvu curu u naručaj.

Dućani su se izparivali i mirisali kolačima i toplim kobasicama. Drugi su prodavali čisla, cvieće, igračke, slike, pjesme i knjige. Izvodila se igra o svetom Jurju. Pucalo se s lukom i strjelicama u metu ili u ptice na vjetrenjači. Neki luđak s praporcima zabavljao je djecu, a osim toga tu i tamo se plesalo, brbljalo, pjevalo, pilo, razpušteno igralo, jelo, cjelivalo i svađalo na sve moguće načine. Crkvica se je iznutra iskrila od samih svieća. Ljudi su navirali unutra i van, davali darove i molili se, pružali bogaljima i prosjacima milostinju i vršili svoju pobožnost na četrnaest postaja križnog puta oko crkve. Povrh svega toga žarilo se vruće sunce, a tu i tamo je zaduhao hladan vjetrić, koji je piesak dizao u male oblačiće i šarene zastave slagao u nježne nabore.

»Seljaci sebi priušte proštenje, pa makar morali postiti čitavu godinu«, sastavljao je Petar tu misao u stihove. On je stajao pod nekom lipom i hitrim potezima bacao na papir puk što je bučio.

»Slušaj moje rieči, ali se nemoj upravljati po mojim djelima. Pa nisi ti ostao kod kuće! A bolje je umrieti s mastnim proštenjem u tielu nego izsušen od dosade!« reče Hans svečano.

»Imaš pravo«, uzvikne Petar, »prepoznajem to po žeđi!«

»Ali ja hoću zaslužiti svoj vrč!« vikne Hans. I u tren oka bili su sa seljacima kod kuglanja. Da bi se mogli na proštenju slobodnije vladati, oni su se također obukli kao seljaci. Pogotovo Petar — ta zar on nije prije bio postavljač čunjeva? — rušio je svakim udarcem po devet. Nakon što su napokon ugasili svoju žeđu, došle su pred večer na proštenje služavke sa seljačkih majura, sa svojim dragima ili bez njih. Nosile su kape biele poput krede, usta su im bila spremna na smieh, a odisale su zdravim vonjem staje i dima kao šunke. Petar i Hans potražili su za sebe nježnije među njima, i to one, koje su došle bez momaka: imali su ih odjednom četiri uza se — što veća hrpa, to veće veselje. Plesali su s njima kolo i razpojasane druge plesove, pili, iznova plesali, sjali se od znoja i zadovoljstva, hodali duž dućana i kupovali svašta, onda su zašli u krčmu »Tri krune«, da jedu kobasice, kolača i rižine kaše... a onda opet na ples. Hans je pripoviedao neke od svojih deset tisuća pripoviedaka, opet se plesalo, a onda — na proštenju, a pogotovo između četiri gracije, sati brzo prođu — odpratili su djevojke pjevajući i ljubeći ih kroz topla žitna polja i livade što su se pušile kući do njihovih majura. Psi su lajali, a nebo je bilo puno zviezda. Njihovo je pjevanje bilo kao kukuriekanje pietlova.

Kad se oko njih sve utišalo, čuli su na drugim cestama još druge pjevače. A kad su poljubili i posljednju djevojku — ura je tukla upravo dva sata — zaputila su se dva brata rukom o ruku prema Antwerpenu, natovareni mnogim crtežima, puni ludorija, piva i silne pospanosti.

Složili su se, da svaki od njih naizmjence može spavati po deset drveta daleko. Hans je spavao sagnuvši glavu unapried, a kad su došli do desetog drveta, Petar ga je probudio; sada je

on smio spavati, a Hans je bdio. Tako je to išlo naizmjence sve dok zora nije obojadisala nebo vatrenim sunčanim prugama. Tada su uronili glave u nakakav potok na velik strah žabama. Petar se pridružio pjesmici jedne ševe što se uzdizala u vis, jer on je stajao pred novim obzorjem punim posla.

»Iduće nedjelje idemo na proštenje u Hoboken!« reče Hans i pucne jezikom.

BERTA

Dva su »brata« izašla rano ujutro na Deurnerska vrata, jer se daleko u Kempinskoj ravnici u Magerhalu održavala svatba. Kad su posljednje kuće bile iza njih, odložili su ogrtače. Stajali su i smijali se jedan drugome, budući da su se vidjeli odjeveni u seljačko ruho, s velikim okovanim cipelama, bielim pamučnim čarapama koje su na koljenima bile čestito zakrpane, sa crvenim prslucima, košuljom bez ogrlice, smeđe namazanim rukama, Petar sa zelenim i Hans sa crvenim šeširom od baršuna. Hans s žutom bradom što mu okružuje lice, Petar s bradom poput svetog Nikole, a k tome njihova od prirode crvena lica: bila su to dva prava, nepatvorena seljaka u nedjeljnoj nošnji.

»Ja se zovem Andrija Pogača, mlinar iz Kravljeg repa na Maasi. Nemoj zaboraviti, što si naučio, i nemoj se zabrbljati! No, reci još jedanput!«

I Petar reče odugovlačeći kao što govore seljaci iz krajeva oko Maase: »Dobar dan, draga moja sestrično. Požurio sam se, da ti čestitam k tvojoj svatbi«, a Hans je dodao: »Upravo smo to saznali od nekog trgovca suknom.« Gurnuli su jedan drugoga u rebra i savijali se od smieha.

Išli su dalje i skrenuli u svaku gostionicu, što su je sretali na putu, da popiju po jedan vrč u čast Magerhalske gliste; jer ono je tamo tako siromašan i suh kraj, da su prvu glistu, koju su našli poslije neke kiše, privezali lancem za općinu kao kakvo čudo prirode...

Bilo je veoma potrebno, da su pili, jer je sunce žarilo i stenjalo povrh tihe zemlje, ravnice i jelovih šuma; zrak je bio

vruć kao u krušnoj peći; a svaki širok vrč piva, što su ga hladnog izlili u grlo, morali su opet marljivo izznojiti. Petru su vrućina, pivo i veseli cimeri biti užitak. »Umjetnost! Liepa umjetnost!« uzvikivao je on i divio se blještavom svietlu, što je preplavilo sviet, ali Hans se tužio duhajući: »Čak ni jelo ne prija, ako je takva vrućina. Oh, ja bih radije trčao kroz snieg nego kroz ovaj mekani piesak. Uf! Uf! Reci, sjećaš li se još, kako je onda u Zwyndrechtu na šeldi bilo zabave. I nijedan nas čovjek nije prepoznao, premda je u družtvu sjedio seljak, od kojega sam jednom kupio dvie butine!«

»Baš je šteta, što onda nisam imao sa sobom svoju bilježnicu za crtanje!« uzvikne Petar. Ali ovaj put je imam, i ona će postati težka od onoga, što uđe u nju!« I on je pripoviedao, kako je načinio nacrt za dvie svatbe u uljenim bojama, ali nikako ne može dalje doći s poslom, jer Cock uviek zahtieva od njega nove crteže.

Cock je prodavao bakroreze, načinjene prema tim crtežima, kao tople žemičke. Svaki je stranac poslao po nekoliko od njih kući ili ih uzimao sa sobom. Oni su visjeli kod građana i seljaka na zidu, na kaminu ili na visokim naslonima klupa, a izpod njih su bile napisane pjesmice i poslovice. Petar je pripoviedao o svom poslu i svojim osnovama; pripoviedao je o slikama, što ih je htio naslikati: svatbe, jedne poklade, procesije, sve poslovice, pad Ikara, Križni put, proštenja... i on se uzbuđivao, nestrpljivo žudio za poslom i tužio se, što će uslied ove zabave sada opet izgubiti jedan ili dva dana.

»To je sjeme, sjeme, sjeme!« uzvikne Hans. »Svaka stvar, koju ti vidiš, čini te bogatijim; sve to izlazi izpod tvog kista kao jaja. Pomisli samo na pogled na Mesinski tjesnac i druge stvari u Italiji. Za tebe gledanje znači posao.«

»Ali od toga bi se moglo i umrieti! Stavio sam pad Ikara u onaj krajolik. Ali on je tako malen u čitavoj onoj ljepoti, da ga se jedva vidi: glava mu je u vodi, i samo mu se vide noge, kojima praćaka. Njega nitko ni ne vidi: a baš je to najveća

kazna za tog luđaka! A kod seljaka u prednjem dielu slike mislio sam na svog otca, ne znam zašto, ali mi se činilo da je tako dobro.«

»Kod tebe je to tako neobično: Ti si pun protuslovlja; ti uviek u sav glas hvališ liepe kompozicije Talijana i diviš se njihovoj spretnosti, kojom umiju sve tako skladno i lako smjestiti oko jednog središta, — a kod tebe se nikada ne vidi nikakvo središte! Kod tebe ima svaka stvar ili svaki lik u obilju svega i svačesa. Na tvojoj slici i crtežu ima sve jednako značenje. Kod tebe postoji središte posvuda. Ti si u protuslovlju sa svime. Ti hvališ Talijane — a u tvojim se djelima ne vidi tome ni traga. Želiš uviek poći na putovanja, a jedva što izađeš na gradska vrata, već jadikuješ i opet bi htio biti kod kuće. Ti uviek propoviedaš ćudorednost, a ipak nisi mnogo bolji od mene! Kad sumnja probudi u tebi svoja đavolska pitanja, onda te uviek čujem kako govoriš o Bogu. Dok tvoja usta govore nešto, tvoje srdce misli sasvim suprotno! Ti si mi baš liep svat! Hajde, na to moramo nešto popiti: u zdravlje Janusa s dvostrukim licem!«

Pošli su prema nekoj krčmi.

»A ti?« zapita Petar porugljivo.«

»Čitam Tomu Kempinskog«, uzvikne Hans. »On kaže, da je čovjek nepostojan, a put slaba! A ja sam također takav, Bogu hvala! Bilo bi mi krivo, da je drugčije; ali o meni zna ostalo samo moj izpovjednik. No ti si veliko diete: ti sve to pokazuješ kao kakav loš igrač, koji daje sebi viriti u karte. Ali molim te u ime sviju tvojih crteža, nemoj to promieniti. Samo zato, jer si ti takav, i tvoja je umjetnost takva. Pomoću tvojih crteža ja čitam u tvom srdcu; a kad bi ti htio tvoje srdce sakriti, onda bi ostalo samo nekoliko nevažnih črčkarija. Hajde, Petre, nemoj se zbog toga žalostiti. Bog je dobar, a tamo je evo opet jedna krčma!«

Tako su, prožeti vrućinom, suncem i pivom, crveni i uznojeni, došli do nekog udaljenog seoskog naselja u Magerhalu.

Bilo je na okupu mnogo gostiju, i sad su čekali na nevjestu, koju su upravo kitili koprenom i krunom. Dva joj se »brata« udvorno pokloniše, izraziše svoje čestitke jezikom što ga je jedva razumjela, i predadoše joj kao svatbeni dar jedan kositren vrč i nekoliko srebrnih kopča za kabanicu. Svima su darovi izgledali tako liepi i tako skupocjeni, da je ugled obojice »bratića« odmah visoko porastao. Zaručnica je bila velika i boje poput crvenog kupusa, stidljivo se smješkala i naskoro je imala postati majka; zaručnik je bio neki stari, prosjedi, mršavi seljak, koji je slabo vidio, kojemu se moralo vikati u uho kroz lievak, ali koji je imao jako mnogo novaca.

»Oni hoće čovjeka načiniti otcem, da izmame njegov novac«, prošapće Hans Petru. A njezinim roditeljima stanu govoriti upadajući jedan drugome u rieč u nekom limburžkom narječju: »Dobar dan, ujače i tetko Pogača. Donieli smo našoj dragoj sestrični ovaj mali dar.«

»Ja vas jedva poznajem«, odvrati seljak ohol i u zabuni.

»No«, primieti Hans, »pa mi smo sasvim blizi rod. Nećakinja sestre tvog pradjeda udala se za brata mog bratića, kojega je majka bila sestra otca moje prve žene, a ovaj ovdje — on pokaže na Petra — sin je našeg ujaka.«

»Ah tako«, nasmije se otac ponosno, a majka kimne glavom — držali su u ruci kositren vrč, — »mi imamo tako mnogo rođaka, posvuda stanuje koji od njih. Ja ih ne bi mogao izbrojiti.«

»I meni samome nije to koji put sasvim jasno«, odvrati Petar, »a svakako je stric Hans u svom nabrajanju zaboravio nekoliko rođaka. Ali moja je majka o vama često pripoviedala, premda vas nije poznavala.«

»Pa da nam i niste baš nikakvi rođaci«, odluči mršava majka koja je sada u ruci držala i srebrne kopče za kabanicu, »vi ste ovdje unatoč tome dobro došli. Sad ćete odmah s nama u crkvu, a poslije toga ostajete u svatovima.«

»A što radi stoka?« zapita Hans. Time je došao do uobi-

čajenog predmeta razgovora: krma i stoka, — ljudi su izgubili svako značenje. Bilo je vriedno vidjeti te seljake i seljakinje mršave ili širokih ramena, oble poput kuglą ili mršave kao trlice, sa svojim licima crvenim i svjetlucavim kao voće ili sivim i naboranim kao orasi, s dubokim naborima u licima i mnogim malim borama u tamnom vratu, s razpucanim rukama i prstima, koji su od rada postali kraći. Ah, Petar ih je tako volio; on ih je ljubio unatoč njihovim mnogim porocima; a zar ih možda nemaju ljudi iz grada? Ali ova priroda u njima, povezanost sa zemljom, ta iskonska snaga, to je sve bilo tako snažno i liepo, to je tako jasno govorilo iz njihovog držanja i njihovih pokreta, iz njihovih ruku i lica i iz pogleda njihovih očiju: žive biljke. Da njime nije ovladala ova strast za slikanjem, tada bi — on je to osjećao — i sam postao seljak, priprost, u zemlju ukorienjen seljak. Pomilovao je sa strahopoštovanjem seljačko odielo što ga je nosio.

Pošli su u povorci u crkvu za svirkom gajda. Na povratku su posjetili sve gostionice u selu, a onda se u velikoj suši obdržavala gostba.

»Sada valja otvoriti oči i raditi«, reče Petar Hansu. »Ti ćeš ih već pozabaviti, a ja ću crtati.« Sjeo je u jedan kut i mogao odanle sve promatrati. To je bio dugačak stol, oko njega kojih sedamdeset i pet ljudi, a djeci su stavili njihove zdjele na pod. Ah, to je bilo tako liepo za slikanje! Morao je misliti na mnoge Posljednje večere u Italiji i na Svatbu u Kani od Tintoretta iz Mletaka, koji je također rado prikazivao svoje ljude za dugim stolovima, gledane iz jednog kuta. Petar je držao među koljenima svoju bilježnicu za crtanje, ali nije povukao ni jedan potez. Sjedio je do neke djevojke, koju je morao tiho promatrati zbog njezine jednostavne ljepote. I sada, kad ga je ponovno spopala ljubav za život na ladanju, i kad je opet živo čeznuo za svojim selom, palo mu je na pamet — kao da je o toj stvari već mjesecima promišljao — da se oženi tom djevojkom, koja se zvala Berta. Kako bi bilo liepo živjeti

s njom usred livada i — mislio je na njezine modre blage oči — slikati u njezinoj tihoj i djetinjastoj prisutnosti! Što još više treba čovjeku no takva tiha nježna skromna žena, gotovo diete, i slikanje? Ona je bila tako nedužna sa svojom bielom kapom, uzkim crnim steznikom i malim ustima, na kojima je gornja usnica ostajala malo otvorena kao u kakvog zeca. Ona nije ništa znala reći i samo je zurila u njega. Ali oči su tako moćne! One su ga sasvim smutile; i mučeći se riečima — samo da nešto kaže — on joj je pripoviedao o Italiji običnim govorom, jer je zaboravio na limburžko narječje, a ona to nije primietila. Postepeno je osjećao, kako uranja i raztapa se u njezinom biću. »Berta, ja te ljubim«, reče on najednom usred neke rečenice. »Ah, gospodine...« uzdahne ona zbunjeno. On je tada odkrio svoju pogrješku, htio je ponovno govoriti u narječju, ali ju je uhvatio za ruku. »Hajde«, milovao ju je on, »pođi sa mnom napolje, htio bih ti nešto reći!«

Hans je neprekidno zbijao šale, tako da se čitava okolina tresla od smieha, i pio je, jer ovu seljačku hranu — osim šunke, — nije mogao podnositi.

Petar se šetao s Bertom duž žitnih polja i započeo tim modrim očima, koje su ga još uviek gledale sretno i malo glupo, tumačiti gotovo se izpričavajući, kako je voli. Ona nije znala na to ništa odgovoriti, čini se da je samo tako uživala, a kad joj je on izjavio uhvativši je za obje ruke i zagledavši se u njezine modre oči: »Berta, htio bih se oženiti s tobom, ti moraš postati moja žena«, ona je zatvorila oči, nagnula glavu malo koso prema natrag i dala se žarko i strastveno cjelivati.

Sunce je već bilo zašlo, ali na vrućem je nebu još titrao zelen odraz svietla; a u sumraku, koji se šuljao ravnicom, širili su se sladki divlji mirisi. Velik i tih ležao je sviet pred njima. Obujmivši je oko bokova Petar je osjećao kako čovjeka sreća često iznenadi upravo tako kao i nesreća, i da je isto tako jednostavna. »Kad bih ovdje u ovoj tihoj samoći imao malu slamom pokrivenu kuću, kad bih mogao u njoj živjeti i slikati

i sam saditi svoju rotkvicu i svoj kelj!« Rekao joj je, tko je on, i zapitao je, gdje bi je mogao naći iduće nedjelje.

Ona se nije ničemu čudila i sve joj se činilo liepo i sretno. »Na drugom križanju, kad se dolazi iz Antwerpena?« zapita ona plaho.

»Da, čekaj me ondje, ja ću doći oko tri sata, onda ćemo utvrditi dan našeg vjenčanja, potražit ćemo mjesto za našu kuću, a onda neka to svi saznaju.«

Vratili su se. Iza suše još ju je jednom svečano poljubio, a onda se s njom pridružio ljudima, koji su se vani postavili u krug i u svietlo baklja, da bi se divili veselim plesovima, što ih je izvodio Hans Franckert s dugačkom nevjestom...

Kad su se Petar i Hans vraćali kući kroz sparnu noć u smolastom mirisu jelovih šuma, Hans se nasmije: »Ja sam seljake pozvao na svoju svatbu, koja će se u listopadu održati na Maasi. Nadrobio sam im, da ću se ponovno ženiti, i oni će doći. To moramo pogledati, zar ne? Previjat ćemo se od smieha!«

»Ali oni ne će doći badava«, reče Petar, »jer ja ću se toga dana oženiti s Bertom«. I on mu izloži svoje osnove.

Na to mu se Hans stao rugati najboljim dosjetkama i sastavljati o njemu paprene porugljive pjesmice, sve dok nisu došli pred gradska vrata Antwerpena.

Do sada je Petar u čitavom svom životu upoznao tako snažnu, nemirnu i zdvojno radostnu čežnju samo za trima stvarima. Prvo je to bio Antwerpen, zatim Italija, a sada Berta.

Još nikada se nije tako liepo odjenuo. Brižljivo je uredio svoju dugačku bradu, kupio nove cipele i novo pero za svoj crni baršunasti šešir. Sav je bio odjeven u crni baršun, opasao je mač, navukao žute rukavice i — što mu se inače uviek činilo tako tegobno — stavio je oko vrata visok tvrd ovratnik.

On, seljačko diete, obukao se kao kakav vitez, kao knez. Sam je sebi izgledao malo smiešno, ali to je bilo za Bertu! Njegovo je srdce čitav tjedan pjevalo od radosti; osjećao se mladenački kao kakav kanarinac, i nije ga ni najmanje bolio želudac! »Moja čarobna božica, koja me oslobađa zemlje!« uzviknuo je on. Za Bertu, tu nježnu, ljubku, glupu, dragu djevojku, nedužnu kao krasuljak, on nije mogao biti dosta liep! Oh, da mu je samo jednog dana biti kralj i staviti bogatu krunu na onu bielu kapu! »Služiti tebi, kao što redovnik služi Madoni!« uzdisao je on. Još nikada nije bio tako sretan. I ne rekavši nikome ništa izjašio je na crvenkasto smeđem konju s riđim repom, što ga je unajmio, bez bilježnice za crtanje, izjašio je kroz vruću žegu podneva prema Berti.

Prostrana ravnica, s mirisom tamnih jelovih šuma, tišina, vrućina, nepomični oblaci i povrh svega nedjelja, u daljini draga djevojka koja nekog čeka. Bio je kao kakav orijaš, osjećao se djevičanski mlad, svježe probuđen i nabujao od života kao Michelangelov Adam. A sve je to stvorila Berta!«

Njegov je konj kasao koso sagnutom glavom preko pješčanog užarenog puta.

A tamo, ona djevojka s velikim očima i bielom kapom, u stezniku crvenom kao rotkvica, u zelenoj suknji s okruglim naborima, s kiticom modrih različaka u ruci, to je bila Berta! On ju je poljubio i poljubio je cviećе.

»Sada to znam sigurno«, reče on privinuvši je sretan u naručaj, »ti ćeš biti moja draga mala ženica!«

Koracali su, vodeći za sobom pitomog konja na uzdi, po izrovanim putovima pored tresetišta, ili su pak sjedili u mlačno toploj sjeni jelove šume. On joj je veoma spretno izpleo krunu iz borovih grančica i vriesa — ta zar on nije takve krune već prije pleo za svoje drage djevojke na rieci Dommel?

Što ju je više gledao, to se više divio i postajao sretan. Ona se neprestano smiešila i zahvaljivala mu svojim plavim očima. Govorila je »da« ili »ne« i nije nalazila rieči, uzdisala

je i smiešila se. A i on je sam znao samo uviek govoriti isto, stoga je kratio vrieme poljubcima i milovanjem...

Ona je sada sjedila na konju s malom krunom na glavi, a on je vodio životinju za uzde. Svakih je pet koraka uzdizao prema njoj pogled i promatrao je smieškom punim obožavanja. Dugo su vrludali samoćom ravnice sve dok sunce nije zašlo iza visokih ružičastih olujnih oblaka. Petar ju je odveo natrag do križanja. Tamo su se još dugo cjelivali i opraštali, do iduće nedjelje. Ovdje će ga ona opet dočekati, a onda će zajedno poći k njezinim roditeljima, malim seljacima s jednom jedinom kravom, da urede sve potrebno za svatbu. Tada ona uzdahne tužno, dok ju je on čvrsto držao za ruku: »Ove sam noći sanjala o mačkama.«

»Da, pa onda...«

»To znači neiskrenost...«, tužila se ona ožalošćeno.

Petar ju je tješio, a onda su se opet cjelivali. Tek kad je na nebu stajalo već mnogo zviezda, oboje su se ponovno umirili.

Kad je pojahao, još se jednom obazreo. Ona je stajala ondje nasred puta i gledala za njim. Biela kapa što se micala, bila je neodređena blieda mrlja na crnoj jelovoj šumi. Na trenutak je zastao. »Liepo«, reče on sretan. »Jedva mogu vjerovati, da je sve tako liepo a ipak tako jednostavno.«

Jašio je u hitrom kasu, da ga ne iznenadi nevrieme, jer je iduće nedjelje ponovno kanio obući ovo kneževsko odielo, da je posjeti.

Jašio je kroz sparni mrak kroz selo Wyneghen. Tamo je bilo proštenje, i on ima po dogovoru ondje potražiti Hansa Franckerta, — da pođu zajedno kući, kako je mislio Petar, — da ostanu zajedno ondje, kako je mislio Hans.

Jahao je kroz selo osvietljeno bakljama i uljenicama, a ljudi su divlje i biesno plesali po glasbi gajda što su brujale; ali čista ljubav i jednostavna slika Berte, što ju je u srdcu nosio, potaknuli su ga da osjeti duboku nesklonost prema tom

skakanju i okretanju; to mu je izgledalo grubo i životinjski.

Od znoja i toplog izparivanja tjelesa postao je sparan zrak prljav i gust. Kad je sve to gledao s konja iznad glava, pričinilo mu se sve to, u crvenoj svjetlosti baklja i pod prietećim nevremenom, kao da je komad pakla. »Ovdje ja ne ću ostati«, reče on s odvratnošću. Potražio je Hansa. On je sjedio pred krčmom »Konj Beiaard« kod piva i kobasice s debelim seoskim pivarom, nekoliko mužkaraca i četiri djevojke, koje su se glasno smijale.

Hans mu potrči u susret. »Napokon! Dugo je to trajalo kod te Berte! Bože moj! Zar je to takav melem što se priliepi?...«

A kad je Hans ugledao Petra u kneževskom odielu, gotovo se stropoštao od smieha. »To mora da je prava pravcata vještica, koja te je mogla natjerati na to, da se stegneš dvostrukim ovratnikom; vještica, koja te je tako dugo mogla održati daleko od piva i plesa! Pripoviedaj! Pripoviedaj o toj poljskoj nimfi! Ti si je se naravno već zasitio kao hladne riže s mliekom!«

»Hajde, pođimo«, reče Petar, »ne veseli me ostati ovdje, putem ću ti pripoviedati sve! Htio bih biti kod kuće prije oluje.«

»A ja poslije oluje«, uzvikne Hans smijući se. »Sjedim ovdje s pivarom i meštrom Verdichtom, gradonačelnikom Wyneghema, koji je divan momak! Taj je doživio svašta i koješta! Taj umije piti! Dođi da čuješ, vidiš i okušaš! Izvrstno pivo!«

»Ne, ja jašim dalje«, reče Petar kratko. »A kako je s tobom, ideš li i ti?«

»Tebe je nešto občinilo«, tvrdio je Hans. »Moram vidjeti tu Bertu, kojoj je uspjelo tebe preokrenuti tako, da prolaziš kraj proštenja a da ne popiješ ni jedan vrč piva niti se jedanput zavrtiš u plesu! Pa ti inače umiješ tako dobro plesati...«

»Ja odlazim«, reče Petar.

»Daj, dođi, samo jedan mali vrč«, silio ga je Hans. »Nisam

te još nikada vidio tako tvrdoglavog. Ti ćeš ovdje još otvoriti oči! Našao sam liep, mastan zalogaj! Jedna tvoja dobra znanica. Već smo pili u tvoje zdravlje! I«, prošapće Hans, »da mi nije na pameti, što ona ima tako liepe uspomene o tebi, onda bih ja bio pošao s njom na šetnju u zelenilo! Mladiću, kako tebe ova žena ljubi!«

»Tko je to?« zapita Petar napeto i radoznalo.

»Ta zar si ti imao tako mnogo ljubovca? No, tim bolje: čovjek mora sebi stvoriti liepe uspomene. Reci, zar ti nisi stanovao kod »Svrake«?

»Ana!«

»Dakle ni ti nisi nju zaboravio! Ona je to! Ona te očekuje. Sada tamo pleše. A ti je možeš sigurno očekivati ovih dana, jer ona sada zna, gdje ti stanuješ!«

»Odakle znaš, da je to Ana?« zapita Petar našavši se odjednom u neprilici.

»Znam to od njezinog jezika, jer ona ne zna pisati. Ili zar možda misliš, da smo šuteći izpili svoj vrč? To ti možeš, ali ja ne.«

»Ona ti je sigurno nešto slagala — kod nje to ne ide drugčije«, reče Petar dozivajući sebi pred oči sliku Berte kao zaštitu protiv neke tmine što se uzdizala. »Slušaj, Hans, reci joj, neka ne dolazi u moj dom. Ona nema tamo nikakva posla. Ona ne smije doći. Ja to ne ću!« Pobojao se. Osjetio je, kako ga podiže u vis nekakav val. Izgubio je tlo pod nogama. »Hans, dragi Hans, moraš joj bezuvjetno reći, da... da... ali ne, ja ću joj to sam reći, jer inače ne će poslušati.«

Petar je sjahao. Naručili su svježe pivo, i pošto je brbljavom mršavom gradonačelniku i zasopljenom pivaru pružio ruku i sjeo uz smijuckanje djevojaka, držeći uzde konja u ruci, bio je sebi sviestan, da ovdje sjedi s požudnom željom, da bi još jednom vidio Anu. Bilo je to kao da mu je kakva začepljena krvna žila počela iznova teći. Bio bi mogao plakati od

srčbe, jer je znao, da će sada čitave sate nositi tjeskoban predosjećaj kao kakav trn u srdcu.

Načelnik je pripoviedao, djevojke su hihotale, seljak se smijao iz punog grla, a Hans je od zadovoljstva svaki čas udarao Petra pod rebra, ali on nije ništa čuo. Uzdisao je. Osjećao je, da bi mu valjalo poći dalje. Ali tada je došla Ana!

Zasopljena, nasmijana i umorna — čuperci kose visjeli su joj iz kape — ona se spustila na stolicu. »Evo je ovdje«, reče Hans.

Ona je ustala zbunjeno videći takvog gospodina. »Dobar večer, gospodine Petre, zar si to ti?« zapita ona začuđeno. Sjedila je koso nasuprot njemu, odmah se s drugima smijala načelnikovim dosjetkama i očijukala i neprestano se smješkala Petru.

Ah, on se tako često odupirao ženskim očima, a pogotovo, ako su te oči jednom već pomutile njegov mir, — a bilo je to tako liepo. Ponovno je njim ovladalo staro izkušenje. Ana je za ovih godina postala još bujnija i bila je u punom cvatu: sve ono djetinje se izgubilo, ali je još uviek bila svježa kao voće, liepa žena. I onda te dugačke crne trepavice iznad sivih očiju. Bio je sasvim dirnut. Ali kao vjernu uspomenu na prvi dan njihova poznanstva ona je još uviek imala ove debele crvene ruke. I on je smjesta još jedom doživio ono blago veče, kad je ona mirisala na kravlje mlieko i kad se on divio njezinom bielom vratu.

»Još nisi oženjen?« zapita ona na oko bez zanimanja.

»Ne«, nasmije se on, ali nije dodao, da to kani. »A ti?«

»U listopadu«, prošapće ona preko stola, a onda se opet nasmije s drugima dosjetkama gradonačelnika s dugačkim nosom. Ona je bila liepa.

»Hoćemo li plesati?« zapita on. »Htio bih ti nešto reći.« Jer on nije želio da ga ona posjeti. Privezao je konja na kolut o zidu; ali kad je s njom zaplesao i osjetio pod vršcima svojih

prstiju njezina ramena što su se ljuljala, zaboravio joj je reći što je kanio.

Berta! Ali zar je grieh, ako se čovjek međutim prijazno porazgovori s kakvim starim znancem? Osim toga on je sve to htio sliedeće nedjelje pripoviedati Berti. Ta ga je misao umirila i on joj čvršće stisne ruku.

»A gdje ti sada živiš?« zapita on.

»U Antwerpenu. Ja sam ondje namještena«, reče ona na njegovo začuđenje, »u Coppenhollskoj ulici, kod dvoje starih ljudi, zovu se Dierckx, nasuprot pekarnice... do listopada, a onda se udajem.«

»Vraćaš li se još danas kući?«

»Da, sa svojim zaručnikom, ako on dođe. On je morao svom gazdi u Wommelghemu još odvezti kući sieno, prije no što ne provali nevrieme, — inače ću dakako ići sama.«

»Smijem li te onda pratiti?« zapita Petar hitro.

Ona nije odgovorila niti da niti ne, već je rekla: »Da li se još sjećaš — u ‚Svraki'?«

On se sjetio, htio je razgovor skrenuti od toga, ali je ipak govorio o tome. Ponovno su plesali a onda pili dobro pivo — sreću u bocama. On joj je stiskao ruke i ljubio je za vrieme plesa u usta. Bio je podpuno u Aninoj vlasti — Berta je bila samo još tu i tamo slabi odsjev, kao riba izpod vode — a njih se dvoje nadalo i rekli su, da zaručnik više ne će doći, da bi mogli u dvoje poći kući.

I došlo je nevrieme: prolomilo se oštrim munjama i kroz šum silne kiše. Činilo se, da će se kugla zemaljska zdrobiti pod bukom grmljavine. Ali konj je bio u staji, a njih je dvoje sjedilo u sparnoj sobi gostionice tiesno jedno do drugoga, pili su i pjevali, milovali se i govorili šapćući. Njegova biela dvostruka ogrlica visjela je klonulo i razmočena od znoja izpod njegove duge smeđe brade, a lice mu je bilo crveno i žarilo se kao krušna peć.

A onda, kad je oluja prošla, nad zemljom se nakon žege mnogih tjedana razširila ugodna blažena svježina, puna mirisa siena i cvieća. Bila je prava radost udisati to i prošetati se! »Neka konj samo ostane ovdje, poslat ću sutra po njega!« reče Petar krčmaru, koji mu je značajno žmirkao, kad je vidio Anu o njegovoj ruci. »Tvoj zaručnik sada više svakako ne će doći«, reče Petar.

»Ne, on više ne će doći«, reče Ana. »Hajde, idimo kući.« I oni su koracali, ne govoreći jedno drugome ništa, rukom o ruku izpod svježeg vedrog zvjezdanog neba prema Antwerpenu. Od sela Wyneghem do Antwerpena put je kratak; ali kad je čovjek opet našao nekoga, o kome je jednom rekao »to bi mogla za tebe biti dobra žena«, onda može biti put veoma dugačak.

Predbacivao je sam sebi da je budala, što Anu nije potražio. Kakva meka, strojna žena, visoka kao kakav brieg! A kako je nasuprot tome Berta bila bezazlena i priprosta: nju je uviek valjalo gurnuti, da se malo pokrene. Mislio je: »Izpravno se može suditi samo onda, ako se uzpoređuje.« Poljubio ju je, a ipak je znao sasvim sigurno, da će se oženiti s Bertom. On je to Berti obećao a on ju je također i ljubio — ali zašto ona nije bila tako živahna kao Ana? Ali sada više nikakvih misli na Bertu! Sutra je stvar s Anom završena, i on će tada opet naći u svom srdcu nedirnutu svoju ljubav prema Berti.

Napokon su ušli kroz gradska vrata. Došli su do crkve svetog Jakova. Ulice su bile tihe i mračne, na uglu su vidjeli kako je nestao noćobdija sa svjetiljkom i kopljem.

»Ja stanujem iza crkve«, reče Petar, »hajde, sad ću te odpratiti do Coppenhollske ulice.«

»Ja ondje uobće ne stanujem«, reče ona šaptom kao da se boji, da nešto ne probudi u tišini.

»Kako? Pa ti si rekla...«, prošapće i on.

»Stanujem u Brechtu, šest sati odavle. Idem natrag.«

Odjednom mu je sve postalo jasno; bio je razočaran. »Dakle

još uviek laži... Još uviek...« Njegov je glas postao jači zbog ljutnje.

Ali Ana mu je drzko stavila ruku na usta i prošaptala: »Ja sam ti već prije rekla: zbog tebe lažem, pa makar došla u pakao. Kad mi je gospodin Franckert pripovieđao, da ćeš ti doći, smjesta sam skovala svoju osnovu; htjela sam biti kod tebe, ići s tobom, cjelivati te i ljubiti... a sada idem natrag... daj, još jedan jedini poljubac: mi se ne ćemo možda nikad više sresti.«

Uljenica pred slikom Madone bacala je slabo svietlo na njezine crte lica i na neke ukrase na crnosivoj crkvi.

Ona je liepa, mislio je Petar. — Zar da je sada odtjeram kao psa u mrklu noć?

»Pođi sa mnom — možeš prenoćiti u mom stanu«, reče on hladno i suzdržljivo.

*

Sjedio je u svojoj radionici kod otvorena prozora. Noćni zrak sladak poput balzama lievao se u sobu.

Tamna uzvijena sjena tornja crkve svetog Jakova moćno se uzdizala u zvjezdano nebo.

Ah, sve se dogodilo drugčije, no što je on zamišljao. Tamo je ležala njegova biela ogrlica kao kakva krpa; pero na njegovom šeširu bilo je slomljeno; a gore je spavala Ana u njegovom krevetu. U sedam sati je ima probuditi, jer ona je htjela biti na vrieme kod kuće.

Pokušao je misliti na Bertu, čeznuti za njom; ali samo je uzdišući mislio na jutro koje će doći.

»Bog me težko izkušava«, mislio je on. Htio se moliti. »Sada ništa ne koristi«, reče on.

Gladeći bradu čekao je s tjeskobnim predosjećajem jutro.

*

Češ. Državna galerija

13. SEOSKI PLES

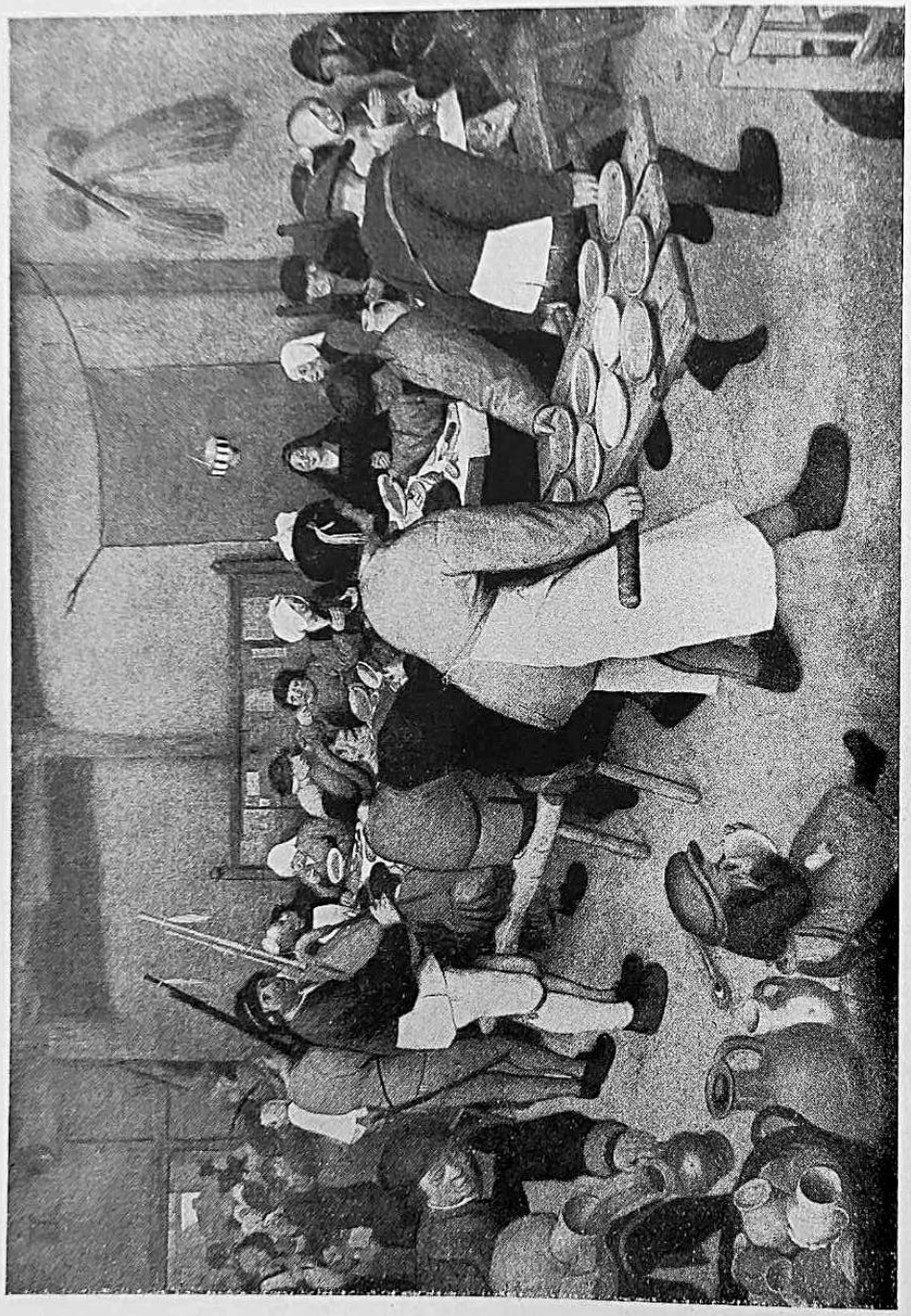

Beč, Državna galerija

14. SELJAČKA SVATBA

I kako je slutio, tako se i dogodilo; pa iako ga je Hans zbog toga čestito izprašio i psovao ga da je glupi majmun, kukavica i derište: Ana je ostala stanovati kod njega.

*

Iduće nedjelje stajala je neka djevojka u bieloj kapi na dalekom osamljenom križanju prema Magerhalu, držeći u ruci žuto cvieće, i uzalud je čekala svog liepog viteza.

Tek kad je već dugo bio mrak, pošla je posrćući kući, držeći pregaču pred zaplakanim očima.

*

Od tada je Petar svakog dana, kad je ujutro otvorio oči ili prisustvovao misi u crkvi svetog Jakova, mogao mrmljati u svoju dugu kapucinsku bradu: »O Gospode, oprosti mi griehe, što ću ih danas počiniti!«

SVIETLO I TMINA

Godinu i po dana kasnije, u veljači, preminuo je Jan Nagel na Petrovim rukama. Kad su ga ukapali, ležala je na zemlji gusta zimska magla; bila je tako gusta, da Petar, ako bi malo zaostao, nije više mogao vidjeti lies, u kojem su Jana Nagela nosili na groblje. Nosila su ga dva čovjeka na nosilu; njihovi su koraci tvrdo odjekivali na smrznutom putu. Napried je išao debeo fratar s ministrantom, koji je nosio goruću baklju. Fratar se molio.

Petar je bio jedini koji je išao iza liesa. Hans Franckert morao je poći na burzu, a drugi su umjetnici Jana odavna zaboravili. Na glas o njegovoj smrti sjetili su se sućutno onog žestokog packala, pomoćnika majstora Coeckea, koji nažalost nije nikada shvatio, što je umjetnost. Petar je bio sam, sam samcat koji je pratio do groba to veliko srdce, tog vatrenog čovjeka, tu plemenitu dušu i snažnog slikara.

»Nezahvalnici«, reče Petar prezirno.

Prošla ga je jeza, ali on doda uzdahnuvši: »Volio bih biti na tvome mjestu!« Jer njemu se činilo, da je upravo vrieme za umiranje. Život je bio žalostan i pobuđivao je strah. Sva moguća nevolja navukla se nad Flandriju kao olujni oblak. Dobru, djetinju i zanosno pobožnu Flandriju Španjolci su mučili i gazili lancima, lomačama i drzkim plaćenicima. To je bilo umorstvo nedužnog djetešca. Tako kao što je rimski orao odaslao svoje čete u Betlehem, tako je španjolski orao slao svoje plaćenike na flandrijska sela da ubijaju, pljačkaju i siluju kćeri. Strah je poput rieke preplavio polja, sela i gradove. Svaki nalog

španjolskog kralja bio je kao prodor kakvog novog nasipa. Trgovina i obrt su zamirali, a nevolja glada, o kojoj se tako dugo govorilo dok nije doista došla, izažela je želudce kao krpe, ali u dvorovima i kod bogatih seljaka naveče su se prozori sjali od obilnih gostba. Sve stare i nove bolesti napale su ljude, bacale ih sa strašnim bolima na ležaje ili im glodale kao nevidljivi miševi usnice, nosove i vrške prstiju. Rđavih je pastira bilo u izobilju; dobrima su se smijali, a puk se povodio za rđavima: valjao se u tupim i životinjskim zadovoljstvima, a kad nije bilo zato sredstava, otimao ih je drugima.

Nije bila nikakva riedkost, ako je čovjek na svojoj šetnji vidio kako nekoga nosi voda, kako visi na drvetu ili kako naveče nestaje kakva seoska kuća u plamenu. Nikad još nije u crkvi gorilo tako mnogo svieća i nikad nije bilo tako mnogo hodočašća — ali to se događalo iz čistog praznovjerja, iz neizreciva straha; pored toga bavili su se ljudi čarobnjačtvom i crnom magijom, a oni, koji su bili prosvietljeni Duhom svetim, mogli su se izbrojiti na prste. Razdražena mašta tražila je silne čudne stvari: lomače, smaknuća, ratove, svetce što krvare iz ruku i nogu, gostbe s ogromnim tortama iz kojih su plešući izlazile žene. A posvuda se, pa čak i u krčmama i za svečanim stolovima, vodile svađe o Providnosti i o pitanju, da li je zmija u raju doista govorila.

Puk je revno posjećivao svjetovne propovjednike, a naveče propoviedi bogoznanaca. Natezali su se zbog jednog slova, borili se zbog jednog zareza, ratovali zbog jedne rečenice. Kao kukci, crvi i vuci trčale su i gmizale stotine prosjaka i bogalja amo tamo putovima i cestama, puni zlih namjera. A kao modar brieg pokriven ljubicama živjeli su umjetnici i pjesnici izvan srdca i udaranja bila svoga doba, uviek zaposleni ružičastim Venerama i alegorijskim likovima što hodaju izpod smeđih krošnja; u svaku koprenu i u svaku haljinu duhao je vjetar, da u njoj ponovno istakne kakvu liniju.

Ali Petar je usred svog vremena stajao opirući se, s okusom smrti u ustima. Htio je izaći iz svega toga, nije htio imati s tim nikakva posla, htio se zavući u svoju umjetnost — ali zrak toga doba prodirao je kroz sve pore u njega i on je doživljavao to svoje doba kao što drvo doživljuje jesen. On je bio sit svega toga, u čemu se isto tako krila ta vjera i praznovjerje, to traženje, taj strah, ta požuda za užitkom i griehom, — trebao je samo pomisliti na Anu. O tome svjedoče njegovi crteži Sedam glavnih grieha, što ih je Cock izdao kao bakroreze, pa njegovi bakrorezi Velike ribe jedu malene, Izkušenje svetog Antuna, Alkemist, Vjera, Sedam djela milosrđa i mnogi drugi. Oh, kad bi mogao iz svega toga izrasti kao kakav sveti Antun! Ali bilo mu je odviše težko, bilo je to kao ova magla: nije je mogao prodrieti pogledom. Njegova je nemirna savjest često pokušavala odgurnuti kamen, ali on je pritiskivao tako

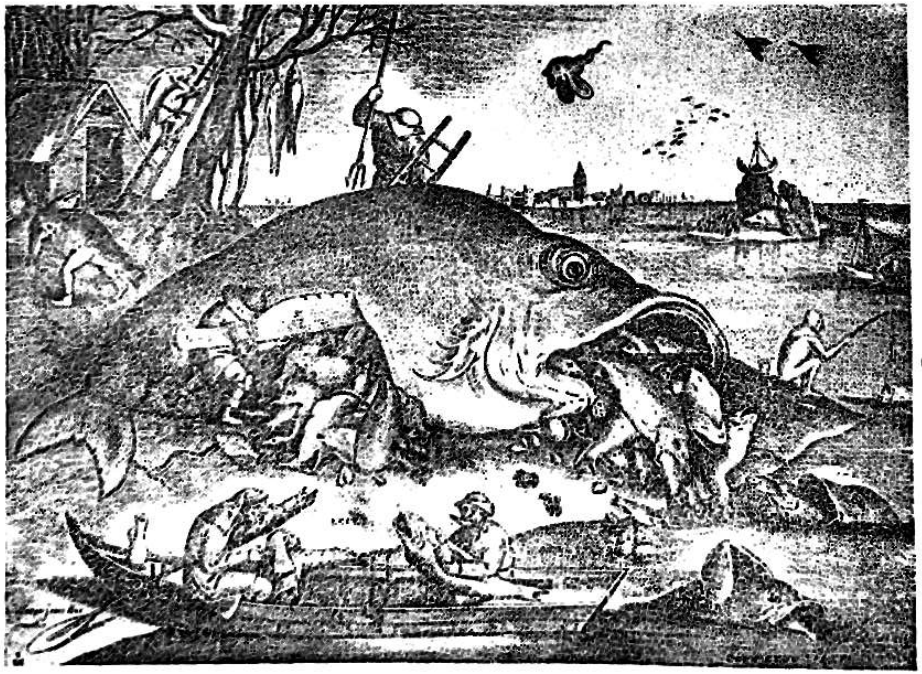

9. Velike ribe jedu malene

sladko. A njegovo djelo — ono se izpunjavalo onim, što je bio on, što je on usisavao iz svog vremena... Trebao je pomisliti samo na Anu, koju nije ljubio toliko da bi se mogao s njom oženiti, a ipak odviše, a da bi mogao bez nje živjeti. Osjetio je gađenje nad samim sobom. Ah, samo ne znati baš ništa više o životu... spustiti se kao Jan u četverouglasti grob!...

Kad je lopatom bacio nešto malo zemlje na lies, što je muklo odjeknuo, osjetio je odjednom kako se u njemu porugljivo miče njegov kostur; i gle: izgledalo je, kao da je grobaru spala koža i mišičje s tiela, i da preostaje samo kostur; vidio je kroz fratrov debeo trbuh tanak kostur; a kod ministranta malen kostur s nježnim kostima. Vidio je to isto kod jedne skupine ljudi, koji su nosili novog mrtvaca u grob, i kod sviju što su ga susretali i izranjali iz magle kao sablasti, a onda se opet gubili u njoj. Vidio je mrtvačku glavu i bieli kostur iza svih njihovih čina i poslova, iza njihovih svađa, taština i veselih gostba. Zvonar je bio kostur, a isto tako i oni pijanice ondje, pekar pred svojom peći i kovač. Kovačnica se pričinjala kao kakav vulkan, koji je rigao skelete, a oni su padali kao kiša kostiju na ulice. Posvuda je bila smrt!

Pošao je u polja, da izmakne ljudskim kosturima. Ovdje je vladala duboka tišina. Gotovo se čulo kako se magla miče. Ali on je zalutao, zašao na polje s vješalima i odjednom ugledao pred sobom u magli, kako visi jedan kostur. Visio je ovdje velik i silan, proziran, kao kakva čipkasta zastava u čast smrti, koja je kroz Flandriju vodila procesiju. Udaljio se i čuo mnoge glasove i kola koja su se približavala. Čuo je bubanj — u svojoj je mašti vidio kostur, kako udara u nj. Tada se iz magle pojaviše ljudi s glupim radoznalim licima i okružiše neka kola, na kojima je sjedio sudac sa svojim štapom i fratar, koji je s križem u drščućoj ruci žarko govorio dvojici svezanih ljudi. To su bili krivovjerci, koji su postali bliedi i mršavi u vlažnoj mračnoj tamnici; ali oni ga nisu slušali, već su zurili fanatičnim pogledima u nebo, očekujući novi Jeruzalem. Na drugim

kolima ležali su svežnjevi drva i krvnik, koji će naskoro razpiriti vatru, umotan u svoju krznenu kabanicu i s prekriženim nogama.

I kola, puk i plaćenici na konju uroniše u maglu. Ali baš zato, što ih je vidio u magli, izvan krajine, on ih je nosio kao naslikane u svojim očima.

»Izgleda tako, kao da je Jan Nagel spuštajući se u grob otvorio sve liesove«, uzdahne Petar. Zašao je u neku malu crkvu da se pomoli, poslije toga je negdje pio staro pivo, ali nije bilo ništa bolje: kostur je čitao misli, kostur mu je natakao vrč. »No, sada mi je toga dosta!« reče on. »Ne ću čitav tjedan dana prekoračiti prag.«

Čitav dan nije radio; svoja dva učenika poslao je kući i sjeo kao krvnik prekriživši ruke i ugreznuvši u dugu bradu pred ognjištem, promatrao plamen i mislio na Jana Nagela, na oba krivovjerca i pobjedničku smrt, koju uviek pokušavamo nadmudriti, ali koja nas ipak jednom namami u stupicu ili nas ščepa svojim bielim čaporcima ... Ana mu je natočila vrč toplog piva. Bilo je neobično: on kod nje nije vidio kostur, on je u njoj vidio samo grieh. Sjela je mirno do njega sa svojim pletivom, sretna i zadovoljna, povodeći se poput majke za hirovima svog djeteta. U svietlu plamena i u tišini, koju Ana nije mutila, u njemu je rasao »Triumf smrti«, velik i moćan, s pogledom na pola svieta i nebrojenim množtvom kostura, koji poput mrava gmižu amo tamo ... A ako sada ona dva krivovjerca upotriebi kao dva razbojnika na svom »Križnom putu«? No oni su malo izgledali kao razbojnici! Ali ništa zato: to je bilo odviše snažno, a da bi on propustio.

Skicirao je čitavo veče opake plaćenike, neotesani puk i kosture što su gmizali. Kad je došlo doba večere, uzeo je tanjur na koljena i nije se htio odmaknuti od toplog ognjišta.

»Pada snieg«, reče Ana, »debele pahuljice.« Znala je, da on voli snieg.

»Ona opet laže«, pomisli on i nije ni uzdignuo pogled.

Vatra u ognjištu je pucketala, a tu i tamo je zabrujio vjetar u dimnjaku. Kad je kasnije, polazeći spavati, sam ugledao snieg, odjednom se našao u svom selu što je ležalo duboko pod sniegom kao onog dana, kad je otac Cornelis razgovarao s njim o Antwerpenu. Kako je žalostno bilo u Antwerpenu, a kako možda spokojno u njegovom selu!

I s vrućom željom, da bude tamo i da tamo živi, reče on pun oduševljenja: »Ana, sada kad je pao snieg, ja ću sutra posjetiti svoje selo; već je gotovo dvadeset godina, kako ga nisam vidio!«

Ani je bilo pravo, kao što joj je bilo pravo sve na njemu. On nije nikako mogao pravo zaspati. Dakle: napokon će ponovno vidjeti svoje selo! Radovao se kao diete, koje na sutrašnji dan očekuje svetog Nikolu. Već je pomišljao na to, da se ondje smjesti i povuče onamo sa svojom umjetnošću i s Anom, s kojom će se onda ipak oženiti unatoč svim njezinim lažima i još nečem drugom, što nije mogao reći. Jer valja priznati, da ga je ona dobro njegovala; i premda se nije ništa razumjela u njegovu umjetnost, ipak ga je tjerala na posao. A kako ga je volila! Što mu je više trebalo? Poljubio ju je zahvalno u snu i slušao sat za satom rog noćobdije.

Gorčina ga je stisnula za grlo, kad je napokon s mosta ugledao svoje selo kako leži u sniegu izpod sivog neba. Nadao se, da će u njega ujašiti pjevajući, ali je ušao kao da ide u pogrebnoj povorci.

Selo je uslied rata i pljačkanja postalo za polovicu manje. Vidio je razorene i urušene kolibe, koje više nisu imale odvažnosti da se ponovno uzprave. Od župnog dvora nije ništa preostalo; stara kuća, u kojoj je on stanovao, još je stajala ovdje ali bez cimera nad vratima. Crkva je bila bez krova, a od prijazne vjetrenjače dugog Ludviga stršali su samo još mali crno

začađeni zidovi. Dvorac je bio kao hrpa razvalina, a sve je vrvjelo od gavrana što su krieštali.

Kako je tužno i siromašno ležalo selo ovdje do smrznute i zasnieženе rieke Dommel, s čipkama i ledenim sigama oko slamnatih krovova, pušeći se iz dimnjaka, napušteno i zaboravljeno u bezkrajnosti sniega i zimske tišine!

Nije se vidio ni jedan čovjek, nije se čuo ni jedan čekić u kovačnici.

Tamo je visio cimer krčme »Preodjeveni majmun.« On je sišao s konja, ušao u krčmu i naručio vrč piva kod neke stare žene, koja je obrisala u pregaču svoje vlažne ruke i promatrala ga nepovjerljivo. Nije htio da ga prepoznaju; to je smatrao još najboljim. Naručio je i za ženu jedan vrč, govorio nešto o vremenu i sniegu i zapitao odjednom lukavo: »Ta zar nije ovdje stanovao neki izvjestan čovjek zvan Crvena krastača? Ja sam prije često prolazio ovim selom u poslovnim stvarima. Što je bilo s tom Crvenom krastačom?«

Žena je oživjela, jer je sada mogla pripoviedati. »Ne, on je stanovao tamo prieko na uglu, u Obećanoj zemlji. Ali on se je kasnije objesio. Izmlatio je svoju ženu gotovo do smrti. Ona je bila udovica s jednim sinom. Izprva se čulo, da je taj sin postao velik slikar; ali kako se čini, i dječak je zlo završio. Tako se to dešava tim čudnim svatima.«

»Tako, tako«, reče Petar. »A seoski župnik, stari otac Jeronim, što se s njim dogodilo?«

»Ah, dobri gospodin župnik«, stane jadikovati žena. »Vojnici Maartena van Rossuma su mu razmrskali jednu nogu, a on je kasnije postao malo po malo djetinjast. Bio je primljen u samostan, s onu stranu rieke, ali on više nikog ne prepoznaje. Mislim da ga je Tist, kolarov sluga, još prošle godine vidio u vrtu; svađao se sa cviećem! Tako dobar čovjek . . .«

»A dugi Ludvig, mlinar?«

»No, oni lopovi Maartena van Rossuma su mu silovali kćer a onda je ubili; zatim su zapalili njegovu vjetrenjaču; on je

odonda započeo piti. Jednog se dana izgubio, i nitko nije nikada saznao, kuda je otišao.«

»Znači, da su onda oni lupeži ovdje žalostno gospodarili?«

»Dobro je samo, što preko toga raste trava. Ali ako mislim na to, onda sve još vidim jasno pred očima: bilo je između svietla i tame, kad su oni nahrupili ovamo. Nijedna kuća nije ostala pošteđena. Silovali su žene, a mužkarce, koji su se branili, ubijale su pred očima njihovih majka; gdje su još ljudi mogli u brzini pobjeći, oni su im spalili kuće. Ah! Kad samo pomislim na onu večer, kad su gorili dvorac i kuće! Mi smo to gledali iz šume . . . Također i moja sestra . . .«

Žena je pripoviedala, tražeći žestoke prizore, o tim strahotama, a Petar je mislio na umorstvo nevine dječice u Betlehemu. Tada je ušao neki prljav seljak u crvenom spavaćem kaputu. »Čašu rakije, da protjeram taj smrad iz grla«, reče on. Petar je smjesta prepoznao riđokosog Emila, koji je jednom prije izpljunuo izžvakanu mrkvu na njegov crtež; ali on nije htio da ga prepoznaju. Platio je, krenuo i izjašio iz sela.

Na mostu se još jednom ogledao potišten i razočaran. Prošla ga je jeza od tužne studeni. Pokajao se, što je ponovno išao vidjeti svoje selo: ono je cvalo u njegovu pamćenju kao mirisna ruža; sada je bilo u njemu mrtvo, isto tako kao što je on bio mrtav za svoje selo. Preostao mu je samo miris, stara uspomena. »To mi ne će nitko oteti«, promrmlja on s počitanjem. Ali nije čak imao hrabrosti, da skine šešir pred onim, što je bilo preostalo.

Petar Bruegel je osjećao, kako malo po malo postaje osamljen. Jan Nagel je bio mrtav, njegovo je selo bilo mrtvo. A odkako je Ana stanovala kod njega, on više nije hodao s Hansom Franckertom na staro pivo, proštenja i gostbe. Bio je toga sit, a osim toga su ga neprestano mučili bolovi u želudcu, rado je ostajao mirno uz Anu — a ona uz njega — i imao je odviše posla, a da bi propustio koji sat. Hans ga je tu i tamo

posjećivao, pripoviedao i smijao se, ali Petar nije bio više ni za kakvu skitnju. Hansu se to činilo dosadno, pa je sada polazio na svoje izlete s drugim prijateljima.

Petar čak više nije ni nosio svoje crteže Cocku. Neka on dođe sam po njih ili pošalje nekoga. On je Cocka samoga volio, ali u njegovom dućanu »Četiri strane svieta« nije se više moglo izdržati. Više no ikada vrvjelo je tamo od naduvenih pristaša renesanse, koji su Petrovo djelo sućutno promatrali kao običan slikarski rad, na kojem su cienili samo dobar crtež. Ali Petar je govorio: »Olovka je moja, papir sam platio, a što će doći na nj, to određujem ja!« U svakoj je stvari bio neodlučan, ali nije nikome dopuštao miešati se u njegovu umjetnost. On je stvari prikazivao onako kako ih je vidio, u jednom dahu, pun povjerenja i snage.

»Ti se kriješ kao kakva krtica!« reče mu jednom Cock. »Što radiš čitavo vrieme?«

»Radim kao krtica«, odvrati Petar, »rujem.«

I u samoći, u kojoj ga je Ana tiho pratila kao pas, ne smetajući ga i strpljivo čekajući na njegovu ljubav i obećanu ženitbu, on je izkapao iz svojih uspomena i starih crteža sadržaje na gomile. Tako je to bilo prije, tako je to bilo sada. Tako je to bilo sa svim njegovim slikama. Mislio je na debeljakoviće i mršavce i nacrtao je: »Velike ribe jedu malene«, »Štedionice i blagajne«, »Mastna kuhinja«, »Mršava kuhinja«, Debeljakovići i mršavci« ... Ali on nije sada osjećao pritom ni najmanju mržnju. Gledao je sve to iz izvjestne udaljenosti, iz visine, pa je znao jako dobro, da bi mršavci isto tako postupali, kad bi bili debeli. Ta on je to doživio. Oprostio im je, oni nisu mogli ništa protiv toga: njihove su duše bile utamničene u čovječjem mesu.

Trebao je samo pomisliti na Italiju i na Alpe, pa je slikao svoje veličajne gorske krajolike. Iznova je osjećao svoj strah, kad je risao čistilište, pakao, posljednji sud. A u sedam slika glavnih grieha dao je svojim različnim požudama najneobičnije

i najnemogućije životinjske oblike svojih prijašnjih sanja. Krajobraz njegova sela, proštenja, čitava njegova prošlost pružali su mu građu za stotine crteža; i kad je risao smrt Naše Drage Gospe, mislio je na smrt svoje majke. Cock je prodavao bakroreze prema tim crtežima kao tople žemičke, a u koliko to nije Petar učinio, on je sastavljao filozofske i poučne stihove i stavljao ih izpod ovih bakroreza.

Cock je tek sada izvukao na svjetlost dana mnoge od onih malih krajolika, što ih je Petar narisao za nj, dok je još stanovao u »Svraki«. Pustio ih je da leže, dok Petar ne stekne ime. Tako su se te slike pojavile mnogo godina kasnije nakon što su nastale.

Petar je radio, rovao u sebi i izvlačio iz sebe, kao da mu je živjeti samo još jedan tjedan. Ana ga je mogla samo s mukom sklonuti, da o podne sjedne za stol, a naveče se morala mučiti, da ga dobije na počinak. »U tebe je prešao žar Jana Nagela«, reče mu Hans Franckert.

Ali odkako je Petar ponovno vidio svoje selo, još jednom je u se upio njegovu boju i sveto osjetio uspomenu na nj, nije ga više ništa moglo zadržati od toga, da slika bojama.

Boje su ga odjednom obsjele. Crteži su ostali ležati na strani; sablastne pripoviesti i đavolije bile su dokončane, on se njih oslobodio time, što ih je narisao. Procvao je vrt boja, jer sve ima svoje vrieme. Jutarnje svjež poput kakve pčele on je napokon započeo slikati, sretan kao diete, od srdca se radujući. Već prije započete slike — kao borba između debeljakovića i mršavca, proštenja i jedan križni put — ostavio je u miru; uzeo je novo platno i sam načinio svježe, meke, blještave boje.

Jednog proljetnog jutra sjedeći do otvorenog prozora, sa cviećem i zvonikom svetog Jakova pred sobom, započeo je slikati »Nizozemske poslovice«; jezik mu je pritom visio iz usta, a duga smeđa brada drhtala od napora. Boje su rasle kao sretno cviećе. O ta modrina, to svietlo crvenilo, to zaga-

sito žutilo, to crno sivilo i to prigušeno mahovinasto zelenilo. Oči su mu sjale; zaboravio je na doba i vrieme, na glad i žeđu; on se udaljio od svega toga, uhvaćen u naručaj svoje velike i dugo već žuđene ljubovce, slikarske umjetnosti!

*

Nakon poslovica, što ih je kao dobar kruh mudrosti primio iz usta svojih seoskih drugova, došle su na red dječje igre. On ih je sve smjestio na veliko platno, s pogledom kao odozgo da bi ih mogao mnogo prikazati — ta to mu je preostalo još od njegovog tavanskog prozora i od njegovih putovanja u bregovima. Isto tako kao da je gledana s tavanskog prozora naslikao je borbu poklada s postom, triumf smrti, jedan Križni put i još mnogo drugoga.

Hans je dolazio redovito k njemu na kratke posjete, kupovao tu i tamo pun oduševljenja po koju sliku za težak novac, i onda je prodavao bogatim plemićima iz Italije, Španjolske ili Njemačke.

Tako je Petar živio sretno, zanesen oduševljenjem za svoju umjetnost. Ali čim bi izašao, smjesta bi ga zgrabio strah i nemir onog doba, i on je onda opet uranjao u svoj rad poput krtice.

Tako je bio također pun straha, razdvojenosti i neodlučnosti, kad je pomišljao na to, da se oženi s Anom. Da kod posla ne bude smetan, pokušavao je ne misliti na to i odgađao to... odgađao neprestano. »To će se već dobro završiti«, mislio je on. Ah, da je Ana bila samo kakva slika, on bi je brzo naslikao i načinio je ljepšom. A bilo je upravo tako. Kad bi on samo znao, što bi bilo najbolje! Što je bilo najbolje? I on je opet odlagao... bojao se, da će se brak strovaliti na njega i smetati ga kod posla: on sam nije znao, kako i zašto, ali neki ga je tjeskoban predosjećaj činio opreznim i neodlučnim.

Pravo uzevši bilo bi najbolje, da se oženi: onda bi se oslobodio tih muka, tog tereta, te grižnje savjesti, tog nemogućeg

stanja; ona je osim toga bila dobra, vjerna i brižljiva, ali on je tada opet postajao nepovjerljiv i bojao se da ona, kad se jednom uda, ne će više biti ova ljubazna Ana. A onda njezine laži! Te laži ni za što i opet ni za što, to nije obećavalo ništa dobro. No on je ovako mislio samo u trenutcima, kad se nije želio oženiti s njom; u svako drugo vrieme izgledalo mu je to samo kao nedužna zabava. Njoj je laganje prešlo u meso i krv. Opomene, predbacivanja, molbe, sve to nije ništa koristilo. Ona je lagala prije no što je pomislila na to. Htio ju je toga odviknuti. Složili su se u tome — ali nijedno od njih dvoje nije vjerovalo u taj dogovor — da će on svaku njezinu laž urezati u štap, u rovaš, pa kad ovaj bude pun, — on je uzeo dugačak štap i rezao je crte uzko jednu do druge da bi se ona imala vremena popraviti, — ona bi morala otići iz kuće.

Prije no što je njih dvoje očekivalo, jedva je prošlo četrnaest dana, rovaš je bio pun — i on je uzeo novi. Kad je i taj bio pun, poljubio joj je zatvorene oči s dugim trepavicama što su očaravale: »Ne mogu biti bez tebe, laži koliko god hoćeš!«

»Daj da se oženimo, Petre, pa će se laganje onda samo od sebe izgubiti.«

»Da, da, iduće zime, onda sam gotov sa svojim poslom.«

Ona je koji put plakala, jer je služila samo kao kuharica; prietila je da će ga ostaviti, ako je ne uzme za ženu. Ali on ju je umio svaki put umiriti... stvar odgoditi. Da više ne mora misliti na to, ponovno je započeo slikati. Zavukao se kao puž u ljušturu svoje umjetnosti.

MARIJA

»Da«, reče Cock, dok su zajedno sjedili uz ognjište — Ana je bila pošla k misi — »ta je Marija, koju si ti na rukama nosio, nebeski liepo stvorenje! Kad bih imao vremena, spjevao bih sonet koji bi započeo ovako:

Još nikad nije umjetnikov kist
Ljepoti dao takav oblik;
Još nikad nije proljet mlada . . .

Nema doduše srokova, ali, mladiću, moraš je malo pogledati: ljubka prijazna, mlada, nježna, svježa i plavokosa, najljepši cviet Bruxellesa!«

»Pa to ću jednom već uraditi«, reče Petar, koji je sve to slušao kao kakvu staru zaboravljenu bajku. »Ja je sebi predstavljam još uviek sasvim malenu, kao majmunče do mojih koljena.« Bilo mu je tako, kao da miriše karanfile i ljubice. Koliko je samo kitica ubrao za nju u poljima! I u njemu se probudi želja, da opet jednom vidi tu princesu iz bajke, koja ga je tako volila, i da je poljubi kao što je to prije činio. Čežnja ga je učinila mekim i blagim: išao je kao pod svjetlijim nebom. Ali za čas je zrak opet postao sparan od putenog šeprtljanja s Anom, — a svjetlucavo zlato, što je još čas prije šumilo, izgubilo se pred njegovom strašću i žarom njegova rada . . .

Ali u proljeće je odnio nekom španjolskom plemiću u Bruxelles svoju sliku Izkušenje svetog Antuna. Petar bi je bio radije poslao onamo, ali taj je plemić imao tako bogatu

zbirku slika i Petra je tako dugo natezao neka je dođe jednom razgledati, da se on napokon odlučio na putovanje.

On se divio slikama, stavio u džep gotov novac i na to popio čašu sladkog tamnog vina. S vrućom glavom i malo nakresan izišao je napolje. Žmirkao je prema suncu što se iskrilo na oknima. Letili su golubovi, prodavala se rotkvica, iz neke je gostionice odjekivala pjesma.

»Ah, svako vrieme ima svoje vlastite jade, a meni može sve biti sasvim svejedno, ja slušam«, reče on veselo. Ušao je u nekakav maurski dućan na glavnom trgu i kupio za Anu plavi niz bisera. Zatim je kupio još jedan velik kolač od riže, što će ga njih dvoje pojesti uz vrč vina. Bio je sada odlučio čvršće i mirnije no ikada, da će se iduće jeseni, kad stave svinju u dim, oženiti s Anom. On ipak nije mogao biti bez nje, ona je bila dobra, on se na nju navikao — na neku drugu bi se tek morao privikavati — i onda će se moći posvuda pokazivati s njom.

Promatrao je s udivljenjem divnu gotsku viećnicu s nebrojenim prozorima na krovu i sliedio očima vitak toranj, na čijem se vršku od uzvinutog cvieća i stupića blještao zlatni sveti Mihajlo. Kako liepo mora biti vrtjeti se tamo gore sa svetim Mihajlom na đavlu! Na trenutak ga je podišla volja, da se oslobodi pritiska svoje putenosti. Osjetio je tek za oštrigama, što su ih na ribljem trgu umjeli kuhati tako mirisno i tečno, — ali sada mora također biti liepo razgledati čitavu krajinu. Velika nadkrivena kola odlazila su natrag u pet sati: imao je još dovoljno vremena. Jezik mu se neko vrieme borio s očima. »Neka radije pocrnim od glada!« Pošao je uz Visoku ulicu i tada se popeo na brežuljak, na Cvrčkovu tratinu.

Zabacio je ruke u zrak! Kako je liepo! Pred njim je ležao blago valoviti Brabant, otvoren kao kakva knjiga s miniaturama, sa selima i vjetrenjačama na leđima bregova, s malim riekama, seljačkim domovima i crkvenim zvonicima u dolina-

ma, a s drugim modrijim brežuljcima iza njih. A onda male šume, što puzaju preko hrbtova brežuljaka i preko sagova od livada i polja! A povrh svega nježna krasota proljeća, koje potoke i putove obrubljuje cviećem i kliče u bielim drvetima krušaka iza crvenih bukovih živica! O krasna zemljo brabantska! Kamo stupiš nogom, poteče mlieko! Kako je prema tome Italija suha! Gledati proljeće i mirisati ga u zraku, dodirivati ga požudnim vršcima prstiju! Kako je to liepo! Gdje su sada Španjolska, car Karlo i Filipove lomače?

»Bože dragi«, uzvikne Petar oduševljeno, »ja hoću prebivati na tvojoj haljini kao kakva božja ovčica!... Da, ovdje hoću stanovati s Anom«, nastavi on manje pjesnički i više prisiljeno. Onda se okrene; tamo dolje ležao je Bruxelles, okružen svojim obkopima s tornjevima i svojim jarcima. To je bila uzko stiešnjena gomila kuća i crkva s trgovima i vrtovima između njih, a izprekrižana nasmijanim trakovima vode. Tada mu odjednom padnu na pamet Cockove rieči: »Ona Marija, koju si ti još na rukama nosio, nebeski je liepo stvorenje... Nikada nije umjetnikov kist ljepoti dao takav oblik...« Spustio se s Cvrčkove tratine i našao se na Konjskom trgu brže no što je mislio.

»Da li znate, gdje stanuje udovica Coecke? Mora da je to negdje ovdje na Konjskom trgu!« zapita on neku ženu, koja je na ruci nosila košaru s keljom.

»Ondje, nasuprot zdenca, lievo na uglu.«

Petar je pošao prema visokoj kući sa zabatom. On je odjednom izgledao sam sebi smiešan i našao se u zabuni. Zar to nije bila od njega drzkost? Zar to nije izgledalo tako, kao da se hoće nametnuti? Ali s druge bi strane bilo neuljudno, da ih ne posjeti, kad se jednom već našao u Bruxellesu. Da mu i nisu pripoviedali o Mariji, on bi ipak pošao onamo. To je bila njegova dužnost! I on spusti zvekir na vratima, prođe rukom kroz bradu i zaviri, nema li kakvu mrlju na prsluku i da li su mu nokti čisti; mislio je još sasvim jasno na to, da će te go-

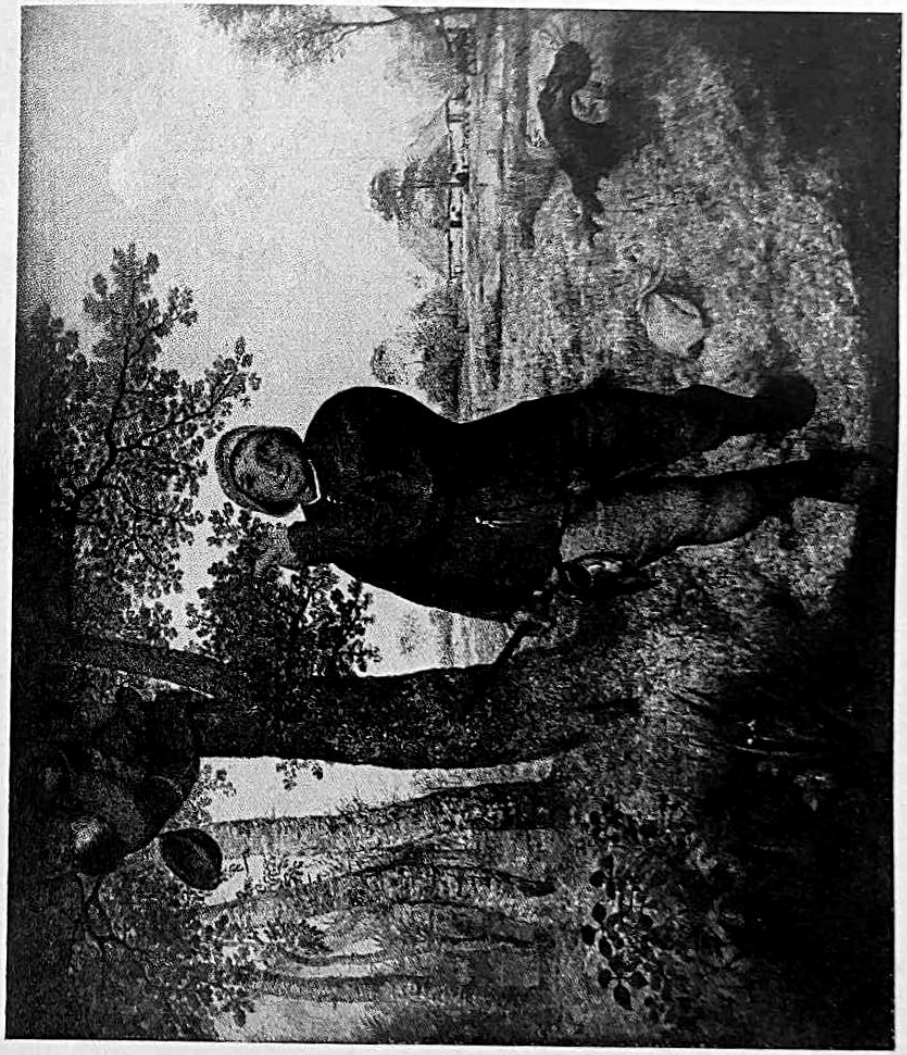

15. KRADLJIVAC PTIČJIH GNIEZDA 1568. Beč, Državna galerija

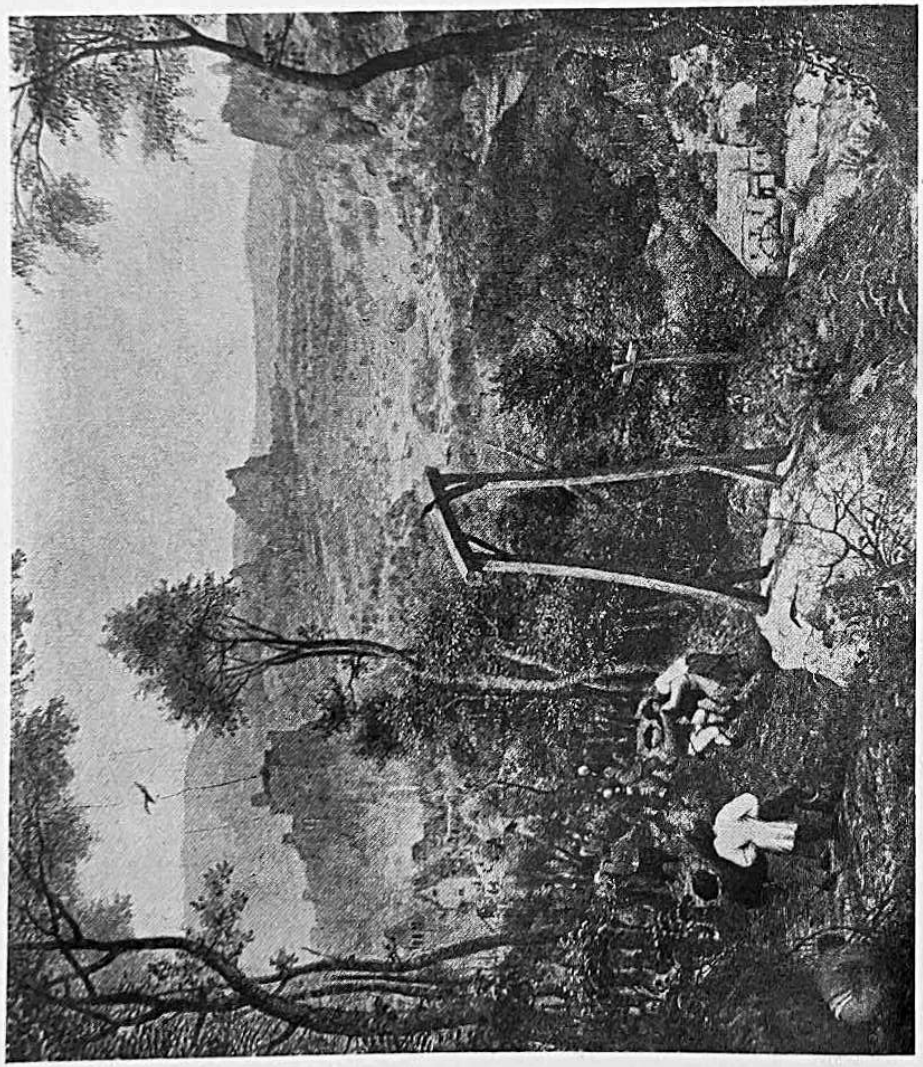

16. SVRAKA NA VJEŠALIMA 1568. Darmstadt, Muzej

dine naslikati »Triumf smrti« i oženiti se s Anom... Upravo je htio kod neke prodavačice cvieća, koja je prolazila mimo, kupiti malu kiticu, kad se otvoriše težka, željezom okovana vrata, i pred njim je stajala svježa mlada gospođica sa svietlo plavim uvojcima, modrim očima i nježnim plemenitim licem, što je blještalo kao zreli plod iz bielog ovratnika od čipaka. Vitko je tielo bilo stegnuto svietlo sivom svilom, koja je oko bokova padala u širokim naborima što su šumjeli. On je odjednom postao veseo i zbunjen i promucao začuđeno: »Ja sam Petar Bruegel.«

Ona se sa smiehom ispričala, što je sama otvorila, ali služavka je upravo otišla po maslac. Njezina je mala ružičasta ruka odmah ležala kao kakav strani dragocjeni cviet u njegovoj velikoj smeđoj seljačkoj ruci, a onda ga ona povuče veselo i hihotajući u kuću. »Majko! Majko! Dođi ovamo! Ne ćeš pogoditi, tko je ovdje! Dođi ovamo!«

»Ah, Marija...« uzdahne od začuđen i zadivljen. »Da sam to slutio«, doda zatim za sebe.

Ona ga je dovela u svečanu sobu za primanje, koja je bila puna slika Pietera Coeckea. A tamo, kroz neka druga vrata, ušla je ozbiljno i mirno gospođa Coecke u crnoj haljini s bielim ovratnikom. Imala je sada sniežno bielu kosu i nabore na čelu, bila je još deblja no prije, s obrazima što su visjeli široko dolje do dvostrukog podvoljka, — to ju je činilo još dostojanstvenijom i zapovjedničkijom no prije — i još uviek u držanju kao na svom portretu: male ruke, u kojima se svjetlucao rubčić od čipaka, prislonjene uz tielo.

»To je Petar, moj stari prijatelj!« kliknula je Marija.

Gospođa Coecke položi prestrašeno svoju malu ruku na krupne grudi: »Petar Bruegel! Petar! Mladiću! Mladiću! Mladiću! Mi te nismo nikad više vidjeli, odkako smo se preselili u Bruxelles.« Njezina se usta razvuku od bolnih uspomena, a u njezinim je posljednjim riečima ležalo izvjestno predbacivanje.

Petar je osjećao, da sada mora govoriti o njezinom mužu, te reče tužna lica naklonjena u stranu, promatrajući Mariju: »Smrt majstora Coeckea bio je bolan gubitak!«

»To je bio koban gubitak za umjetnost«, odvrati ona puna ponosa i poštovanja. Uzdahnula je, sjela, ponudila mu stolicu, letimice zatvorila oči i onda pripoviedala o smrti svog muža svečanim i tužnim tonom, tražeći sućut.

Petar je vidio, kako se njezina liepa glava ističe na tamnoj pozlaćenoj koži — Marija je stajala iza njega i naslonila se jednom rukom na njegovu stolicu — a on je neprestano govorio samo »da« ili samo kimao glavom, udešavao lice u sućutan izraz, ali nije čuo ni rieči od toga, što je ona pripoviedala. Znao je samo jedno: da je Ana takva kao Marija, on bi se bio oženio s njom odmah prvog dana.

Odmaknuo je svoju stolicu i stavio na stol omot, namienjen Ani. »Sjedim ti na putu«, reče on Mariji. Sada je vidio također i nju i uživao u pogledu na nju, dok je prividno još uviek slušao i kimao glavom.

Majka je osjećala mistično poštovanje za svog muža. I tako je u tieku razgovora došla na dobra stara vremena u Antwerpenu, kad je Petar Bruegel kod njih još služio kao naučnik. Bilo je nešto ponižujuće u toj rieči »naučnik« kako ju je ona izgovarala. Petar je uočio priliku, da uzbudi Marijino zanimanje, pa se požurio reći: »Da, ja još posve točno znam; meni se čini, da još osjećam, kako sam te nosio na ruci. Koliko sam te puta vodio u šetnju! Sjećaš li se još, kako smo odilazili Janu Nagelu? I kako si radije bila kod mene nego kod otca i majke? Ali ja sam te volio kao da si moje rođeno diete. A ti si sada postala tako velika! Marija! Gospođica Marija! Ja još uviek ne mogu vjerovati svojim očima, da si to ti!«

»Dobro se još sjećam svega toga«, nasmije se Marija. »U šumi sam ti sjedila na ramenu!«

»I još neoženjen?« zapita gospođa Coecke na oko bez zanimanja.

»Ne, milostiva gospođo...« odvrati on kratko.

Odjednom je nastala šutnja. On je mislio: one znaju, da ja živim s Anom, pa zato ne pitaju dalje. Pocrvenio je. Nitko nije znao ništa više reći.

»Tako je liepo ovdje, a pogotovo gore na Cvrčkovoj tratini. Tako liepo, da bi to valjalo naslikati! To moram sliedećom prigodom narisati!«

»A onda ćeš svakako doći i ovamo, da razgovaramo o prijašnjim vremenima. Zar ne?« — zapita Marija bezazleno.

»Gospodin Petar nam je uviek dobro došao«, reče gospođa Coecke, a da on nije znao, da li to ona misli ozbiljno. Ona zatim skrene razgovor na slikarstvo, i Marija je morala donieti miniature, što ih je njezina majka naslikala u posljednje vrieme, jer ona je još uviek slikala.

To su bili mitološki prikazi, sasvim na način njezina muža, ali u slabim, bljeđim bojama. »Liepo... krasno... jako dražestno!« to i još koješta drugo govorio je Petar.

»Ti naravno radiš još uviek u starom stilu sudeći po bakrorezima, koji se mogu vidjeti, a koji su izrađeni po tvojim crtežima«, reče ona s omalovažavanjem. »No da, puk nas ne shvaća, pa mora biti i takvih kakav si ti.«

»Da, da«, primieti Petar diveći se za to vrieme Mariji.

Gospođa Coecke započela je pripoviedati, što je njezin muž mislio o umjetnosti i što je o tome napisao u svojim knjigama. Međutim je Petar promatrao Mariju, koja je dražestno ulievala žuto vino u debele zelene čaše. »Kako su liepe ruke u nje«, pomisli on.

Kad je bio napolju i ostavio Konjski trg, potrčao je opet gore na Cvrčkovu tratinu i promatrao Brabant, koji je u tankoj modrikastoj magli i izpod biserno nježnog neba padao u san u sladkim mirisima. I on je šaptao, mrmljao, hvalio, molio se i klicao naizmjence: »Nisam znao, da je ona tako liepa... To je odviše... O Gospode, budi mi milostiv... Ja sam za-

robljen! Marija, zašto si ti tako liepa, hej, juhej... Do vraga!« vikne on odjednom, »ta zaboravio sam omot za Anu!« Vratio se natrag, ali je putem izgubio hrabrost. »To bi moglo odviše upasti u oči. Majka će pomisliti, da sam ga namjerice ostavio.« Zakrenuo je u grad. Kola su bila već naravno odavno otišla. Ušao je u neku gostionicu u ulici kraj Sajmišta. Gostionica se zvala »Mačka ne može uloviti miša«. Hans mu je pripoviedao, da se ondje dobiva nebesko pivo. I on je postao sasvim blažen od piva i misli na Mariju. Ponovno su oživjeli u njemu prijašnji dani s njezinom svježom dobrotom, on je opet osjećao njezine ruke s jamicama i njezine meke anđeoske obraze na svom licu. Bio je sve zaboravio; ali sada mu je sve opet jasno stajalo pred očima, a on je mislio da je to znak, da je ljubav prema njoj nosio nedirnutu u srdcu. U njemu je bilo proljeće; s ruku su mu se ciedili mirisi bilja i cvieća; bio je kao kakav meki vjetar. »Ali«, — a to je bilo veliko pitanje — »da li će ona mene još uviek tako voljeti kao ja nju?« No ipak je bila glavna stvar, da je on nju ljubio!

Osjećao se mlad i snažan, smion, željan djela i ljubavi. »Molim još jedan vrč!«

Prenoćio je u »Trgovačkom dvoru« i odvezao se idućeg jutra težko natovarenim poštanskim kolima u Antwerpen. Bio je deset godina mlađi i veseo poput djeteta.

Ali što se više približavao Antwerpenu, njegovo je razpoloženje postajalo to mračnije.

»Jadna Ana«, uzdahne on, »ja sam ostavio svoje srdce i tvoj kolač kod Marije...«

»Hans, dragi moj Hans, brate moj!« klicao je Petar i pograbio Hansa svojim debelim šakama. »Ona je tako liepa! Čovjek se sasvim smekša uz nju. Plavokosa glava kao iz kakve slike Leonarda da Vincija. Bilo bi mi nemoguće, da je naslikam! Nitko to ne bi mogao! Ah, ti plavi uvojci, tako sasvim

nježni, kao kakav neprestani san, pa te modre oči, koje čovjeka čine blaženim!«

»Dosta mi je već tih tvojih ljubavi!« odbijao ga je Hans. »Pa to je smiešno. Jedanput je to Ana, zatim Berta, onda opet Ana, a sada Marija. I svaki put kažeš: Sada, sada sam je našao! — Ti trebaš samo vidjeti kakvu pregaču, pa sav planeš mjesto da se tome od srdca nasmiješ kao što to ja činim. Ti si prava pravcata meta. U tvom je srdcu zabodeno više strjelica i mačeva no u bilo kojem drugom!«

»Ali tvoje će srdce probosti jedan velik mač, a taj je mač već u njemu!«

»Budi ipak malo razborit, klipane! Da li si već mislio na Anu?«

Petar uzdahne. »Nastojat ću da Ana ništa ne opazi; ali ona osjeća, da se sa mnom nešto događa — pa i po tome, što više ne ću ostajati kod kuće; ne mogu više raditi i također se manje brinem za nju. Ona ne pita ništa ali ja vidim koji put suze u njezinim očima; ah, nje mi je tako jako žao. Hans, kako se tako nešto može odjednom promieniti! Znam još sasvim dobro: dok sam još stajao pred Marijinim vratima, bio sam čvrsto odlučan u tome, da se oženim s Anom, — a kad su se vrata otvorila i kad sam ugledao Mariju, svemu je bio kraj! Tome je sada četrnaest dana. Idućeg ću je tjedna ponovno vidjeti!«

Hans zgrabi Petra za rame. »Slušaj me: ostani kod kuće, kod Ane, kako si i prije činio; nemoj ići mjesec dana Bruxellesu u blizinu, pa češ onu plavokosu djevojku sasvim i podpuno zaboraviti. To je tvoja dužnost prema Ani. A ako to još ni onda ne prođe, onda... Ali onda će to proći, ta ja te poznam! Proći će iz očiju i iz pameti! Molim, o tome više ni rieči!« I on dovikne krčmarici, koja je s obzirom na liepo vrieme sjedila vani pod strehom i plela: »Felicijo, za svakoga još po jedan tovar piva!«

Ali tjedan dana kasnije Petar je opet bio u Bruxellesu i slušao gospođu Coecke, koja mu je u vrtnoj sjenici s pletivom u ruci pripoviedala o svom pokojnom suprugu. On joj je slagao, da je ponovno morao posjetiti onog plemića i da se koristi prilikom, da bi joj zaželio dobar dan. Kad mu je gospođa Coecke vratila onaj plavi niz bisera — kolač je dala nekom prosjaku — reče on, da taj nakit treba za neku Mariju Magdalenu, koju želi naslikati.

Mali se vrt iskrio od cvieća, koje je blještalo na suncu. U stražnjoj sobi bio je prozor otvoren, a ondje je Marija svirala pobožne pjesme na spinetu. »Vjerojatno«, pomisli Petar, »svira zato, da se oslobodi tih bezkrajnih žalostnih pripoviedaka udovice, ili iz neprilike; jer malo prije me je pogledala i to duže no što je bilo potrebno; ne gleda se nekoga tako duboko, ako se za nj ništa ne osjeća, a kad je vidjela, da sam to primietio, sasvim je pocrvenila, dakle...« I dok je na oko slušao majku, promatrao je tamo prieko Marijina leđa. »Kako bih došao u onu sobu, a da stroga milostiva gospođa ne primieti moju namjeru, mislio je. Jedanput je već stavio neku primjetbu o glasbi, ali se više nije usuđivao vratiti na to. »Pa ipak će«, odluči on, »Marija još danas saznati za moju ljubav, pa makar joj to morao prišapnuti kroz ključanicu i makar se njezina majka od toga razpukla.« Bio je jako nestrpljiv kao da mu hoće sreća izmaknuti. Sakupio je svoju odvažnost i rekao odjednom, pošto je gospođa Coecke opet jedanput uzdahnula: »Ah, da, pa ja sam tamo prieko ostavio svoju maramicu, idem po nju i odmah ću se vratiti, milostiva gospođo!« I pođe.

Kad je Marija ugledala da je ušao, htjela je ustati i nasmiešila se zahvalno.

»Marija, sviraj dalje!« prošapće Petar i stane iza nje, tako da je gospođa Coecke mogla vidjeti. »Marija, sviraj dalje; htio bih ti nešto reći, što tvoja majka ne smije čuti. Zato sviraj dalje! Sviraj dalje!«

Ona je činila, kako je on rekao. »Marija, ja sam te ljubio čitavo vrieme. Kad sam te ponovno ugledao prije četrnaest dana, sve je opet procvalo kao cvieće što je spavalo... O Marija... nisam ti se usudio reći... sviraj dalje, molim... ja sam smioniji no što sam mislio... pripoviedali su mi o tebi... ja sam te ponovno vidio... nisam više mogao spavati... sviraj dalje... sviraj dalje... Sada sam došao zbog tebe... Marija, smijem li ti reći... O da, zar ne... molim, sviraj dalje...!«

Ona je svirala sasvim krivo, žarko se zacrvenila i rekla s naporom muklim glasom: »Pusti da najprije o tome razmislim... ja sam toliko mlađa od tebe... Ja također nisam mogla više spavati zbog toga...«

»Sviraj dalje. Sviraj dalje!... Bogu hvala!... Ja ću za četrnaest dana biti kod tvoje majke, da... ali sviraj dalje, Marija!...«

»I tako sam jako plakala... Priča se, da ti imaš nekakvu drugu, ljubovcu, Petre..., da...«

»Sviraj dalje... ja ne ljubim nikoga drugoga... nikoga više... sviraj dalje još jedanput iz početka, pa da sam i koga ljubio, tome bi sada bio kraj... reci, smijem li opet doći...«

»Da, Petre,... da...«

»Sviraj dalje!... Anđele! Moj anđele čuvaru... Hvala... hvala... sviraj dalje.«

On se u najvećoj brzini vratio k majci i sjeo do nje. »Marija svira dobro«, reče on, »bolje no što sam mislio... majstor Coecke je također veoma volio glasbu.«

A majka je opet pripoviedala. Ali u sobi je spinet ušutio.

Hans Franckert je najprije rekao ne, kad ga je Petar zamolio da Ani sve razjasni, ali je to onda ipak učinio. Petar je čekao u krčmi »Tri njuške«, dok prijatelj nije došao po njega.

»Hitro, brzo, ili će ona sasvim poluditi!«

Petar je sada stajao osupnut u sobi i promatrao Anu, koja se sasvim slomljeno i plačući naslonila na rame Hansa Franckerta.

»Ja sam to sebi mislila«, jecala je Ana. »Nikada ga nije bilo kod kuće, nikada. A inače se nije dao od mene. Ali ja se nisam usuđivala to sebi zamisliti, da moj jad ne postane još veći! Reci, Petre, što je sada odjednom postalo na meni gore? Zato što lažem?... Ah, unatrag mjesec dana nemam više odvažnosti za to. Bile su to samo male laži, da sebe samu i tebe razveselim, da te iznenadim. Nisam ti uradila ništa rđavo! Kako možeš samo tako odjednom ljubiti neku drugu, dok ja stojim na vratima i čekam na tebe... Ah, ja već vidim, ti se ne mičeš. Oh, kako me to boli u srdcu! Svakog se jutra budim u nadi, da je to bio samo san, da me ti više ne ljubiš. Čitavih sam pet godina čekala na tebe, a sada me ti odbacuješ radi jedne druge kao pseto što se tjera van u kišu, tjeraš me u moje selo, gdje te ne ću nikad više vidjeti!...«

»Ta šuti, još ću poluditi od toga«, branio se Petar bezvoljno.

»Da je barem samo to, da poludiš ili oboliš, i da te ne bi htjela nijedna druga vidjeti, onda bih te ja imala sasvim sama i mogla bih te cjelivati... Ah, Petre, ubij me, evo...« ona naglo razkopča svoj haljetak.

»Oh, čemu toliko rieči«, reče Petar slab i zdvojan. »Ta ja se još nisam oženio!«

»Isuse i Marijo!« uzvikne ona čupajući se za kosu, »premda sam i živjela s njim u griehu, ipak sam sačuvala svoju vjeru! Pomozite mi! Pomozite mi!«

»Daj, Ana, budi mirna!« tješio ju je Hans.

I opet je zaklinjala Petra: »Ja sam bila tvoja, pet sam godina bila tvoja igračka, a sada me odbacuješ kao kakvu krpu. Ah... Isuse i Marijo, pomozite mi...« I ona je plakala i jecala na ramenu Hansa Franckerta.

Ali odjednom se uzpravi, zaprieti šakom i nasmije se kao luda. »Ha, sad ja razumijem: ti me hoćeš maknuti odavle, da učiniš mjesta za drugu! Ali ja ne idem, dragi moj, ja ne idem!« Ona je to gotovo pjevala. »Ti me moraš izbaciti, batinom me odtjerati! A ja znam: tu hrabrost ti nemaš, ne, zar ne!« Ona je ponovno plakala, a suze su joj se zadržavale na mekim trepavicama.

»Pa zar onda nije bolje, da odeš sama od sebe, kao što sam ti već prije savjetovao?« zapita Hans prijazno.

Ona polako strese glavom i reče odlučno: »Odavle me moraju iznieti mrtvu, mrtvu... mrtvu...«

»Daj, pođi sada spavati«, tješio ju je Hans. »Hajde!« I ona se dala dobrovoljno odvesti gore.

»Nemoj mu sada više ništa reći«, reče Hans. »Ja ću još jedanput govoriti s njim. Ljubav je luda.«

Dolje je Petar stajao još uviek osupnut, grizkao nokte i nije nalazio nikakav izlaz. Promatrao je svoje slike i crteže, što su naokolo stajali na stalcima ili visjeli na zidovima. »Kakva je sve to bezsmislica u uzporedbi s ljudskim srdcem«, uzdahne on.

Petar nije mogao duže izdržati, pa je sliedećeg dana odjašio u Bruxelles. Odsjeo je kod »Šarenog vola«, a pola sata kasnije udario je željeznim zvekirom o težka vrata. Sjetio se toga, kako je prije znao sanjati o željezom okovanim vratima, koja se nisu otvarala.

Ali ova su se otvorila, i služavka ga je odvela u sobu za primanje. Morao je dugo čekati i za to je vrieme promatrao bez zanimanja Coeckeove mitološke i turske slike i drvoreze, koji su u velikom broju visjeli po zidovima.

Napokon je došla ona koju je očekivao: nemilosrdna majka, koja je donosila sa sobom studeni zrak. To su bila jedna od onih željezom okovanih vrata. Njemu je postalo sasvim vruće.

»Milostiva gospođo.«

»Izvolite sjesti, gospodine! Odakle mi čast, da vas po treći put vidim ovdje?«

»Milostiva gospođo... predpostavljam, da vi to znate...«

Ona odjednom ustane, a rieči su joj bile oštre kao nož. »Znam još i više, moj gospodine! Znam, da u Antwerpenu živite s nekakvom prileţnicom! Ja znam sve, moj gospodine: da već četiri godine stanujete s njom i da je kanite uzeti za ženu, — nekakvu lošu, prljavu žensku! To je sramota!« Ona zatopće nogama. »Ali činite ono, što ne možete propustiti! I dok vi ondje živite s onom ženskom u nećudorednosti, usuđujete se zavrtjeti glavom mojoj kćerki, snubiti je, kao da je i ona kakva obična ulična djevojčura! Gospodine! Zabranjujem vam da ikad više stupite u moju kuću. Vi ste prevarili nas, koji smo vas podigli iz uličnog blata i učinili poznatim slikarem! To je sramota. A jadno diete leži sada zbog toga bolestno u krevetu.«

Dakle iz ljubavi, — pomisli Petar i odjednom ga preplavi radost, ali odmah je zatim ponovno postao malodušan i podpuno uništen. Ali dok je ta žena govorila i presiecala ljubav između njega i Marije, u njemu nabuja neka snaga kao onda, kad je u Antwerpenu našao otca Cornelisa. On je morao sebe i Mariju spasiti time, da kaže podpunu istinu, naravno začinjenu s ponekim lažima; i on je bez straha skočio ravno u oganj. Podigao se također i on.

»Milostiva gospođo, ja doista živim s nekom služavkom, ili točnije rečeno, živio sam s njom. Vi ste, nadam se, u tolikoj mjeri čovjek, da me razumijete, milostiva gospođo. Ja ću ostaviti vašu kuću i ne ću nikad više zakoraknuti u nju: ali ja imam pravo da se najprije opravdam.« I on joj je izpripoviedio sve: kako je Anu upoznao kod »Svrake«, o svom radu, o svom prijateljstvu s Franckertom, o svom putovanju u Italiju, pa kako je onda Anu uzeo u svoju kuću, kako se ona brinula za nj da bi on mogao raditi, kako se htio oženiti s njom, — sve.

»A onda sam ugledao«, nastavi on, »prije mjesec dana vašu kćerku Mariju. Gospodin Cock mi je pripoviedao kako je ona liepa i čedna. Izronile su opet sve stare uspomene. Nisam mogao sebi predočiti, kako bi ono malo diete, što sam ga ja još nosio na rukama, sada moglo biti tako velika gospođica. Morao sam uviek razmišljati o tome: to je bilo kao kakav mlaz svjetlosti, liep san, koji me više nije puštao, koji me je zvao i mamio. A kad sam je onda ugledao, milostiva gospođo,... da, onda se je sve preobrazilo. Ne mogu to reći, ali ljubav, ili još više naklonost, što sam je osjećao za Anu, nestala je kao kroz sito. Tada sam prvi put spoznao što je ljubav. Milostiva gospođo, ja Mariju ljubim i ljubit ću je na sve vieke! A ona ljubi i mene. Evo me ovdje, došao sam, da je od vas zamolim za ženu... Bacite me sada napolje!«

»Ona služavka dakle nije više kod vas?« zapita gospođa Coecke.

Petar se zacrveni. »Kod mene je milostiva gospođo, ali ona će otići. Ona odilazi.«

»Ali kakva posla ima ona još kod vas?« Njezine se obrve iztegnu daleko napried.

»Možete misliti, koliko je Ana nesretna... Ona zna sve, milostiva gospođo... To je naravno za nju težko.«

Gospođa Coecke je gotovo prasnula i drhtala je od biesa. »Ali, moj gospodine! Vi tražite ruku moje kćeri, dok se ona osoba još uviek gniezdi u vašem domu! Ta morate ipak shvatiti, da je vaša prva dužnost bila prije no što ste došli ovamo, da je izbacite!«

»Ona ne će otići, milostiva gospođo!«

»Ona ne će otići! Ah! Ah! I vi je ne možete izbaciti! To mi izgleda jalova stvar, moj gospodine! Ostavite moju kuću! Ja to više ne mogu podnieti. Vi me vrieđati kao ženu i kao majku. Napolje!«

Sopćući od biesa ona otvori vrata.

Ali Petar je ostao odlučno stajati i osjećao se jak. »Pa dajte mi kakav savjet...« — »Izbacite onu osobu, pa ćemo onda razgovarati dalje.« — »Milostiva gospođo, nemam te hrabrosti!« I onda zavikne: »Ne, nemam te hrabrosti. Vi razumijete! Ili morate razumjeti. Kao žena morate razumjeti, što za tu djevojku znači da bude izbačena kao pseto od nekoga, koji se još prije mjesec dana htio s njom oženiti! Tu se ne radi o ljubavi, milostiva gospođo, već o čistoj čovječnosti!«

»Pa što vi onda namjeravate učiniti, moj gospodine?« zapita ona istodobno zapanjeno i izazovno. U ruci je gnječila rubčić.

»Ona će otići, milostiva gospođo. Ona će otići sama od sebe. Ta ona vidi, da sada mislim ozbiljno.«

»A ako ne ode?« Gospođa Coecke se uzpravi, izturi svoje grudi i uvuče dvostruki podvoljak.

Petar uzdahne. O toj je rieči sve zavisilo! I odjednom zgrabi očajan i kao izgubljen njezine oble ruke. »Milostiva gospođo!« zavapi on, »ja stojim ovdje kao kakvo diete. Oh, recite mi vi, što da radim, recite mi to vi kao majka, kao žena, kao jedno i drugo. Vi morate pronaći nekakav izlaz! Učinite to za Mariju! Ja ću uraditi sve, što vi reknete! Ali nemojte mi naložiti da uradim to nečovječno djelo, da je izbacim. Milostiva gospođo, vi ste tako dobri, vi...« Tresao je njezine male ruke, cjelivao ih i stiskao u svojima.

A gospođa Coecke, kad ga je ugledala tako poniznog, tako jadnog i bezpomoćnog, našla se u liepoj prilici da opominje, zapovieda, dieli savjete i poučava. Postala je mekša i pristupačnija. On je pogodio njezinu slabu stranu. »Pustite me da razmislim!« Ali ona nije razmišljala, već reče pametno i s visoka: »Ja vas svakako shvaćam, gospodine, naravno da shvaćam vaš težak položaj. Ne će vam preostati ništa drugo, no da naprosto ostavite Antwerpen i nastanite se ovdje u Bruxellesu, dok se ne oženite. Ja sam sasvim točno progledala tu djevojku: ona vas ne će ostaviti u miru... To su za vas dani kušnje.

Vaše vam prijašnje griehe opraštam. Vaše će sadašnje vladanje odlučiti, da li ste dostojni moje kćeri. Ponajprije ostavite onu, a onda vas očekujem, da nastavim s vama razgovor o toj stvari.«

»Da, milostiva gospođo.«

Ono, što se inače ni on ni itko drugi ne bi nikada usudili ni pomisliti, to je učinila ta žena, ta vražka žena u tren oka!

»Kako mora da jako ljubim Mariju, kad nisam izlupao takvu nemilosrdnu buduću punicu«, pomisli on. A zatim je još razmišljao: »Kako bih mogao spasiti svoje slike? Ako Ana sazna, da ih kanim prokriomčariti, ona ih je kadra razsjeći.«

»Oh, kako ljubav čini čovjeka slabim i jakim!« reče on, kad su se iza njega zatvorila željezom okovana vrata i kad ga je opet obasjalo sunce.

Petar je htio otići još danas, još danas! Ali srdce mu nije dalo, da se naprosto izgubi Ani izpred očiju. Preduzeo je sebi, da će se sa svojim slikama tiho izgubiti, kad ona bude jednog dana ili samo pola dana odsutna.

Ali čini se da je ona slutila, da je hoće prevariti. Nije se ni koraka udaljivala od vrata. A kako Petar nije htio pobuditi njezinu sumnju, nije mogao ništa spasiti.

Kad on više ne bude ovdje, možda će Hans pronaći kakav izlaz, jer će slike inače otići do vraga! Bilo mu je dosta plača, bio je sit Ane, sit kuće, sit toga što ne može slikati; svega je bio sit. A morila ga je čežnja za Marijom. Već je bilo tjedan dana tome, kako je dostojanstvenoj majci obećao, da će napustiti Antwerpen. Ako bude još nekoliko dana oklievao, ona će ga konačno odbiti. Taj strah a ujedno i čežnja, da svoju plavokosu liepu Mariju dobije što je brže moguće za ženu, dali su mu odvažnosti, da još danas odputuje. Sada je sjedio ovdje na jednoj bogato izrezbarenoj škrinji, prolazio je rukom kroz bradu i promatrao Anu, koja je glavu položila na stol i plakala. Sunce joj je sjalo na leđa, a kroz otvoreni su prozor virile ruže.

On je upravo rekao: »Pođi malo u šetnju do Šelde, to će ti dobro činiti.«

»Ne, ja ne idem odavle«, plakala je ona. »Ne ću maknuti nogom. Ja ostajem kod njega. Ja znam, da me on više ne će pustiti u kuću, kad jednom budem vani. Neka me odavle iznese mrtvu. A sada me ostavi u miru! I šuti!«

On je šutio, gledao na liep zvonik crkve svetog Jakova, a onda opet na svoje slike. A ona je ponovno govorila sama za sebe — to je činila već nekoliko dana, i on se već pobojao, da bi mogla izgubiti razum. Ah, kako je to bilo težko slušati —: »Ne, ja se ne vraćam u svoje selo, ono je odviše daleko od njega... Njegova će žena biti s njim sretna... Inače bih ja to bila... a ja ću se tamo negdje u tužnim jelovim šumama izsušiti, zaboravljena i napuštena, a on čak ne će ni znati, gdje ležim pokopana.«

»Ah, Ana, već će se sve urediti«, težko protisne Petar.

»On je opet nešto rekao«, nasmije se ona plačući. »To mogu i ja njemu reći: sve će se nekako urediti. On misli, da ću ga ja zaboraviti. Ali on će brzo zaboraviti svoju ženu. Koje li sreće, što većina mužkaraca, kad se ožene, postaju nabrzo siti svoje žene. Koje li sreće!« I odjednom se obrati njemu — bila je postala mršava, oči su joj bile crveno okružene i krupno natekle —: »A da nas dvoje ostanemo uviek zaručnici, Petre? Da se ne oženimo? Ti me ne moraš uzeti za ženu; ti me ne moraš milovati ni ljubiti, ali pusti me u miru da ostanem kod tebe. Plaćaj me kao običnu služavku i izpsuj me, kad pustim prigoriti jelo. Zar ne bi tako bilo dobro? Ali, ah, što ja to želim«, nasmije se ona opet, »on se mene već zasitio prije no što smo se vjenčali. On će me namamiti u kakvu stupicu samo da me se rieši. Ali ja ne idem napolje, ja čak ne ću napolje ni izviriti.«

I dok je onda za se, plačući u svoje crvene šake, po stoti put pripoviedala poviest svoje ljubavi, Petar je promatrao svoje

slike što su visjele ondje sa svojim veselim bojama i bezbrojnim veselim čovuljcima. Stresao je glavom.

»Nazivaju me smiešnim slikarom«, mislio je on, » a kad bi samo znali, kakav je tužan svat naslikao te slike!... Prijatelji moji«, progovorio je on u mislima svojim slikama, »ja vas sada ostavljam. Da li ću vas još ikad vidjeti?... Zar ne, prijatelji moji, mora da sam jako zaljubljen, kad vas mogu ovako ostaviti?... Neprestano se čudim, što sam se mogao tako zaljubiti, da mogu gledati, kako dobra Ana propada, i da vas, dragi moji čovuljci i krajolici, napuštam kao kakav pijanica. Ali Marija... Ah, ta je Marija sve okrenula na glavu... Zbogom, crteži! Zbogom, slike! Zbogom, prijatelji moji... Zbogom...«

»Dakle, Ana, ja idem na čas k Cocku«, reče on i ustane s dubokim uzdahom.

»On i opet odlazi«, plakala je ona. »Koji će noćas opet biti kasan sat, kad se gospodar vrati kući? Ali ja ću čekati na nj, i njegovo će jelo biti gotovo kao uviek. Koliko sam već puta uzalud kuhala jelo za nj! Ali ja sam služavka. Ja kuham jelo. On me onda ne može odtjerati...«

»Koja ljubav! Koja ljubav!« mislio je on tresući glavom. Ogledao se još jedanput i promatrao »Borbu debeljakovića« i crteže, na kojima su se kočoperili debeljakovići sa svojim obiljem šunka i kobasica. Vidio je nacrt Križnog puta, pa jednu započetu sliku, što je predstavljala pokolj nevine dječice; a tamo dalje crtež perom s portretom Jana Nagela. »Ali njega ću uzeti sa sobom.« I on ga hitro strgne sa zida. »Sada se više ne ću obazreti!« Ali prije no što je sasvim zatvorio vrata, promatrao je još neko vrieme Anu kroz pukotinu. Ona je ležala na svojim šakama i plakala; u pozadini su bile ruže i komad divnog sivog zvonika crkve svetog Jakova. »Koja ljubav!« reče on. »Kamen bi se mogao smekšati! Gospode, zadrži me, da joj ne poletim u naručaj.« Ali on je stresao sa sebe izkušenje, kad je sada pomislio na njezine crvene uplakane oči. Hitro je skočio van k vratima, da izbjegne izkušenju; kad je bio napolju, ono

je prošlo. Ogledao se još jednom prema pročelju kuće, iza kojega je bio tako sretan.

»Tko bi to pomislio?« uzdahne on.

»Zbogom, liepi Antwerpen!« reče on, kad je ugledao toranj crkve Naše Drage Gospe, koji se kao kakav vitak stup od čipaka uzdizao u svietlo popodnevno nebo. U krčmi »Svjetlost u svjetiljci« oprostio se od Hansa...

*

I dok je plačući sjedio u velikim nadkrivenim putnim kolima, što su ga zauviek vozila u Bruxelles, razmotao je sliku Jana Nagela. Nije ju mogao dobro vidjeti u tami, ali je znao, kako je živo bio Jan nacrtan na njoj.

»Stari prijatelju«, reče Petar, »ti bi to bio učinio mnogo bolje, zar ne?«

Kola su se ljuljala amo tamo, glava mu se tresla, a suze su mu kapale u bradu. Bila je blaga ljetna večer s mnogo mirisa siena, što je ležalo na livadama u okruglim plastovima.

BRUXELLES

Petar je sada stanovao privremeno u »Trgovačkom dvoru«, brinuo se više za svoju ljubav no za svoj posao, a godinu dana kasnije, u svibnju, kad je pred slikom Madone gorila šuma svieća, vjenčao se s plavokosom Marijom u staroj kapeli, dolje u Visokoj ulici. U istoj su se ulici uselili u jednu kuću na uglu. Iza kuće zavodljivo je ležala Cvrčkova tratina, odakle je Petar mogao gledati sve brežuljke i daljine Brabanta. »Tako je liepo, da bi to valjalo naslikati!« reče on. I naslikao je.

On se prijatno osjećao usred puka, koji je stanovao u glasnim ulicama što su se uzpinjale. Bio je to isti puk, istog dobrog kova i izmiešen iz istog tiesta, kakvog je on upoznao u Antwerpenu u četvrti svetog Andrije uz Šeldu, gdje je stanovao Jan Nagel; isto tako srčan, djetinjast, dobar, strastven, lukav, i veseo. To je bio puk kontrabasova, pijanica i proždrljivaca, koji su samo tako živjeli iz dana u dan, mužkaraca koji su se potukli zasukavši rukave a onda zajedno pili svoje pivo, — ali rđava se krv morala najprije izpustiti kroz nos ili kakvu mastnicu. Oni su psovali i grdili samostane, ali dolje, u majčinskoj kapeli, ponajvećma su palili svieće pred slikom Madone. To je bio zdrav živ puk, kojemu je Bog dao da bude dobar, koji je ponedjeljak nazivao bratom nedjelje i također ga svetkovao; oni su bili sladokusci, ali čvrsti momci kad je valjalo raditi: jer nisu li oni Antwerpen i Bruxelles, sve do vjetrokaza na tornju Naše Drage Gospe i do zlatnog svetog Mihajla na bruseljskoj viećnici, uzdigli na svojim ramenima do nebesa? Oni su podigli grad, ti ljudi, s jedrom životnom radosti, — ali i

pravednošću; oni su srdce nosili na jeziku; oni su lemali svoje žene, — ali su psovali i kleli i zapadali u bies, ako se na viši nalog događala kakva nepravda; a ako su se osjećali bez moći — kao sada, pod španjolskim mačem — onda su bili lukaviji od lisca Reinekea. Oni su bili oni, koji su sastavljali rugalice o španjolskom kralju i njegovim trabantima; oni su čeznuli za slobodom kao žedan golub za vodom. Ali međutim nisu kiselo razvlačili lica, niti su deklamirali velike rieči, već su bili članovi mnogih družba s isto tako mnogim gostbama, i održavali su svoju hrabrost smiehom, jelom, pilom i pjevanjem, strieljanjem ptica i pecanjem, proštenjima i plesom. Povrh njihovih glava uzdizala su se crna i prieteća vješala, ali oni su izpod njih plesali poduprvši ruke o bokove, bacajući se nogama po zraku i s ustima punim pjesme i šale.

»Ovakav se narod ne može uništiti«, reče Petar.

Ti su mu ljudi bili isto tako blizi srdcu kao prostodušni seljaci s rieke Dommel. Ljudi sa sela i iz ulica su sol gradova, pluća družtva. On bi bio rado sa svojim susjedima iz Visoke ulice pio pivo, glumio misterije i s njima dielio druge radosti. Ali njega je svom snagom privlačio posao: on je imao izpripovjediti čitav jedan sviet! Bio je član svih mogućih družba: strielaca, pa čak ptičara, član svih bratovština — a tih je bilo mnogo — koje su u procesijama nosile svieće. Gotovo svaki dan bio je sastanak, a u zimi svaki tjedan gostba s prženim kunićima i tako nečim. On je pri tome sudjelovao svim srdcem, jer njihov je način govora bio boja, a njihovi razgovori slike. Ali posao ga nije puštao, on se morao osloboditi slika, što su izpunjavale njegovo srdce. Bilo je to kao berba jabuka, koje uviek nove rastu. To nije prestajalo. To ga je prevladalo. Doba gledanja i primanja bilo je prošlo: sad je bilo neprekidno doba žetve i rada — s mnogim bolima između toga, što mu ih je uzrokovao njegov želudac.

Osjećao se sretan s Marijom, koja mu je darovala već dvoje djece, jednog dječaka i jednu djevojčicu. On je živio

osamljen kod tolikog posla, koji je rastao polako ali neprekidno. Tu i tamo zašao je na jedan skok u polje, sam ili s Marijom, a naveče je koji put čitao kakvu prijatnu knjigu ili dječaka učio crtati. U nedjelju je često posjećivao s čitavom obitelji seosko proštenje u blizini, i tada su u krčmama, izkićenim zastavama, jeli kašu od riže. Nije više polazio na putovanja, ali gospođa Coecke je svake godine o Uzkrsu posjećivala svoju sestru u Aalstu, odvezavši se onamo kolima. Marija i djeca su je morali pratiti. Nakon nekoliko tjedana polazio je onda Petar po njih, ali je ostajao još nekoliko dana u dražestnom kraju, u kojem je rastao hmelj, šetao je naokolo i crtao seljačka naselja i ljude.

U čitavoj kući, što su je Marija i jedna služavka držale u najboljem redu i gdje je ura mirno kucala, visjeli su njegovi crteži i slike kao pripoviedke, koje traže druge pripoviedke. Došle su i slike iz Antwerpena: Hans Franckert je umio nagovoriti Anu, da mu ih preda. S najvišim osjećajem ljubavi prema Petru ona je rekla: »Uzmi ih, jer će on inače uviek misliti na me pun nemira, a bolje je, da je on sretan.« I ona se vratila u svoje selo u Kempinskom kraju, što je ležalo izgubljeno i zaboravljeno između jelovih šuma, a Hans i Petar nisu nikad više čuli ništa o njoj. Mnoge su od tih slika bile već prodane, ali tamo u sobi, izpod slike Madone, visio je njegov »Pad Ikara«, slika što mu je živahno dozivala pred oči čitav njegov prijašnji život; ona nije smjela iz kuće! Uz pomoć dvojice mladih učenika on je radio, radio bez daha u stražnjoj sobi na prvom katu. Ali oko njega raslo je vrieme sa svojim vjerskim borbama, sa svojim silovitim naporom da se iz zatvorenog gotičkog obožavanja božanstva probije do osobnijeg, sunčanijeg i slobodnijeg obožavanja čovjeka, s borbom između starog i novog vremena u mislima u znanosti, u vjeri i u umjetnosti: sve su se vrjednote preokrenule. To je bilo doba izbora, s predanošću je bio kraj. Ali Petar nije htio birati, nije se usuđivao birati — biranje je značilo za nj gubitak — i on je sada kao i

prije ostao pun dvojbe i vjere, dobivao je od svega po nešto i postao najzamršeniji čovjek tog najzamršenijeg vremena. On bi bio najradije živio izvan kucaja bila svoga vremena, ali je stalno ćulio uši da čuje, da li je njegova zemlja prebrodila bolest.

Među malobrojnim posjetiocima što ih je primao — među trgovcima, nekim starim prijateljima i umjetnicima koji su ga naslikali, jer je imao veliko ime — bio je neki bosonogi fratar Edgardus, koji ga je obavještavao o težnji za slobodom, od odporu, koji je rasao ne među krivovjercima već u samostanima i dvorovima i u krugovima vjernika pod lozinkom: »Oslobođenje od Španjolaca!« Tamo se spremao ustanak, koji je imao planuti protiv Španjolske uz pomoć francuzke vojske; to bi se već bilo dogodilo, da to nije na neko vrieme spriečio pokret protiv kipova, koji je prije svega u Antwerpenu kamenim svetcima odbio glave. Kad je Petar čuo za taj pokret, proplakao je i stao se čupati za bradu; nazivao je te krivovjerce glupanima, budalama, divljacima, ljudima bez duha, bez srdca i bez umjetnosti. »Ubijajte ljude, ali nemojte umjetnine! Ubijte mene, ali ne dirajte u moje djelo!«

I svaki put, kad bi došao fratar i pripoviedao novosti o predstojećem ustanku, Petar je unatoč svojih boli veselo klicao: »Sada će početi, sada će početi!«

Novi snieg! Snieg na brabantskim brežuljcima! To valja vidjeti! I Petar se, čija je brada već nešto malo posiedila, zaputi popodne na polja sa svojom bilježnicom za crtanje i svojim sinom Pieterkeom. Kako je svježe i meko pod nogama! Idu daleko van, uviek gore dolje, a otac Petar pjeva.

S vrha nekog brežuljka gleda on sela i smeđe šume, sakrivene u dalekoj snježnoj tišini, a povrh toga, na sivom nebu, jato vrana. »To ću narisati!«

Ali ponajprije se valja pobrinuti za zabavu dječaka. Petar izvalja težku grudu sniega, tako da je sam više ne može dalje kotrljati, a onda reče: »Pieterke, daj mi pomozi!«

A dječačić od četiri godine, debelo umotan u vunu i krzno, pritisne svom snagom grudu svojim spretnim malim rukama. Oni je guraju udruženim snagama.

»Evo sada ide sasvim lako«, uzvikne otac. »Kako si ti jak momak!«

Dječak to vjeruje i široko otvori oči. »Da, zar ne, tatice?«

»Sad još jednu kuglu za glavu!«

Konačno se veliki snjegović bielo ocrtava na sivom brdovitom obzorju Brabanta. Petar mu utakne u glavu nekoliko štapića.

»To je kralj Španjolske sa svojom krunom«, reče on. »A sada udari po njemu, da mu glava odleti. A odmah ćemo načiniti i najvećeg lupeža Albu. Ja ću međutim nešto narisati.«

Petar zgnječi jednu snježnu grudu, baci je u snjegovića, ali promaši.

»Ako gađaš u kralja, onda moraš pogoditi, inače će se strašno smijati! Vidiš, ovako to moraš raditi!«

I u uzvišenoj snježnoj tišini bacaju otac i sin grude sniega u kralja španjolskog. Nekoliko štapića izleti iz drvene krune, ali sve druge grude, što ih Petar baca u to okruglo niemo lice, ostaju nalepljene na njemu.

»Pusti ga«, reče on, »jer će inače postati još deblji; a Albu ćemo mirno ostaviti u sniegu: bolje je, da se on ni ne rodi, niti u sniegu niti drugčije! Radije ćemo otići u selo i najesti se slanine s jajima!«

Dječak vrišti od radosti.

Odmah zatim sjede dolje u smeđem tihom selu, pod sniegom pokrivenim slamnatim krovom u nekoj gostionici, jedu toplu šunku s prženim jajima i piju uz to hladno pivo. Kako to ide u tek! Lice Pieterka je sasvim žuto od jaja. Tamo u jednom kutu ljudi se kartaju i kockaju, a ovdje pred ognjištem što

plamsa pripoviedaju četiri mužkarca o ratu na Turke, o Hugenotima i o novim žrtvama tiranina Albe, kojega je španjolski kralj Filip II. postavio za regenta i koji hladnom proračunanošću izpija i ubija flamanski puk, pri čemu mu pomažu bogataši; pripoviedaju o novim pobjedama domaćih rodoljuba Geuza, o razkoši u samostanima i o prokletoj desetini.

»Ah!« reče odjednom jedan čovjek s visokim ramenima, »meni je sasvim svejedno što oni vjeruju, samo da ne guraju ruke u naše džepove. Da li je Eva imala plavu ili crnu kosu, to se mene ništa ne tiče, svakako je imala nekakvu kosu! Svakome svoje — ali da one krivovjerce, koji propoviedaju razdiobu dobara i žele porazdieliti sva bogatstva, vješaju i sieku na četvero, to smatram sasvim pravednim! Oni će upropastiti sviet. To bi baš bilo liepo! Komad zemlje, na kojem sam se ja znojio čitavog svog života da bude moj, valjalo bi razdieliti, a ovaj ili onaj lienčina, koji nije nikada maknuo rukom osim ako nije posegnuo za rakijom, taj bi imao dobiti polovicu od moga! No, samo bi još to trebalo! Zato se ništa ne čudim, što ih toliko ima. Što se mene tiče, mogu ih sve povješati!«

»Ne brinem se za to, što oni vjeruju; ali ako malo razmisliš, luđače, onda moraš ipak uvidjeti, da ti ljudi donose svietu sreću!« reče jedan s dlakavom bradom. »Sada je čitav novac i sve dobro nagomilano kod bogataša, a drugi mogu zuriti u zrak! Sve što oni imaju potječe od znoja sirotinje. Pogledaj tisuće prosjaka! Radi se samo o tome, da bogataši imaju odviše. Zar ti to ne razumiješ, luđače? Pa zar bi bilo tako rđavo, kad bi se bogatašima oduzela polovica, da se ukloni čitava bieda sa svieta? Mislim, da bi tako bilo pravo!«

»Lako ti je govoriti ovako, kad ništa nemaš!«

»Ništa nemam? Da nisam podnio toliko nesreće i bolesti, bio bih bogatiji od tebe!«

Ali onaj s visokim ramenima reče prezirno: »I ja sam morao podnieti isto toliko nesreće i bolesti kao i ti, ali ja sam radio!«

»Ti dakle misliš, da ja nisam radio?« izkesi se onaj s bradom. »Ali ti si radije puštao da drugi rade mjesto tebe. Tvoja se žena izkrivila vukući plug, dok si je ti promatrao, a tako si škrt, da se ne usuđuješ ni umivati!«

»Vidim pred sobom pravu smrdovranu! A vrč, što ga držiš u ruci, upravo sam ti ja platio. Ti si oduviek bio samo muktaš!«

»Hoćeš li se usuditi, da to kažeš još jedanput?« uzvikne onaj s dlakavom bradom i poskoči.

»Da!« reče onaj s visokim ramenima nepovjerljivo i bojažljivo, ali spreman da se potuče.

Pljus! i pljus! natrag: oni se tuku i psujući kotrljaju po podu.

»Hajde, dječače moj«, reče Petar, »ljepše je gledati snieg; sva se svađa i natezanje vrte uviek samo oko novca i imovine; a mislim, da ovdje smrdi po Baskvadderu.« On plati, i oni pođoše.

Kad su bili napolju, snieg je postao modar, a kroz dugačku pukotinu u oblacima zalazi sunce umorno crveno, ravnodušno, bez snage sijanja, za brabantsko drveće. Oni koracaju u sumraku preko snježnih brežuljaka kući, Pieterke uhvativši se za ruku svog otca, čija je brada vlažna od disanja. »Malo mi je zima.«

»Protiv toga ima još jedna pjesmica«, reče Petar, »jedina pjesmica, koja tjera zimu. Ali ako se pjeva ta pjesmica, onda valja trčati!«

I oni su trčali zajedno pjevajući: »Adam ima sedam sinka, Adam ima sedam sinka! Niti jedu, niti piju, čine isto što i ja. Adam ima sedam sinka . . .«

Kad su došli do gradskih vrata, Pieterke se već ugrijao i on smije do kuće sjediti otcu na ramenu.

U toplom svietlu svieća što je padalo na stol, sjedio je Petar u sobi za stanovanje i risao na papir ljude i drveće, dok je Pieterke, sa crvenim studenim nožicama u toplim bielim

rukama svoje majke sjedio do ognjišta i pripoviedao o snjegoviću, o šunki s jajima i o svađi u krčmi.

»Da«, reče Petar, »posvuda je isto: mržnja, zavist i borba. Još se najbolje osjećao u svojoj ljušturi.«

On se nasmije Mariji, koja će naskoro postati po treći put majka. Ondje u kolievci, koja se tu i tamo ljulja kao sama od sebe, spavala je kćerkica a spavala je također i mačka, koja se skvrčila na podnožju. Petar je odjednom postao sebi sviestan velike sreće, što su mu je davali njegova umjetnost i njegova obitelj. On pođe k Mariji i prošapće joj u uho: »Volio bih da su dvojci; što više, to bolje!« I on joj poljubcem zacvrkuta u uho.

Marija je postala snažna žena s krupnim rukama i svietlim otvorenim modrim očima izpod pjene svojih plavih uvojaka. »Da je zagrizeš! Model brižne, sretne majke!« Petar ju je promatrao pun udivljenja i zahvalnosti. Uz nju, u pogledu njezinih očiju i u smirenosti njezinih nježnih pokreta, on je mogao zaboraviti na onaj vanjski zao i taman život. To su bili pauci, koji su napinjali mreže i izsisavali jedan drugoga da ostanu gospodari ili da postanu gospodari. Kad je gledao Mariju, nije se ništa više brinuo za to. »Čini što hoćeš, ja radim!« otresivao se on na taj kukavan sviet. Uz Mariju se osjećao kao u zavjetrini, kao u kakvom čvrstom dvoru iza sigurnih zidina. Događalo se, da je koji put lutao selima, primamljen novim daljinama, ali se onda odjednom vraćao, jer mu je manjkao njezin smiešak. On je poznavao i cienio njezine pogrješke — a tko ih nema? Ona je baštinila nešto od dostojanstvenosti, zapovjedničkog tona, težnje za vlašću i opatičke naravi svoje majke, ne odviše, da bi se čovjek mogao na to tužiti, ali ipak dosta da se to osjeti. »Koje li sreće, što ona ima te pogrješke«, mislio je on, »one me liječe od mojih vlastitih ili ih barem ublažuju.«

Jednooka riđokosa služavka — Petar ju je već često narisao — došla je prostrti stol.

»Ja ne ću jesti«, reče Petar, »moj želudac ne će da bude smetan.« Upravo u taj čas prođe dolje ulicom zvekećući četa španjolskih plaćenika, što ih je kralj iz straha i da pobuđuju strah ostavio u Flandriji, a koje je Alba upotrebljavao za to, da ljude odvlače na stratište ili na vješala, da iztrebljuju gradove i sela za kaznu i pretvaraju ih u plamen i pepeo.

Odmah zatim zakuca netko snažno na vrata. Petar i Marija pogledaju jedno drugo bojažljivo: zar su Španjolci štogod doznali o posjetima fratra Edgardusa i o crtežima, u kojima im se on izrugivao?

»Petre, crteži!« opomene ga ona prestrašeno. »Ako ih nađu, onda . . .«

»Ne će ih naći, a ja ih uviek mogu drugčije protumačiti«, reče Petar s uvjerenjem.

»Otvori, Emerenco!« On primi Mariju za ruku, a drugu položi na rame malog Pieterka. Marija pogleda zabrinuto prema djetetu u kolievci. Iz hodnika se čuo neki glas i šapat.

»To je onaj gospodin, koji trguje rupicama za puceta i lanjskim sniegom«, reče služkinja duhovitim izrazom lica. I tada uđe odjednom nasmijani Hans Franckert umotan u krzno i sa crvenim obrazima.

»Ah! Ah! Došao si baš u pravi čas da s nama jedeš! Zapeo u sniegu? Kako je? Kako živiš? Odmah su se veselo stisnule ruke i zavladala je razpojasana radost. Petrove su boli prošle od straha i od radosti!

»Emerenco! Donesi iz pečenjarnice jednu gusku i jednog kunića« zapovjedi Marija.

»Također i oštriga!« zavikne Hans. »Vidio sam ih u izlogu. Znam nov način za njihovo pripremanje. Uzme se jedan limun, jedan muškatni orašac, a osim toga . . . A kako je tebi, Petre? Nisam te vidio čitavu godinu dana!«

»Slikar i bolestnik po zvanju, ali sada je prošlo.«

Nakon jednog sata sjedili su za mirisnom večerom i izvrstnim vinom što ga je Petru poklonio neki fratar podrumar. Pripoviedali su i smijali se u veselom razpoloženju.

Odjednom reče Hans: »Znaš li što, rado bih popio malo onog starog piva, što se ovdje u Bruxellesu naziva lambik!«

»Ja ga nisam već godinama ni okusio!«

»Magarče! Evo stanuješ sada u Bruxellesu a ja te moram podsjetiti na to! Hajde!... Gospođo Marijo, mi ćemo doći kući veoma rano, u ranim jutarnjim satima!«

On poljubi Mariji ruku, i onda pođoše u potragu za pravim starim lambikom, što su ga naravno pronašli u uzkoj Petrovoj ulici.

S mlohavim nogama, držeći se izpod ruke, gunđali su nekakvu pjesmicu i blaženo se ljuljali prema kući u studenoj mjesečini, što je sablastno ležala na krovovima, tornjevima i ulicama prekrivenima sniegom.

»Moraš češće doći ovamo k meni, brate Hans.«

»Da, brate Petre, kad mi moja žena ne bi neprestano zanovietala, ja bih dolazio svakog tjedna, jer ja tebe tako volim!«

»I ja tebe također.«

Pljesnuli su jedan drugome rukom o ruku, zagrlili se i išli ljuljajući se bez žurbe i pjevuckajući. A posvuda je bila takva tišina, kao da ih mjesec prisluškuje.

Petar je s obojicom učenika sjedio u svietlu svieće za poslom. Bio je zaposlen skicom za sliku »Kradljivac ptičjih gniezda« pa je crtajući tog derana na drvetu mislio na sebe sama i na svietlu daljinu uz rieku Dommel. Stariji od obojice učenika, nekakav riđokosi bez trunka mašte, no koji je umio dobro i točno prerisavati kao što sjena daje obris, preslikavao je seljački ples na neko malo platno pripoviedajući uz to, kako Cvrčkovom tratinom obilazi sablast: on ju je sam vidio.

»I naravno si pobjegao odanle?« nasmije se onaj drugi s crnom čupavom kosom.

»To bi bilo tebi slično! Ja da pobjegnem!« reče riđokosi prezirno. »Bacio sam se na nju kamenom, ali je kamen gladko proletio skroz!«

»Morao si je prekrižiti«, reče crnokosi, »onda bi se sablast stropoštala i na zemlji bi ostala samo mala lokvica kao od stepke. Vještica, koju su prošlog mjeseca spalili na strjelištu, imala je kod kuće pun vrč toga. Tako ja uviek radim«, nasmije se on. »Kraj crvenog samostana održavaju sablasti svakog prvog petka u mjesecu procesiju; to su fratri, koji nisu sve izpoviedili. No, ako se učini znak križa, onda se svi oni izgube u ribnjaku.«

Petar, koji ih je obično puštao brbljati, ne reče ni sada ništa, nasmije se za sebe i siđe dolje. Nakon nekog vremena se vratio i nastavio crtanjem. Oba su učenika sada sjedili šuteći za poslom.

Odjednom reče Petar: »Momci, donesite mi hitro iz podruma firnis i boce s uljem, jer služavke nema ovdje, a ta ih je glupa ženska ostavila dolje. Trebam ih smjesta. Tu je svieća. Samo brzo, a vino i kobasice ostavite u miru!«

Oba mladića odoše još sasvim pod dojmom pripoviedaka o sablastima klecavih koljena u podrum. Riđokosi je sa sviećom u ruci drhtao. Nijedan od njih dvojice nije htio ići ni prvi ni zadnji: išli su dakle jedan uz drugoga. Ali jedva što su došli u podrum, začuju u kutu tihi zveket lanca, a u polumraku se pojavi nekakva biela prilika.

»Joj! Joj! Joj!« stanu vikati trčeći natrag gore. »U pomoć! Majko! Majko! Otče! Sablast! Duh! Sa zelenim očima, s gorućim vršcima prstiju!«

Bliedi, zaprepašteni i mršavi od straha dohrliše u radionicu, gdje im se Petar stao smijati i rugati. »Hajde, plašljivi zečevi, doniet ćemo to!« Prisilio ih je da pođu s njim. Morali su protiv svoje volje i sklonosti dolje u podrum, a ondje u kutu uzeo je Petar lanac i bielu plahtu; oboje je visjelo na uzici, koja

je kroz nekoliko rupa prolazila gore sve do mjesta gdje je Petar radio.

Sada su se i oni smijali.

»Ali«, reče riđokosi, »na Cvrčkovoj tratini ima prava sablast.«

Petar mu odvali zaušnicu. »Ti si upravo takav kao i ja«, reče on.

VELIKO PUTOVANJE

Prieteći olujni oblaci gomilali su se sa svih strana oko Bruxellesa. Izgledali su kao krug uzkih pećina, prieteći divljih ovnova, koji su čekali na znak, da se strovale na krovove. Kako je malen i plosnat bio ponosan grad pod tim orijaškim nizom olujnih stupova!

Žega je kuhala i plesala po krovovima. U malim uličicama iza Visoke ulice, gdje su se ljudi uviek svađali, pjevali i vikali, bila je sada posvuda takva tišina kao da je sve izumrlo. Jedva da je zakukurikao koji pietao. Iza toga je u žaru ležala osamljena Cvrčkova tratina, a s njezina obronka neprestano su strujali novi valovi žege u ulice i kuće. A još dalje straga ležali su zeleni brežuljci Brabanta, stenjući pod žarom krušne peći što ih je davio.

U radionici su bili širom otvoreni svi prozori s oknima uokvirenima olovom. Oba su učenika otišli odnieti slike, a Petar je slikao bez kaputa i prsluka, s razkopčanom košuljom, jednu krajinu pod sniegom: biela daljina s čvoravim vrbama a sprieda crkvica uz malenu smrznutu rieku, na kojoj se skliže nekoliko derana. A pored Petra — kao da bi se on osjećao u njoj — stajala je na nogarima njegova velika i već tri godine dogotovljena krajina u sniegu, koju je on tako jako volio: ona s mršavim psima i lovcima izpod crnog drveća na obronku nekog briega; lievo, pred gostionicom s napola odkinutim cimerom, plamsa vatra pod zaklanom svinjom; u sredini i pozadini prostire se bezkrajna ravnica sa sniegom i brabantskim selima, a

u daljini desno uzdižu se gole klisure sniegom prekrivenih Alpa. Povrh svega se širi večer.

Nebo je sivozeleno i tvrdokorno se opire — kao uviek — svakom svietlu. Osjeća se, da će danas još sniežiti.

Lovci se umorni vraćaju u dolinu, gdje se još neki pojedinačni sklizači veselo zabavljaju na zelenom ledu. Jedna se kola tegobno vuku putem prema idućem selu, a prieko uz jedan zavoj rieke gori negdje jedan dimnjak, kojega pokušavaju ugasiti. Siromašni ljudi idu zgureni kući pod svežnjem suharaka, a gavrani čekaju na crnom drveću večer, da bi zaboravili svoj glad. Sve je maleno, ništavo i tužno u bezkrajnosti tišine i sniega; okrutna zima drži sve u svojoj moći. No gle, kako je veselo pogledati to, kako je to veselo naslikano! Dok vani govori klicanje djeteta što se raduje sniegu — anđeli tresu krevete i perje leti — istodobno se zamjećuje ljudsko srdce što tuži. Slika je takva kao on sam: vesela i tužna, puna sumnje i vjere, mistična i ćutilna, kukavna i hrabra. Ona je bruegelovska! Takve su bile sve njegove slike, takva je postala i ova nova njegova zima. Žustro je slikao žućkasti snieg s napetom pobožnošću, sasvim udubljen u svoj posao; jezik mu je kao uviek visio iz usta, a on je svojim sitnim kistom obrubljivao zapleteno granje drveta. Znoj mu je kapao u bradu, — no on nije osjećao žegu. On je živio samo u svojoj slici. On je sam bio slika. Diete u njemu bilo je uviek klica njegove umjetnosti i poriv, da je oblikuje. Takav je on bio u svima svojim slikama, u čitavom svom djelu, što je ovdje stajalo naokolo i visjelo na zidovima ili se kočoperilo u drugim kućama, — na njegov jad također i u zbirci kralja Filipa u Madridu.

Jer Petar je unatoč sve većoj modi renesanse uviek žeo odobravanje, jer se u njegovim slikama osjećao jedan dio njegovoga Ja. U svim se njegovim slikama očitovalo diete: djetinji zanos i njegov strah, njegovo divljenje i njegova vjera; a ovo opako, tjeskobno, mračno vrieme u kojem je živio — a ipak nije htio živjeti — prožimalo je čitavo njegovo stvaranje ozbiljnošću razočarana mužkarca. Ali on je slikao s veseljem! Do vraga, kakav je to bio užitak, kad je tako sjedio i baratao kistom! Više nije risao: sve je sada bilo upravljeno izključivo na slikanje. Oh, kako je bilo liepo gledati razvoj boja, poput cvietova što se otvaraju; pripoviedati povezanost što je njegove vesele sitne likove spajala s kućama, krajinom i nebom! Jer u njegovim pripoviedkama u bojama sve je bilo jednako važno: travka, koja je rasla izpod kakvog kamena, isto tako kao i roda, koja je izpružena vrata letjela nebom, ili ljudi, koji su tamo bili za poslom. On je svaki predmet obrađivao kao središte. Sada je sve bilo bolje izrađeno i odlučnije nego njegove prve slike. Svako je djelo bilo tisućama niti povezano s njegovim srdcem, a da on sam to nije umio opravdati; svaka boja, svaki potez imali su svoj tajni izvor i osnov. Ni jedna jedina slika nije bila zatvoren izražaj jednog osjećaja. To je uviek bio metež uspomena, boli, grieha, radosti, mržnje, ruganja i čežnje za njegovim selom. Mirisalo je u njima nešto na Veroniku, na njegovu majku, na Bertu, Anu ili Mariju, na njega samoga, na kakvu pticu što ju je negdje vidio ili na kakvo lice iza kojeg prozora, na koju rieč ili rečenicu: bilo je u njima sadržano sve i još nešto povrh toga; to je bilo predavanje njegovog smućenog srdca; to je bila jasna i iskrena izpoviest njegova srdca. Tako je bilo s njegovom »Biesnom Gretom«, njegovim »Triumfom smrti«, njegovim poslovicama, njegovim proštenjima, njegovim krajinama — mjesec studeni s kravama i tamnim oblacima, siečanj sa Sveta Tri Kralja —, a tako je bilo i s njegovim crtežima. On je slikao sebe sama, a davao je svoj puk. A kad je slikao svoj puk, davao je sebe sama. On i njegov puk! Oboje su žudili za slobodom, ali odveć bojažljivo; oba izpunjeni djetinjom vjerom, žudni Boga i zabave, tihi, strastveni, vjerni i buntovni, ludi i mudri.

On i Flandrija! Jedno srdce i jedna duša!

*

I on je slikao jednog sklizača koji se zanio na zavoju rieke. To je bio on sam, to je bio njegov prijatelj... bila je to rieka Dommel... kako bi susjed bio ljubomoran... kod Berte je bilo toplo i dobro... u onoj kolibi ondje ima dobrog piva... Crvena krastača se opio... — on hitro naslika cimer —... da, pivo je bilo izvrstno... treset ugodno miriše u mraku...

Ali odjednom dotrči prestrašeno Marija s najmanjim djetetom na ruci.

»Petre, Petre, sutra će dakle odrubiti glave grofu Egmontu i Hornu! To su bubnjari razglasili! Što još sve ne ćemo morati doživjeti! Budi oprezan sa svojim crtežima, u kojima se rugaš Španjolcima! Spali ih! Ako ih nađu, onda...«

On izpusti kist iz ruke i blago primi Mariju za ruku. On ju je uviek u svemu slušao, samo ne zbog tih crteža.

»Oni su dobro sakriveni. Ne moraš se ništa bojati. Ah, Marija, ja sam slutio sudbinu tih grofova. Alba bi smaknuo svoju vlastitu majku, da se ona ne pokorava zakonu; to se vidi iz njegovih čeličnih očiju. On je na obim stranama jednako težak: takvi su to ljudi, koji se kvače za slovo zakona. Mi smo nešto teži na lievoj strani, jer tamo leži srdce. On nema srdce, ili ga ima točno u sredini — a to je isto tako rđavo. Ali vidiš, Marija, ja sam umiren: buna, koja se polako širi, jednom će provaliti. Ona glupa uzbuna protiv kipova samo ju je potisnula. Ali tiesto će se opet podići: nizozemski katolici protiv španjolskih katolika. Fratar Edgardus to zna. Vidiš li ove olujne tornjeve! I vidiš li, kako se smračuje? Tako rastu olujni tornjevi naše slobode, da Španjolsku izbacimo odavle!«

Odjednom bljesak munje proreže nebo poput vatrenog krika.

Oni se oboje prekriže. A Petar se stane moliti: »Gospode, oslobodi nas svega zla i Španjolske!«

Dok je vani sipila sitna kišica i drveće stresalo na putove prvo jesenje lišće, Petar je hodao amo tamo i mučili su ga bolovi. Dolje je čuo djecu i Mariju, koja je pjevala.

Uzdahnuo je: »Svaka kuća ima svoj križ, što ga mora nositi, a ja ga imam sa svojim želudcem.« U susjednoj sobi smijali su se učenici. Da li on ležao u krevetu ili polazio u šetnju na polja: uviek je osjećao taj želudac kao da u njemu svrdla kakav prst, neprekidno, da bi od bola mogao skakati do stropa! To ga je veoma promienilo. Promatrao se u ogledalu. Dobio je žutu boju kože, upale obraze i velike oči, koje su izgledale kao da su se privikle na to, da osjećaju svježu bol. Uslied velike guste brade izgledao je još bolestniji. Hodao je gore dolje kao sjeverni medvjed, dok su ga dobre i liepe boje mamile! Tamo je stajala slika »Svraka na vješalima«, izpod kojih je plesalo nekoliko seljaka, i čekala na posljednje poteze kistom. Netko pokuca na vrata. To je bio fratar Edgardus. Koja sreća!

»Sjedni! Kako je?«

Razgovarali su o ovom i onom, dok nije mršavi fratar sa svojim blistavim crnim očima i lukavim nosom rekao: »Rđavo!«

»Zašto rđavo?«

»Ti si osumnjičen«, prošapće fratar oprezno. »Uhvatili su nekakvog francuzkog krivovjerca, koji je tvrdio da je bio i kod tebe, da kupi jednu sliku...«

»Da, on je bio ovdje«, uzvikne Petar, »ali odakle bih ja mogao znati, da je on krivovjerac?«

»Glede toga nemaj nikakvih briga, premda nije izključeno, da će te pozvati na preslušavanje. Sakrij dobro svoje crteže protiv Španjolaca; jer izgleda, da ih ne ćemo moći tako naskoro pokazati kao što sam ja mislio.«

»Kako to? Što se dogodilo?«

»Upravo sam ti to htio reći.« I nakon što je fratar sjeo, stao je pripoviedati pritisnuvši vrške prstiju, jedne o druge. »Mislim, da su naša nastojanja propala; i to, kako mi je saob-

ćeno sa strane jedne više ustanove, s razloga, što ustati protiv Španjolske znači neizbježivo ustati protiv vjere. Ljudi ne mogu razlučiti pojmove »Španjolska« i »vjera«. To se smatra kao jedno te isto, a to oduzima pokretnu snagu našem odporu. Kad čovjek pomisli, da čitava sela zajedno sa svećenstvom prelaze na stranu reformacije, a da ima drugih koji služe misu a propoviedaju protiv Rima! Sve, što je protušpanjolsko, zapada u tok reformacije. Mi moramo birati između slobode i vjere.«

»Kako to?« zapita Petar začuđeno.

»Da, Petre, birati: postati Geuzi i napustiti svoju vjeru, — ili ostati pod Španjolskom i spasiti vjeru. A vjera ima prvenstvo! Što bi ti birao, Petre?«

»Ja?... Ja... Ja, da biram između slobode i vjere! Ja da biram? Zašto moram uviek birati između dviju stvari, koje su mi obje jednako blize srdcu? Otče, ja imam dolje troje djece — čuj samo, kako ondje vlada nedužna sreća — i zapitaj me sada, koje bi od njih imao ubiti!«

»Tako je to, Petre, tako je nama«, uzdahne fratar. »Ja biram vjeru.«

»Sto mu vragova!« uzvikne Petar srdito. »Otče, pustite me psovati! Godine sam i godine čekao na to, čeznuo i radostno se nadao. A sada ti dolaziš ovamo i govoriš: Biraj između svoje glave i svog tiela! Ah, ja sebe poznam predobro pa znam, da se ne bih mogao lišiti svoje vjere, pa ma kako slaba ona bila. Ali ja se istodobno osjećam kao jedan od Geuza, ja bih dakle bio Geuze katoličke vjere. A zašto i ne? Zašto to ne bi bilo moguće? Naravno, ja ne ću dizati bunu, ja u njoj ni ne sudjelujem, ja samo slikam; ali u mislima sam uz nju. Sanjati ovakav san i nositi ga u sebi godine i godine, a onda ga na kraju naprosto poderati! Tako je to! To je najgore! Ne, ja ne biram: ja ostajem vjernik i k tome Geuze, ja svoj narod ne ostavljam na cjedilu! Gotovo! Sto mu vragova! Jan Nagel mi je rekao: Ne dodiruj svojim prstima politiku, jer će ti ona progutati čitavo tielo. A to je i istina! Bio sam magarac! Mogao bih sam sebe

pljusnuti po licu! Mjesto da radim i slikam drveće! »Neka sve to voda nosi«, govorio je Jan Nagel svemu, što ga je priečilo kod slikanja... Evo, otče, to kažem i ja: Neka politiku voda nosi! I gotovo!... Otče, dođi još često k nama, sjedni uz toplo ognjište i moli svoju krunicu, srkni mog vina, promatraj moje slike i pripoviedaj nam o cvieću u svom vrtu, o svemu što hoćeš — samo ni rieči više o politici; ne, o politici, koja zlorabi vjeru, ni rieči, ni slova! Daj mi ruku na to!«

Fratar mu pruži ruku — i tada se nešto razbilo u Petrovim nadama i u njegovu snu.

*

Mariji nije ni spomenuo o pripremama za bunu, niti da je osumnjičen. Ali iste večeri, kad su bili u krevetu, zapita Petar Mariju iznenada:

»Marija, da li već spavaš?«

»Ne, Petre, a ti?«

»Ni ja ne spavam.«

»A što je?«

»Hoćemo li u proljeće jednom posjetiti moje selo...?«

»Da, Petre, pa...?«

»Da li bi ti htjela živjeti na ladanju?«

»Svakako, Petre, ako je to dobro za tvoju umjetnost i za djecu.«

»Vani se stanuje liepo i zdravo; mislim, da bih ondje mogao dobro raditi, a onda bi i s mojim zdravljem krenulo na bolje! Tamo je takav mir: govori se samo o blizim stvarima...«

Idućeg je dana započeo svoju sliku »Kradljivac ptičjih gniezda« pun čežnje za svojim selom na Dommeli.

Nisu ga nadgledali, premda je osjećao, da ga drže na oku. Ali iz prkosa, koji ga se držao kao sudbina, nije htio uništiti svoje pogrdne crteže.

Živio je osamljen i tih kod svoje dobre Marije, polazio je s njom u crkvu ili u šetnje izvan gradskih obkopa.

Petar je doživio propast svog naroda. Sjeverne pokrajine oslobodile su se borbom Španjolaca, ali su pri tome izgubile vjeru. Ovdje su vjeru zadržali, ali Španjolac, veliki krvnik, držao je puk u podložnosti, okovan i tlačen, izsisavao ga, podizao vješala i lomače — i puk je zapadao u tupu pokornost, izgubio na kraju svaku snagu odpora i svako poštovanje sebe samoga: u svima slojevima pučanstva nalazio je neprijatelj glupu susretljivost i robstvo.

Pun zabrinutosti zbog svog vremena i uz sve veće i veće bolove naslikao je »Parabolu o sliepcima«, dok je vani padao snieg. To je spokojna krajina s crkvom u pozadini, što leži mirno i kao da doziva na podnožju malog brežuljka. Sprieda s desna zieva hladan potok s trskom što se ljulja i vodenim ljiljanima što se iskre. Napried, u smjeru prema potoku, dolazi šestorica sliepaca u širokim težkim plaštevima, vode jedan drugog na svom dugom štapu ili položivši ruku na rame onoga koji stupa pred njim. Njihova stara, uvela, glupa prosjačka lica podignuta su u vis kao da vape; ali oči su im zatvorene ili su samo mutne biele kugle ili izgnojene šupljine. Oni će jedan za drugim pasti u potok kao što se prvoj dvojici već dešava.

Oko ove drame cvate liepo blago ljeto. Vlada tišina, mir i sunce! Čitavo Petrovo vrieme leži u tome: razdiranje uvjerenja svog bližnjeg, sljepoća sviju; njegova sumnja leži u tome, njegov razoreni san, njegova vjera, njegova čežnja za mirom, čitavo njegovo srdce i čitava njegova duša — čitav razdor između njegovog vlastitog bića i njegovog doba. Kad je slika bila gotova, — bilo je to nekoliko dana prije Božića, — izpustio je svoju paletu i kist da mu izkliznu iz ruke...

»Čini se, da mi sada treba imati samo još bolove«, uzdahne on.

To je bila u istinu njegova posljednja slika. Dobio je od grada Bruxellesa naručbu, da naslika radove na kanalu Willebroeck, koji su se tada vršili. Ali iz toga nije bilo ništa. »Ne ide više«, reče on.

Sada je bio zaokupljen samo još svojim bolovima i od njih je postajao sve jadnije mršav. Postajao je iz dana u dan stariji: leđa se savinula, brada je posivjela, ruke se odužile, a usta su bila otvorena od tihih jadikovka. Oba su učenika ostali kod kuće. Proljeće mu je donielo nešto malo ublaženja, i on je polazio s Marijom i s djecom u šetnju. Tu i tamo ga je posjećivao Hans, a i Cock; ali što se može pripoviedati nekome, koji se savija od bolova? Nekoliko praznih rieči i svatko se žurio da opet ode. Nije više mogao ni čitati; ali još se uviek nadao, da će se smjestiti u Breughelu, kad prođu veliki bolovi. U Gospinoj kapeli se često djetinjski molio svima svetcima za to i palio svieće pred čudotvornom slikom Madone. Razgovarao je sa susjedima iz Visoke ulice i stražnjih ulica, slušao njihove savjete i uzimao njihova kućna sredstva ili ljekarske napitke, što mu ih je pripremala Marijina majka. Često je sjedio u radionici, mogao je sate i sate promatrati svoje slike i sve to još jednom proživljavati s osjećajima zahvalnosti. Sa slikanjem više nije išlo: predmeta je bilo dosta, ali kako bi čovjek slikao, kad od bolova viče za tintom i perom, da bi napisao svoju oporuku!

I to je učinio i dao da bilježnik pripiše, da slika »Svraka na vješalima« bezuvjetno pripada Mariji. »Na ovoj slici naš puk pogrđuje španjolski, s nama oni ne će izaći na kraj!« reče on. On je sasvim naročito volio ovu sliku s njezinim srebrnastozelenim rajskim proljećem i divnim pogledom u daljinu, sa seljacima koji plešu dolje izpod prietećih vješala, sa svojom pticom ljubimicom svrakom što blebeće i psuje na poprečnoj gredi, i sa seljačićem, što u jednom kutu obavlja svoju veliku nuždu. Pod toga bi seljačića on najradije položio Albu!

U kolovozu je morao leći u krevet. I tek je tada zamolio Mariju, da donese pogrdne crteže-rugalice i da ih spali. Htio ih je još jednom vidjeti i iznova doživjeti prijašnju strast — bilo je među njima rugalica Albi, desetini, caru i njegovim trabantima — ali ne, to bi ga odviše onerazpoložilo.

»Spasa mi ipak nema, a ja, Marija, ipak ne ću, da ti dođeš na lomaču.« Crteži su sada bili samo još hrpica crnog pepela u ognjištu. To je bilo sve, što je preostalo od njegovog buntovničtva!

Pomilovao je Marijine uvojke i poljubio ih. »Tebe sam uviek ljubio, ljubio najviše od sviju; pripoviedao sam ti sve svoje ljubavne doživljaje, ali oni su se svi udružili u tebi!« Poljubio je njezine vlažne oči.

»Sada uviđam«, reče on kasnije, »bio sam slab, slabašan čovjek; ali tako je to moralo biti, Marija, jer inače ne bih nikada ovako slikao. Hans mi je to jednom već rekao — a ja ni ne bih htio slikati drugčije, no što sam slikao.«

I onda: »Marija, da li si već to opazila: ja sam narisao i naslikao već tisuće čovuljaka koji plešu, jedu i piju; svaki, tko promatra moje djelo, raduje se i smije; no da li si ti već opazila, da se nijedan od mojih likova ne smije! Do biesa, i to ja odkrivam tek sada, kad sam već prestao. Kakvo mi je to odkriće!.... Marija, pošalji neka dođu sa sakramentima umirućih, i dozovi još jedanput djecu: Htio bih im pripoviedati još jednu od onih veselih pripoviedaka.«

*

Poslije četrnaest dana bilo mu je opet mnogo bolje. »Ta ja sam legao samo tako iz čiste učtivosti«, reče on, »ali još nisam na redu. Koje li sreće!«

Osjećao se tako dobro, da je ponovno mogao ustati i poći u šetnju. Liečnik je rekao: »Budite na oprezu i nemojte se jako

umarati!« Ali gle, kako tamo na Crčkovoj tratini, u vrtovima i u samostanu svjetluca cvieće na blagom suncu! Bio je rujan: cvieće nije znalo, kuda bi sa svojim bojama i mirisima, ono je već osjećalo zimu što se približavala; a voćke su bile pune krušaka i jabuka. Voća je bilo u izobilju, odviše da se pojede u jednoj godini. »Marija«, reče on, »kako liepo mora da je tamo gore uživati jesen što se spustila povrh Brabanta!«

»Ako hoćeš polako hodati, možemo malo onamo zaviriti. Hajde.« Ona mu pruži ruku, on se ovjesi o nju, i oni se stanu polako uzpinjati onamo.

»Kako dobro pristaje ovaj poput vina crveni baršun tvoje haljine uz tvoje zlatne uvojke!« I on je mladenački i obješenjački uštine za mišicu. »Ti si uviek bila moj najbolji liek, ti!«

Ona nije pravo znala, šta bi rekla. »A ti ćeš sada opet započeti sa slikanjem, zar ne, Petre?«

»Da, sladko moje srdce; imam punu košaru sadržaja. Mogao bih slikati još stotinu godina. Osjećam to sada tako jasno.«

Kad su stajali gore do živice samostanskog vrta, u kojem su sve grane bile pune voća, i kad je ugledao Brabant kako leži pred njim u zlaćanoj maglici sunčanog svietla, uzvikne: »Zašto nismo stanovali ovdje gore? To smo trebali uraditi! Pogledaj samo, kako je liepo!«

I on joj pokaže bielu rieku u dolini, mlin uz vodu, vjetrenjače, sela, zaselke, šume, uzke putove, a sasvim straga druge brežuljke, — a posvuda to cvieće i voće, što se iz daleka vidjelo kako visi.

»Liepo, liepo!« prošapće on i promatrao je krajinu pun oduševljenja.

A onda odjednom reče: »Ali ako se to pogleda kroz noge, Marija, ovako s glavom odozdo, onda je sve to još jednom tako liepo!«

»Nemoj to sada radije činiti, Petre«, molila ga je Marija.

»Draga moja«, reče on umiljavajući se, »to bi već išlo, ja sam to prije tako rado činio, onda je sve to još jednom tako liepo, još jednom tako daleko, svega ima onda još jedanput više.«

»Hajde, Petre, drugi put!«

»Ako od toga umrem, onda je sa mnom i onako gotovo. Vidiš, samo časak!« On je uzme za ruku, poljubi je, sagne se prema napried. Još malo dublje, još malo, još malo. Sada je vidio krajinu na daleko i široko u svoj njezinoj ljepoti sa svojim preokrenutim licem.

»Marija! Divno! Pogledaj samo, kako je liepo! Tako bismo to morali znati naslikati. Čudnovato je, da ima stvari, koje postaju ljepše, kad čovjek stoji s glavom na zemlji! Bog zna, kako bi sviet bio liep, kad bismo hodali s glavom prema dolje, kad bismo sve mogli gledati ovako; onda . . .«

Ali tada se s kratkim krikom strovali napried i stane bacati krv. Marija je dozivala u pomoć, kleknula, opet ustala, iznova dozivala, cjelivala ga, tresla ga, — dotrčali su redovnici i prenieli ga punog sunca i krvi kroz voćnjak u jednu malu svietlu sobicu. Hitro su zapalili posvećenu svieću i stali čitati molitve umirućih . . .

I s velikim hladnim smeđim rukama u Marijinim malim bielim rukama, zahvalno je, gledajući okom što se gasilo, umro smiešeći se tihom smrću, ugasio se kao svieća bez uzdaha ili hropca, blago kao cviet koji uvene.

*

Ulica je bila krcata ljudima — susjedima, malim ljudima, kontrabasima, plemićima, slikarima, Španjolcima, potajnim

krivovjercima, djecom i redovnicima — kad je poštovan i žaljen bio sahranjen u liepoj Gospinoj kapeli, u koju je tako često dolazio da se moli.

I tamo počiva još i danas najljepše srdce Flandrije.

KRAJ

10. *Umjetnik i promatrač*

SADRŽAJ

Strana

Predgovor 5

PETAR BRUEGEL

Selo 21
Debeljakovići 52
Veronika 72
Mršavci 82
Antwerpen 101
Kod meštra Coeckea 135
Svraka 153
U Italiju 177
Vlažno-vesela umjetnost 189
Bolest 199
Hans Franckert 202
Berta 210
Svietlo i tmina 226
Marija 238
Bruxelles 257
Veliko putovanje 269

SLIKE

Strana

1.) *Portret Petra Bruegela* (autor nepoznat) 64
2.) *Mastna kuhinja.* Bakrorez 65
3.) *Dječje igre.* 1560. Beč, Državna galerija 80
4.) *Gradnja babilonskog tornja.* 1563. Beč, Državna galerija 81
5.) *Poklonstvo kraljeva.* 1564. London, Narodna galerija . . 112
6.) *Pokolj betlehemske dječice.* 1566. Beč, Državna galerija 113
7.) *Prosinac (Lovci u sniegu).* 1565. Beč, Državna galerija . 128
8.) *Srpanj (žetva).* 1565. New York, Metropolitan Museum of Art . . . . . , 129
9.) *Šlarafija.* 1567. München, Stara pinakoteka 176
10.) *Bogalji.* 1568. Pariz, Louvre 177
11.) *Parabola o sliepcima.* 1568. Napulj, Narodni muzej . . 192
12.) *Ljeto.* 1568. Bakrorez 193
13.) *Seoski ples.* Beč, Državna galerija 224
14.) *Seljačka svatba.* Beč, Državna galerija 225
15.) *Kradljivac ptičjih gniezda.* 1568. Beč, Državna galerija . 240
16.) *Svraka na vješalima.* 1568. Darmstadt, Muzej 241

CRTEŽI

Strana

1.) *Selo.* Bakrorez 28
2.) *Ladanjsko imanje.* Bakrorez 49
3.) *Jedrenjača.* Bakrorez 60
4.) *Lakomost.* 1558. Bakrorez 95
5.) *Tri seljaka.* Crtež perom. Berlin 120
6.) *Ripa grande u Rimu.* Crtež. Chatsworth, Duke of Devonshire 182
7.) *Sklizalište kod gradskih vrata u Antwerpenu.* 1553. Bakrorez 187
8.) *Dva seljaka.* Crtež perom. Berlin 203
9.) *Velike ribe jedu male.* 1557. Bakrorez 228
10.) *Umjetnik i promatrač.* Crtež 282